

HVGO
LETO
STRAHOTE
MDCCXCIII

Anton Müller

vinska trgovina

Stob-Domžale

V I C T O R H U G O

LETO STRAHOTE
1793

Manuscript

JUGOSLOVANSKA KNJIČARNA V LJUBLJANI

IZ JUGOSLOVANSKEGA TISKARNO KAPITALA

Leto strahote

ZA JUGOSLOVANSKO TISKARNO: KAREL ČEČ.

V I C T O R H U G O

LETO STRAHOTE
1793

Meščani,

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

1951

PRVI DEL / NA MORJU

PRVA KNJICA

GOZD DE LA SAUDRAIE

Čudna sapjba

V zadnjih dnevih maja l. 1793. je eden izmed parizskih bataljonov, ki so bili pod poveljstvom Santerre odposlani v Bretonijo, marširal po prošlem gozdu La Saudraie in ga prefilal. Ni bilo več kot 300 mož, zakaj bataljon je bil v tej grozoviti vojski skoro uničen. To je bilo v času, ko je po bitkah pri Jemappesu in Valmyju od 600 prostovoljcev prvega pariškega bataljona ostalo pri življenju 27 mož, od drugega 33, od tretjega pa 57. Doba junških bojev.

Bataljoni, ki so bili iz Pariza poslani v Vendée, so steli vsak 912 mož. Vsak bataljon je imel tri topove. Bil so sestavljeni v napreči naglici. 25. aprila, ko je bil pravosodni minister Guhier, vojni minister na Douchotte, je zna sekca volivnega okraja Bun-Conseil predlagala, naj se pošljejo v Vendée prostovoljski bataljoni. Že 1. maja je odposlal Santerre 12.000 vojakov, 30 poljskih topov in 1 bataljon topničarjev. Ti v tako kratkem času sestavljeni bataljoni so bili tako dobro opremljeni, da so že danes za zgled, le prejšnje številčno razmerje med moštvom in podčastniki se je spremenilo.

28. aprila je komuna v Parizu dala Santerrovim prostovoljcem sledeče geslo: "Nobena milosti, nobenega pardonai." Koncem maja jih je od 12.000 padlo 6000.

Bataljon, ki je preiskoval gozd La Saudraie, je dobro paril. Vojaki so prodirali počasi, gledali so na levo in na desno, naprej in nazaj. General Kleber je rekel: "Vojak mora imeti oko tudi na hrbtu." Za

PRVA KNJIGA

GOZD DE LA SAUDRAIE

Čudna najdba

V zadnjih dnevih maja l. 1793. je eden izmed pariških bataljonov, ki so bili pod poveljstvom Santerra odposlani v Bretonijo, marširal po proslulem gozdu La Saudraie in ga pretikal. Ni bilo več kot 300 mož, zakaj bataljon je bil v tej grozoviti vojski skoro uničen. To je bilo v času, ko je po bitkah pri Jemappesu in Valmyju od 600 prostovoljcev prvega pariškega bataljona ostalo pri življenju 27 mož, od drugega 33, od tretjega pa 57. Doba junaških bojev.

Bataljoni, ki so bili iz Pariza poslani v Vandéjo, so šteli vsak 912 mož. Vsak bataljon je imel tri topove. Bili so sestavljeni v največji naglici. 25. aprila, ko je bil pravosodni minister Gohier, vojni minister pa Bouchotte, je ena sekcija volivnega okraja Bon-Conseil predlagala, naj se pošljejo v Vandéjo prostovoljski bataljoni. Že 1. maja je odposlal Santerre 12.000 vojakov, 30 poljskih topov in 1 bataljon topničarjev. Ti v tako kratkem času sestavljeni bataljoni so bili tako dobro opremljeni, da so še danes za zgled, le prejšnje številčno razmerje med moštvom in podčastniki se je spremenilo.

28. aprila je komuna v Parizu dala Santerrovim prostovoljcem sledeče geslo: »Nobene milosti, nobenega pardona!« Koncem maja jih je od 12.000 padlo 8000.

Bataljon, ki je preiskoval gozd La Saudraie, je dobro pazil. Vojaki so prodirali počasi; gledali so na levo in na desno, naprej in nazaj. General Kleber je rekel: »Vojak mora imeti oko tudi na hrbtu.« Že

dolgo so bili marširali. Koliko je bila neki ura? Kako daleč je že bil dan? To je bilo težko reči, kajti v tako divjih gozdovih je zmeraj nekaka poltema in se nikoli prav ne zdani.

Gozd La Saudraie je bil na slabem glasu. Tam je novembra 1792 državljanska vojska začela svoje grozote; od števila umorov, ki so se bili tam zgodili, so človeku stali lasje na glavi. Nikjer ni bilo groznejšega kraja od tega. Previdno so šli vojaki naprej. Vse je cvetelo, okrog njih je bila tresoča stena vej, od katerih je prelestno valovalo sveže listje. Solnčni žarki so tu pa tam padali skozi zeleni somrak. Perunike, divje narcise in podlesek so stkali svetel vzorec v gosto preprogo iz mahu. Previdno odrivajoč veje, so se vojaki molče pomikali korak za korakom. Nad bajoneti so žvrgoleti ptički. Lesovina je obstojala iz brez, bukev in hrastov, tla so bila ravna, mah in gosta trava sta ogluševala korak marširajočih vojakov; nobene steze — ali pa samo steze, ki so se kmalu zopet izgubile. Bodičje, praprot in robidovje — že na deset korakov nisi mogel več zapaziti človeka. Katerikrat je čaplja ali lisca preletela vejevje, označujoč bližino močvirja.

Marširali so dalje, na slepo srečo, v nemirni napetosti, polni strahu, ne da bi našli tega, kar so iskali.

Tu pa tam so zadeli na sledove tabora, pogorišča, stlačeno travo, križem vtaknjene palice in krvave veje. Tu se je kuhalo, tam se je brala maša, tam zopet so obvezovali ranjence. Toda vsi, ki so bili marširali mimo, so zdaj izginili. Kam?

Mogoče so že daleč? Ali pa so čisto blizu skriti, prežoč s puško v roki? Gozd je bil videti zapuščen. Bataljon je podvojil opreznost. Vse tiho — torej pozor! Nikogar ni bilo videti, zato je bilo tem bolj treba biti na straži.

Najbrže je grozila kakšna zaseda.

30 grenadirjev pod poveljstvom narednika je marširalo kot predstraža pred glavno četo. Marketerica (vojaška branjevka) je spremljala bataljon.

Marketenderice sploh rade hodijo s predstražo. Človek se podaja v nevarnost, lahko pa kaj izrednega doživi. Radovednost je oblika ženske hrabrosti.

Naenkrat je nekaj spreletelo malo predstražo, kakor lovca, kadar se bliža ležišču divjačine. Nekaj kakor dihanje je zazvenelo iz najtemnejše goščave, in zdelo se je, kakor da se je nekaj zgabilo v listju. Vojaki so si dali znamenja.

Prej ko v eni minuti je bil kraj, odkoder se je bil slišal šum, obkoljen od kroga. Vojaki so naperili svoje puške v sredino mračne goščave, in s prstom na petelinu so napetih oči čakali na povelje, da streljajo v sumljivo točko.

Marketenderica pa je bila pogumno pogledala skozi vejevje in v tistem trenutku, ko je narednik hotel zaklicati: »Ogenj!«, je zaklicala: »Stoj!«

Obrnjena k vojakom pa je zaklicala: »Ne streljajte, tovariši!«

Planila je v goščo. Vojaki so ji sledili.

Res je bil nekdo v grmovju.

Tam, kjer je bilo lesovje najbolj gosto, na robu male, okrogle jase, kakor nastane okoli ogelnic, če se ožgejo korenine dreves, v neke vrste iz vej stvorjeni suknji, je sedela na mahu žena, ki je imela na prsih dojenčka, na kolenih pa sta spali dve plavolasi otroški glavici.

To je bil sovražnik.

»Kaj pa delate vi tukaj?« je zaklicala marketenderica.

Žena je vzdignila glavo.

Srdito je nadaljevala marketenderica:

»Ali ste nori, da se semkaj vsedete? Še trenotek in konec bi vas bilo!«

In obrnjena k vojakom je rekla:

»Ženska je.«

»Primojduši, to vidimo samil« je odvrnil grenadir.

Marketenderica je nadaljevala: »Kar tako greš v gozd, da te zakoljejo! Ali je mogoče, da je kdo tako neumen?« Vsa preplašena, kakor v snu je gledala

žena v puške, sablje, bajonete in divje obraze okoli sebe.

Oba otroka sta se zbudila in začela jokati.

»Lačen sem,« je rekel eden.

»Strah me je«, je zajokal drugi.

Dojenček je mirno sesal dalje.

»Ti si najbolj pameten,« je rekla marketenderica.

Mati je od same groze ostala nema.

Narednik ji je zaklical: »Ne, ne bojte se, mi smo bataljon Rdeča kapa.«

Žena se je stresla od glave do peta. Strmela je v divji obraz narednika, od katerega je bilo videti samo obrvi, brke in dva žareča oglja — oči.

»Poprej bataljon Rdeči križ,« je dodala marketenderica

Narednik pa je nadaljeval: »Kdo si ti?«

Bleda od strahu ga je pogledala. Suha, mlada in razcapana je nosila široko kapuco bretonskih kmetič ter volneno ogrinjalko, ki je bila na vratu pritrjena s trakom. Brez sramu, kakor žival, je kazala gole grudi +. Njene bose noge so krvavele.

»Uboga ženska«, je rekel narednik.

Marketenderica pa je spraševala dalje s svojim vojaškim, pa vendar nežnim glasom, ki je na dnu zvenel nežno.

»Kako vam je ime?«

Jecljajoč in skoro neslišno je ženska zamrmrala:

»Mihaela Flechard.«

Medtem je marketenderica s svojo grobo roko pobožala glavo dojenčka.

»Koliko je star ta paglavček?« je vprašala.

Mati ni razumela. Marketenderica pa ni odnehala:

»Vprašam vas, koliko je star?«

»Ohi« je rekla mati, »poldruugo leto.«

»To je že velik«, je rekla marketenderica. »To ne sme več sesati. Treba ga je odvaditi. Mu bomo dali malo juhe.«

Mati se je polagoma pomirila. Oba zbudena otroka sta bila bolj radovedna kot boječa. Občudujoč sta zijala v peresa na vojaških klobukih.

»Oh,« je rekla mati, »oba sta strašno lačna,« in dostavila je:

»Nimam več mleka.«

»Jih bomo že nakrmili!« je dejal narednik, »in tebe tudi. Toda s tem ni vse opravljeno. Kakšne politične nazore imaš?«

Žena je zijala v narednika in ni odgovorila.

»Ali me nisi razumela?«

Zajecljala je:

»Vtaknili so me v samostan, ko sem bila še čisto mlada. Toda jaz sem se poročila. Nisem nobena nuna. Sestre so me naučile govoriti francosko. Vas je požgana. Naglo smo bežali, tako da nisem imela časa, da bi obula čevlje.«

»Jaz te vprašam, s kom držiš?«

»Na to se jaz nič ne spoznam.«

»So namreč vohunke«, je nadaljeval narednik. »Vohunke streljamo. No, bomo videli. Odgovori! Ti nisi ciganka? Kaj je tvoja domovina?«

Še vedno je strmela vanj, kakor da ga ne razume. Narednik jo je prašal še enkrat:

»Kaj je tvoja domovina?«

»Ne vem,« je odgovorila.

»Kaj? Ti ne veš svoje domovine?«

»Ah, moj dom. Seveda.«

»No, torej?« Žena je odgovorila:

»Pristava Siscoignard v fari Azé.«

Zdaj je bila vrsta na naredniku, da se je čudil. Nekaj časa je premišljeval, potem pa je povzel:

»Kako si rekla?«

»Siscoignard.«

»To vendar ni nobena domovina.«

»Tam sem doma.«

In ko je nekaj časa premišljevala, je nadaljevala:

»Zdaj razumem, gospod. Vi ste iz Francije, jaz sem pa iz Bretanije.«

»No, in kaj?«

»To ni ista dežela.«

»Toda ista domovina!« je vzkliknil narednik.

Žena ni odgovorila ničesar drugega kot:

»Jaz sem iz Siscoignarda.«

»Naj pa bo Siscoignard,« je odgovoril narednik:
»od tam je torej vaša familija?«

»Da.«

»Kaj pa delajo tam?«

»Vsi so pomrli. Nimam nikogar več.«

Narednik, ki jo je rad poslušal, je nadaljeval
zasliševanje:

»Vsak človek ima vendar starše; hudiča! Ali pa
jih je vsaj imel. Kdo si ti? Odgovori.«

Okamenela od strahu, je žena poslušala. Mar-
ketenderica je menila, da je prišel čas, ko mora ona
poseči vmes. Spet je božala dojenčka.

»Kako se pa piše to majckeno?« je vprašala;
»najbrže je deklica?«

»Georgeta,« je odgovorila mati.

»In veliki? Kajti ta je moški, falotek.«

»René-Jean.«

»In mali? Ta je tudi fant in pravi debeluhar.«

»Alain,« je rekla mati.

»Luštkana sta oba,« je rekla marketenderica;
»čisto odrastla sta že.«

Narednik pa ni odnehal.

»Odgovori vendar, ženska. Ali imaš hišo?«

»Imela sem jo.«

»Kje?«

»V Azé-ju.«

»Zakaj nisi v svojem domu?«

»Ker so ga požgali.«

»Kdo?«

»Ne vem. Bitka pač.«

»Od kod prideš?«

»Od tam.«

»Kam si namenjena?«

»Ne vem.«

»Pridi no enkrat k stvari. Kdo si?«

»Ne vem.«

»Ne veš, kdo si?«

»Mi smo begunci.«

»Kateri stranki pripadaš?«

»Ne vem.«

»Ali si z modrimi? Ali z belimi? Kam spadaš?«

»Jaz spadam k svojim otrokom.«

Nastal je molk. Marketenderica je dejala:

»Jaz nisem imela nikoli otrok; nisem imela časa za to.«

Narednik je začel vnovič:

»Toda tvoji starši! Bodi dobra, žena, povej nam kaj o svojih starših. Jaz na primer se pišem Radoub, sem narednik, iz ulice Cherche-Midi, tam so se bili rodili tudi moj oče in moja mati; jaz lahko mnogo povem o svojih starših. Pripoveduj nam ti kaj o svojih. Povej nam, kdo so bili tvoji starši.«

»Flechard so se pisali. Drugega ne vem.«

»Dobro, Flechardi so Flechardi, kakor so Radoubi Radoubi. Toda vsak pošten človek ima svoj poklic. S čim so se bavili tvoji starši? Kaj počenjajo, kaj flešarijo tvoji Flechardi?«*

»Poljedelci so bili. Moj oče je bil bolehen in ni mogel delati, ker je bil dobil batine. Njegov milostljivi gospod — njegov gospod — naš gospod — mu jih je dal naštetiti, po pravici; še usmiljenje mu je izkazal. Zakaj oče je bil ukradel kunca in na to je bila smrtna kazen. Milostljivi gospod ga je pa pomilostil in dejal: »Naložite mu jih samo sto s palico,« in od tega je moj oče postal pohabljenec.«

»Naprej.«

»Moj oče je bil hugenot. Duhovna gosposka ga je bila velela poslati na galere. Jaz sem bila takrat še čisto majhna.«

»In kaj dela tvoj mož?«

»Zadnje čase se je boril.«

»Za koga?«

»Za kralja.«

»In za koga še?«

»Za svojega gospoda graščaka seveda.«

»In za koga še?«

»Za gospoda župnika.«

»Stotisoč hudičev!« je grozovito zaklel nek grenadir.

Žena se je prestrašeno zdrznila.

* izgovori: Flešardi.

»Vi vidite, mi smo iz Pariza,« se je prijazno oglasila marketenderica.

Žena je pobožno sklenila roki in vzdiknila:

»O moj ljubi Jezus!«

»Nič tercijskih komedij, prosim!«

Marketenderica se je vsedla poleg žene in potegnila najstarejšega k sebi med kolena, fantek se ni nič branil. Otroci se ravnотako hitro pomirijo, kakor se ustrašijo — človek prav za prav ne ve, zakaj; vodi jih pač nek notranji čut.

»Draga, uboga žena. Vi imate tu prav fletkane majhne črvičke. Prav vidi se jim, koliko so stari. Najstarejši ima štiri, bratec pa tri. In ta majhni paglavček na vaši grudi je strašen požrešnež. Ah, ti grdoba, saj boš mater požrl pri živem telesu! Poslušajte, dobra žena. Nikar se nič ne bojte. Vstopite v naš bataljon kakor jaz. Meni pravijo huzar. Rajši imam ta priimek, nego »devica Bicornau«, kakor moja mati. Jaz sem marketenderica, to se pravi tista, pri kateri se vedno dobi kaj pijače, ko se streljajo in koljejo, da je hudič. Imava skoro enaki nogi, jaz vam bom dala par čevljev. Jaz sem bila 10. avgusta v Parizu. Dala sem Westermannu piti. Videla sem, kako so Ludoviku XVI. odsekali glavo, Ludoviku Capetu. Ni mu bilo prav, to je razumljivo. Če se pomisli, da si je 13. januarja še dal speči kostanje in se veselil s svojo famijlo! Ko so ga s silo položili na »gugalnico«, kakor ji pravijo, ni imel ne jopiča ne čevljev; samo še srajco, telovnik in hlače iz sivoga sukna pa sivosvilene nogavice. To sem natančno videla. Voz, s katerim so ga pripeljali, je bil tudi zeleno pobarvan. Pojdi no z nami! To so fest fantje v našem bataljonu. Vi boste maketenderica številka dve; jaz vas bom že uvedla v posel. Stvar je zelo enostavna. Imaš prepasan sodček, zvonček, in greš, kjer je šum največji, sredi v ogenj pušk in topov, pa kričiš: »Kdo hoče požirek, otroci?« Jaz dajem piti vsem, belim in modrim, čeprav sem modra, republikanka. Pa še kakšna republikanka! Piti pa dam vsem. Ranjenec je pač vsak žejen. Če kdo umira, se ne vpraša, kakšne stranke je kdo. Umirajoči se

naj spravijo med seboj. Sploh je največja neumnost se med seboj pobijati. Pojdite z nami! Če padem, boste moja naslednica. Vidite, jaz samo tako izgledam; v resnici sem dobra žena in fest kerlc. Le nič se nas ne bojte.«

Ko je marketenderica umolknila, je žena zamrmrala:

»Naši sosedi se pravi Marie-Jeanne, dekla pa je Marie Claude.«

Medtem pa je Radoub karal grenadirja.

»Drži no enkrat gobec! Ti si žensko ustrašil. Pred damami se ne kolne.«

»To je pa že malo preveč za poštenega človeka,« se je izgovarjal grenadir, »če vidiš te zabite ljudi, ki so jim tasta pohodili, starega očeta poslali na galero, očeta pa obesili, pa se zdaj, hudič, še zanje pretepajo in pustijo pobijati!«

»Mir!« je zavpil narednik.

»Saj bom tiho,« je grenadir začel znova; »toda to nič ne izpremeni na dejstvu, da sem jezen, če taka dobra ženska riskira, da izgubi glavo zaradi teh hudičev.«

»Tu nismo v klubu,« je odvrnil narednik. »No-benih govoranc, če smem prositi.«

In obrnil se je k ženi.

»In tvoj mož? Kaj dela? Kaj se je zgodilo z njim?«

»Nič se ni več zgodilo z njim, ker so ga ubili.«

»Kje pa?«

»V hosti.«

»Kdaj?«

»Pred tremi dnevi.«

»Kdo?«

»Ne vem.«

»Kaj! Ti ne veš, kdo je umoril tvojega moža?«

»Ne.«

»Ali je bil pri modrih? Ali pri belih?«

»Bila je krogla iz puške.«

»Pred tremi dnevi, praviš?«

»Da.«

»V katerem kraju?«

»Blizu Ernée. Moj mož je padel. To je vsa povest.«

»In kaj zdaj počenjaš?«

»Nosim s seboj svoje otroke.«

»Pa kam jih neseš?«

»Naprej.«

»Kje spiš?«

»Na tleh.«

»Od česa živiš?«

»Od ničesar.«

Narednik je napravil vojaški obraz, pri čemer se brki potegnajo do konca nosu.

»Od ničesar?«

»Od robidnic, malin in borovnic, če katere še od lanskega leta kje visijo, pa od brusnic in praprotnega semena.«

»To je res toliko kot nič.«

Najstarejši deček je dejal, kakor da je razumel:

»Lačen sem.«

Narednik je privlekel iz torbe kos komisa in ga pomolil ženi. Ta ga je prelomila v dva kosa in dala vsakemu otroku po enega. Otroka sta se lakomno spravila nanj.

»Zase pa ni nič obdržala,« je zagodrnjal narednik.

»Morebiti se ji ne ljubi,« je dejal neki vojak.

»Ne; zato, ker je mati,« je odvrnil narednik.

Dečka sta nehala opletati kruh.

»Žejen sem,« je dejal prvi.

»Žejen,« je ponovil drugi.

»V tem prokletem gozdu ni nobene vode,« je dejal narednik.

Marketenderica je vzela bakreno posodico, ki je visela poleg zvončka na njenem pasu, odvila pipo na sodčku, ki ga je imela opasanega preko ramen, zlila par kapelj v posodico in dala otrokom piti.

Starši je pil, pa se nakremžil, manjši pa je izpljunil.

»To je vendar nekaj boljšega,« je rekla marketenderica.

»Ali je hud?« je vprašal narednik.

»Seveda; prvovrsten. Pa to so pač kmetje.« In je kozarec obrisala.

Narednik je začel iznova.

»Ti boš torej bežala.«

»Saj moram.«

»Kar naprej, na slepo srečo?«

»Najprej tečem, kar me neso noge, potem hodim, končno pa se kam zgrudim.«

»Uboga žena!« je menila marketenderica.

»Ljudje se vojskujejo,« je zajecljala ženska. »Posod samo streljanje. Jaz ne vem, čemu se tako pobijajo. Ubili so mi moža, drugega ne vem nič.«

Narednik je udaril s kopitom v tla, da je zazvenelo, in zavpil:

»Hudič vzemi to vojsko!«

Žena pa je nadaljevala:

»Preteklo noč smo spali v dupljo.«

»Vsi štirje?«

»Vsi.«

»In ste spali?«

»Spali.«

»To se pravi stoje,« je dejal narednik.

In obrnil se je k vojakom:

»Tovariši, ali ste slišali?«

»Spati v dupljo drevesa, kamor se človek komaj zmuzne! Oni so pa spali v štirih!« je vzkliknila marketenderica.

»In če otroci jočejo,« je dejal narednik, »se mora pač mimoidoči prestrašiti, kadar gre mimo in naenkrat sliši, kako drevo kriči: »Ata! Mama!«

»K sreči imamo poletje,« je vzdihnila ženska.

Topo udano je strmela v tla, začudena nad dogodki, ki so se okoli nje vršili. Molče so stali vojaki, opazujoč to gorje: vdovo, tri sirote, begunstvo, osamljenost, vojsko, ki je grmela okoli njih, lakoto in žejo, domovanje pod milim nebom.

Narednik je stopil k ženi in pogledal sesajočega otroka. Mali se je odtrgal od prsi, počasi obrnil glavo in z lepimi, plavimi očmi pogledal strašni obraz, ki se je divje in kosmato nagnil nanj; potem se je nasmejal. Narednik se je vzravnal: debela solza

mu je polzela preko lica in obvisela na koncu brk kakor biser. S povzdignjenim glasom je rekel:

»Tovariši, iz vsega zaključujem, da je bataljon dobil sina. Ali ste soglasni? Mi bomo te otroke adoptirali.«

»Živela republika!« so zaorili grenadirji.

»Velja!« je dejal narednik. In razprostrl je roki nad materjo in otročiči:

»To so otroci bataljona Rdeča kapa,« je slovesno proglasil...

Marketenderica je veselo poskočila. »Tri glave pod eno kapo,« je vzkliknila. Potem pa je zaihtela, burno objela ubogo vdovo in rekla:

»Kako ta otrok že navihano gleda!«

»Živela republika!« so ponovili vojaki.

In narednik je dejal ženi: »Hajd z nami, državljanka!«

DRUGA KNJIGA

KORVETA „CLAYMORE“

Skrivnostni starec

Spomladi l. 1793., ko se je v Franciji, ki je bila od vseh strani napadena, vršila pretresljiva žaloigra padca žirondistov, se je okoli otočja v Rokavskem zalivu godilo sledeče:

Iz male, zapuščene luke Bonnenuit na Jerseyu je zvečer 1. junija, nekako eno uro pred solnčnim zatonom odplula korveta. Bilo je megleno vreme, ki je za taka podjetja kot nalašč. Ladja je imela francosko posadko, je pa pripadala angleški flotilji, ki je bila kakor straža stacionirana na vzhodnem rtu otoka. Poveljeval ji je knez La Tour-d'Auvergne iz rodbine Bouillon, ki je bil v angleški službi, in korveta je bila odposlana na njegovo povelje, da izvrši posebno nujno nalogo.

Korveta, ki je v ladijskem registru nosila ime »The Claymore«, je bila videti trgovska ladja, v resnici pa je bila opremljena za boj. Po njeni težki in mirni vnanjščini bi sodil, da služi trgovini, toda temu ni bilo zaupati. Kajti bila je zgrajena z namenom, da prevara, in v slučaju potrebe se je umela boriti. To noč se je moral tovor ladje v medkrovu umakniti trideset ladijskim topovom velikega kalibra. Ali so se bali viharja ali pa so hoteli dati ladji neopasno vnanjost — vsi topovi so bili v notranjščini privezani s trojnimi verigami, odprtine v ladjinem telesu pa, skozi katere topovi streljajo, so bile zamašene, leseni pokrovi pa spuščeni doli; skratka korveta je bila takorekoč čisto zamaskirana. »Claymore« je bila sicer videti težka in nerodna, je pa bila brzo-

jadrnica in tako trdno zgrajena, da se je kosala z najboljšo pravo bojno ladjo.

Moštvo — sami Francozi — je obstojalo iz emigrantov, častnikov in matrozov, ki so bili prebežali k Angležem. Bili so izbrani dečki; niti enega ni bilo med njimi, ki ne bi bil dober pomorščak, hraber vojak in zvest pristaš kralja. Vsi so oboževali troje: svojo ladjo, sabljo in kralja.

Pol bataljona pomorske pehote, ki se je v slučaju potrebe lahko izkrcala za boj na kopnem, je dopolnilo moštvo.

Poveljnik korvete »Claymore« je bil vitez reda Svetega Ludovika, grof Boisberthelot, eden najboljših častnikov stare kraljevske mornarice; njegov poročnik, chevalier od La Vieuville, je bil svojčas poveljeval francosko gardo, pri kateri je bil Hoche za narednika. Krmilar ladje je bil najizkušenejši veščak na Jerseyu, Filip Gacquoil.

Kar čutilo se je, da je ladji poverjena izvanredna naloga. Vrhtega se je bil vkrcal mož, ki je izgledal jako nenavadno. Bil je to visokoraščen starec pokončne in krepke postave ter strogega obraza. Starost se ni dala določiti, zdel se je obenem star in mlad; eden tistih mož, ki imajo za seboj veliko let, a so še polni moči, sivih las in bleščečih oči. Po čilosti bi jim prisodil štirideset let, po izkušnjah in oblastnem nastopu pa osemdeset. Ko je bil stopil na ladjo, je razkril svoj stari ribiški plašč in pokazal obleko: široke hlače do kolen, visoke škornje in jopič iz kozje kože s kožuhom na znotraj, čisto tako, kakor se nosijo bretonski kmetje. Na glavi je starec imel takrat običajen okrogel klobuk s širokimi krajci. Če so spuščeni navzdol, izgleda človek kot kmet, če so pa zavihani navzgor in pritrjeni s kokardo, učinkuje klobuk vojaško. Starec ga je nosil po kmetiški navadi.

Lord Balcarras, guverner otoka in knez La Tour-d'Auvergne, poveljnik angleške flotilje, sta bila starca sama spremila na krov. Tajni agent grofa Artois, ki je bil v očeh nasprotnikov republike naslednik usmrčenega kralja Ludovika, Gélambre, je

bil sam nadzoroval opremo njegove kabine in je šel, da si je bil tudi plemič, v svoji uslužnosti in spoštovanju tako daleč, da je starcu nesel kovček. Ko se je agent poslovil, da se vrne na suho, se je kmet-skemu možaku globoko poklonil. Lord Balcarras mu je dejal: »Srečno, gospod general!«, knez La Tour d'Auvergne pa: »Na svidenje, gospod kuzén!«

Matrozi so v svojih kratkih pogovorih, kakor so običajni med pomorščaki, moža imenovali »kmeta«. Toda ne da bi vedeli kaj bolj natančnega, so si dejali, da je tajinstveni pasażir ravno toliko kmet, kolikor je njihova vojna korveta trgovski brod.

Vreme je bilo precej mirno. »Claymore« je zapustila Bonnenuit, plula mimo luke Boulay in je ostala še nekaj časa vidna; potem je v somraku postajala vedno manjša, dokler ni v noči popolnoma izginila.

Eno uro pozneje, ko se je bil Gélambre vrnil v Saint Hélier, je poslal z brzoselom, ki je šel v Southampton k grofu Artois v glavni stan vojvode od Yorka sledeče tri vrstice:

»Monseigneur, oni se je pravkar odpeljal. Vspeh je gotov. V osmih dneh bo cela obal od Granville do Saint-Malo v plamenih.«

Istege dne pa je Prieur de la Marne, komisar cherbourske obalne obrambe, ki je tačas bival v Granvillu, dobil sledečo zapisko, pisano od iste roke:

»Državljan poslanec, prvega junija, za časa plime, bo vojna ladja »Claymore« z maskirano baterijo dvignila sidro, da izkrca na francoski obali moža, kojega osebni opis je sledeči: visoka postava, star, beli lasje, kmetška noša, aristokratski roki. Jutri vam sporočim ostale podrobnosti. Stopil bo na suho drugega junija zjutraj. Obvestite križarsko flotiljo, vjemite ladjo, moža pa dajte ustreliti.«

Solnce je bilo že davno zašlo; noč je bila temna, temnejša, nego so navadno poletenske noči. Sicer je bil mesec, toda težki oblaki so zastirali nebo, tako da se je imel prikazati šele, ko bi, zahajajoč, se dotaknil horiconta. Nekateri oblaki so viseli doli do morja in ga zažrinjali v meglo.

Toda tema je bila kot nalašč. Ako bo še vreme ugodno — je razmišljal krmilar Gacquoil, ako ne pride vmes kaj nepričokovanega in če se bodo dala jadra razpenjati v redu, bo pristala na francoski obali že ob svitanju dneva.

Vse je šlo dobro; korveta je pustila za seboj Gros-Nez. Okoli devete ure se je vreme nekoliko poslabšalo, veter je dul močnejše in morje se je vzvalovilo. Toda veter je pihal v ugodno smer, valovi so bili sicer visoki, vendar pa ni bila prava vihra. Nekaj valov je vseeno preplavilo krov odspredaj in pritisnilo na sprednji del ladje.

»Kmet«, ki ga je bil lord Balcarras nazval »general«, knez La Tour d'Auvergne pa »kuzén«, je dokazal, da ume na krovu trdno stati in se je dostojanstveno sprehajal gori in doli. Zdelo se je, da niti ne opaža, kako valovi ladjo močno tresejo. Od časa do časa je potegnil iz suknjičevega žepa kos čokolade in jo hrustal. Dasi je imel bele lase, ni bil še izgubil niti enega zoba. Z moštvom ni govoril; le kapitanu, ki ga je spoštljivo poslušal, kakor da ni on poveljnik ladje, ampak tujec, je semtertja rekel tiho in kratko kakšno besedo.

Krmilar je vodil ladjo, odeto v meglo in v popolni temi skozi celo vrsto čeri, nekako na slepo, pa s popolno sigurnostjo, kakor mož, ki je tu doma in pozna vse kote in koticke morja. Prednji del korvete ni nosil luči, da ne bi v teh ostro opazovanih in zastraženih vodah izdala svoje prisotnosti. Ko je ladja plula mimo Grand-Etappe, je bila megla tako gosta, da visoko dvigajoče se skale sploh niso videli. Slišali so z zvonika iz Saint-Quena biti uro deset, znamenje, da imajo veter še vedno za seboj. Vse je torej bilo dobro.

Malo po deseti uri sta grof Boisberthelot in chevalier La Vieuville peljala moža v kmetski noši v kabino; bila je to kabina kapitana. Ko so bili vstopili, jima je stari mož zašepetal:

»Gospoda vesta, da je stvar zelo tajna. Molčati do trenutka, ko bo počilo! Vidva sta edina, ki vesta moje ime.«

»Vzameva ga s seboj v grob,« je odgovoril Boiberthelot.

»Jaz, kar se mene tiče, ga ne bom izdal niti, ko me zaloti smrt,« je dejal starec.

Dva pomorščaka se razgovarjata o politiki

Zapustivši starca, ki je legel spat, sta kapitan in poročnik stopila spet na krov ter se sprehajajoč gorindoli pogovarjala o tajnostnem pasažirju. To je v glavnem njun pogovor, ki jima ga je veter sproti odnašal iz ust na morje:

»Bomo kmalu videli, ali je pravi,« je zagodrnjal kapitan grof v uho poročniku kavalirju.

La Vieuville je odgovoril: »Zaenkrat je knez.«

»Skorajda.«

»V Franciji navaden plemič, v Bretoniji knez.«

»Kaj hočemo; v sili se vzame krokar namesto orla.«

»Jaz bi raje jastreba.«

»Tudi jaz. Z ostrim kljunom in kremplji.«

»Saj bomo videli,« je poročnik ponovil, kar je bil spočetka rekel kapitan. Potem je La Vieuville nadaljeval:

»Da, zadnji čas je, da dobe vodjo. Veste, gospod kapitan, jaz poznam skoraj vse mogoče in nemogoče vodje; včerajšnje, današnje in jutrišnje. Nobeden ni tisti, ki ga potrebujemo. V tej prokleti Vandéji rabimo generala, ki je obenem krvnik. On mora sovražnika poditi kot pes, mu vzeti vsak mlin, gozd, jarek in skalo, mora izzivati, se znati z vsem okoristiti, špionirati, oprezovati, delati zasede, strahovati, klati in ne sme poznati ne spanja ne usmiljenja. Zdaj imamo v kmetski armadi same junake, pa nobenega poveljnika. O'Elbée je ničla, Lescure je bolan, Bonchamps je predober — to je največja neumnost. La Rochejaquelein je sijajen podporočnik, Cathelineau navaden furman, Stofflet prebrisan lovec, Bérard je nesposoben, Boulainvilliers smešen, Charette gnjusen. O lasuljarju Gastonu niti ne govorim. Hudiča,

čemu pa se pretepamo z republiko, če pustimo, da plemičem poveljujejo lasuljarji!«

»Ta kuzla revolucija tudi nas okužuje.«

»Vsa Francija se je nalezla te garjavosti.«

»Garjavost tretjega stanu,« je odgovoril kapitan Boisberthelot. »Le Anglija nas lahko izvleče iz tega dreka.«

»In nas tudi bo, kapitan, ne dvomite o tem!«

»Do tedaj pa je neznosno.«

»In še kako. Povsod sodrğa. Monarhija s Stofletom, lovцем gospoda de Maulevrier kot generalissimusom nima kaj zavidati republiko za Njega Ekscellenco, gospoda ministra Pache-a, ki je sin bivšega vratarja vojvode de Castries. Lepa družba je to: pri republikancih pivovar Santerre, pri nas pa lasuljar Gaston!«

»Dragi moj La Vieuville, ta Gaston pa je vendarle imeniten dečko. Pri Guémenée-ju se kot poveljnik ni slabo obnašal in je 300 modrih postrelil kot ovce, potem ko so si morali prej še sami izkopati jamo.«

»Prav. Ampak jaz bi bil to enako dobro opravil.«

»Bogme, jaz tudi.«

»Veliki čini so mogoči le, če ima človek nekaj noblese. To so stvari za viteze, ne pa za vsakega pustolovca.«

»In vendar so tudi v tretjem stanu vsega spoštovanja vredni ljudje. Na primer urar Joly. Bil je narednik v nekem flamskem regimentu, zdaj je poveljnik v Vandéji in je na čelu neke obalne čete. Njegov sin je republikanec; medtem ko je oče pri belih, služi sin pri modrih. Spopad — pride do bitke. Oče ujame sina in ga ustreli.«

»To je res junak.«

»Da, kralju zvest; pravi monarhistični Brutus,« je dejal grof.

»Kljub temu človeka jezi, če ga komandirajo razni Coquerau-i, Jean-Jean, Moulins, Focart, Bouju, Chouppes in podobni kujoni.«

»Dragi chevalier, na drugi strani se ravnotako jezijo. Pri nas imamo polno prostakov, tam pa ne

vejo kam s plemiči. Ali mislite, da sanskulote veseli, če morajo ubogati grofa Canclaux, vikomta Miranda, vikomta Beauharnais, grofa Valence, markija Custine ali vojvodo Birona?»

»Vse je narobe.«

»Ali celó vojvodo od Chartresa!«

»Sina Egalité-a. Kdaj bo neki ta postal kralj?«

»Nikoli.«

»Boste videli. Njegovi zločini ga usposabljaajo za to.«

»Njegova razuzdanost in pokvarjenost pa ovira.«

— »In vendar,« tako je nadaljeval kapetan Boisberthelot čez nekaj časa, »se je hotel s kraljem spraviti. Jaz sem bil zraven v Versaillesu, ko so mu pljunili v hrbet.«

»Z velikih stopnjic, kajneda?«

»Da.«

»Se mu je zgodilo čisto prav. Plešast dedec, mozolast, morilec kralja — fej, svinja! Bil sem z njim v bitki pri Quessant.«

»Na „Saint Espritu?“«

»Da. Če bi bil poslušal signal admirala de Orville, bi Angleži takrat ne bili ušli.«

»Ali je res, da se je takrat skril doli v podladje?«

»Tisto ne,« se je zasmel vrli poročnik, »strahopetec pa je res velik.«

Gospod Boisberthelot je nadaljeval:

»Pa so res nekateri veliki tepci tu in tam. Boulainvilliers na primer, katerega ste omenili, gospod poročnik. Tega sem dobro poznal. Od začetka so bili kmetje oboroženi z vilami. On pa si je postavil v glavo, da mora iz njih napraviti nekake »vilarje«. In jih je začel učiti: »Vile gor'!« — »Vile dol'!« — »Vile pošev!« itd. Hotel je te divjake izpremeniti v frontne vojake in je bil ves zateleban v idejo, da napravi iz njih regiment z raportom, ukazom, menjavo straže itd. Si lahko mislite, kaj je iz tega nastalo. Osel ni razumel, da je kmeta treba voditi po kmetsko in da se iz hostarjev ne dajo napraviti kaproli. Jaz sem ga videl, tega bedaka.«

Šla sta nekaj časa goriindoli, kar vzklikne La Vieuville:

»Oh ta republika! Toliko opustošenja za prazen nič. Če človek pomisli, da je revolucija izbruhnila zaradi primanjkljaja par milijonov!«

»Mali vzroki se ne smejo zanemarjati,« je odgovoril kapitan.

Pomorca sta se zamislila.

»Kapitan,« je chevalier prekinil molk, »vi imate v kabini »Pariške novine.«

»Da.«

»Kaj pa zdaj igrajo v Narodnem gledišču?«

»Adelo in Pavlina« ter »Peklo.«

»To bi rad videl.«

»Boste; v enem mesecu smo v Parizu.« Grof je nekoliko pomislil. Čez nekaj časa je dejal:

»Najkesneje. Gospod Windham je to rekel lordu Hoodu.«

»Potem pa ni tako slabo, kapitan?«

»Seveda ni, samo če bi imeli srečo v Bretoniji.« La Vieuville je zmajal z glavo, potem pa prašal:

»Kapitan, ali bomo pomorske pešce izkrkali?«

»Če je obal pripravna za to, da; če ne, pa ne. Časih je treba napadati, časih se plaziti, časih se umikati. Mi bomo storili vse, kar je mogoče. Konec pa je odvisen od voditelja.«

La Vieuville je nekaj časa sanjavo zrl predse, potem je rekel:

»Kneza moramo imeti, francoskega kneza, pravega kneza iz dinastije.«

»Čemu? Knezi iz dinastije...«

»So strahopetci in osli, ste hoteli reči. Toda nemumna množica rabi visoko ime.«

»Moj dragi chevalier, knezi sami nočejo.«

»Potem si pa moramo pomagati sami.«

Boisberthelot je mehanično otrl čelo z roko, kakor da hoče iz njega kaj iztisniti. »Torej poizkusimo s tem generalom,« je naposled rekel.

»Ima vsaj ime.«

»Mislite, da bo za kaj?«

»Če ima količkaj v glavi.«

»To se pravi, če je krut,« je dejal kapitan. Grof in chevalier sta se spogledala. Vieuville je rekel:

»Gospod Boisberthelot, rekli ste pravo besedo. Krut. Da! Tega nam je treba. Ta vojska ne pozna nobenega usmiljenja. Uspeh ima danes le grozovitež. Morilci so Ludoviku XVI. odsekali glavo, mi pa bomo morilcem iztrgali vse ude s telesa. General, katerega rabimo, je general Brez usmiljenja. V Anjou-u in Poitou-u so poveljniki igrajo plemeniteže in vse gre narobe. V Maraisu in okoli Retza ne dajo pardona in stvari stoje izvrstno.«

Kapitan ni imel več časa, da bi poročniku odgovoril, kajti obupen krik jima je bil odrezal besedo. Istočasno sta zaslišala drug ropot, ki je bil čisto različen od navadnega, kakor se čuje na ladjah. Kriki in ropot so prihajali iz notranjščine ladje.

Zbesneli top

Kapitan in poročnik sta hotela nizdol v spodnji krov, pa nista mogla. Kakor brez pameti so se rili topničarji skozi odprtino na vrhnji krov.

Nekaj strašnega se je bilo zgodilo. Eden izmed topov, štiridesetfuntnež, se je bil odtrgal. To je mogoče najhujše, kar se more zgoditi ladji na visokem morju.

Top, ki strga svoje okove, postane v hipu nad-naturna pošast. Težka masa teče na svojih kolesih kakor biljardna krogla, sledi zibanju in topotanju ladje, pride in gre, se ustavi, kakor da premišljuje, in se zopet zažene; kakor strela šviga iz enega konca ladje v drugi, se suče sama okoli sebe, se skrije, zbeži, vzpenja; prebija steno, ubija in uničuje. Tehta sto centov in skače okoli kakor žoga. Nič ni bolj neizprosnega ko srd mrtve stvari. Zdi se, da se je osvobodila, da se sužnja hoče maščevati. Ne moreš je ubiti, saj je mrtva. Kaj storiti? Kako jo obvladati? Vihar preneha, vrtinec gre mimo, orkan se poleže, preklani jambor se nadomesti, luknja se zamaši, požar pogasi — toda kaj storiti s tako bronasto pošastjo? Čeprav mrtva, živi iz strašnega

življenja, ki ji prihaja iz neskončnega. Pod seboj ima tla, ki jo nosijo. Giblje jo ladja, ladjo giblje morje, morje giblje veter. Ladja, valovi, veter ji dajejo zlonosno življenje. Kako naj človek predvidi njeno semintjabutanje, njeno vračanje, kako naj ugame njena kačasto vijugasta pota? Imamo opraviti s topom, ki menja svoje namere, ki se ustavi, kakor da premišlja, ki vsak hip ubere drugo smer. Kako ustaviti stvar, kateri se je treba ogniti? Strašni top se obnaša kakor besen, drči naprej, drči nazaj, udari na desno, udari na levo, se umakne, se roga vsaki previdnosti, pomandra vsako oviro in zmečka človeka kakor muho. Strahota je v gibljivosti tal. Kako se boriti proti poševni ploskvi, ki ima nepredvidene muhe? Zdi se, kakor da se je vjel v ladjinem životu blisk in se skuša osvoboditi.

Hipoma je bilo vse moštvo na nogah. Kriv je bil topniški mojster, ki ni bil privil vijakove matice na verigi in ni bil podložil štirih koles lafete. Tako je lafetni okvir dobil nekaj prostega teka in končno se je bila zrahljala vrv, ki zadržuje povratni tek. Topova vrv pa se je raztrgala, tako da top ni več trdno počival na lafeti. Valovni slap je bil butnil ob pokrov, ki zapira odprtine ladjinega života, skozi katere topovi streljajo, slabo pritrjeni top je zato zdrčnil nazaj, raztrgal verigo in začel svoj strahoviti ples v podkrovu.

Če si hočemo predstaviti to neizrekljivo semintjebutanje, si predstavljajmo kapljico vode, ki se kotali semintje po poševni in gibajoči se stekleni šipi.

V hipu, ko se je veriga strgala, so se topničarji nahajali v topovskem krovu. Posamič in v skupinah so stali okoli in delali priprave za boj, ki so ga pričakovali. Zagnan naprej od topotajoče ladje, je top napravil luknjo v kup ljudi in jih ubil štiri na prvi hip. Radi zibanja ladje pa je takoj zdrčal nazaj in kakor strela zopet naprej ter petega mornarja dobesedno prerezal v dva kosa; potem je butnil ob zadnji del ladje in razbil tam nahajajoči se top v drobne kose. Odtod strašni krik, ki sta ga bila čast-

nika zaslišala. Vsi možje so se drenjali na stopnjicah v zgornji krov. Podkrovje se je v trenutku izpraznilo.

Ogromen top je bil prepuščen sam sebi — sam svoj gospod in gospodar nad njemu na milost in nemilost izročeno ladjo. Pomorščaki, vajeni smejati se sredi bitke, so se tresli neizrekljive groze.

Kapitan Boisberthelot in poročnik La Vieuville, dva neustrašena moža, sta bila obstala gori na stopnjicah; bleda in nema, nevedoča, kaj bi storila, sta gledala doli v podkrovje. Kar jih nekdo s komolci porine stran in hiti navzdol.

Bil je pasažir, kmet, ki sta se bila pravkar o njem menila.

Doli na koncu stopnjic je obstal.

Top je norel semintja kakor oživeli voz Skrivnega razodetja. Ladjina svetilka na stropu baterijskega krova se je gibala semintja in je pogrezala strahoviti prizor zdaj v luč zdaj v senco. Obrisi topa se niso več točno spoznavali — tako naglo se je valil iz enega konca v drugi: zdaj črn v svetlobi, zdaj medlo svetlikajoč se skozi temo.

Uničevanje ladje se je nadaljevalo. Že je bil top razbil štiri druge svoje tovariše in prebil v steno dve luknji — k sreči nad vodno črto. Toda če bi se zaletel v ladjo sunek vetra, bi mogla vdreti voda. Kakor besen se je top zaganjal v rebrovje ladje. Močna rebra so se upirala, kajti upognjen les je posebno trden; vendar se je slišalo, kako je pod silnimi udarci, ki so od vseh strani obenem padali po njem, škripal in pokal. Šibra, ki jo stresas v steklenici, ne bi švigala srditejše in besnejše. Štiri kolesa so se neprestano valila čez ubite mornarje in jih rezala v kose, ki so se kotalili po krovu. Zdelo se je, da mrtve glave kričijo, potoki krvi so se vili po podu, sledeč guganju ladje. Obojne deske so bile že na več mestih poškodovane in so se udajale; vsa ladja je bila napolnjena peklenskega treska.

Kapitan je takoj prišel k sebi. Dal je povelje, naj se zmeče skozi zgornjo odprtino v podkrov vse, kar bi moglo ustaviti besni ples topa: žimnice, hengemate, nadomestna jadra, zvitki vrvi, prtljaga mo-

štva in celi zavoji krivih asignat, s katerimi se je Anglija borila zoper republiko.

Toda kaj so mogle te cunje opraviti proti divja-joči pošasti, ko se pa ni nihče upal doli, da jih podloži, kamor treba? V par minutah je top vse raztrgal v drobne nitke.

Morje je bilo precej vzvalovljeno, da bi nesreča bila čim večja. Vendar so si vsi želeli pravega viharja, ker bi se bil v tem slučaju top mogoče prevrniti; če bi molel svoja štiri kolesa v zrak, bi se dal lahko ukrotiti.

Medtem se je uničevanje ladje nadaljevalo. Jam-bori, ki so pritrjeni v ladjin gredelj in gredo skozi vsa nadstropja kakor debeli okrogli stebri, so bili ne samo obdrgnjeni, ampak mestoma že nalomljeni. Deset topov od trideset je bilo za boj že čisto nesposobnih, luknje v stenah so se množile in korveta je že zajemala vodo.

Stari pasažir je stal v podkrovu na zadnji stopnjici. Vrgel je strog pogled na razrušine; ni se ganil. Zdelo se je, da je nemogoče napraviti en sam korak v baterijo. Še par trenutkov in brodolom je bil gotov.

Treba se je bilo odločiti — pa za kaj?

»Ali verujete v Boga, chevalier?« je rekel Bois-berthelot La Vieuville-u.

»Da. Ne. Časih.«

»V viharju?«

»Da, in v takih-le trenutkih.«

»Res je, le Bog nam more tu pomagati.«

Naenkrat se je v nepreahodnem prostoru, kjer je letal semintja ubegli top, pojavil mož. Bil je topničar, kateri je hotel popraviti svojo nemarnost, ki je povzročila toliko zla. V eni roki je držal železen drog, v drugi vrv s premičnim vozlom, s katerim je hotel top prijeti, ko bi ga obenem ustavil. Bil je skočil v podkrov skozi gornjo odprtino.

Zdaj se je začela orjaška borba: borba med topom in njegovim topničarjem, med tvarjo in duhom, stvarjo in človekom. Mož se je bil postavil v kot, naslonjen na ladjino rebro, oprt v koleno, ki sta bili kot dva jeklena stebra; smrtnobled pa miren, je

čakal, kot da bi bil vkoreninjen v pod ladje, kdaj bi top pridirjal mimo njega. On je poznal svoj top in zdelo se je, da tudi top pozna njega. Saj sta že dolgo živela skupaj. Začel ga je klicati: »Pridi sem!« kakor psa; mogoče ga je ljubil. Vse je skozi odprtino iz gornjega krova gledalo nanj; vsi so bili od groze odreveneli. Le starec spodaj ob zadnji stopnjici je bil miren in hladen.

V trenutku, ko je bil topničar top izzval na dvoboj, se je ladja močno sunkoma dvignila, radičesar se je top, kakor zmeden, za hip ustavil. Topničar ga je vabil. Top, kakor da bi poslušal. Naenkrat je poskočil, mož se je bliskoma umaknil, in začela se je v somraku strahovita igra. Na eni strani divja naravna moč, na drugi človeška duša. Pa tudi v topu se je zdelo, da živi duša, polna srda in sovraštva. Slepa pošast — kakor da je imela oči: oprezovala je topničarja z nespregledljivo zvitostjo. Tudi ona je čakala na ugodni trenutek. Zvijajoč se kakor kača je top izbegaval odkrito borbo, toda njegovi sunki so zadevali ladjo in trgali njeno truplo. Kos verige je bil ostal na lafeti; švigal je okoli topa in kakor bič v železni roki otepaval v pošastnem krogu okoli.

Mož je prešel v napad. Čisto stisnjen k steni, se je naglo splazil mimo z drogom in vrvjo v roki; top pa je zbežal, kakor da je razumel, in se je sam pripravljaj na hipni napad, ki bi storil vsemu konec. Zdelo se je, da je zdajci prišel ta trenutek. Top, kakor da premišlja, kako bi svoj naklep čim bolj kruto izvršil — ali pa se ni še prav upal. Naenkrat se je vrgel na topničarja. Ta se je stisnil v kot, se zmuznil kot blisk mimo, in porogljivo zaklical topu: »Drugič!« Ves besen je top razbil drugi top, zopet zdivjal proti topničarju, ki je zbežal na zadnji konec, se zagnal v druge tri topove, katere je razdrobil, dozdevno pozabil na moža, zletel v spredek ladje in tam preluknjaj steno. Topničar je bil našel zavetje ob stopnjici, kjer je stal starec, in stal z drogom v roki, pripravljen na zopetni napad. Zdelo se je, da ga je top videl, in ne da bi se potrudil, da se obrne, je ritenski, zdrčivši kot blisk nazaj, priletel v moža.

Ta, zagnan čisto v ladijsko steno, se ni imel nikamor več umakniti: bil je izgubljen. Vse moštvo je od groze zakričalo.

Toda hitreje ko top je bil skočil naprej stari pasažir. Bil je zagrabil zavoj krivih asiglat in ga vrgel med topova kolesa z nevarnostjo, da starega moža zmečkajo, ko muho. Starec je izvršil ta odločilni in nevarni gib s tako točnostjo in preciznostjo, kakor da bi bila matematično in fizikalično izračunana. Zavoj je deloval ko cokla. Tenka vejica lahko ustavi plaz. Prav tako se je zgodilo topu. Spotaknil se je. Zdajci je zagrabil priliko topničar in zapičil svoj železni kol med prečke zadnjega kolesa. Top se je ustavil. Potem se je nagnil. S pritiskom na kol se je mornarju posrečilo, da ga je prevrnil. Ko je težka masa padla, je zazvenelo, kakor kadar poči zvon. Ves moker od pota se je topničar vrgel na ukročeno pošast in ji vrgel čez vrat vozil vrvi.

Bilo je konec. Zmagal je človek. Vojaki in matrozi so ploskali. Vsi so prihiteli v podkrov z verigami in vrvmi in top je bil v par minutah privezan.

Topničar je pozdravil pasažirja. »Gospod,« je dejal, »rešili ste mi življenje.«

Starec je bil zopet ves hladen in ni dal nobenega odgovora.

Človek je bil zmagal, toda tudi top je storil svoje. Sicer se ladja ni potopila, toda poškodbe so bile tako težke, da se je zdelo nemogoče jih popraviti. Ladjina stena je imela pet velikih lukenj, dvajset topov od trideset je bilo razbitih, ukročeni top tudi ni bil več za rabo, baterija ni štela več kot devet topov. Ladja je zajemala vodo in vse sesalke so bile na delu. Dasi je korveta morala silno paziti, da je sovražnik ne zapazi, kapitan ni mogel drugače, kakor da je dal prižgati svetilko, da se luknje zamašijo, topovi izravnaajo in izvrše najnujnejša popravila. Medtem ko se je bila vršila strahovita medigra s topom, ni bil nihče pazil, kaj se je godilo zunaj. Megla se je bila zgostila in vreme se je popolnoma sprevrglo. Veter je bil ladjo odgnal

od njene smeri, valovi so narastli ter butali v odprte rane korvete. Kmalu je divjal okoli nje pravi vihar.

Poveljnik

Stari potnik se je zopet prikazal na vrhnjem krovu.

Slonel je na srednjem jamboru. Za vrvenje okoli sebe se ni brigal. Chevalier La Vieuville je bil medtem postavil na desno in levo od jambora pešce v bojnem redu, na pisk mornariškega podčastnika pa so se matrozi, ki so imeli opraviti v jadrih, postavili pokonci na rajne.

Grof Boisberthelot je stopil k pasažirju. Za njim je stopal mož, ki je komaj dihal, v zmečkani obleki, pa samozadovoljnega obraza. Bil je topničar, ki se je bil tako odlikoval.

Grof je pred starcem v kmetski obleki salutiral in dejal:

»Gospod general, evo moža!«

Povešenih oči, v predpisani stoji je topničar čakal.

Kapitan se je zopet oglasil:

»Gospod general, ali ne mislite, da so predstojniki temu možu nekaj dolžni za njegovo dejanje.«

»Vsekakor,« je odgovoril starec.

»Prosim za ukaz!« je odvrnil grof.

»To je Vaša stvar. Vi ste kapitan.«

»Toda Vi ste general,« je dejal Boisberthelot. Starec je pogledal topničarja.

»Stopi bliže!« je dejal.

Topničar je stopil en korak bliže.

Starec se je obrnil h kapitanu, mu vzel križec sv. Ludovika s prsi in ga pripel topničarju na jopič.

»Hurrah!« so zakričali matrozi. Pešci so prezentirali puške.

Stari mož je uperil prst na zmedenega topničarja in dejal:

»Zdaj ga pa ustrelite!«

Vsi so stali kakor od strele ošinjeni.

Sredi grobnega molka je starec začel:

»Po nemarnosti se je ladja poškodovala. Morebiti je zgubljena. Biti na morju se pravi stati pred sovražnikom. Ladja na križarjenju je kakor armada v bitki. Vihar se potuhne, a je zmiraj pripravljen. Celo morje je ena sama zaseda. Vsak prestopok pred sovražnikom se kaznuje s smrtjo. Noben tak prestopok se ne da popraviti. Pogum je treba odlikovati, nemarnost pa kaznovati.«

Besede so padale ena za drugo, počasi in resno, v neizproslem ritmu, kakor sekirini udarci na hrast.

In obrnjen k vojakom je starec dejal:

»Storite, kakor sem Vam ukazal.«

Pomorščak, na kojega jopiču se je svetlikal zlati križec, je povetil glavo.

Na miš kapitana sta stopila dva pomorščaka v podkrovje in prinesla mrtvaško rjuho. Spremljal ju je ladijski duhovnik. Narednik je odkomandiral dvanajest pešcev in jih postavil po šest in šest v dve vrsti. Ne da bi rekel besedico, je topničar stopil med obe vrsti. Duhovnik, križ v roki, se je vstopil poleg njega. Naprej marš! je komandiral narednik. Počasnih korakov je vod odkorakal proti sprednjemu delu ladje; oba matroza z rjuho sta stopala za njim.

Strašna tišina je vladala na ladji. V daljini je tulil vihar. Par trenutkov za tem je zagrmelo v temi, nekaj je zabliskalo, potem je vse utihnilo in slišal se je šum od telesa, ki je padlo v morje.

Stari pasažir je še vedno slonel ob jamboru. Roki je imel prekržani in je bil zatopljen sam vase.

Boisberthelot je z levo roko pokazal nanj in dejal tiho gospodu La Vieuville:

»Vendée-a ima voditelja.«

Tristosedemdeset topov proti devetim

Morje je postajalo čimdaljebolj nemirno. Oblaki so se bili spustili tako globoko, da obzorja ni bilo več videti, morje pa je bilo popolnoma pokrito od goste megle. Vrhtega je bilo močno razburkano. Da

bi ladjo olajšali, so pometali v morje vso ropotijo in ruševine, ki jih je bil napravil top. Vihar sicer ni bil opasen, videti je bilo, da sploh ponehava, toda valovi so ostali visoki, kar je bilo znamenje, da je ladja plula nad nevarnim dnem. Ker je bila korveta radi svojih težkih poškodb malodane brezpomočen trup, so ji visoki valovi lahko prinesli pogibel.

Gacquoil je stal pokonci ob krmilu. Kaj ostane drugega mornarju, ko da ravnodušno sprejme usodo?

La Vieuville je stopil h krmarju. »Kje smo?« ga je vprašal. »V božjih rokah,« je odgovoril mož. Krmar je vedno vladar. On sme storiti in reči, kar hoče. Sicer so pa krmarji redkih besedi. Poročnik se je počasi oddaljil.

Namesto krmilarja je dalo odgovor morje. Megle nad valovi so se pretrgale. Nebo je bilo sicer slejkoprej gosto pokrito z oblaki, toda ti niso več legali na morje. Na vzhodu se je zasvetlikala blede luč, sivi dan; na zapadu pa je zahajala luna. Napram obema svitlima pasovoma so se odražale nepremične silhuete: na zapadu tri visoke čeri, na vzhodu v jutranjem mraku osem jader v zlonosnih, pravilno odmerjenih presledkih.

Za svojim hrbtom je imela korveta proslule čeri, imenovane Minquiers, pred seboj flotiljo francoskih križark. Na zapadu brodolom, na vzhodu krvo-prolitje. Nasproti čerem se ladja ni mogla braniti z ničemer kot s svojim preluknjanim trupom, razrahljanimi in raztrganimi vrvmi in majajočimi se jambori; za boj pa je bila pripravljena z osmimi topovi, ki so ostali od tridesetih, in s topničarji, od katerih so najboljši bili ubiti in pometani kot mrtva trupla v morje. K sigurni pogibeli po čerih se je pridružil gotov konec v bitki: en sovražnik je pomagal drugemu.

Bilo je tiho kakor v grobu. Molčali so temni oblaki, molče so se valili valovi, le veter je sovražno piskal. Nič se ni premikalo na čerih, vse je bilo mirno na ladjah. Strašna tišina. Ali je bila to istina ali so bile to sanje na morju?

Grof Boisberthelot je polglasno dajal povelja poročniku La Vieuville, ki se je spustil v baterijski krov; potem je kapitan vzel daljnogled in stopil na zadnji del korvete h krmarju. Nameril je daljnogled proti zapadu na čeri, potem se je obrnil na vzhod, kjer se je kakor prikazen videla sovražna eskadra.

»To so Minquiers. Tam počiva veliki galeb s črnim hrbtom, kadar leti na Nizozemsko,« je dejal krmar, kakor da govori sam s seboj.

Kapitan je bil seštel ladje. Bilo jih je osem. V sredi je bil visok trikrovnik, admiralska ladja.

Kapitan je prašal krmarja:

»Ali poznate tiste ladje tam?«

»Seveda.«

»Kaj je to?«

»Eskadra.«

»Francoska?«

»Hudičeval.«

Kapitan, ki je še vedno držal daljnogled pred očmi, je po krajšem premolku nadaljeval:

»Dobre ladje. Jaz sem eni ali drugi tam že poveljeval.«

»Jaz jih vem na pamet,« je odvrnil Gacquoil.

»Prva je »Zlata obala«,« je govoril sam s seboj kapitan, »linijska ladja, 120 topov; druga »Izkušena«, fregata prvega razreda, 52 topov.« In zapisoval si je število topov sproti v beležnico. In tako je prepoznal eno za drugo: »Drijada«, 40 topov; »Predrzní«, 32 topov; »Richemont«, enako; »Ateist«, »Kalipso«, »Osvajalec«.

Zdajci je prišel zopet na vrhnji krov La Vieuville.

»Chevalier,« mu je zaklical kapitan naproti, »vsega skupaj tristoosemdeset topov.«

»Dobro,« je odgovoril poročnik.

»Vi prihajate od pregleda, La Vieuville, koliko bojasposobnih kosov pa imamo mi?«

»Devet.«

»Dobro,« je dejal Boisberthelot.

Zdelo se je, da se osem molčečih ladij ne gane, toda postajale so počasi vedno večje.

La Vieuville je salutiral.

»Gospod kapitan, evo moj raport: Sidra dobra. Sidrski kolobarji trdni. Vrvi izvrstne in predpisane dolžine. Municije obilo. Šest topničarjev mrtvih. Stoenoinšestdeset strellov na vsak top.

»Ker jih imamo samo devet,« je zamrmral kapitan.

Potem je zopet z daljnogledom pregledal obzorje. Eskadra se je počasi približevala. Starinski topovi »Claymore« so imeli to prednost, da je troje mož zadostovalo za postrežbo, toda streljali so manj točno in niso nesli tako daleč kakor moderni topovi francoskih križark. Zato je bilo treba pustiti, da se francoske ladje približajo na strelsko daljavo lastnih topov.

Tiho je dajal kapitan potrebna povelja. Korveta je bila nesposobna tako za boj proti ljudem kakor proti valovom. Izvrševala je takorekoč samo svojo dolžnost. Matrozi so se oborožili, pri topovih je stalo strežno osebje pripravljeno, smodniška shramba je bila odprta, krov se je zavaroval proti puškinim strelom.

Potem so korveto zasidrali z vsemi šestimi sidri. Vseh devet še uporabnih topov so zvalili na eno stran sovražniku nasproti. Sovražna eskadra pa se je bila zvrstila v polkrogu, kojega tetivo so tvorile minquierske čeri. »Claymore« je bila v tem polkrogu zaprta in vrhtega priklenjena na lastna sidra; za hrbtom je imela skale, to se pravi — brodolom. Obkrožajoče ladje so bile kakor tropa psov okoli merjasca — ne laja, toda kaže zobe.

Na obeh straneh so čakali.

Topničarji »Claymore« so stali pri topovih.

Pasažir ni bil zapustil krova. Hladnokrvno je gledal priprave za boj.

Boisberthelot je stopil k njemu.

»Gospod,« je rekel, »vse je pripravljeno. Mi nimamo druge izbere, kakor da se spustimo v boj s sovražnikom, ali pa da poginemo ob čereh. Boljše se je boriti kakor pa utrpeti brodolom. Jaz se dam rajši ustreliti kakor da bi utonil v vodi. Toda umreti je naša stvar, ne pa Vaša. Vi ste mož, ki so ga iz-

brali vladarji, Vas čaka velika naloga, da prevzamete vodstvo vojske v Vandéji. Če Vi poginete, je mogoče monarhija izgubljena. Vi morate ostati živi. Nam veli čast, da ostanemo, Vam pa, da utečete. Vi boste korveto zapustili, gospod general. Dal Vam bom ladjico in moža. Ni izključeno, da po ovinkih dosežete obalo; ni se še zdanilo. Valovi so visoki, morje temno. Ušli boste. V mnogih slučajih pomeni beg zmagó.«

Starec s strogim obličjem je prikimaval resno in odobrujoče.

Grof Boisberthelot je povzdignil glas. »Vojaki in matrozil« je zaklical.

Vsi so postali pozorni in pogledali kapitana.

»Mož, ki ga vidite med nami« — je začel kapitan — »je zaupnik kralja. Njegova oseba je izročena v varstvo nam, mi ga moramo rešiti. On je francoskemu prestolu neobhodno potreben. Ker nimamo nobenega kneza, bo on voditelj Vandéje. Je velik in visok častnik. Mi bi ga bili morali izkrcati na francosko obal; zdaj jo mora doseči sam. Rešiti voditelja, pomeni rešiti vse.«

»Res je!« je zaklicalo vse moštvo.

Kapitan pa je nadaljeval:

»To pa ni lahka stvar. Da kljubuje visokim valovom, bi moral čoln biti velik, da uide križarkam, bi moral biti majhen. Vseno, kje pristane, da se le ne razbije. Rabim posebno dobrega matroza, ki zna dobro veslati in plavati in je tu doma. Zadosti je še temá, da se more čoln neopaženo oddaljiti od korvete. In kmalu bo toliko dima, da ga nihče ne bo opazil. Mali čoln bo lahko preplul plitvine. Kjer se ujame panter, izmuzne podlasica. Ne smemo izgubiti niti trenutka. Kdo se javi prostovoljno?«

V temi je stopil iz vrst naprej matroz in dejal:

»Jaz.«

Par trenutkov pozneje je odplul od ladje majčken čoln; v njem sta bila dva potnika, starec odzadaj, matroz odspredaj. Noč je bila še čisto temna. Kakor je zapovedal kapitan, je matroz z

vsemi silami veslal proti minquierskim čerem. Drugega izhoda ni bilo. Na dnu čolna je bilo nekaj provijanta: prepečenec, nasoljeno meso in sodček vode.

Ko je matroz odrinil čoln od korvete, se je naslonil La Vieuville čez krovno ograjo. Šaljivec celo v najbolj opasnih trenutkih, je zaklical čolnu v slovo:

»Dober, da uteče, še bolj pripraven pa, da se potopi.«

»Gospod poročnik, pustite burke,« je dejal krmilar.

Kakor blisk je plul čoln, ki se je skrival v gubah valov, k cilju. Nad morjem, zakritim v somrak, je ždelo zamolklo pričakovanje.

Naenkrat se je v tem neskončnem pritajenem molku oceana začul glas, ki se je, bobneč skozi ladijsko trobilo, zdel nadčloveški. Bil je kapitan Boisberthelot.

»Kraljevi pomorščaki,« je zaklical, »razvite kraljevski prapor na glavnem jamboru! Danes bomo videli zadnjič vzhajati solnce!«

Iz korvete je zadonel pozdravni strel.

»Živel kralj!« je zaklical mornariški zbor.

Tedaj je zadonel daleč na obzorju drug krik, neskončen, daljn in vendar jasen:

»Živela republika!«

In grmenje iz tristo ognjenih žrel je zagrmelo nad morsko globino.

Bitka se je začela.

Morje se je zakrilo v dim in ogenj. Beli curki peneče vode, zadete od krogelj, so brizgali povsod v zrak.

»Caymore« je začela bljuvati ognjene zublje na osem republikanskih ladij. Istočasno je v polukrogu okoli nje razvrščena eskadra otvorila nanjo ogenj iz vseh topov. Obzorje je bilo objeto od plamena, kakor da se je dvignil iz dna morja ognjenik. Vihar je bičal bagreno zaveso, v kateri so se ladje zdaj prikazovale zdaj izginjale kakor pošasti. Na tem rdečem ozadju se je dvigal črni trup korvete. Na

vrhu velikega jambora je plapolal liljin prapor Bourbonov.

Moža v čolnu sta molčala. Matroz je čolniček spretno vozil skozi prehode med čermi na desno in levo; zdaj so bitko zakrivale skale. Ognjeni odsvit na obzorju je bolj in bolj bledel, divje grmenje topov je slabelo, toda iz hitrih presledkov med izstrelki se je moglo sklepati, da se korveta hrabro drži in hoče izstreliti svojih sto in enoinšestdeset krogelj do zadnje.

Čoln je bil ubežal sovražniku, toda najtežje je šele prišlo. Ni se imel več bati topovskih krogelj, čakala pa ga je nevarnost brodoloma. Drobna orehova lupina, brez jadra, brez jambora, brez kompasa, za boj z oceanom in viharjem opremljena samo z dvema vesloma — atom, izročen na milost in nemilost velikanom!

In v tej neizmernosti, v tej strašni samoti je matroz spredaj v čolnu vzdignil svoj obraz, ki ga je blede obseval jutranji svit, pogleda starcu srepo v oči in dejal:

»Jaz sem brat matroza, ki je bil ustreljen na Vaše povelje.«

Tretja knjiga

HALMALO

Gospod in hlapec

Počasi je starec dvignil glavo.

Možu, ki je bil te besede izpregovoril, je bilo okoli 30 let. Imel je zveste oči. Krepko je držal vesla v obeh pesteh. Bil je očitno dober fant.

»Kdo si?« ga je vprašal starec. »Pravkar sem Vam bil rekel.« — »Kaj hočete od mene?« — Matroz je spustil vesla, prekrižal roki in dejal: »Ubiti Vas.« — »Kakor Vam je drago.« — »Pripravite se.« — »Na kaj?« — »Da umrete.« — »Zakaj?« je vprašal starec.

Nastal je odmor. Pomorščak je bil očitvidno osupnjen. Potem je nadaljeval: »Rekel sem, da Vas hočem ubiti.« — »In jaz Vas vprašam, zakaj?« — Matrozove oči so se zabliskale. — »Ker ste ubili mojega brata.« — Mirno je odgovoril starec: »Najprej sem mu bil rešil življenje.« — »To je res; najprej ste ga rešili, potem pa ubili.« — »Jaz ga nisem ubil.« — »Kdo pa?« — Njegova nemarnost.« — Pomorščak je zastrmel v starca z odprtimi ustmi, potem se je zopet grozeče nagubančil. — »Kako se pišete?« je vprašal starec. — »Jaz se pišem Halmalo, toda to Vam nič ne koristi.« Matroz je potegnili z desnico revolver iz pasu, z levo pa rožnovenec.

Starec se je dvignil. »Veruješ v Boga?« je vprašal. — »Oče naš, kateri je v nebesih,« je odgovoril matroz in se prekrižal. Potem je napel petelina. »Dam Vam eno minuto časa, milostljivi gospod.« — »Zakaj me tako imenuješ?« — »Ker ste gospod, to

se Vam pozna.« — »Ali imaš ti gospoda?« — »Imam, in še imenitnega.« — »Kdo je to in kje je?« — »Ne vem. Zapustil je naš okraj. Imenuje se gospod marquis Lantenac, vicomte Fontenay, knez Bretonije, gospodar sedmih gozdov. Jaz ga nisem nikoli videl v lice, kljub temu je moj gospod.« — »Če bi ga videl pred seboj, ali bi ga ubogal?« — »Gotovo! Najprej smo dolžni pokorščino Bogu, potem kralju, za njim pa gospodarju... Toda to nima z našo stvarjo ničesar opraviti. Vi ste ubili mojega brata in morate zdaj zato umreti.«

Starec je odgovoril: »Storil sem prav.« — Matroz je krepkeje stisnil samokres. »Zdaj!« — »Dobro,« je rekel starec, »kje pa je duhovnik?« — Matroz je zijal v starca. »Duhovnik?« — »Da, duhovnik. Jaz sem tvojemu bratu dal v zadnjem trenutku duhovnika. Ti si mi dolžan duhovnika.« — Streljanje topov tam daleč je postalo vedno redkejše. »Oni tam imajo duhovnika,« je dejal starec. — »To je res,« je mrmral matroz, »imajo gospoda kurata.« — »Ti hočeš pahniti mojo dušo v večno pogubljenje, to je strašen greh,« je dejal starec. — Matroz je povесil glavo.

»Vidiš,« je nadaljeval starec, »ko pogubljaš mojo dušo, obsodiš v večni ogenj tudi svojo. Naredi, kar hočeš. Ko sem tvojemu bratu rešil življenje, sem storil svojo dolžnost; ko sem ga obsodil na smrt, sem storil svojo dolžnost; ko te zdaj opominjam, da reši svojo dušo, vršim svojo dolžnost. Ali si slišal grmeti topove? Tam umirajo očetje, sinovi, bratje, ki nikoli več ne bodo videli svojih bratov. Kdo je tega kriv? Tvoj brat! Nadalje: Praviš, da veruješ v Boga. Bog zdaj trpi v Franciji. Trpi v svojem sinu, francoskem kralju, ki brez pomoči ko Jezus trpi v ječi, trpi v bretonskih cerkvah, ki so oskrunjene po brezbožnikih, trpi v svojih pomorjenih duhovnikih. Kaj smo mi hoteli na ladji, ki se v tem trenutku potaplja? Hoteli smo priti na pomoč Bogu. Ako bi bil tvoj brat storil svojo dolžnost, bi se ne bila zgodila nesreča s topom, korveta se ne bi bila poškodovala, brodovje morilcev kralja bi nas

ne bilo zalotilo in mi bi bili v tej uri pristali na francosko obal ter prišli na pomoč vrlim bretonskim kmetom z liljinim praporom v rokah, da rešimo kralja, Francijo, Boga. To hočem zdaj storiti jaz, edini, ki sem ostal živ od hrabrega krdela. V tej borbi kralju zvestih s sinovi pekla si ti na strani hudiča. Najprej je pomagal hudiču tvoj brat, zdaj pa še ti. On je začel, ti hočeš dovršiti. Ko mene ne bo, ki sem pomočnik kralja, bodo gorele dalje vasi, rodbine bodo jokale, duhovniki krvaveli; Bretonija bo trpela dalje in kralj bo ostal v ječi, Jezus Kristus na križu. Kdo bo kriv vsega tega? Ti! Toda to je tvoja stvar. Jaz sem računal nate za čisto druge stvari. Toda zmotil sem se. Res je, jaz sem tvojega brata dal ustreliti. Pokazal je pogum — nagradil sem ga. Pregrešil se je zoper svojo dolžnost — kaznoval sem ga. On je prekršil svojo dolžnost, jaz sem jo storil. In prisegam pri sveti Ani Aurayski, kakor sem dal ustreliti tvojega brata, tako bi bil dal ustreliti tudi svojega lastnega sina. Ti si zdaj gospodar položaja. Dobro! Jaz te obdolžujem, ti si nalaгал svojega kapitana. Ti, kristjan, si brez vere, ti, Bretonec, si brez časti, zaupal sem tvoji zvestobi — vračaš mi izdajalstvo. Veš, kdo sem? Orodje v rokah božjih. Ti me hočeš uničiti. Prav. Stori to. Kralja boš oropal mojega življenja, svojo dušo izročaš vragu. Tebi se ima zahvaliti, če se bodo porušile cerkve, če bodo pogani vlili iz zvonov topove, s katerimi bodo mogoče ustrelili tvojo mater. Stori, kar si se namenil. Nesrečnež! Sam sebi boš zapisal obsodbo. Nas obeh pogubljenje je v tvojih rokah. Toda pred Bogom boš odgovarjal ti. Stori konec. Jaz sem star, ti mlad; ti imaš orožje, jaz sem brez njega: ubij me!»

Medtem ko je starec, stoječ v čolnu pokonci kakor hrast, tako govoril z glasom, ki je prevpil šumenje morja, je bil matroz prebledel; debele kaplje potu so mu padale s čela, tresel se je ko list na veji. Semtertja je poljubljal rožni venec. Ko je starec končal, je vrgel samokres od sebe in se zgrudil na kolena:

»Usmiljenje, milostljivi gospod,« je zaklical, »odpustite mi! Govorite ko sam ljubi Bog. Storil bom vse, da popravim svoj zločin. Naredite z menoj, kar hočete. Ukažite, jaz slušam.«

»Odpuščam ti,« je dejal starec.

Zaloge, ki so jih bili položili v ladjo, niso bile odveč. Oba begunca sta morala brodariti po velikih ovinkih, tako da sta rabila šest in trideset ur, preden sta pristala na suho. Slišala sta zadnje topovske strele korvete kakor rjojenje leva, preden podleže v gozdu lovcem. Potem se je razgrnil nad morjem molk. Halmalo je bil izreden mornar. Zvečer drugega dne, nekako eno uro pred solnčnim zatonom, sta k sreči ravno ob času plime pristala na peščeni obali. Halmalo je porinil čoln, kolikor daleč je mogel, na suho, potem preiskal peščena tla, našel, da so zadostno trdna, in čoln docela izvlekel. Za njim je izstopil starec in skrbno ogledoval obzorje.

»Milostljivi gospod,« je dejal Halmalo, »mi smo ob ustju Couesnona. Na desno je Beauvoir, na levo Huisnes. Zvonik, ki ga vidite pred seboj, je Ardevon.«

Starec se je sklonil nazaj v čoln, vzel iz njega prepečenec, ga vtaknil v žep in rekel Halmalo-u:

»Ti vzemi, kar je ostalo.«

Halmalo je zbasal v vrečo, kar je še ostalo mesa in prepečenca, in jo vržel čez pleča. Potem je rekel starcu: »Milostljivi gospod, ali naj Vas vodim ali naj Vam sledim?« — »Ne eno, ne drugo.« Osupel je Halmalo zrl v starca. Ta je nadaljeval: »Halmalo, midva se bova ločila. Dva skupaj, to je vedno slabo. Treba je biti v tisočih ali pa sam.« Starec je prekinil svoje besede in potegnil iz žepa kokardi podobno zelenosvilen pentljo, sredi katere je bila uvezena zlata lilija. Dejal je: »Ali znaš brati?« — »Ne.« — »To je dobro. Čitanje samo ovira. Ali imaš dober spomin?« — »Da.« — »To je dobro. Čuj, Halmalo, Ti pojdeš na desno, jaz na levo. Obdrži vrečo, potem izgledaš kakor kmet. Pištolo skrij. Ureži si palco. Plazi se po visokem žitu, muzaj se pod ogradami, ogibaj se cest in

mostov. Če koga vidiš, se prej umakni v polje. Res — ti moraš čez reko. Kako boš to napravil?»

»Preplaval jo bom.«

»Dobro. Sicer pa je brod. Veš, kje?»

»Med Ancy in Vieux-Viel.«

»Dobro. Ti se tu res spoznaš. Ali poznaš tudi gozdove?« — »Vse.« — »Po vsem okraju?« — »Od Noirmoutier do Lavala.« — »Jih poznaš tudi po imenu?« — »Poznam.« — »Koliko milj lahko prehodiš na dan?« — »Deset, petnajst. Tudi dvajset, če treba.« — »Seveda bo treba. Ne pozabi nobene besede, katero ti rečem. Najprej boš šel v gozd Saint-Aubin.« — »Pri Lamballe?« — »Da. Na robu globeli med Saint-Rieul in Plédéliac stoji velik koštanj. Tam se ustaviš. Videl ne boš nikogar.« — »Pa je vendar lahko kdo tam. Že razumem.« — »Dal boš znamenje — ali ga poznaš?« — Halmalo se je obrnil proti morju in oglasil je se »uhu« čukca. Zdelo se je, da prihaja iz nočne dalje; navdajalo je s strahom in popolnoma sličilo pravemu. »Dobro,« je rekel starec, »ti spadaš k našim.« In pomolil je pomorščaku pentljo. — »To je pentlja — znak višje komande. Vzemi. Važno je, da nihče ne ve mojega imena. Pentlja zadostuje. Zlato lilijo je uvezla naša princesa v ječi.« — Halmalo je pokleknil na eno koleno. Tresel se je, ko je sprejel znak in ga ponese k ustnam; potem se je zdrznil, kakor da se boji poljubiti. »Ali smem?« je vprašal. — »Smeš.« — Halmalo je poljubil lilijo. Potem se je vzdignil in skril pentljo v nedrijih. Starec je nadaljeval: »Poslušaj dobro. To je parola: »K orožju. Nobenega pardona.« Torej na robu saint-aubinskega gozda daš znak. Trikrat. Po tretjem znamenju se bo prikazal mož iz tal.« — »Iz luknje pod drevesom — vem.« — »Ta mož je Planchenault, imenovan Kraljevsko srce. Pokažeš mu znak in bo razumel. Potem greš dalje v gozd Astillé. Tam boš našel krivonožca, pravijo mu Mušketa. Njemu rečeš, da se ga ljubeče spominjam in naj spravi na noge svojo faro. Potem greš v gozd Conesbon, daš znamenje in bo prilezel izpod zemlje gospod Thuault, deželni glavar Ploër-

melski, ki je bil v konstituenti, toda na strani kralju zvestih. Potem greš v okraj Saint-Quen-les-Toits in govoriš z Jeanom Chouan, ki je v mojih očeh pravi vodja. Potem pojdi v gozd Ville-Anglose, tam boš srečal Guittera, ki ga imenujejo Svetega Martina; reci mu, naj pazi na Courmesnila, zeta starega Goupila iz Préfelna, ki vodi jakobince v Argentanu. Obdrži vse dobro v glavi. Jaz ničesar ne zapisujem, ker je to najslabša stvar. Da ne pozabim — vzemi skakalno palico. Ali znaš z njo hoditi?« — »Se razume, saj sem Bretonec. Skakalna palica je naš prijatelj. Podaljša roke in noge.« — »To se pravi, napravi sovražnika menj opasnega in skrajša pot. Sijajna iznajdba.« — »Dalje, ali poznaš grad Tourgue?« — »Kako ne! Saj sem tam doma. Tourgue je ogromen, okrogel grad, rojstni dom mojih milostljivih gospodarjev. Ima podzemski hodnik, ki ga dobro poznam. Mogoče ga razen mene ne pozna danes več nihče drugi.« — »Kakšen podzemski hodnik?« — »To je bilo še v starih časih, ko so Tourgue še oblegali. Ljudje so se lahko rešili po tem hodniku, ki vodi daleč v gozd.« — »Takega hodnika v Tourgue ni.« — »Da, gotovo, milostljivi gospod. Moj oče mi ga je pokazal. Jaz poznam vhod in izhod.« — Starec je nekaj časa molčal, potem je dejal: »Ti se motiš.« — »Ne, milostljivi gospod, je kamen, ki se suče.« — »No, dobro. Vi kmetje verujete marsikaj, česar ni. Pa pustimo to. Iz Rougefén greš v gozd Montcherier, kjer boš našel gospoda Benedicite, glavarja dvanajstih. Ta je tudi zanesljiv. On odmoli svoj »Benedicite«, medtem ko da postreliti sovražnike. V vojski ni mesta čustvenosti.« Potem je starec segel v žep in položil Halmale-u v roke denarnico. »Tu je trideset tisoč frankov v asignatih, sicer so krivi, toda pravi niso nič več vredni, potem pa je še — pazi! — sto pravih zlatih dukatov. Jaz ti dam vse, kar imam, sam ne rabim nobenega solda več. Potem boš srečal v Château-Gonthier kneza Talmonta.« — »Ali bo knez z menoj govoril?« — »Saj tudi jaz govorim s teboj.« — Halmalo je snel kapo. — »Vsi te bodo radi sprejeli, ko

bodo videli lilijo princese. Ne pozabi, da prideš v kraje, kjer so prekucuhí. Moral se boš tudi preobleči. Z modrim jopičem, trivogelnikom in trikoloro prideš povsod skozi, saj ni več ne regimentov, ne uniform, ne števil. Potem boš prišel v taborišče Parné, kjer so možje črnih obrazov. V puške nabašajo peska in dvojno mero smodnika, in to je dobro. Predvsem pa jim reci, naj morijo, morijo, morijo. Našel boš še taborišče »črne krave«, »pri ovsu«, »zeleni« in »mravljični tabor«. Ko boš vse to obšel in izdal našo parolo, boš srečal veliko armado, katoliško armado kralja. Videl boš vse voditelje, ko likor jih je še živih in jim boš pokazal mojo poveljniško pentljo. Velel jim boš: Čas je, da se vodita dve vojski obenem, velika in mala. Velika naredi več šuma, mala pa dá več dela. Vandéja je dobra toda Chouannerija* je hujši. In v meščanski vojski je najhujše najboljše.

Starec se je nekoliko oddahnil.

»Halmalo, jaz ti zaupam, ker sem te videl, kako si obvladal morje. Kdor zna v viharju krmariti čoln, ta zna voditi vstajo. Ti boš torej rekel voditeljem tako pač, kakor znaš: Gospod ima rajši vojsko v gozdu nego na odprtem polju. Jaz ne želim, da bi naših sto tisoč kmetov prišlo pred puške modrih vojakov. Preden pretečejo štirje tedni, naj bo petstotisoč strelcev v gozdovih v zasedi. Republikanska armada je moja divjačina. Jaz sem vojskovodja goščave. In zabičuj jim: Nobenega pardona in povsod zasede! Reci jim, da so z nami Angleži. Mi bomo republiko prijeli od dveh strani. Vsa Evropa nam pomaga. Ali si razumel?«

»Sem. Vse naj bo v plamenu, povsod naj teče kri.«

»Tako je prav.«

»Pardon se ne daje.«

»Nikomur.«

»Jaz bom šel povsod, kamor ste mi veleli.«

* Početje vstaških vandejskih kmetov, ki so jih imenovali Chouane po njihovem vodji Jean Chouanu.

»In pazi. V teh krajih ni šale.« — »Smrt me ne plaši.« — »Ti si hraber dečko.« — »In če me prašajo za ime milostljivega gospoda?« — »Zaenkrat ga še ne sme nihče vedeti. Reci, da ga sam ne veš, in boš povedal resnico.« — »Kje bom milostljivega gospoda spet srečal?« — »Kjer pač takrat bom.« — »In kako bom to izvedel?« — »Ves svet bo vedel. Preden preteče osem dni, se bo o meni govorilo; izvršil bom take stvari in bom maščeval kralja in vero, da boš precej vedel, da sem jaz, o katerem se bo govorilo.«

»Poslušam.«

»Dobro. Pojdi. Bog te spremlja.« — »Storil bom vse, kar ste mi naročili.« — »Dobro.« — »In ko bom vse izvršil...« »Te naredim za viteza sv. Ludovika.« — »Kakor mojega brata. Če pa ne bom izvršil, me boste dali ustreliti.« — »Kakor tvojega brata.« — »Slušam, milostljivi gospod.« Starec je nagnil glavo in se pogreznil v misli. Ko jo je zopet vzdignil, je bil sam. Halmalo je bil le mala črna pika, izginjajoča na obzorju. Solnce je bilo pravkar zatonilo. Galebi so se vračali z morja. Pri srcu je bilo tesno kakor vselej, preden napoči noč. Žabe so kvakale, galebi, srake, kavke so kričale, toda človeški glas se ni slišal — globoka samota okrog in okrog. Visoke bodljike na obali so se tresle v vetru. Bledi svit somraka se je razprostrl po deželi. Dalnji ribniki so se svetlikali ko kositrni krožniki, ki jih je kdo razpostavil po zemlji. Od morja je vel veter.

ČETRТА KNJIGA

TELLMARCH

Plat zvona

Starec je čakal, dokler Halmalo ni izginil, potem je plašč tesneje ovil okoli ramen in se podal na pot. Za njim je molel v zrak orjaški črni trikot s stolnico kot krono in utrdбами kot oklepom: Gora Saint-Michel s svojima dvema velikanskima stolpoma, okroglim in štirikotnim, ki pomagata hribu nositi breme stolnice in vasi.

Sipa v saint-michelski luki se počasi premika. V onem času se je nahajala med Huisnesom in Ardevonom zelo visoka sipina, ki je danes izginila. Na vrhu je bil kamenit stolp, ki so ga postavili v XII. stoletju v spomin na svetega Tomaža Canterburyškega, ki je bil takrat ubit. Z vrha te sipine je bil razgled po celi deželi.

Starec jo je ubral proti peščenemu griču in se spenjal na vrh. Vsedel se je na enega vogalnih kamnov, ki so obkrožali stolp, ter začel natančno motriti okolico, ki se je razprostirala pod njegovima nogama kakor zemljevid. Zdelo se je, da išče cesto po tej sicer tako zelo znani mu deželi. Mogel je videti strehe enajst vasi in selišč; v razdalji par milj so se videli vsi zvoniki obali, ki so posebno visoki, da služijo ljudem na morju kot znamenja. Kmalu je starec našel v somraku, kar je iskal; njegov pogled je počival na skupini dreves, zidov in streh, ki so se sredi gozdov še videle. Zadovoljno je pokimal kakor človek, ki sam pri sebi reče: To je tisto. Črtal je s prstom po zraku načrt za potovanje po

teh grmovih in poljih. Semtertja je pogledoval po nerazločnem predmetu, ki je plapolal nad največjo streho pristave. Kaj bi neki to bilo?

Starec je bil truden in se je, sedeč na kamnu, udajal tisti nerazločni pozabi, ki pride prvi trenotek odpočitka nad utrujenega človeka. Je čas dneva, ko utihne vsak šum; to je tiho-vedra večerna ura. Ta ura je prišla in starec jo je užival; videl jo je in slišal njeno tišino. Celo krvoločni ljudje imajo ure sladkega otožja. Naenkrat so — ne zmotili, ampak tišino le še bolj poudarili glasovi, ki so prišli mimo. Bili so glasovi otrok ter žena. Jasno in svetlo so doneli k starcu iz nižine:

»Moramo hiteti, gospa Flechard. Ali se gre po tej poti?« — »Ne, po tej-le.« — »Kako je že ime pristavi, kjer zdaj bivamo?« — »Herbe-en-Pail.« — »Ali je še daleč?« — »Dobre črtit ure.« — »Treba se podvizati, da pridemo do večerje.« — »Seveda.« — »Prav za prav so vsega krivi otroci. Dve sva, pa morava vlačiti tri pankrtke. Vi pa še nosite tisto požrešnico; odvadili ste jo od prsi, nosite jo pa še vedno. Grda navada. Naj no teče sama! Naša juha je gotovo že mrzla.« — »Oh ti lepi čevlji, ki ste mi jih podarili! Kakor da so napravljeni nalašč zame. Hiti no, René-Jean!« — »Saj ta paglavec je najbolj kriv. Z vsako kmečko punico mora govoriti, ki pride naproti. Povej no, René-Jean, zakaj si govoril s tistim dekličem v vasi?« — »Ker se poznavam.« — »Kaj, poznata se?« — »Da, ker mi je danes zjutraj podarila pika-polonico.« — »Glej ga smrkovca!« — je zaklicala žena. »Komaj tri dni smo v tem kraju, pa ima ta frkolin že ljubico.« — Glasovi so se oddaljili. Zopet je zavladala tišina.

Starec je sedel nepremično. Ni premišljal, komaj da je sanjal pred se. Na sipini je še bil svetel dan, v nižini je bilo že mračno, gozdovi so pa bili že čisto temni. Na vzhodu je vzhajal mesec. Par zvezd je pogledalo skozi blede modrino neba. Kakor krvava zarja je vstajala v starcu nada državljanske vojne, ako se sme temu reči nada! Bil je gotov, da

je zaenkrat čisto varen, ko je bil zapustil morje in se počutil na suhem. Nihče ni tu vedel njegovega imena. Tako je bil pomirjen, da bi bil skoraj zasnul. Nobenega glasu ni bilo čuti razen vetra, ki je pihal z morja.

Naenkrat je skočil pokonci. Ničesar ni bil čul, le videl je nekaj. Bil je zvonik v Cormerayu, daleč zadaj na ravnini. Nekaj izrednega se je tam godilo. Jasno se je obrisoval stolp na nebu. Videla se je stolpna streha, ki se je izoževala proti nebu kakor piramida, med streho in stolpom pa zvonišče, svetel štirikot, brez šaluzij, odprt na vse štiri strani, kakor je to navada v Bretoniji. In zdaj se je to zvonišče izmenoma odpiralo in zapiralo; v rednih presledkih se je visoko okno prikazalo zdaj belo zdaj črno, enkrat se je videlo nebo skozi, potem ne; enkrat je bilo svetlo, drugič temno. In to je sledilo drugo za drugim od ene sekunde na drugo, enakomerno, kakor pada kladvo na naklo.

Na desni se je dvigal cerkveni zvonik vasi Baguer-Pican; tudi tu se je zvonišče odpiralo in zapiralo kakor v Cormerayu. Na levo je bil stolp vasi Tanis, isti pojav. Starec si je ogledal vse zvonike na obzorju enega za drugim; povsod so zvonišča bila izmenoma črna in bela.

Kaj je to pomenilo? Nič drugega ni moglo to biti, kakor da so zvonili vsi zvonovi. Morali so zvoniti naravnost divje, sicer ne bi se bili na ta način prikazovali in izginjali. Kaj je moglo to biti? Bili so plat zvona!

V vseh zvonikih, v vseh cerkvah, v vseh vaseh so zvonili. Slišalo se ni nič, razdalja je bila prevelika in veter, ki je pihal z morja, je nesel zvok v nasprotno stran. Vse to besneče pozvanjanje je bilo tako strašno, da si kaj strašnejšega ni bilo mogoče misliti. Starec je opazoval in prisluhoval. Ni slišal plati zvona, le videl jo je. Gotovo izvanreden doživljaj. Komu so grozili ti zvonovi? Nekoga so presledovali — o tem ni bilo dvomiti. Toda koga? Starca je spreletelo.

Njega ne. O njegovem prihodu ni mogel nihče ničesar vedeti. Nemogoče, da bi bili komisarji že obveščeni, saj je komaj prišel na suho. Korveta se je gotovo potopila in nihče ni ušel. Sicer pa nista na korveti vedela zanj nihče razen Boisberthelota in La Vieuvilla.

Zvonovi so nadaljevali svojo divjo igro. Končno je starec pomislil, da lahko bije plat zvona tudi za marsikaj drugega. Rekel si je: »Nihče ne ve za moj prihod in nihče ne pozna mojega imena.«

Nekaj časa že je bil čul za sabo in nad seboj lahen šum. Bilo je kakor da se ziblje list na veji. Od začetka se za to ni zmenil. Ker pa je šum trajal dalje, se je obrnil. Bil je v resnici list, toda list papirja. Nad njegovo glavo se je trudil veter, kako bi odtrgal velik lepak, ki je bil pritrjen na kameniti stolp. Lepak je bil šele pred kratkim pritrjen, zakaj bil je še moker; veter se je igral z njim in ga je bil že skoraj odlepil. Starec je bil prilezel na sipino od nasprotne strani, zato lepaka na stolpu ni bil opazil.

Stopil je na vogalni kamen, na katerem je bil sedel, položil prst na vogal letaka, ki je vihral v vetru, in v svetlu, ki je še bilo na vrhu sipine, bral sledeče:

Ena in nedeljiva republika francoska.

Mi, Prieur de la Marne, ljudski komisar pri obalni armadi Cherbourgski, zapovedujemo: Bivši marquis de Lantenac, vicomte Fontenay, takozvani knez bretonski, ki se je skrivaj izkrcał na obali Granvillski, je izven postave. Na njegovo glavo je razpisana nagrada. Kdor ga izroči živega ali mrtvega, dobi 60.000 frankov, ki se ne izplačajo v asignatih, temveč v zlatu. Bataljon obalne armade se takoj odpošlje, da poišče marquisa Lantenae. Občine so dolžne bataljon pri tem podpirati. Dano v mestni hiši Granville, 2. junija 1793. — Podpisan Prieur de la Marne.

Pod tem imenom je bil še drug podpis v veliko manjšem tisku, ki se v somraku ni mogel več čitati.

Starec je potisnil klobuk na oči, se zavil v plašč do podbradka in se naglih korakov spustil po sipini. Ko je prišel v dolino, je začel korakati bolj počasi. Šel je v smeri, katero si je bil načrtal na

vrhu. Mesec je sijal svetlo. Prišel je do križpota, kjer je stal star kamenit križ. Na podzidku se je razložil bel štirikot — najbrž letak, kakršen je bil na vrhu. Ko je hotel stopiti bliže, je slišal glas:

»Kam greste?«

Plemenit berač

Starec se je okrenil. Ob meji je stal mož, enake postave ko on, in sivolas, toda še bolj razcapan. Opiral se je na dolgo palico. Neznanec je ponovil svoje vprašanje.

»Recite mi prej, kje se nahajam,« je odvrnil starec z nekoliko prezirljivim ponosom.

Mož je odgovoril:

»V vlastelinstvu Tanis, kojega berač sem jaz, Vi pa gospodar.«

»Jaz?«

»Da — gospod marquis Lantenac.«

Marquis Lantenac — odslej ga bomo imenovali po pravem imenu — je resno odgovoril:

»Dobro. Izročite me.«

Mož je nadaljeval:

»Midva sva oba tukaj doma. Vi v graščini, jaz v gozdu.« — »Napravite konec, izročite me!« je ponovil marquis. — Mož je spraševal dalje: »Hoteli ste do pristave Herbe-en-Pail, kaj ne?« — »Da.« — »Ne hodite tja!« — »Zakaj?« — »Ker so tam modri.« — Od kdaj?« — »Tri dni je tega.« — »Ali so se kmetje upirali?« — »Ne, odprli so jim vrata na stežaj.« — »Oho!« je rekel marquis. — Mož je pokazal s prstom v smeri pristave, ki se je belila med drevesi. »Ali vidite tisto streho, gospod marquis?« — »Da.« — »Ali vidite, kaj nad njo plapolata?« — »Ah, to je zastava, trikolora,« je dejal starec. To je bil tisti predmet, ki je bil obrnil nase njegovo pozornost, ko je stal na sipini. »Ali ne bi jejo plati zvona?« je vprašal marquis. — »Da.« — »Za koga?« — »Zaradi Vas.« — »Toda nič se ne sliši.« — »Tega je kriv veter.« — Mož je nadaljeval: »Ste čitali lepak?« — »Sem.« — »Iščejo Vas.« In

obrnjen proti pristavi, je nadaljeval: »Tam leži pol bataljona.« — »Republikancev?« — »Parižani.« — »Dobro, pa pojdimo.« Starec je storil korak v smeri pristave. Mož ga je prijel za roko. »Ne hodite tja.« — »Kam pa naj grem?« — »Pojdite za mano.« — Marquis je pogledal berača. »Poslušajte, gospod marquis, pri meni ni udobno, toda varno. Na pristavi Vas bodo ustrelili, pri meni pa boste mirno spali, saj ste trudni. Jutri rano bodo modri odkorakali, Vi pa lahko potem greste, kamor hočete.«

Marquis je berača ostro motril. »S kom držite?« ga je naposled vprašal. »Ali ste s kraljem ali z republikanci?« — »Jaz sem revež.« — »Ne kralju zvest ne udan republiki?« — »Jaz mislim, da ne.« — »Ali ste za kralja ali proti njemu?« — »Za take stvari nimam časa.« — »Kaj mislite o tem, kar se zdaj okoli nas godi?« — »Da nimam ničesar, s čimer bi se preživljal.« — »Pa hočete meni pomagati?« — »Vidite, Vi ste izven postave. Kaj je to, postava? Človek je torej lahko izven postave. Tega ne razumem. Kaj sem jaz, v postavi ali izven nje? Umirati od gladu, ali se to pravi »v postavi?« — »Kako dolgo že umirate od gladu?« — »Vse življenje.« — »In hočete mene rešiti?« — »Da.« — »Zakaj?« — »Ker si pravim: temu se godi še slabše ko meni. Jaz imam vsaj pravico živeti, Vi je pa nimate.« — »To je res.« — »Jaz prosim kruha, Vi pa za življenje. Oba sva berača, brata.« — »Toda, Vi veste, da je na mojo glavo razpisana nagrada.« — »Vem.« — »In da dobi, kdor me izroči, šestdeset tisoč frankov.« — »Tudi vem.« — »In sicer ne v asignatih.« — »Ne, v zlatu.« — »Kdor dobi teh šestdeset tisoč zlatov, je za vse čase gospod.« — »Prav to sem mislil. Ko sem Vas zagledal, sem si rekel: Pomisli človek, kdor tega starca izroči, dobi šestdeset tisoč frankov in je gospod! Zato moramo starca hitro skriti!«

Marquis je nato sledil beraču.

Prišla sta v goščavo: tam je bil stan berača. Bila je to soba, katero mu je dal v najem mogočen star hrast. Pod njegovimi koreninami je bila izkopana

luknja in pokrita z vejami: temna, nizka, tesna in nevidna. Prostora je bilo samo za dva človeka.

»Zdelo se mi je, da bom enkrat dobil obisk,« je dejal berač. Takih podzemskih bivališč je v Bretaniji več, nego bi si človek mislil. Pohištvo je obstajalo iz par loncev, kupa slame in suhe morske trave, kocinaste odeje, par lojevck s kresilom ter votlih stebličev lisičjaka, ki so služili mesto užigalic. Plezoč po vseh štirih sta starca zlezla v »sobo«, kjer so debele korenine hrasta tvorile čudne predelke, in se vlegla na kup morske trave. Odprtina med dvema koreninama je pustila pasti v luknjo nekaj svetlobe. Noč je bila prišla, toda oko se je navadilo temine in nad vhodom je ležal odsvit mesečine. V kotu je bil vrč z vodo, hlebec ajdovega kruha in kostanj. »Večerjala bova,« je dejal berač. Razdelila sta si kostanj, marquis je dodal svojega prepečenca z ladje, prigrizovala sta hlebec, zdaj eden, zdaj drugi, in pila izmenoma iz istega vrča. Začela sta pomenek.

Marquis je berača spraševal o vsem mogočem. O političnih stvareh ni bilo mogoče spraviti iz njega ničesar. »Naj se zgodi to ali drugo, za nas reveže je vedno isto,« je ponavljal. »To so gosposke zadeve,« je dejal. »Kako se pišete?« je vprašal marquis. »Jaz sem Tellmarch, pravijo mi pa Caimand.« — »Vem, Caimand je bretonska beseda.« — »Pomeni berača.« Potem sta prišla zopet na javne zadeve. »Reveži in berači,« je rekel Tellmarch, »to je tisto strašno. Reveži hočejo obogateti, bogataši pa ne marajo postati siromaki. Iz tega pride revolucija. Jaz pa se v te reči ne vmešavam; kar bo, to bo. Jaz nisem ne za upnika ne za dolžnika. Jaz vem samo, da je en dolg, in ta bo poplačan. Meni bi bilo ljubše, da kralja niso usmrtili, toda težko bi povedal, zakaj. Pravijo: Prej so obešali ljudi na drevesa za nič in še enkrat nič. Da, jaz sem na lastne oči videl, kako so obesili moža, ki je imel ženo in sedem otrok — samo, ker je streljal na srno, ki je bila last kralja. Vsaka reč ima dve plati.« — Nekaj časa sta molčala, potem je starec zopet

nadaljeval: »Znam uravnnavati ude, zdravim ljudi in živino, poznam rastline in zato me imajo za nekakšnega coprnika. Ker o stvareh premišlujem, mislijo, da jih vem.«

»Vi ste iz tega kraja?« je vprašal marquis. — »Da, in nisem nikoli prestopil njegovih meja.« — »Vi me poznate?« — »Kajpak, zadnjič sem Vas videl pred dvema leti, ko ste potovali na Angleško. Vi ste visok, visokih ljudi pa je malo v Bretoniji. Berač ima dober spomin.«

»Ali ste me tudi prej kdaj videli?«

»Večkrat, saj sem berač Vašega vlastelinstva. Dali ste mi semintja kakšno miloščino. Kdor daje, ta ne pogleda; kdor prejme, pa si darovalca dobro ogleda in ga preceni. Vsak berač je ogleduh. Enkrat ste mi vrgli miloščino, ki sem jo zjutraj rabil, da ne bi do večera od gladu poginil. Katerikrat en groš pomeni življenje. Jaz sem Vam dolžan življenje, zato Vam ga vračam.«

»To je res, Vi ste moja rešitev.«

»Jaz Vas res hočem rešiti.« In glas beračev je postal resen. »Toda samo pod enim pogojem.«

»In to je?«

»Da niste prišli semkaj delati zlo.«

»Jaz prihajam, da delam dobro.«

»No, potem se vležimo v miru spat,« je rekel berač. Vlegla sta se drug poleg drugega na postelj iz trave. Berač je takoj zaspal. Marquis je nekaj časa tiho premišljeval, potem se je vlegel. Ko je položil glavo na tla, se mu je zdelo, da nekaj sliši. Pritisnil je uho na tla in poslušal. Iz tal je prihajalo zamolklo šumenje; kakor znano, se zvok v globini razširja: slišalo se je pozvanjanje zvonov. Plat zvona so torej bili dalje.

Marquis je usnul.

Ko se je prebudil, je bilo jutro.

Berač je že stal, oprt na svojo palico, pred »stanovanjem«. Solnce mu je sijalo v obraz.

»Milostljivi gospod,« je dejal Tellmarch, »na cerkvenem zvoniku v Taneiu bije četrta ura. Sicer je vse tiho, torej so nehali biti plat zvona. Na pri-

stavi Herbe-en-Pail je vse tiho; najbrže modri še spijo ali pa so že odšli. Najhujše je minulo; vendar je najboljše, če se ločiva. Jaz grem v tej smeri — Vi pa greste v tej.« Pozdravil je marquisa prav dostojanstveno in pristavil: »Vzemite kostanj s seboj — boste še lačni.« In že je izginil med drevjem.

Marquis se je dvignil in odkorakal v smeri, katero mu je pokazal berač. Bila je najljubkejša ura jutra. Povsod so žvrgoleli liščki in vrabčki. Ko je marquis stopil iz goščave, je prišel zopet do križpota, kjer je na kamenitem znamenju bil prilepljen letak. Belo in vedro se je svetil v vzhajajočem solncu. Marquis se je spomnil, da je bil včeraj pod podpisom predstojnika videl še nekaj vrstic, katerih zaradi drobnega tiska in somraka ni mogel čitati. Zdaj je bral sledeče:

»Kakor hitro se bo identiteta bivšega marquisa de Lantenac ugotovila, bo nemudoma ustreljen. Podpisan: Šef bataljona, poveljnik presledovalne kolone Gauvain.«

»Gauvain! Gauvain!« je globoko zamišljeno mrmral starec. »Gauvain!« Potem je počasi korakal dalje.

Srce iz železa

Naenkrat je zašumelo preko poljan kakor vihra divjega vpitja in streljanja in od pristave sem se je dvigal steber dima, v katerem so švigali plameni. Ta nagli prehod iz miru v divji šum in tresk se je zdel kakor izbruh pekla v jutranji zarji. Vnela se je bitka za Herbe-en-Pail. Marquis je za hip obstal, potem pa je stopal na malo višavo, odkoder je imel razgled na pristavo.

V resnici se je tam bila huda bitka. Pristava je bila v plamenu. Slišalo se je vpitje, ogenj je metal daleč naokoli svoj pošastni, z jutranjo zarjo mešajoči se svit. Selišče so bili napadli — toda kdo? Ali je bila to bitka ali samo vojaška kazenska ekspedicija? Modri so imeli strogo povelje od revolucijskih tribunlov, da uporna sela in vasi zapalijo. Ali je tudi Herbe-en-Pail zadela taka usoda? Na vsak način je

morala kazen biti strašna, ker je bila kratka. Državljske vojne so neizprosne in grozovite. Medtem ko je marquis ugibal, kaj bi to bilo, in se ni vedel prav odločiti, ali naj zapusti griček ali naj ostane, je šum uničevanja ponehal, ali boljše rečeno, se je na vse strani razpršil. Vse se je valilo iz pristave v gozd. Bobnarji so bobnali zbor, streljanje je prenehalo, zdelo se je, da nekoga iščejo in zasledujejo. Bila je divja mešanica jeznih in zmagoslavnih glasov, iz katerih starec ni mogel razbrati ničesar. Naenkrat kakor se iz klobčičev dima napravi obris, se je iz tega peklenskega dirindaja razločila jasna beseda, ime, ki ga je ponovilo tisoče glasov; določno je marquis slišal klic:

»Lantenac! Lantenac! Marquis de Lantenac!«
Iskali so njega.

In naenkrat je okoli njega zamrgolelo pušk, bajonetov in sabelj; trikolora je zaplapolala v gozdni senci, krik: »Lantenac!« je zadonel tik pred njegovimi ušesi, in pred njim so se pojavili med vejevjem in robidovjem divji obrazi.

Marquis je stal sam na višini, viden od vseh strani gozda. Komaj je videl može, ki so klicali njegovo ime, njega so pa vsi videli. Ako je bilo v gozdu tisoč pušk, je služil vsem za tarčo. V gošči ni razločeval ničesar kakor divje oči, ki so bile obrnjene vanj.

Snel je klobuk, privihnil krajec, odtrgal z bodičevja dolg in tenak trn in izvlekel iz žepa belo kokardo, katero je z visoko privihanim krajcem vred pritrdil s trnom na vrh klobuka. Potem je klobuk zopet potisnil na glavo. Videlo se je njegovo čelo in bela kokarda. Glasno je zaklical v hosto:

»Jaz sem mož, ki ga iščete. Jaz sem marquis de Lantenac, vicomte de Fontenay, knez bretonski. Generalni lajtenant kraljeve armade. Napravite konec! Ogenj!«

Z obema rokama je potem razgalil svoja prsa in jih nastavljal puškam.

Toda odgovoril mu je en sam krik:

»Živio Lantenac! Živio naš gospod! Živio general!«

Obenem so zavihrali po zraku klobuki, sablje so veselo zažvenketale in dvigale so se v pozdrav palice, na katerih so bile nataknjene bretonske kape iz rjave volne.

Možje, ki so ga obkolili, so bili vstaški kmetje. Padli so na kolena, ko so ga uzrli. Bili so oboroženi s puškami, sabljami, srpi, krampi, sekirami in palicami; imeli so široke klobuke iz polsti ali pa rjave kape z belimi kokardami, široke, spodaj prerezane hlače do kolen, usnjene jopiče in dokolenke, veliko roženvencev in svetinj. Videla so se gola kolena in dolgi, razkuštrani lasje; nekateri so izgledali otročje-zaupno, drugi divje ko zverine. Med klečečimi se je prerinil urnih korakov mlad lep človek do marquisa. Bil je napravljen ko drugi, toda imel je beli roki in srajco iz finega platna. Nad jopičem je imel prepasano belosvileno šerpo. Ko je došel na vrh, je vrgel klobuk na tla, pripognil koleno, ponudil marquisu šerpo in meč ter rekel:

»Vas smo iskali in hvalabogu tudi našli. Tu je poveljniški meč. Odslej bodo možje poslušali Vas. Doslej sem bil jaz njihov poveljnik, zdaj se vrnem v vrsto in sem Vaš vojak. Sprejmite naš poklon, milostljivi gospod. Dajte svoja povelja, gospod general.«

Na mig mladega človeka so kmetje prinesli trikoloro in jo položili k nogam marquisa. Bila je ista, katero je bil videl včeraj plapolati na strehi pristave. »Gospod general,« je dejal mladi mož, »to je zastava, ki smo jo včeraj iztrgali modrim na pristavi Herbe-en-Pail. Moje ime, milostljivi gospod, je Gavard; bil sem svojčas pridelen marquisu de la Rouarie.«

»Dobro,« je dejal marquis in si mirno opasal šerpo z mečem. Potem je potegnil jeklo iz nožnic in vihteč ga nad glavo, zaklical: »Naprej! Živio kralj!« In daleč ter globoko iz goste šume je zabučalo: »Živio kralj! Živio naš marquis! Živio Lantenac!«

Marquis je prašal Gavarda: »Koliko mož vas je?« — »Sedemtisoč.« In ko sta z marquisom stopala

raz grič, je Gavard nadaljeval: »Ko so republikanci razglasili, da ste v deželi, je bilo to kakor iskra v kup slame. Ves narod se je vzdignil v boj za kralja. Sicer pa nas je o vsem obveščal župan v Granvillu, ki je naš. Danes ponoči smo bili plat zvona.«

»Za koga?«

»Za Vas.«

»Ah!« je rekel marquis.

»In zdaj smo tu,« je nadaljeval Gavard.

»Sedemtisoč Vas je?«

»Da; jutri nas bo petnajsttisoč. Ko se je Henri de Larochejaquelein podal h katoliški armadi, smo bili plat zvona in v eni noči mu je šest fara dalo desettisoč mož. Municipije niso imeli, pa so pri nekem zidarju našli šestdeset funtov razstreliva in s tem se je podal Larochejaquelein na vojsko. Mi smo kar slutili, da se skrivate v teh-le gozdovih in smo Vas šli iskat.«

»In ste napadli modre v pristavi Herbe-en-Pail?«

»Veter je odnašal zvonjenje zvonov, tako da ga niso slišali. Čutili so se popolnoma varne. Kmetje na tej pristavi, neumna živina, so jih dobro sprejeli. Rano zjutraj smo pristavo obkolili. Modri so še spali in stvar je bila opravljena v par minutah. Jaz imam konja. Ali ga izvolite sprejeti, gospod general?«

»Da.«

Kmet je pripeljal vojaško obuzdanega belca in marquis je skočil v sedlo, ne da bi se ozrl na Gavarda, ki mu je ponudil roko.

»Hurra!« so zakričali kmetje.

»Gavard je salutiral in vprašal: »Kje bo Vaš glavni stan, milostljivi gospod?« — »Zaenkrat v gozdu Fougères.« — »To je eden izmed Vaših sedem gozdov, gospod marquis.« — »Preskrbite duhovnika.« — »Ga imamo.« — »Katerega?« — »Vikarja iz Chapelle-Erbrée.« — »Poznam.« — Nek duhovnik je stopil iz vrst. — »Dober dan, gospod vikar, boste imeli takoj opravka.« — »Me veseli, gospod marquis.« — »Izpovedovali boste, pa le te, ki hočejo. Siliti se ne sme nihče.« — »Gospod marquis,«

je dejal duhovnik, »Gaston je v Guéménée-u republikance prisilil, da so se morali izpovedati.« — »Gaston je kmet. Smrt mora biti prosta.« Gavard je zopet pristopil. »Čakam Vaših povelj, gospod general.« — »Zbor je v gozdu Fougères, ljudje se razidejo in se potem zopet snidejo tam.« — »Poslušam.« — General je nadaljeval:

»Ali niste rekli, da so kmetje v Herbe-en-Pailu modre dobro sprejeli?«

»Da, gospod general.«

»Pristavo ste zažgali?«

»Da.«

»Selo tudi?«

»Ne.«

»Tako j ga zažgite!«

»Modri so se skušali braniti; toda bilo jih je samo 500, nas pa 7000.«

»Kakšen bataljon je to bil?«

»Pravijo mu »bataljon rdeča kapa«; pripadajo Santerrovcem.«

»To je tisti Santerre, ki je ukazal bobnarjem bobnati, ko je hotel kralj narodu govoriti, preden so ga republikanski lopovi obglavili.«

»Kaj naj naredimo z ranjenci?«

»Ustrelite jih.«

»In z ujetniki?«

»Istotako.«

»Štiriindvajset jih je.«

»Vse postreliti.«

»Med njimi sta dve ženski.«

»Ustreliti!«

»In trije otroci.«

»Vzemite jih s seboj. Bomo videli, kaj bomo z njimi naredili.«

»Če bi bil jaz to vedel!«

In marquis je izpodbodel konja.

Medtem ko se je vse to pri Tanisu godilo, je berač kolovratil po daljni okolici do Croix-Avranchina. Ker je bil star in počasen, se je proti večeru

vrnil. Pot ga je peljala mimo golega griča, s katerega je bil širok razgled v deželo tja do morja. Steber dima ga je osupnil. Nič ni prijaznejšega, pa tudi nič strašnejšega, ko steber dima. Pomeni lahko domače ognjišče ali pa požar. Gostota in barva dima pove, ali imamo opraviti z mirom ali vojsko, bratstvom ali sovraštvom, življenjem ali smrtjo. Steber, ki ga je videl Tellmarch, je bil črn. Semtertja so švigili v njem rdeči zublji, ki so zdaj vzplamteli, zdaj ugašali. Ogenj je bil očitvidno pri kraju. Tellmarch je podvizal korake v smeri proti stebru, ki je stal nad pristavo Herbe-en-Pail.

Ko je došel tja, ni bilo ne pristave ne kmetskih bajt, le par tlečih ostankov. Nobenega krika, nobenega glasu ni bilo slišati iz dima razen pokanja tramov in prasketanja slame. Semintja se je zavesa dima pretrgala: tedaj so se videle porušene strehe in sobe brez sten. Berač je ostro prisluškoval, toda razen požara se ni ničesar slišalo. Mar so bili vsi zbežali? Kje so bili ko mravlje pridni prebivalci pristave? Prišel je do kraja, kjer so bila prej vrata v dvorišče, ki je zdaj štrlelo v nebo brez zidov. Sredi dvorišča je bil črn kup, od ene strani razsvetljen od plamenov, od druge od lune. Bil je kup ljudi. Ljudje so bili mrtvi. Okoli kupa je bila velika mlaka, ki se je nekoliko kadila. Zublji so se zrcalili v njej; toda ni bilo treba ognja, da bi se rdeče svetila, kajti bila je mlaka krvi.

Tellmarch je stopil bliže. Mesec in plamen sta mu svetila. Mrlički so bili vojaki, vsi bos, ker so jih bili sezuli. Tudi orožje so jim vzeli, toda imeli so še uniforme — modre. Semintja je ležal med udi in glavami preluknjan klobuk s trobojno kokardo. Bili so republikanci, isti Parižani, ki so večer preje veseli in vedri prenočili na pristavi. Vojaki so bili usmrčeni, to se je poznalo na pravilni legi; na mestu in zapovrstjo so jih bili ustrelili. Tellmarch je mrličke skrbno otipal: bili so od krogelj naravnost preluknjani. Onim, ki so jih bili ustrelili, se je očitvidno mudilo, kajti niso imeli toliko časa, da bi jih bili

pokopali. Ko je berač že hotel oditi, je zapazil dve mali nogi, očitno ženski. Stopivši bliže, je videl, da sta to dve ženski — tudi nju so ustrelili. Ena je imela uniformo, zraven nje je ležal razbit sodček; to je bila marketenderica. Glavo je imela prebito od štirih krogelj in je bila mrtva.

Tellmarch se je sklonil in pregledoval drugo, kmetico. Ležala je smrtnobleda z odprtimi usti in zaprtima vekama, glava je bila cela. Tellmarch je odstranil cape s prsi in opazil na rami rano od krogelje; ključna kost je bila zlomljena. »Doječa mati,« je zamrmral berač, ošinič s pogledom prsi. Bila je gorka. Položil je roko na srce in začutil, da rahlo bije. Tellmarch se je dvignil in zarjul s strašnim glasom:

»Ali ni nikogar tu?«

»Ti si, Caimand?« se je odzval glas, ki je bil komaj slišen. In obenem se je skozi luknjo v zidu pokazala glava, potem pa še druga. Bila sta dva kmeta, ki sta se bila skrila, edina, ki sta preživela strašno morijo. Še vedno tresoča se na vseh udih, sta pristopila k Tellmarchu, kojega glas sta bila takoj razpoznala. Tellmarch je bil vstanu zakričati, govoriti pa ni mogel. To je vedno tako, če je človek globoko razburjen. Pokazal je s prstom na žensko na tleh.

Kmet, ki se je bil prvi upal prikazati, je začel govoriti:

»Vsi so mrtvi razen te žene, kajne? Vse sem videl na lastne oči; bil sem skrit v kleti. Hvalabogu nimam družine. Moja hiša je bila v plamenu. Moj Bog! Vse so umorili. Ta ženska je imela otroke — tri otroke. Čisto majhne. Otroci so kričali: »Mama!« Mati je kričala: »Otročički!« Mater so ustrelili, otroke pa vzeli s seboj. Vse sem sam videl — o groza! Ko so bili vse postrelili, so zadovoljni odšli.«

Kmetje so nato hitro naredili nosilnico iz vej in jo pokrili s praprotjo; nanjo so položili žensko, ki se še vedno ni ganila, in jo ubrali v gozd. Oba

kmeta sta jo nosila, berač pa je stopal poleg nje in jo držal za roko, da čuti žilo. Med potjo so govorili:

»Vse ubiti!«

»In požgati!«

»Stari visoki dedec je tako ukazal.«

»Ta je torej vsega kriv?«

»On je rekel: Ustreliti! Zažgati! Nobenega pardona!«

»Marquis je.«

»Da, naš marquis.«

»Kako se že imenuje?«

»Gospod de Lantenac.«

Tellmarch je pogledal v nebo in zamrmral med zobmi:

»Če bi bil jaz to vedel!«

DRUGI DEL / V PARIZU

PRVA KNJIGA

CIMOURDAIN

Pariz leta 1793

Takrat so v Parizu živeli na njih celo jedi in na nizah, ki so bile postavljene pred vratmi. Zenske so zodele na cerkvenih stopnicah, pelile vato za ranjence in zraven pele marsikje. V Luksemburškem parku so se vadili vojaši na visih trgih so bile postavljene potkarske delavnice in potke so se izdajale pred očmi mimoidošnih, ki so veselo plovakali. Nobena druga beseda se ni čula v tem trgušni. »Potrpljenje! Imamo revolucijo!« Na vsakem obrazu je sijal smehljaj. Ljudje so hodili v gledališča kakor v Atenah med peloponelske vojske, na vogalih so viseli lepšji »Obdobje Tiberijev!« — »Mat! rešimo tvoj iz plamen!« — »Papaz! Ivan!« — »Filo! kor vojak!« — »Liebez! na deželo!« — Nuncii so bili pred vratmi ljudje so hodili, da je kralj praski aboniral v Opéri ložo. Polotaj je bil stražen, toda nihče ni bil prestrašen. Radi postave zoper politično sumljivost se je bilšala silovita nadzorna glava, toda ljudje so bili mirni. Nek evadent državnih pravnih, po imenu Séran, je šel na aršenal v anarhni plašči in čepel, igral na harfo. Nihče ni hotel zanj, vsakega se je smejala. Nobena klobuka ni bilo brez klobuka, rdeča kapa nam dobro stoji, so dejale ženske. Pri starištvu so letale na kope krone, školovske mitre, v bližini skrajne postaje žele in na drugi strani po mestu so se pile iz cerkvenih kletk. Povsod so bili razpisani portreti kralja Franciska, Rousseaua, P...

PRVA KNJIGA

CIMOURDAIN

Pariške ulice v l. 1793

Takrat so v Parizu živeli na ulici; celo jedli so na mizah, ki so bile postavljene pred vratmi. Ženske so sedele na cerkvenih stopnjicah, pulile vato za ranjence in zraven pele marseljezo. V Luksemburškem parku so se vadili vojaki, na vseh trgih so bile postavljene puškarske delavnice in puške so se izgotavljale pred očmi mimoidočih, ki so veselo ploskali. Nobena druga beseda se ni čula v tem trušču ko: »Potrpljenje; imamo revolucijo.« Na vsakem obrazu je junašk smehljaj. Ljudje so hodili v gledališče kakor v Atenah med peleponeško vojsko; na vogalih so viseli lepaki: »Obleganje Thionvilla« — »Mati, rešena sredi iz plamena« — »Papežinja Ivana« — »Filozofi kot vojaki« — »Ljubezen na deželi«. — Nemci so bili pred vratmi; ljudje so šušljali, da je kralj pruski aboniral v Operi ložo. Položaj je bil strašen, toda nihče ni bil prestrašen. Radi postave zoper politično sumljive osebe se je bliščala giljotina nad vsako glavo, toda ljudje so bili mirni. Nek ova-deni državni pravdnik, po imenu Séran, je čakal na aretacijo v nočnem plašču in copatah, igrajoč na flavto. Nihče ni imel časa, vsakemu se je mudilo. Nobenega klobuka ni bilo brez kokarde; »rdeča kapa nam dobro stoji«, so dejale ženske. Pri starinarjih so ležale na kupe krone, škofovske mitre, z lilijami okrašena pozlačena žezla in mašni plašči; po beznicah se je pilo iz cerkvenih kelihov. Povsod so bili razstavljeni poprsni kipi Franklina, Rousseau-a, Brutusa in Marata. Od velikih prodajaln jih je bilo od-

prtih le prav malo; ženske so vleklye po ulicah ročne vozičke z najrazličnejšo šaro, katero so prodajale; tu in tam si videl kakšno bivšo nuno s plavo vlasuljo na glavi ponujati blago. Tista ženska, ki pred ono-le prodajalno krpa nogavice, je grofica, ki stanuje zdaj pod streho, odkoder vidi svojo palačo na nasprotni strani. Raznašalci časopisov naznanjajo kriče naj-novejša poročila; povsod je polno pouličnih pevcev. Množica je zasmehovala rojalističnega pesnika Pitou-a, ki je bil sicer korajžen dečko. Dvaindvajsetkrat so ga bili zaprli in ko je stal naposled pred krvavim tribunalom, ker se je bil nekoč ob besedi »republikanska čednost« udaril po zadnjici, je dejal, ko so mu predočevali, da bo moral položiti glavo pod sekiro: »Saj ni kriva moja glava, ampak zadnja stran!« Sodniki so prasnili v smeh in to mu je rešilo življenje. Povsod so plesali karmanjolo, niso se pa pri tem več imenovali »gospod« in »gospa«, ampak »državljan« in »državljanka«. Po razrušenih samostanih so plesali na grobnicah in si prižgali za to sveče na oltarjih. Nosili so telovnike »kraljevo-modre« barve, zraven pa zaponke, predstavljajoče republikanske znake. Ulica Richelieu se je zdaj imenovala »Ulica postave«, predmestje Sv. Antona »predmestje slave«, na trgu Bastilje je stal kip Narave. Mimo so korakali vojni akademiki, ki so se po naredbi konventa imenovali »Marsovi gojenci«, v ljudskem jeziku pa »Robespierrovi paži«. Pred vratmi ženitbenih uradov so se zbirali »muskadini«, to je rojalistični gizdalini, in se rokali z različnimi opazkami civilno poročenim parom. Kipom svetnikov in kraljev v stolnici Invalidov so djali na glavo frigiške republikanske kape. Na vogalnih kamnih so se paglavci igrali karte; »kralji« so se imenovali »geniji«, kraljice »svoboščine«, asi »postave«. Vse to se je, zlasti v onih, ki so bili poraženi, mešalo z nekim vzvišenim studom nad življenjem; nek državljan je pisal Fouquier-Tinvillu, višjemu državnemu pravdniku: »Bodite tako ljubeznivi in me osvobodite življenja; prilagam natančen naslov.« Brivski pomočniki so damam ondulirali vlasulje kar na cesti, mojster

pa je bral naglas uradni list, »Moniteur-a«, okrog pa je stala gruča političnih modrijanov. Mnogi brivci so bili obenem delikatesni trgovci in na obeh straneh frizirane lutke so visele v oknu klobase. Manjkalo je mesa, premoga in mila; po ulicah so gnali mlečne krave, funt janjetine je stal petnajst frankov. Po naredbi magistrata je dobil vsak državlján funt mesa na vsakih deset dni. Pred prodajalnami so stali ljudje v dolgih repih. Ženske so se v tej bedi izkazale kot najbolj pogumne in potrpežljive. Cele noči so čakale pred pekarnami, da so prišle na vrsto. Revolucija se je borila proti neskončnemu gorju z dvema nevarnima sredstvoma: asignatami in maksimiranjem cen. Na ta način se je Francija rešila. Sovražnik tako v Koblencu kakor v Londonu je špekuliral z asignatami. Kurbe so se vlačile po cestah, ponujale kolonjsko vodo, podveze, ponarejene lase in zraven trgovale z asignatami. Pridruževali so se jim iste baže moški verižniki. Ljudstvo je preganjalo ene in druge, ki so jih kralju zvesti elementi imenovali »aktivne državljane«. Sicer pa je bilo jako malo tatov — najhujša beda je bila združena z nepodkupljivo poštenostjo. Ko so preiskovali palačo Beaumarchaisa, je neka ženska odtrgala na vrtu rožo; ljudstvo jo je pošteno oklofutalo. Klafter drv je veljal štiristo frankov; ljudje so žagali na cesti svoje postelje za kurivo in za škač vode, ki je po zimi zmrznila, je bilo treba odšteti frank. Zlatnik je veljal tri tisoč devet sto petdeset frankov. Za eno vožnjo v kočiji so računali šest sto frankov. Branjevka je izkupila na dan dvajset tisoč frankov. Berač je klical: »Usmilite se me, državlján, manjka mi samo še dve sto in trideset frankov za en par čevljev.« Prosto-voljci so se valili v mesto od vseh strani; vrhtega je vsaka ulica dala po en bataljon. Po ulicah so se vili prapori posameznih oddelkov. Na zastavi kapucinske četrti je bil napis: »Nihče več nas ne bo imel za norca!«, na nekem drugem: »Nobenega plemstva več razun plemstva srca!« Po vseh zidovih so bili na-

lepljeni lepaki, veliki, mali, beli, rumeni, zeleni, rdeči, tiskani in z roko pisani: »Živela republika!« Mali otroci so vzklikali: »Ča ira!«

Ti mali otroci so bili neizmerna bodočnost.

Odpadli duhovnik

Tako je izgledal Pariz v letu 1793., o katerem tu poročamo. To ni bil tisti Pariz, kakor je bil eno leto pozneje, ko so obglavili Robespiera in je življenje postalo zopet lahkomišljeno, veselo in razuzdano, kakor da bi se bila junaška drama spremenila v farso. Bil je to še Pariz prve divje-vzvvišene revolucijske dobe, ki so jo vodili nadpovprečni ljudje. Nekateri izmed njih so bili škodljivci, drugi so bili pošteni. Izmed teh je eden bil pošten in poguben obenem; bil je to Cimourdain.

Cimourdain je bil čistega, toda mrkega značaja. Zanj je veljalo le to, kar je absolutno. Poznalo se mu je, da je bil duhovnik, oziroma, da je še. Človek more imeti na sebi neko temno vedrost, kakor nebo, da je le nekaj tu, kar povzroča temino. Cimourdaina je bilo potemnilo duhovništvo. Kdor je bil duhovnik, ostane duhovnik do smrti. Kar v nas povzroča noč, pa pusti goreti tudi zvezde. Cimourdain je bil poln čednosti in resnic, ki so pa svetile v temi.

Njegova zgodovina je hitro povedana. Bil je vaški župnik in domači učitelj v plemiški hiši. Potem pa mu je pripadla mala dedščina in je postal sam svoj gospod. Glavna črta njegovega značaja je bila trmoglavost. Razmišljanja se je posluževal kakor klešč: menil je, da nima pravice spustiti kakšne misli, dokler je ni domislil prav do konca. Mislil je z zaigrizeno strastjo. Govoril je skoro vse evropske jezike dovršeno. Študiral je brez prestanka in to mu je pomagalo, da je prenašal svoj celibat. Toda nič ni bolj nevarno ko tako potlačevanje. Kot duhovnik je držal svoje obljube iz ponosa, ni pa ohranil svoje vere; znanost v smislu tistega časa je bila uničila

njegovo vero. Zdel se je takrat samemu sebi kakor da je pohabljen, in ker ni mogel narediti, da ne bi bil duhovnik, je skušal, da postane človek, toda na svoj trpki način. Vzeli so mu rodbino, izvolil si je domovino; ženska mu je bila prepovedana, poročil se je s človeštvom. Ta ogromna vesoljnost je v resnici ogromna praznosta.

Njegovi starši, preprosti kmetje, so ga bili dali študirati za duhovnika, da bi ga povzdignili nad ljudstvo; on se je zdaj vrnil v ljudstvo. In sicer strastno. Z globoko nežnostjo je zrl na trpljenje tlačениh. Iz duhovnika je bil postal filozof, iz filozofa borec. Ludovik XV. je bil še živ, ko je bil Cimourdain že skriven republikanec. Toda kakšen republikanec? Ali član Platonove republike ali pa mogoče Drakonove? Ker se je odučil ljubiti, je začel sovražiti in sicer sistematično. Sovražil je laž, monarhijo, teokracijo, talar; sovražil sedanost in kričal po bodočnosti. Čutil jo je, predvidel in uganil v njenem strašnem veličastvu. Sanjal je o maščevalcu, ki bo osvobodil človeštvo iz njegove strašne bede. Oddaleč je oboževal prihajajočo katastrofo.

Leta 1789. je pogibelj prišla in ga našla pripravljene. Cimourdain se je vrgel v široko delo obnove človeštva z vso logiko, to se pravi, vpoštevajoč njegov značaj, neizprosno. Doživel je 1789 padec Bastille, leta 1790. in sicer 19. junija konec fevdalnega gospodstva, leta 1791. Varennes ali padec kraljestva, leta 1792. ustanovitev republike. Tako je revolucija rastla pred njegovimi očmi in on ni bil mož, ki bi se bil ustrašil orjakinje. Nasprotno, to naraščanje vseh stvari ga je poživilo. Čeprav je bil že star mož — štel je enoinpetdeset let in duhovniki se starajo prej ko navadni ljudje — je tudi on rastel skupaj z dogodki ko staro drevo, ki poganja mladike. Boječ se, da se ne bi revolucija izjalovila, se je čutil tembolj pomirjenega, čimbolj je postajala strašnejša. V takem razpoloženju ga najdemo v letu 1793., ko je vsa Evropa korakala proti Franciji, Francija sama pa se je dvignila v boj proti Parizu, leto, ko je Francija

premagala Evropo, Pariz pa Francijo. To skrajno napeto leto, divje in krasno, je odgovarjalo nape-
tosti njegove duše. V tem možu se je kakor pri mor-
skem orlu družil globok notranji mir z željo po zu-
nanjih nevarnostih. Izvestne krilate nature, ki so
obenem mirne in ognjene, so ustvarjene za viharje.
Imamo resnično viharne duše.

Cimourdain je bil usmiljen, toda imel ga je samo
za reveže. Za trpljenje, ki zbuja drugim stud, se je
žrtvoval, to je bil njegov način, kako biti dober. Bil
je odvratno in božansko dobrodelen; iskal je uljes,
da jih poljubi. Dobra dela, ki so videti grda, so na-
vadnim ljudem najtežja. Nekega dne je v bolnici
ležal neznanec; imel je gnojen, ostuden in morebiti
kužen tvor na vratu, ki ga je bilo treba takoj iztis-
niti, da se ni mož zadušil. Cimourdain je bil tam; pri-
tisnil je ustni na tvor in ga izsesal ter gnoj izpljunil,
ko so usta bila polna; tako je rešil bolniku življenje.
Ker je takrat še nosil talar, mu je nekdo rekel: »Če
bi to storili kralju, bi vas naredil za škofa.« —
»Kralju bi tega ne naredil,« je odgovoril Cimourdain.
To dejanje in odgovor sta krožila po najtemnejših
kotih Pariza, tako da so mu slepo sledili vsi, ki so
trpeli gorje in krivico, vsi, ki so jokali in grozili. Bil
je Cimourdain, ki je 10. avgusta vodil množico, ka-
tera je podirala kipe kraljev; bil je pa tudi on, ki je
preprečil, da množica ni raztrgala verižnikov in ople-
nila neke ladje z milom.

Cimourdain je bil izmed onih, ki poslušajo nek
svoj notranji glas. Taki ljudje se zdijo raztreseni, pa
niso. Oni pazljivo poslušajo. Cimourdain je znal vse
in nič. Poznal je vse vede, poznal pa ni življenja.
Zato je bil tako neizprosno strog. Imel je oči zave-
zane kakor boginja Pravičnosti. Njegova slepa si-
gurnost je sličila puščici, ki pozna samo cilj in leti
naravnost k njemu. Nič ni strašnejšega v revoluciji
ko prema črta. Cimourdain je šel naprej ko zla
usoda. Njegovo prepričanje je bilo, da je v družab-
nem razvoju skrajno stališče edino pravo: zmota, ki
je svojska vsem onim, ki postavljajo na mesto pa-

meti logiko. Cimourdain je šel delj nego komuna, šel je delj nego konvent, pripadal je k »škofijskim«.

»Škofijski« so se imenovali po stari škofijski palači, v kateri so imeli svoje seje; bila je to bolj mešanica ljudi nego društvo. Kakor v komuni, so se tudi v »škofiji« udeleževali sej zločestno-molčeči gledavci, ki so imeli pri sebi ravno toliko pištol ko žepov. Tu je žarela in tlela ljudska volja kakor železo v plavžu. V primeri s »škofijo« je konvent bil hladen, komuna pa mlačna. »Škofijski« so bili eden izmed tistih revolucionarnih pojavov, ki so podobni ognjeniškimi tvorbam; vse je bilo tu zastopano: nevednost, podlost, poštenost, junaštvo, maščevalna čustva, politika; brunšviški vojvoda je imel v tej sredi svoje špijone. Tu so bili ljudje, dostojni Šparte, zraven barab, ki so spadale v ječo. Žirondist Isnard, ki je bil nekaj časa predsednik konventa, je bil nekoč izrekel napram levičarjem strašno grožnjo: »Pazite, Parižanje, od vašega mesta ne bo ostal kamen na kamnu in nekoč bodo iskali mesto, kjer je stal Pariz.« Te besede so povzročile, da so se zbrali rodoljubi v škofiji, da branijo Pariz, in njim se je bil pridružil Cimourdain.

Ta skupina se je borila proti reakciji. Bila je plat zvona k vsaki vstaji v Parizu. Komuna je nadzorovala konvent, »škofija« pa komuno. Cimourdain je bil v svoji neizprosni preprostosti prepričan, da so v službi resnice vsi pošteni; zato je bil kakor nalašč ustvarjen za voditelja skrajnih strank. Lopovi so čutili, da je pošten, in so bili s tem zadovoljni. Kajti pregreha se čuti počaščeno, če jo vodi krepost. Tukaj so bili ljudje kakor arhitekt Palloy, ki se je okoristil s porušenjem bastilje tako, da je prodajal v svojo korist kamne in opeke; goreči ljudski govornik Gonchon iz predmestja Sv. Antona, pri katerem so pozneje našli potrdila podkupnine, katero je prejemal od kraljeve stranke, Henriot, ki je bil, preden je postal general in naperil topove na konvent, komorni sluga, komedijant, žepni tat in vohun. Vse te ljudi je Cimourdain imel na uzdi in če se

je kdo hotel izpozabiti, ga je zadrževala naravnost strašna čistost odpadlega duhovnika. Sicer pa so imeli med »škofijskimi« poštenci ljudje večino. Tu je Cimourdain govoril špansko z Gusmanom, italijansko s Pijom, angleško z Arturjem, flamsko s Pereyro, nemško z Avstrijcem Prolyjem, nezakonskim sinom nekega kneza. Kajti v »škofiji« so se zbirali prekucahi s celega sveta in Cimourdain je poravnaval najrazličnejša mnenja in spore. Odtod njegova temna in neodoljiva moč. Celo Hébert se ga je bal. Bil je nezmotljiv, nepodkupljiv, neomadeževan pravičnik, ki vzbuja strah.

Za duhovnika v revoluciji ni srednje poti. Če se duhovnik zavzame za tako strahotno zadevo, mora imeti ali najnižje ali najvzvišenejšo nagibe. Cimourdain je bil vzvišen, toda vzvišen v svoji osamljenosti, nepristopnosti in neusmiljeni hladnosti. Visoke gore imajo tako mrzlo devištvo. Sicer pa je bila njegova vnanost čisto navadna. Bil je skoraj siromaško oblečen, plešast in siv, kar mu je še ostalo las. Čelo je bilo mogočno in značilno. Govoril je osorno, strastno in slovesno v kratkih stavkih in s poveljevalnim glasom. Usta so bila otožna in trpka, oko jasno in globoko; ves izraz pa je bil na nek način ogorčen.

Ni srca brez ljubezni

Tak je bil Cimourdain.

Danes ne ve nihče zanj. Zgodovina ima take strašne neznance.

Ali je bil tak človek sploh človek? Ali je mogel služabnik celega človeštva biti naklonjen kakšnemu posamezniku? Ali ni bilo v Cimourdainu preveč duha, da bi mogel imeti dušo, srce? Ali je mogel koga ljubiti? Da.

Kot mladenič je bil hišni učitelj pri neki mladane kneževski rodbini in je poučeval sinu in dediča hiše; tega je ljubil. Otroka ljubiti ni težko. Otroku se vse odpusti: da je plemiški, knez, kralj.

Otrok je tako majhen, da se mu odpusti tudi najvišji čin. Suženj odpusti otroku njegovo gosposkost, zamorska dovilja obožuje belo dete svojega tlačitelja, Cimourdain je strastno vzljubil svojega gojenca. Njegovo samsko srce se je vrglo na to sladko, nedolžno bitje kakor na plen. Ljubil je otroka ko oče, ko brat, ko prijatelj, ko stvarnik. Bil mu je sin; ne sin iz mesa, ampak sin iz njegovega duha. On ni bil oče, otrok ni bil njegov stvor; toda on je bil učitelj, gojenec pa njegov umotvor. Brez vednosti rodbine je bil v mladem vikontu vzgojil napredno mišljenje, ki ga je sam imel, mu je vcepil svojo lastno strašno krepostnost, mu vlil v žile svoje prepričanje, svojo vest, svoje ideale; v aristokratske možgane je vdihnil dušo naroda. Tako je vezalo učitelja z učencem globoko duhovno očetstvo in že samo ob pogledu na dete se je Cimourdain ves ponežil.

Sicer pa tudi ni bilo težko temu otroku nadomeščevati očeta, kajti bil je sirota. Oče in mati sta bila mrtva, babica je bila oslepela, strica pa ni nikoli videl, kajti ta je bil velik gospod, ki je živel na kraljevem dvoru v Versaillesu in hodil na vojsko, za domači dvor se pa ni menil. Naposled je umrla še babica, tako da je bil učitelj sam gospodar v hiši. Ko je bil sirota še v nežni starosti na smrt bolan, je Cimourdain noč in dan bedel ob njegovi postelji; zdravnik ga je zdravil, toda le Cimourdain je dete rešil. Tako učenec ni bil učitelju dolžan samo svojega duhovnega bitja, ampak tudi telesno življenje. Te, ki nam vse dolgujejo, imamo najrajši; Cimourdain je tega otroka ljubil nad vse.

Ko je bila vzgoja končana, se je moral Cimourdain od odraslega mladeniča ločiti. Kako mirno, hladno in nezavestno kruto odpuščamo učitelja, ki je dal učencu dušo! Plačan in odpuščen se je Cimourdain moral podati iz višjega sveta nazaj v nižji, mladi gospodič, ki je bil že od rojstva namenjen za častnika, pa je dobil stotniški dekret in bil vpoklican v neko garnizijo. Skromni učitelj, ki je bil že takrat

v svojem srcu odpadel, se je vrnil v temačno pri-
tličje Cerkve, katero se imenuje »nižja duhovščina«;
Cimourdain svojega učenca ni več videl.

Revolucija je napočila, toda v vseh neznanskih
dogodkih tega časa je v Cimourdainovi duši tlel
spomin na bitje, ki ga je bil napravil za moža. Ta
otrok, ta sirota, ta učenec ie bil edina stvar na
svetu, ki jo je ljubil.

Toda, ali je bil celo v taki ljubezni tak človek,
kakor je bil Cimourdain, ranljiv?

To bomo videli.

DRUGA KNJIGA

TRIJE TIRANI

Sestanek v Pavovi ulici

V Pavovi ulici je bila gostilna, ki se je takrat imenovala »kavarna«, s posebno sobico. Tam so se katerikrat shajali možje, ki so bili tako mogočni, da so jih na vsakem koraku nadzorovali, in so se zato bali, da bi jih videli javno skupaj. 28. junija leta 1793. so sedeli v zadnji sobici okoli mize trije možje. Njihovi stoli se niso dotikali; vsak je sedel na enem koncu mize, tako da je četrti stol bil prazen. Bilo je okoli osme ure zvečer. Na cesti je bil še dan, dočim je sobica bila že temna. Viseča svetilka, ki je takrat bila luksuz, je razsvetljevala mizo.

Prvi izmed teh mož, bled, mlad in mrk, je imel tenki ustni in mrzel pogled; lice mu je časih nervozno podrgetavalo, tako da se ni mogel nikoli nasmehniti. Bil je pudran, skrtačen, zapet in je imel rokavici. Njegov svetlomoder frak je bil brez gube, imel je kratke nankinaste hlače, visoko kravato in na prsih elegantno zgubano srajco ter čevlje s srebrnimi zaponkami. Od ostalih dveh je eden bil neke vrste velikan, drugi pa pritlikavec. Veliki možakar je bil oblečen v preširok frak iz rdečega blaga, na nogah je imel visoke zavihane škornje, okoli prostega vratu pa mu je bila nemarno zavezana kravata, ki je visela globoko doli čez predsrajčnik. Telovnik, ki ni imel gumbov, je bil odpet, lasje divje skuštrani, dasi se jim je še poznala nekdanja nega; bili so podobni grivi. Obraz mu je bil kozav, med obrvmi se je videla jezna guba, okoli ust pa je bila poteza dobrohotnosti. Ustni sta bili debeli, zobje veliki, pesti

kakor pri hlapcu, oči goreče. Mali je bil rumen in se je zdel, ko je sedel, naravnost pokvečen. Glavo je držal krčevito nazaj, oči so bile podplute od krvi, na obrazu so bile blede pege. Okoli mastnih šternastih las je imel ovit bel robec, čela nobenega in pa strašno velika usta. Nosil je dolge ozko prilegajoče se hlače, velike čevlje in pa satinast telovnik, ki je bil nekdanj bel; nad telovnikom pa suknjič, pod katerim je nosil bodalo, kakor se je dalo sklepati iz neke trde ravne črte v njegovih gubah.

Prvi izmed teh mož je bil Robespierre, drugi Danton, tretji Marat.

Bili so sami v sobi. Pred Dantonom je stal kozarec in prašna steklenica vina, pred Maratom škodelica kave, pred Robespierrom kup papirjev. Zraven papirjev je bil težak, okrogel, svinčen tintnik s persom, na papirjih velik bakren pečatnik, kojega držal je predstavljal bastiljo. Sredi mize je bila razgrnjena karta Francije. Pred vratmi gostilne pa je stražil Maratov domači pes, to je oni Lovrenc Basse, ki je 13. julija, to je nekako štirinajst dni po sestanku, ki ga tu opisujemo, s stolom mahnil po neki deklici Karloti Corday, ki je ubila Marata, v tem trenutku se pa v Caenu udajala svojim sanjam. Tega večera ga je njegov gospodar vzel s seboj v kavarno v Pavovi ulici in mu zabičal, da ne sme nikogar pustiti v sobo, kjer so sedeli skupaj Marat, Danton in Robespierre, razen če bi prišel kdo od odbora za splošno blaginjo, od komune ali pa kdo od »škofijskih«.

Sestanek je trajal že dolgo. Posvetovali so se o papirjih, ki so ležali na mizi in katere je bil Robespierre prečital. Govorjenje je postalo vedno glasnejše. Možje so bili hudi drug na drugega. Celo vun so se semtertja slišali vzkliki. V tistem času, ko so bile vse seje javne, je vsakdo mislil, da ima pravico prisluškovati. Lovrenc Basse je pritisnil ušesa na ključavnico. Lovrenc je bil v službi pri Maratu, toda kot strankar je pripadal k »škofijskim«.

Danton se je bil pravkar vzdignil in jezno odmaknil stol.

»Poslušajte,« je dejal. »Samo ena stvar je, ki ne trpi odloga: republika je v nevarnosti. Jaz poznam samo eno: rešiti Francijo sovražnika. V to svrho je vsako sredstvo dobro. Vsako, vsako! Če me obdajajo od vseh strani nevarnosti, potem sežem po vseh sredstvih, in če se bojim vsega, kljubujem vsemu. Nobenega polovičarstva, nobenih sentimentalnosti v revoluciji! Mi moramo biti strašni, kajti le tako koristimo domovini. Ali se slon pomišlja, kadar postavi nogo na sovražnika, da ga zmelje?«

»Čisto moje mnenje,« je sladko odgovoril Robespierre in dodjal: »Vprašanje je, kje stoji sovražnik.«

»Na meji, in jaz sem ga zapodil,« je dejal Danton.

»V deželi, in jaz ga nadzorujem,« je odvrnil Robespierre.

»Jaz vam pravim, Robespierre, da je na meji.«

»Danton, jaz vas zagotavljam, da je v deželi.«

»Pomirita se,« je dejal tretji glas, »on je povsod in vidva sta izgubljena.«

Robespierre je pogledal Marata in dejal mirno:

»Pustimo te fraze. Tukaj so dejstva.«

»Pedant!« je zamrmral Marat.

Robespierre je položil roko na papirje in nadaljeval:

»Pravkar sem vam prebral depeše Prieura de la Marne. Poslušajte, Danton, vojska z zunanjim sovražnikom ni nič, državljanska vojska je vse. Vojska z inozemstvom je mala praska na našem komolcu, državljanska vojska je rak, ki nam razjeda jetra. Iz vsega, kar sem vama prebral, sledi: Vandeja, ki je bila dozdej razcepljena med več voditeljev, je zdaj na tem, da se strne skupaj. Odslej bo poslušala enega samega voditelja.«

»Generalnega tolovaja,« je zamrmral Danton.

»To je tisti človek, ki je 2. junija pristal na obalo pri Pontorsonu. Jaz sem vama že prečital, kaj je že vse naredil. Boj v hostah se že v velikem obsegu organizuje. Obenem se pripravlja izkrcaje Angležev. Vandejski kmetje in Angleži, Bretonci in

Britanci, to spada skupaj. Divji kmetje v finisterrskem departementu govore isti jezik ko hotentoti v Cornwallisu. Jaz sem vama pokazal pismo, ki smo ga zajeli: »Dvajsettisoč rdečih jopičev*, pomešanih med vstaše, bo spravilo na noge stotisoč kmetov.« Če se kmetska vstaja posreči, se bodo Angleži izkrcali. Tak je načrt. Poglejmo karto.«

»Izkrcali se bodo na treh točkah: v Plérinu, Iffiniacu in Pléneufu. V štirih dneh so v Rennesu, ki je ključ Bretonije. Potem padeta tudi Châteauneuf in Saint Malo. V Rennesu dobe en milijon patron in petdeset topov. Kmalu se bosta predala Nantes in Brest. Vitré jim odpre pot do Pariza. V štirinajstih dneh je skupaj roparska armada tristotisoč mož in vsa Bretonija pripade kralju francoskemu.«

»To se pravi, angleškemu,« je prekinil Danton.

»Ne, francoskemu.«

In Robespierre je nadaljeval:

»Kralj francoski je hujši. Štirinajst dni je treba, da se prežene zunanji sovražnik, osemnajst sto let pa, da se strmoglavijo monarhija.«

Danton, ki je dotlej, podpirajoč glavo s komolci, premišljeval, je zdajci dvignil svojo glavo in udaril s svojima orjaškima pestema po karti, kakor da bi bila nakovalo.

»Robespierre, ali ni Verdun odprl Prusom poti v Pariz?«

»No, in kaj potem?«

»Pregнали bomo Angleže tako, kakor smo pregнали Pruse!« In Danton se je dvignil s stola.

Robespierre je položil svojo mrzlo roko na Dantonovo pest, ki je gorela. »Danton, Šampanja ni držala s Prusi, Bretonija pa drži z Angleži. Osoboditi Verdun, to je bila vojska z inozemstvom, osvojiti nazaj Vitré, to je pa državljanska vojska.« In z mrzlim, režočim glasom je tiho dejal: »To je velika razlika.«

Toda Danton se ni dal prepričati.

* Angleška infanterija je nosila rdeče bluže.

»To je vendar preveč, iskati katastrofo na zapadu, ko pa je na vzhodu! Robespierre, jaz priznam: Onkraj morja se dviga Anglija. Toda onkraj Pirenej se dviga Španija, onkraj Alp se dviga Italija, onkraj Rene se dviga Nemčija. In daleč na istoku, tam preži ruski medved. Robespierre, nevarnost je krog, v sredi pa sedimo mi. Na meji koalicija, v notranjosti izdajstvo. Na jugu odpira španskemu kralju vrata v Francijo Servant, na severu je prešel k sovražniku Dumouriez. Armada decimirana. Noben bataljon nim več ko štiristo mož; hrabri polk Zweibrücken je skopnel na stoinpetdeset mož. Vsi nas izdajajo. Chancel, ki brani Valenciennes, in stari Féraud, ki brani Condé, sta junaka kakor Meunier v Mainzu, vsi drugi so izdajalci. Custine se vede sumljivo; zdi se mi, da mu diši zavzetje Frankfurta, kjer bo lahko obogatil, bolj ko pohod na Koblenz. Seveda Frankfurt lahko plača par milijonov kontribucije. Toda Koblenz je glavno gnezdo naših emigrantov! Izdajstvo, vam pravim! Meunier je 13. junija umrl, zdaj imamo samo še Kléberja. Medtem pa je brunšviški vojvoda vedno močnejši. Če bo šlo tako naprej, bo francoska revolucija prinesla hasek samo Fridniku II., in mi smo kralja francoskega obglavili v prid pruskemu.« In Danton se je divje zakrohotal.

Marat se je nasmehnil. »Vsak od vas,« tako je začel, »jaha svojega konjička; vi, Danton, Prusijo, vi, Robespierre, Vandejo. Tudi jaz bom zdaj navedel dejstva. Resnična nevarnost, to niso ne Prusi ne Vandeja, nevarne so kavarne in igralnice. Kavarna Choiseul je jakobinska, kavarna Patin rojalistična, kavarna Rendezvous napada narodno gardo, kavarna Porte-Saint-Martin jo zagovarja, v Rotundi trgajo assignate, v kavarni Perron se shajajo verižniki in troti velefinance. To so resne reči.«

Danton se ni več smejal, Marat se je še vedno smehljaj. Smehljaj pritlikavca je bolj nevaren ko smeh velikana.

»Ali brijete iz nas norce?« se je jezil Danton.

Marat se je naenkrat zresnil in grdo skremžil. »Poznam vas, državljani Danton. Vi ste tisti, ki me je

spričo vsega konventa nazval »individui Marat«. Naj bo. Jaz sem res denunciral Chazota, jaz sem denunciral Pétiona, jaz sem razkrinkal Kersainta, jaz sem razkrinkal Valazéja, jaz sem razkrinkal Gensonnéja, jaz sem denunciral Birona, jaz sem denunciral Chambona. Ali nisem imel prav? Jaz voham izdajo, še preden jo izdajavec spočne, jaz ga razkrinkam, preden jo stori. Ko vi še molčite, razkrijem pred vsemi resnico. Jaz sem zahteval obelodanjenje dvaintrideset tajnih aktov, jaz sem dosegel, da se je odglasovalo usmrčenje tirana v štiriindvajsetih urah, jaz sem izdajo Dumourieza videl naprej in zahteval, da se namesto naših komisarjev, ki jih je izročil sovražniku, zaprejo vsi svojci naših emigrantov kot talci, jaz sem predlagal, naj se vsak narodni poslanec, ki bi zapustil mestni pomerij, proglasi za izdajavca, jaz sem zahteval poimensko glasovanje, da se Isnard strmoglavi s predsedniškega stolca, jaz sem dal proglasiti, da so si Parižani pridobili zasluge za domovino. Zato se Louvet obnaša z menoj kot s pajacom, Finisterre zahteva mojo izključitev iz konventa, mesto Loudun predlaga, naj se me konfinira, Amienci zahtevajo, da se mi obesí nagobčnik, princ Koburški bi rad, da bi me zaprli, Lecointe-Puyraveau predlaga konventu, naj me proglasi za duševno bolnega. Državljan Danton, čemu ste me povabili na ta sumljivi sestanek, če nočete poslušati mojega mnenja? Mar sem vas jaz za to prosil? Meni se čisto nič ne ljubi shajati se s takimi kontrarevolucionarji kakor sta vi in Robespierre. Ali so to državniki? Treba vas je učiti šele politične abecede. Vidva se oba motita. Nevarnost ne tiči ne v Londonu, kjer jo vidi Robespierre, ne v Berlinu, kakor meni Danton; nevarnost je v Parizu. Nevarnost je v pomanjkanju edinosti, v tem, da vsak vleče na svojo stran, počenši z vama dvema, nevarnost je v anarhiji ...

»Ki jo predstavljate baš vi,« ga je jezno prekinil Danton.

Marat se ni dal zmotiti. »Robespierre,« tako je nadaljeval, »nevarnost je v teh prokletih kavarnah, v neštetih igralnicah, v klubih — v klubu federativ-

cev, v damskem klubu, v klubu nestrancarjev, ki so v resnici rojalisti, v vašem zakobinskem klubu, Robespierre, da ne govorim o vašem frančiškanskem klubu, Danton! Nevarnost je v gladu, radi katerega je težak Blin obesil peka Denisa na laterno pred rotovžem, nevarnost je v justici, ki je Blina obesila, ker je obesil Denisa. Nevarnost so asiginate, ki vedno bolj padajo. V tempeljski ulici je nekomu padel iz žepa stobankovec; revež, ki je šel mimo, je dejal: »Ni vredno ga pobirati.« Špekulanti in verižniki, ti so nevarni! Vi ste barona Trenka zaprli. Premalo! Temu staremu intrigantu je treba zaviti vrat. Vi iščete nevarnost zunaj, ko pa je v vaši neposredni bližini. Kaj vam pomaga vaša čuječnost, Robespierre? Oni imajo povsod svoje špijone: Payana v komuni, Coffinhala v revolucijskem tribunalu, Davida v odboru za javni red in varnost, Couthona v odboru za javno blaginjo. Vidite, jaz poznam vse. Ne varajte se: nevarnost je nad vašimi glavami, nevarnost je pod vašimi nogami, povsod so zarote, zarote in zarote! Ljudje berejo na cesti časnike in si pomežikujejo, po kletih je skritih na tisoče emigrantov, ženske sklepajo roke: Kdaj bo enkrat mir?, plemiči kujejo zarote, narodnjaki hodijo bos, luksusni konji, ki bi morali na fronto, da vlečejo kanone, nas na cesti poškopljajo z blatom, četrt funta kruha stane tri franke šestdeset, gledišča igrajo nemoralne svinjarije in Robespierre bo poslal Dantona na giljotino.«

»Čenče!« je dejal Danton.

Grozotneži so se razljutili

Robespierre je pazljivo motril karto.

»Česar nam je treba, to je diktator,« je zakričal Marat. »Robespierre, vi veste, jaz zahtevam diktatorja.«

Robespierre je dvignil glavo.

»Vem — jaz ali vi.«

Danton je zamrmral med zobmi:

»Le poskusita!«

Marat je videl, kako se je Danton namrgodil.

»Veste kaj,« je dejal, »zmenimo se. Ali se nismo tudi 31. maja zmenili? Na jugu rogovilijo federalisti, na zapadu rujejo kraljevci, v Parizu se prepirata konvent in komuna, na meji se Custine umika, Dumouriez nas pa izdaja. Kaj vse to pomeni? Razcepljenost. Česa nam manjka? Sloge. V tem je rešitev. Toda treba je, da hitimo. Če izgubimo samo eno uro, bodo vandejski kmetje jutri v Orleansu, Prusi pa v Parizu. Vi imata oba prav: nevarni so Prusi in nevarni so kmetje, toda to ni vsa resnica. Glavno je, da je revolucija edina. Iz tega sledi diktatura, diktatura nas treh, ki predstavljamo revolucijo. Mi smo kakor tri glave Cerberove. Od teh glav ena govori, to ste vi, Robespierre, druga rjove, to ste vi, Danton...«

»Tretja grize,« je nadaljeval Danton, »to ste vi, Marat.«

»Vsi trije grizejo,« se je oglasil Robespierre. Nastal je kratek molk. Potem se je pogovor zopet začel kakor zamolklo bobneča vihra, ki je prekinjena po treskih.

»Dragi Marat,« je zopet povzel Robespierre, »preden se ljudje poročijo, se morajo poznati. Odkod veste vi na primer, kaj sem jaz včeraj rekel Saint-Justu?«

»To vas nič ne briga, Robespierre.«

»Marat!«

»Jaz vem, kaj ste vi rekli Saint-Justu, kakor vem, kaj je Danton rekel Lacroixu; Saint-Just imenuje to državne tajnosti, toda jaz kljub temu vse vem. Jaz sem narodno oko; iz svoje kleti vse opazujem. Jaz vem, kako ste v ječi pitali Ludovika XVI., tako da so volk, volkulja in njuna zalega samo v mesecu septembru požrli šestinosedeset jerbasov breskev, medtem ko je ljudstvo gladovalo. Jaz vem, v čegavem stanovanju se je skrival Roland, jaz vem za vaše zveze z gospo markizo Chalabre, od katere se pustite občudovati. Robespierre si domišlja, da je za potomce važno, ali se pojavi v konventu v olivnatem ali v modrem fraku. Svojo lastno podobo ima obešeno v vseh svojih sobah.«

Mirno je odvrnil Robespierre: »Vaša pa visi po vseh straniščih.«

Nadaljevali so, kakor da se pomenkujejo, toda ta ton je le še podčrtaval srd, s katerim so drug drugemu odgovarjali in k grožnjam dodevali zasmehovanje.

»Robespierre, vi ste može, ki hočejo strmoglaviti prestole, imenovali Don Kišote človeštva.«

»Vi, Marat, ste pa 4. avgusta v 559. številki vašega »Ljudskega prijatelja« zahtevali, naj se plemičem vrnejo njihovi naslovi. »Vojvoda ostane vojvoda«, ste pisali.«

»Vi ste na seji 7. decembra vzeli gospo Roland v zaščito pred Viardom.«

»Vi, Marat, ste v tej-le sobi 29. oktobra poljubili Barbarouxa.«

»Robespierre, nam je znano, v kateri sobi v Tuilerijah ste Garatu dejali: »Republika naj me piše v rit.«

»Vi, Marat, ste na predvečer 10. avgusta hoteli preoblečen pobegniti v Marseille k federalistom.«

»Za časa septembrskih umorov ste se ves čas skrivali.«

»Vi ste se pa pokazovali!«

Zdajci se je vmešal Danton, pa je le prilil olja v ogenj.

»Robespierre, Marat, pomirita se!«

Marat je bil zelo častihlepen in se je razjezil, čega je kdo imenoval na drugem mestu.

»Kaj se Danton vtika v najine reči?«

Danton je vzkipeł. »Zakaj se vtikam? Zato, ker nočem, da bi se prepirali možje, ki služijo narodu. Ali ni zadosti vojne na mejah, ali nam je državljanske vojne premalo, ali nam je treba še medsebojnega prepira? Jaz sem naredil revolucijo in nočem, da bi jo uničevali!«

Ne da bi povzdignil glas, je Marat odgovoril:

»Brigajte se rajši za to, Danton, da daste odgovor.«

»Odgovor?«, je zakričal Danton. »Vprašajte sotesko v Argonah, osvobojeno Šampanjo, osvojeno

Belgijo, armade, kjer sem štirikrat nastavil svoja prsa krogla! Vprašajte šafot, strmoglavljeni prestol, vdovo...»

Marat se je zaničljivo nasmehnil.

»Vi ste potuha, Marat,« je besnel Danton, »jaz sem človek belega dne in svežega zraka. Jaz sovražim življenje plazivcev. Vi stanujete v kleti, jaz v hotelu. Vi se skrivate, mene vsakdo vidi in vsak lahko govori z menoj.«

Marat se je nehal smejeti. »Danton,« je začel slovesno, »dajte odgovor o triintridesettisoč tolarjih, katere vam je Montmorin v imenu kralja v gotovem denarju izplačal pod naslovom, da vas odškoduje za kraljevsko advokaturu, ki je ugasla.«

»Jaz sem bil 14. julija zraven,« je ponosno odvrnil Danton.

»Kaj pa veletatvine vašega Lacroixa v Belgiji, ki sta si jih razdelila?«

»Oborožil sem pariške okraje.«

»In dva milijona »tajnih izdatkov« ustavotvorne skupščine, od katerih je ena četrtna odromala v vaše žepe?«

»Ustavil sem prodirajočega sovražnika in zaveznikom zgradil pot v Pariz.«

»Vi — kurba!« je dejal Marat.

Danton se je dvignil; bilo je strašno ga pogledati.

»Da,« je zakričal, »sem kurba; za svoj trebuh sem jemal denar, toda odrešil sem zato svet!«

Robespierre je grizel nohte; on se ni mogel ne smejeti ne smehljati. Danton je nadaljeval: »Jaz sem kakor morje, ki ima plimo in oseko. Če je oseka, se vidijo moje plitvine, če je plima, bučijo moji valovi.«

»Vaša pena,« se je zlobno zarogal Marat.

»Moj vihar,« je zagrmel Danton.

Zdajci se je Marat razljutil, zasikal je ko gad:

Dobro, Robespierre; dobro, Danton; nočeta me poslušati. Pa vama bom rekel resnico: izgubljena sta. Varuj se, Danton, tudi Vergniaud je imel velik gobec kot ti in pa koze, pa to ga ni obvarovalo pred žalostnim koncem. Le skomigaj z rameni, tvoj visok glas, tvoja rahla kravata, tvoje intimne večerje, tvoji

široki žepi — to se bo vse enkrat končalo na — giljotini. Ti, Robespierre, pa si »zmernež«, pa to ti ne bo nič pomagalo. Pudraj se, maži se, kodraj se, nosi svilen perilo, kljub temu boš romal na morišče. Le beri razglas zaveznikov; končal boš kot morilec kralja.«

»Čenče iz Koblenca,« je zamrmral Robespierre skozi zobe.

»Robespierre, jaz ne pobiram nobenih čenč. Iz mene govori ljudski glas, božji glas. Vidva sta mladica. Koliko si star, Danton? Štiriintrideset. Koliko let šteješ, Robespierre? Triintrideset. Jaz pa živim od nekdanj, jaz sem prastaro življenje človeštva, jaz štejem šest tisoč let!«

»To je pravilno,« je odvrnil Danton, »kakor Kajn, ki je šest tisoč let počival, zdaj pa je skočil iz luknje med ljudi, in to je Marat.«

»Danton!« je zakričal Marat. V njegovih očeh je zabliskala zlovesča svetloba.

»No — kaj?« je dejal Danton.

Tako so se pomenkovali ti trije strašni možje — kakor oblaki, v katerih buči grom.

V imenu Odbora za javno blaginjo

Pogovor se je nekaj časa prekinil. Levi se vznemirijo, če je med njimi kača. Robespierre je bil bled, Danton pa rdeč od srda. Maratov pogled je ugasnil, heroičen mir je zopet legel na njegovo obličje, ki so se ga bali najstrašnejši. Naenkrat je vstal, stopil proti vratom in pozdravil z zlovesčim glasom:

»Zbogom, gospodje!«

Robespiera in Dantona je spreletel mraz. V tem hipu se je oglasilo iz ozadja sobe:

»Nimaš prav, Marat.«

Vsi so se obrnili. Ko je bil postal prepir najhujši, je nekdo neopaženo vstopil v sobo.

»Ah, ti si, državljani Cimourdain,« je dejal Marat. »Dober dan.«

Bil je v resnici Cimourdain. »Še enkrat ti pravim, Marat, nimaš prav.« Marat je postal zelen — to je bil njegov način obledeti. Cimourdain je nadaljeval: »Ti si nam koristen, Robespierre in Danton pa sta nam enako potrebna. Čemu si grozite? Sloga, sloga, sloga, državljani! Ljudstvo zahteva, da držite skupaj.« S temi besedami je stopil Cimourdain bliže.

Danton in Robespierre sta ga poznala. Večkrat sta v konventu videla na tribinah tega mogočnega, mrkega moža, ki ga je ljudstvo spoštljivo pozdravljalo. Vendar ga je pa Robespierre, ki je bil velik formalist, vprašal:

»Državljan, kako ste prišli notri?«

»On spada k škofijskim,« je odgovoril Marat s precej ponižnim glasom.

Marat je ključoval konventu, vodil komuno, »škofijskih« pa se je bal. Tako je v vsaki revoluciji. Mirabeau je čutil, kako za njim iz neznane globine vstaja Robespierre, Robespierre je čutil, da se za njim dviga Marat, Marat je čutil, kako za njim vstaja Hébert, Hébert je čutil, da za njim vstaja Babeuf; eden radikalnejši od drugega. Dokler je odspodaj vse mirno, politik lahko koraka dalje, toda tudi najbolj revolucionarni politik ima pod seboj goreča tla; in kadar čuti pod svojimi nogami vreti one iste sile, ki jih je bil sam priklical na dan, se zdrzne in vznemirjen obstane. Le ta je resnično genijalen revolucionar, kdor zna ločiti pokret, ki izvira iz nizke poželjivosti, od pokreta, ki ima svoj izvor v principih, in kdor prvega zna potlačiti, drugega pa podpirati.

Danton je videl, kako je Marat postal majhen.

»O, državljani Cimourdain je vedno dobrodošel,« je dejal, in mu ponudil roko. Potem je nadaljeval: »Primojdunaj, mi bomo državljanu Cimourdainu razložili položaj. On prihaja kakor nalašč. Jaz zastopam goro, Robespierre odbor za javno blaginjo, Marat zastopa komuno, Cimourdain škofijo. Naj on odloči.«

»Dobro,« je dejal Cimourdain resno in preprosto. »Za kaj pa gre?«

»Za Vandejo,« je odgovoril Robespierre.

»Da, Vandeja je največja nevarnost,« je rekel Cimourdain. »Vandeja je hujša kot deset Nemčij. Če hoče Francija živeti, je treba ubiti Vandejo.«

S temi besedami se je Cimourdain Robespieru takoj prikupil. Vendar je le-ta vprašal Cimourdaina:

»Ali niste bili vi duhovnik?« Kajti Robespierre je bil takoj opazil na možu duhovniško obnašanje, ki ga je Robespierre sam nekaj imel na sebi.

»Da, državlján,« je odgovoril Cimourdain.

»Kaj zato,« se je oglasil Danton. »Če je duhovnik za kaj, odtehta sto civilistov. Naši najboljši revolucionarji so duhovniki; abbé Grégoire je dosegel, da se je dekretirala odprava kraljestva.«

»Da,« se je posmehljivo vmešal ljubosumni Marat, »far je prekucnil prestol, komedijant¹ pa je kralja samega brnil z njega.«

»Vrnimo se k Vandeji,« je rekel Robespierre.

»Kaj pa počenja Vandeja?« je vprašal Cimourdain.

»Voditelja ima.«

»Kdo je to?«

»Nek bivši marquis de Lantenac, ki se izdaja za bretonskega kneza.«

»Ga poznam,« je rekel Cimourdain. »Bil sem pri njem duhovnik. To je nevaren človek.«

»Da, strašen,« je odgovoril Robespierre. »Zažiga vasi, ubija ranjence, kolje ujetnike in da streljati ženske.«

»Ženske?«

»Da, med drugimi je dal ustreliti mater treh otrok. Kaj se je zgodilo z otroci, nihče ne ve. Vrh-tega je vodja, ki se res razume na vojsko.«

»Vem,« je rekel Cimourdain. Bil je v hanoverski vojski pod Richelieujem, v resnici jo je pa on vodil.«

»Moža je treba usmrtiti,« je nadaljeval Robespierre.

»Kdo ga bo usmrtil?«

»Vi.«

¹ Collot d' Herbois.

»Jaz?«

»Da. Dal vam bom v to svrho polnomoč odbora za javno blaginjo.«

»Velja,« je rekel Cimourdain.

Robespierre se je hitro odločil, če je bilo treba, kakor vsak pravi državnik. Vzel je belo polo papirja s tiskanim nadpisom: »Ena in nedeljiva republika francoska. Odbor za javno blaginjo.«

Cimourdain je nadaljeval:

»Če je on strašen, bomo mi še bolj. Boj do smrti temu možu! Osvobodil bom republiko Lantenaca, če je volja božja!«

»Bog je zastarel,« se je oglasil Danton.

»Jaz verujem v Boga,« je mirno odgovoril Cimourdain.

Robespierre je, resno pokimajoč z glavo, pritrdil. Cimourdain je vprašal:

»Komu bom dodeljen?«

Robespierre je odgovoril:

»Poveljniku leteče kolone, ki je odposlana proti Lantenacu. Opozarjam vas pa: poveljnik je plemič.«

»To pa se moram spet smejati,« je veselo zarjul Danton. »Plemič! No, pa kaj potem? S plemiči je ista stvar ko s farji. Biti plemič, je predsodek, biti principijelno proti plemičem, pa nič manjši. Robespierre, ali ni Saint-Just plemič? Anaharsis Cloots je baron. Naš prijatelj, Karol Hessen, ki ni nikoli zamudil ene naše seje v jakobinskem klubu pri frančiškanih, je knez. Maratov intimus je marquis. Od prisednikov revolucijskega tribunala je eden duhovnik, drugi plemič, oba strumna republikanca.«

»Pozabili ste predsednika revolucijskega tribunala samega,« je vpletel Robespierre.

»Antonella?«

»Da; on je marquis.«

Oglasil se je zopet Cimourdain:

»Državljan Danton, državljan Robespierre, vidva imata nemara prav. Toda ljudstvo ne zaupa ne plemiču ne duhovniku. Ako ima duhovnik nadzirati

plemiča, potem je to strašna odgovornost, in duhovnik mora biti neizprosni.«

»Se razume,« je dejal Robespierre. »Vi boste imeli opraviti z mladim človekom. Morate ga voditi, toda previdno. Mož je odličen vojak, ki prihaja od porenske armade, kjer je delal naravnost čudeže hrabrosti in uvidevnosti. Že štirinajst dni drži starega Lantenaca s svojo kolono v šahu in ga potiska proti morju, tako da ne bo mogel nikamor uiti.

Lantenac je prebrisan kot star general, a naš oficir je drzen kot vsi mladi komandanti. Ima veliko zavistnikov in njegov predstojnik, generalni adjutant Léchelle je nanj ljubosumen. Léchelle hoče, da se operira počasi, on pa hoče Lantenaca hitro obkoliti in mu potisniti meč v rebra. Léchelle ga hoče dati radi nepokorščine ustreliti, Prieur de la Marne pa predlaga, naj imenujemo tega mladega junaka za generaladjutanta.«

»Ta mladenič mora imeti velike sposobnosti,« je dejal Cimourdain.

»Ima pa eno napako,« se je zdajci oglasil Marat.

»Kakšno?« je vprašal duhovnik.

»Je premil. V borbi je neizprosni, potem pa prizanaša. Pomiloščuje, ščiti nune, rešuje žene in hčere aristokratov, daje ujetnikom prostost in izpušča duhovnike.«

»To je zelo velika napaka,« je zamrmral Cimourdain.

»Zločin,« je dejal Marat.

»Čestokrat,« je rekel Robespierre.

»Skoro vedno,« je zaključil »debato« Marat. »In kaj bi ti storil z republičanskim poveljnikom, ki bi dal rojalističnemu poveljniku prostost?« je nato vprašal Cimourdaina.

»Dal bi Léchellu nalog, da ga ustrelj.«

»Ali pa giljotinira,« je rekel Marat.

Danton se je zasmejal: »Meni bi bilo vseeno.«

»Bodi prepričan,« je strupeno dejal Marat, »da te zadene eno ali drugo.« Potem pa se je obrnil

zopet k Cimourdainu, ponavljajoč: »Torej, državljani Cimourdain, »če bi se republikanski vodja izpozabil, ti mu daš odrezati vrat?«

»V štiriindvajsetih urah.«

»Dobro, mi dodelimo državljana Cimourdaina kot komisarja odboru za ljudsko blaginjo poveljniku leteče kolone naše obrežne armade. Kako se že piše?«

Medtem ko je Robespierre brskal v papirjih, je Danton dejal: »Čisto prav. Duhovniku samemu ni zaupati, plemiču tudi ne; če pa bosta skupaj, bosta pazila drug na drugega.«

Cimourdain je bil očitno ogorčen, se je pa zdržal. Robespierre je, držeč v roki nek akt, dejal:

»Tu je ime, državljani Cimourdain. Poveljnik, ki ga imate nadzirati, je bivši vicomte; piše se Gauvain.«

Cimourdain je prebledel.

»Gauvain!« je vzkliknil.

»Da,« je odgovoril Robespierre.

»No kaj?« je vprašal Marat, ki je bil zapazil, kako je izginila vsa kri Cimourdainu z obraza.

»Stvar je sklenjena,« je odgovoril Cimourdain.

Robespierre je vzel pero, ki je ležalo poleg njega, in je s svojo počasno, korektno in skrbno pisavo podpisal papir, ki je imel nadpis odbora. Potem ga je izročil Dantonu v podpis, ta pa ga je predal Maratu, ki je še vedno opazoval bledega, a odločnega Cimourdaina.

Robespierre je izročil papir Cimourdainu, ki je bral:

Leto II. republike.

S tem podeljujemo državljani Cimourdainu, komisarju odbora za javno blaginjo, generalno polnomoč nad državljanom Gauvainom, poveljnikom leteče kolone obrežne armade.

28. junija 1793.

Robespierre - Danton - Marat.

Medtem, ko je Cimourdain bral, ga je Marat opazoval. Kakor da govori sam s seboj, je mrmral: »Prav za prav bi bil potreben sklep konventa ali

pa vsaj formalen sklep odbora za javno blaginjo; stvar ni čisto pravilna.«

Robespierre pa je dejal:

»Ne smemo izgubiti niti minute. Jutri dobite svojo polnomoč v čisto zakoniti obliki, podpisano od vseh članov odbora. Kar imate zdaj v roki, je le začasno in vas bo priporočilo pri merodajnih osebah, s katerimi boste do jutri lahko že stopili v stik. Mi vas poznamo in vi lahko Gauvaina imenujete za generala ali ga pa pošljete na šafot. Polnomoč boste imeli v rokah jutri ob treh popoldne. Kdaj mislite odpotovati?«

»Ob štirih,« je odgovoril Cimourdain.

In so se ločili.

Ko je Marat prišel domov, je sporočil svoji Simonu Evrard, da se bo jutri podal na sejo v konvent.

TRETJA KNJIGA

KONVENT

Strahotno rodišče največjih idej

Bližamo se najvišjemu vrhu.

To je konvent.

Pogled ostrmi, ko zagleda to višino.

Nikoli se na obzorju človeštva ni pojavilo nekaj tako visokega.

Imamo Himalajo in imamo Konvent.

Konvent je mogoče najvišji vrh zgodovine.

Ko je konvent še živel — kajti vsak zbor živi — ljudje niso vedeli, kaj v resnici pomeni. Ravno njegova veličina je ostala sodobnikom prikrita, kajti bili so preveč prestrašeni, da bi ga mogli občudovati. Vsaka velika reč napolnjuje ljudi s strahom. Lahko se je diviti povprečnim stvarjem, kar pa je preveč vzvišeno, bodisi genij ali gora, človeški zbor ali mojstrska slika, človeka osupne. Kdor se vzpenja na Himalajo, se utruji, spodrsne na strminah, ne vidi lepote, ob katere se zadeva in krvavi; oblaki zakrivajo vrh in strah potlači občudovanje. Duše se polasti čudno čustvo: sovraštvo napram veličini. Oko vidi brezdna, ne vidi pa vzvišenih lepote. Konvent, ki je bil ustvarjen, da ga gledajo orli, so sodili kratkovidneži. Danes je med konventom in nami razdalja in na globokem nebu se v jasni in tragični dalji riše orjaški profil francoske revolucije.

Republika se je ustvarila 21. septembra, za čas enakonočja, pod tehtnico. V znamenju enakosti in pravičnosti. Sozvezdje jo je oznanilo. Konvent je prvo prevčlovečenje človeštva. Konvent je obrnil novo stran v zgodovini in otvoril bodočnost.

Vsaka ideja potrebuje utelešenja. Cerkev, to je Bog med štirimi stenami. Vsak nauk mora imeti svoj temelj. Ko se je ustanovil konvent, je bilo treba rešiti najprej vprašanje, kje bo zboroval.

Najprej so zbrali jahalnico. Postavili so veliko sliko slikarja revolucije Davida, pravilne vrste klopi, govorniški oder v kvadratu, sporedne vrste stebričev, rimsko šotorno streho in okrasili stene z grškimi draperijami; v ta geometrični prostor so stisnili vihar revolucije. Rojalisti so se norčevali iz te skupaj zlepljene dvorane, iz papirnatega svetišča, iz stebrov, ki so bili napravljeni iz dog, iz mavčnih kipov in platnenih sten; v tem začasnem prostoru je zgradila Francija stavbo večne vrednosti. Pozneje se je konvent preselil v Tuilerije, in sicer 10. maja 1793. Široke stopnjice Jeana Bullanta so vodile v sejno dvorano v prvem nadstropju. Celo pritličje pa je tvorilo eno samo ogromno stražnico, polno puškinih piramid in postelj za čete, ki so stražile konvent. Konvent je imel tudi svojo častno stražo, tako zvane »grenadirje konventa«. Trobojna vrv je ločila grad, v katerem so zborovali poslanci, od parka, v katerem se je sprehajalo in vrvelo ljudstvo.

Opišimo zdaj sejno dvorano. Kajti v tem strašnem prostoru je zanimiva vsaka podrobnost.

Ko vstopiš, potegne najprej oči nase visok kip svobode med dvema visokima oknom.

Dvorana, ki je bila preje kraljevo gledišče, zdaj pa pozornica republike, je dvainštirideset metrov dolga, deset metrov široka, enajst metrov visoka. Razkošni prostor, ki ga je bil sezidal Vigarani za lahkomišljeni dvor, je zdaj izginjal pod okornim odrom, ki je moral leta 1793. nositi težo ljudstva. Ta oder, na katerem so se dvigale javne tribine, je počival na enem samem hrastovem stebru. Ta steber je vzdržal najtežje udarce revolucije: radostno pritrjevanje, navdušenje, žalitve in zasramovanje, vrišč in hrušč, ves strašni kaos srda in punta. Toda ni se omajal. Po konventu je nosil svet starešin. Po državnem udarcu Napoleona, ki je 18. brimerja razgnil parlament, je šel v pokoj. Takrat ga je Percier na-

domestil z marmornatimi stebri, ki pa niso dosegli starosti hrasta.

Zasnutki, po katerih delajo stavbeniki, so čestokrat zelo čudni. Arhitekt, ki je zgradil cesto Rivoli, je imel v mislih pot, ki jo napravi v svojem poletu topovska krogla. Zgraditelj mesta Karlsruhe je imel za model pahljačo. Stavbenik, ki je priredil dvorano konventa, je očitvidno imel v duhu pred seboj kot vzorec ogromno omaro s predali. Prostor je bil dolg, visok in pust. Na eno podolžno stranico pravokotnika se je v ogromnem polukrogu naslanjal amfiteater poslaniških klopi brez pultov ali miz. Klopem nasproti je bil govorniški oder, pred njim kip Lepelletiera de Saint Fargeau, katerega je bil kmalu potem, ko je bil glasoval za smrt kralja, zabodel nek gardist. Za govorniškim odrom je bil predsedniški stol.

Amfiteater je otvorilo devetnajst poluokroglih vrst klopi, ki so se dvigale druga nad drugo in se še nadaljevale ob obeh krajših stranicah na desno in levo. Doli v prostoru ob obnožju tribine v podobi podkve so stali zbornični slugi.

Na eni strani govorniškega odra je visela v črnem lesenem okviru visoka tabla, v katero je bila vpisana v dveh predelih, ločenih po žezlu podobni črti, deklaracija človečanskih pravic. Na drugi strani je bil prazen prostor, na katerega so pozneje obesili tablo z ustavo leta II. republike; tukaj sta bila oba predela ločena po meču. Nad odrom so nad glavo govornika visele tri ogromne trobojnice, ki so morale iz globoke lože in so bile vtaknjene v oltar, v katerega je bila vdolbena beseda: Postava. Za oltarjem se je pa dvigal liki stražar svobodne besede velik rimski liktorski snop, visok kakor steber. Na steni nasproti poslancem so se dvigali ogromni kipi. Na desni od predsednika je bil Likurg, na levi Solon, nad »hribom« se je dvigal Platon. Ti kipi so se dvigali na preprostih kockastih podstebrijih, ki so stali na dolgem naprej molečem okrajku, ki je tekkel okoli cele dvorane in ločil ljudstvo od poslancev. Na ta okrajek, ki je tvoril doprsni zid tribine, so se naslanjali s komolci poslušalci.

Črni okvir s človečanskimi pravicami se je dvigal visoko gori čez okrajek. Kipi so nosili zdaj hrastove zdaj lovorjeve vence.

Z okrajka je padal v težkih ravnih gubah zelen zastor, v katerega so bili v temnejši zeleni barvi vvezeni venci. Nad zastorom pa je bila stena bela in gola. V steno so bile vrezane javne galerije, oziroma tribine brez vsakih okraskov in rezbarij; zgoraj četrkotne, spodaj okrogle. Ob vsaki daljši stranici dvorane je bilo po deset galerij, ob vsaki krajši po dve zelo prostorni loži, vsega skupaj štiriindvajset. Galerije so bile zavarovane po železni ograji. Kljub temu je nekoč nek državljani padel v dvorano, in sicer na gospoda Massieu-a, škofa beauvaiskega, kar ga je rešilo; ne plebejcu ne aristokratu se ni ničesar zgodilo.

V dvorano je šlo dva tisoč ljudi; ob zelo viharne dni je našlo v njej prostora tudi tri tisoč. Vsak dan sta bili dve seji, ena dopoldne, druga zvečer.

Okroglo naslonjalo predsedniškega stolca je bilo okrašeno s pozlačenimi žebli. Predsednikovo mizo so nosile štiri krilate enonožne pošasti, ki so izgledale, kakor da so izkočile naravnost iz Skrivnega razodetja, da se udeležijo revolucije. Na mizi je bil precej velik zvonec, velik bakren tintnik in v pergament vezana knjiga, v katero so bili vvezani sejni zapisniki.

Na tej mizi je izkravela marsikatera glava, nasajena na sulico in vržena nanjo.

Na govorniški oder je vodila nerodna stopnica. Nekega dne se je bil na njej izpodtaknil Gensonné. »To so prave vešalske stopnice!« je vzkliknil. »Le zgodaj se vadi!« mu je zaklical Carrier.

Na desno in levo od govorniškega odra sta stala na podstebrijh dva visoka kandelabra. V vsaki loži so bili podobni svetilniki. Na podstebrijh kandelabrov so bili izdolbeni svitki, katerim je dalo ljudstvo ime: ogrlice giljotine.

Klopi poslancev so se dvigale gori do okrajka galerij; poslanci so se lahko komodno razgovarjali

z ljudstvom. Izhodi galerij so se iztekali v cel labirint hodnikov, po katerih je često odmeval divji šum.

Konvent je napolnjeval ves grad in se razprostiral še po okoliških palačah. Odseki so bili v bližini sejne dvorane: v paviljonu Enakosti odbor za postavodajo, trgovino in kmetijstvo, v paviljonu Svobode mornarica, kolonije, finance, assignate, javno zdravstvo, v paviljonu Edinosti vojska.

Odsek za javno varnost je bil v direktni zvezi z odsekom za javno blaginjo po temnem hodniku, v katerem je noč in dan gorela svetilka; tu so prihajali in odhajali vohuni vseh strank, tu se je govorilo samo šepetaje.

Podnevi je prihajala v sejno dvorano skozi motna okna slaba svetloba, kadar se je zvečerilo, pa so svetile blede svetilke, tako da je dvorana bila vedno mračna. Zlasti večerne, oziroma nočne seje so bile turobno. Poslanci se skoro niso videli. Iz enega kota v drugi, iz leve na desno so si nejasne skupine obrazov metale nasproti psovke. Ljudje so se srečevali, ne da bi drug drugega spoznali.

Vse skupaj pa je bilo orjaško, divje in pravilno. Pravilnost v strahoti — to je slika francoske revolucije sploh. Dvorana konventa je bila najpopolnejši zgled tako zvanega »messidorskega stila«: masivna in pusta. Gradbeniki revolucije so simetrijo zamenjavali z lepoto. Že samo, če si opazoval arhitekturo te dvorane, te je spreletel nek mraz. Človek se je spomnil časov, ko je bilo tu gledališče, ko so pogled očarovale z venci ovite lože, nebesnomodri in rožnati svod, bleščeči svetilniki iz brušenega stekla, golobjesivi oboj sten, nebroj amoretov in nimf na zastorih in draperijah — vsa galantna kraljevska idila, naslikana, izdolbena in pozlačena, ki je s svojim smehljajem napolnjevala ta strogi prostor, odkoder so zdaj odpovsod rezali oko pravi koti, mrzli kot jeklo. Zdelo se je, kakor da je David, klasično strogi slikar revolucije, giljotiniral bohotnega Boucherja, slikarja kraljevine Ludovika XV. Zdaj so pretiravali plemenitost v puščobo, čistost v dolgočasnost; bohotnost barve in oblike je zamenjala ravna

in suha črta; stil je postal tako trezen, da se je čisto posušil.

Kdor pa se je ozrl pa zboru samem, je pozabil na dvorano. Kdor je opazoval dramo, ni več mislil na pozornico. Bil je zbor junakov in čreda podlecev. Divje živali na gori (gora = skrajna radikalna stranka) in golazen v močvirju (močvirje = zmerna stranka). Tu so gomazeli, si grozili, izzivali in živeli v orjaški borbi junaki, ki so danes samo še blede sence v spominu.

Desno žironda, ki je obstojala iz skupine mislecev, levo gora, na kateri so bili zbrani atleti.

Med žirondo si videl Brissota, ki je bil sprejel ključje bastilje, Barborouxa, katerega so obožavali Marseilci; Gensonnéja, ki je bil dosegel, da so bili generali podrejeni poslancem; strašnega Guadeta, kateremu je bila kraljica neke noči v Tuilerijah pokazala spečega dofena — Guadet je poljubil glavo deteta in je potem glasoval, da se očetu odseka glava; Salles, ki je odkril tajne zveze med »goro« in Avstrijo, kolikor si jih ni bil sam izfantaziral; duhoviti Lause-Duperret, ki je nekoč nekega časnika, kateri ga je bil imenoval »zločinca«, povabil na kosilo z besedami: »Že vem, zločinec, to je človek, ki drugače misli nego mi sami«; janzenist Camus, ki je sestavil protikatoliški civilni zakonik za duhovnike, veroval v čudeže janzenistovskega diakona Pârisa in se vsako noč vrgel na tla pred sedem čevljev visokim Križanim, ki je visel v njegovi sobi; Jakob Dupont, ki je prvi javno izjavil: »Jaz sem ateist«, nakar mu je Robespierre zalučal: »Ateizem je vera aristokratov«; Lanjuinais, poštena, brihtna in trdna bretonska butica; Rebecqui, ki je bil kot minister podal demisijo, ker še niso obglavili Robespierrea; Lasource, ki je bil izpregovoril strašne besede: »Gorje narodom, ki so hvaležni!«, pa je to ob vznožju giljotine sam demantiral, ko je zaklical »gori« ponosno besedo: »Mi umiramo, ker narod spi, vi boste umrli, ker se bo narod zbudil«; Biroteau, ki je bil predlagal, da se imuniteta poslancev odpravi in je s tem nehote sam sebi postavil šafot; žurnalist

Carras, ki je na šafotu rablju rekel: »To je neumno, da moram ravno zdaj umreti, ko stvar postaja zanimiva«; Condorcet, ki je bil obsojen na smrt v mestu, kjer ga sicer niso poznali, ker ga je izdal zvezek Horaca, ki ga je imel v žepu; Pétion, ki ga je l. 1792. množica obožavala, l. 1794. pa ga raztrgala kakor volkovi; vsi ti in še drugi, vsem na čelu pa Vergniaud.

Na »gori« pa si opazil bledega triindvajsetletnega Antoine-Louis-Leona Saint Justa z nizkim čelom, pravilnim profilom in skrivnostnimi, strašno žalostnimi očmi; Merlina Douai, zločinskega avtorja postave zoper »politično sumljive«; prejšnjega župnika Lebona, ki je zdaj vihtel sabljo v roki, ki je nekoč ljudi kropila z blagoslovljeno vodo; Fabre d'Eglantina, ki si je izmislil republičanski koledar, kakor je bil Rouget de Lisle skomponiral prekrasno marseljezo — oba sta pri tem obstala in se nikoli več odlikovala; Ruhl, ki se je liki Katon sam usmrtil istega dne, ko je republika spet zatonila; Fouché, poznejši minister Napoleonov, ki je tudi tega izdal za službo Ludoviku XVIII. — mož bledega obraza ko mrlič in s satansko dušo; Onelin, ki je preganjal proskribirance, pa je sam v svoji hiši skrival proskribiranko, gospo Charry; Bentabolle, ki je kot predsednik dajal galeriji znamenje, kdaj ima ploskati, kdaj pa sikati; Legendre, mesar francoske republike, ki je nekoč zaklical Lanjuinaisu: »Pridi sem, da te zakoljem!«, nakar mu je Lanjuinais odgovoril: »Preje moraš dekretirati, da sem vol«; Collot d'Herbois, strašni komedijant, ki je z ustmi rekel: da, z obrvmi pa dajal znak: ne — mož, ki je poslal Robespierrea na šafot, Maratovo truplo pa pustil shraniti v Pantheonu; David, slikar; princ Jožef Egalité; Genissieux, ki je zahteval smrtno kazen za vsakega, pri katerem bi našli spominski novec z napisom: »Ludoviku XVI. mučeniku«; Rouyer, ki se je 21. januarja uprl povelju, naj se strelja s topovi, z besedami: »Kadar pade glava kakega kralja, se ne sme delati večji šum, kakor če pade glava navadnega človeka«; Garan-Coulon, ki je ob vmešavanju španske vlade v proces proti kralju Ludoviku XVI. zahteval,

da se zbornica ne sme ponižati tako daleč, da bi pustila prebrati pismo kralja kralju, in drugi.

Nadalje so na 'gori' sedeli: Amerikanec Tomaž Paine; nemški baron, milijonar in ateist Anaharsis Cloots; Rovere, ki je bil zloben zaradi zlobe same, kar je bolj pogosto, nego se misli; krvoločni in tožni Tallien, Fayan, ki je bil predlagal, da naj se pošlje v Vandejo »požigalska armada«; Vernier, ki je zahteval, da morajo šefi tako žironda kakor gorske stranke služiti v armadi kot prostaki; hrabri vojskovodje: Bourbotte, Panvilliers, Lecarpentier, Prieur de la Marne, Levasseur, ki je bil nekemu podpoveljniku, izgubivšemu bitko, ukazal, da se ima ustreliti, in drugi; vsem na čelu Danton.

Izven obeh teh taborov pa se je dvigal mož, ki je držal oba v šahu: Robespierre.

Bolj doli se je razprostirala 'ravnina', na kateri so se potuhovali plemeniti bojazljivci in podli strahopetci. Tu so se gnetli na kup oni, ki so dvomili, se obotavljali, odlašali in prisluškovali, ne zaupajoč drug drugemu. Gora in žironda sta bili zborišči izbranih hrabrecev, ravnina je bila množica. Predstavljal jo je abbé Sièyes. Sièyes je bil globok človek, ki pa je obstal na pol pota. Odločil se je bil za tretji stan, ni se pa mogel povzpeti do ljudstva. Robespierrea je imenoval tigra, Robespierre pa ga je zval krta. Ta filozof se je bil dokopal do previdnosti, ne pa do modrosti. Preživel je revolucijo, Napoleona in drugo kraljestvo. Ostal je v duši dvorjan in je le vlekel voz revolucije, lopato čez ramena. Svetoval je drugim odločnost, katere sam ni imel. Žirondistom, katerim se ni upal pomagati, je dejal: Dobite na svojo stran kanone. So misleci, ki so obenem borci; tako na primer je Condorcet bil na strani Vergniauda, Camille Desmoulins je držal z Dantonom. So misleci, ki hočejo živeti; ti so se zbirali okoli abbé Sieyèsa.

Pod 'ravnino' je bilo 'močvirje'. To je bila smrdljiva grez, skozi katero je svetlikal najpodlejši egoizem. Tu je drhtela nema zahrbtnost onih, ki pazljivo pričakujejo, kaj bo, in se postavljajo vedno na stran onega, o katerem njihova živalska narava podza-

vestno ugame, da bo zmagal. Tu so bile zbrane vse pregrehe; prevratnost, zakrita pod krinko pasje klečeplaznosti, potuhnjena maščevalnost, cinična bojazen in pogum strahopetcev: močvirje je bilo na skrivnem za žirondo, glasovalo pa je vedno z goro; izdali so Ludovika XVI. Vergniaudu. Vergniauda Dantonu, Dantona Robespieru, Robespieru Tallienu. Živega Marata so psovali, mrtvega so oboževali. Podpirali so po vrsti vsakega, ki je prišel na oblast, in so vsakega vrgli, ko se je obrnila njegova sreča. Po instinktu so vsaki stranki, ki je omahovala, zadali smrtni sunek. Ker so se postavili v službo le pod pogojem, da bo oni, ki ga bodo podpirali, vzdržal, so smatrali njegovo kolebanje kot izdajstvo nad njimi samimi. Oni so bili množica, moč in strah. Od tod njihova zločinska drznost. Vsi veliki dogodki republike do 9. termidorja, ko je bil strmoglavljen Robespierre, so bili zavozljani od orjaških živali gore in razvozljeni od pritlikave golazni močvirja.

Poleg moč strasti si videl v konventu sanjače. Tu je cvetela utopija vseh vrst: od fanatične, ki je terjala šafot, do ljudomile, ki je zahtevala odpravo smrtni kazni. Zraven bojevitih duhov so sedeli razmišljevalci; eni so si belili glavo s pacifističnimi problemi, drugi so snovali najgrozovitejša morilna sredstva. Carnot je ustvaril, eno za drugo, štirinajst armad, Debry pa je začrtal združene demokratične države sveta. Sredi divjih govornikov so sedeli strašni molčavci. Lakanal je molčal in je zasnoval narodno ljudsko vzgojo; Lanthenas je molčal in ustvaril osnovno šolo; Revellière-Lepeaux je molčal in sanjal o nadomestitvi religije po filozofiji. Drugi so tuhtali manjša in praktična vprašanja. Guyton-Morveau se je pečal z reformo bolnic, Sant-André z reformo kazenskega prava, Romme z uvedbo optičnega brzojava, Guyomard z rečno plovbo. Tudi umetnost je imela v konventu svoje strastne zagovornike.

Tako so bili zbrani v konventu najrazličnejši možje: umetniki, govorniki, proroki, velikani kakor Danton, otročji fantasti kakor Cloots, bojovníki in filozofi, in vsi so imeli en sam cilj: napredek. Nič

jih ni zmotilo na tej poti. Veličina konventa je bila v tem, da je našel v tej masi misli, pogonov in načrtov ter strasnih stremljenj ono, kar je bilo realno uresničljivo. Na enem koncu je stal Robespierre, oči uprte v Pravo, na drugem Condorcet, ustremljen v Dolžnost. Condorcet je bil mož svetlobe in sanj obenem, Robespierre je bil mož dejanja. V končnih krizah propadajoče družbe pa pomeni dejanje večkrat uničevanje.

Kdor je prvič prišel v dvorano, se je ozrl nehote v kot, kjer so tesno drug poleg drugega sedeli poslanci zgornje Garonne, ki so bili od predsednika prvi poklicani, da oddajo svoj glas za ali proti obsodbi Ludovika XVI. Eden za drugim so odgovorili: Mailhe: Smrt! Delmas: Smrt! Projean: Smrt! Caès: Smrt! Ayral: Smrt! Julien: Smrt! Desascy: Smrt! Večen, zamolkel zvok, ki doni skozi vso svetovno zgodovino... S prstom so v divjem metežu kazali na obraze onih mož, ki so bili izgovorili strašno besedo. Paganel je bil izjavil: »Smrt. Kralj koristi samo, če ga ni.« Millaud: »Danes bi bilo treba smrt iznajti, ako bi je ne bilo.« Sieyès mrko in kratko: »Smrt.« Thuriot: »Kaj? Ljudsko glasovanje? To bi bil predolg proces. Glava Ludovika bi imela čas osiveti, preden bi padla.« Foussedoire: »Mene je groza preliti človeško kri, toda kri kralja ni človeška. Smrt.« Saint-André: »Ni svobodnega naroda brez mrtvega kralja.« Na drugi strani so bili velikodušni: Gentil, ki je bil dejal: »Glasujem za dosmrtno ječo; usmrtiti Karla I., pomeni priklicati Cromwella.« Bancal: »Izgon. Jaz hočem, da bo prvi kralj sveta obsojen v to, da sam sebi služi kruh.« Zangiacomi: »Ječa. Naj nam živi Capet kot strašilo.« Chaillon: »Naj živi. Ne maram mrtveca, da ne bi Rim napravil iz njega svetnika.« In medtem ko so obsodbe padale iz strogih ust, so na galeriji nališpane ženske v globokih dekoltejih štele glasove in vbadale v liste pod vsak oddani glas igle.

Kjer se je vršila žaloigra, ostaneta groza in pomilovanje. Katerikoli seji konventa si prisostvoval, vedno se ti je zdelo, da meče nanjo senco šafot Lu-

dovika XVI. Spomnil si se na Duchâtela, ki so ga bolnega prinesli v dvorano v nosilnici in je skoro že umirajoč, glasoval za življenje kralja, in na onega poslanca, ki je bil po sedemintrideseturni seji zaspal in je slugi, ki ga je zbudil, rekel samo: »Smrt!« pa zopet zaspal.

Ko so Ludovika XVI. obsodili na smrt, je bilo usojeno Robespieru, da živi še osemnajst mesecev, Vergniaudu devet, Maratu pet mesecev in tri tedne, Lepelletieru Saint-Forgeau pa samo en dan.

Ljudstvo je imelo razgled na konvent, to je bila galerija; če pa mu tega ni bilo zadosti, je odprlo vrata in se kakor reka razlilo po dvorani. Množica je velikokrat udrla v sejno dvorano, kar se nam danes zdi zelo čudno. Navadno so bili ti obiski pristrčnega značaja, ulica in konvent sta bila dobra prijatelja, ki sta se pa časih sprla. Prijateljstvo ljudstva, ki se zna v treh urah polastiti par topov in štiridesettisoč pušk, kakor se je to izvestnega dne zgodilo, je nevarna reč. Neprestano so prihajale in odhajale deputacije, ki so prekinjale sejo s svojimi prošnjami, udanostnimi izjavami in darovi. Ženske so nekoč v sprevodu prinesle konventu v dar častno sulico. Pariški republičanski Angleži so poslali konventu dvajset tisoč parov čevljev »za bose noge naših vojakov«. V uradnem listu se je čitalo: »Državljan Arnoux, župnik v Aubignanu in komandant bataljona Drôme, želi odkorakati na mejo in prosi, naj se njegova župnija zasede samo začasno, dokler se ne vrne.« Deputacije posameznih okrajev so prinašale patene, kelihe, monštrance in druge zlatnine in srebrnine na kupe kot dar razcapancev domovini in si izprosile zato dovoljenje, da smejo pred konventom zaplesati karmanjolo. Nekoč je neka žena odlikovala predsednika z rdečo kapo, katero mu je sama dela na glavo, on pa se ji je zahvalil s tem, da jo je objel. Državljanke predmestja Mail so »postavodajavce« obsipale s cvetjem; »učenci domovine« so prišli z godbo in se zahvaljevali konventu, »ker je ustanovil srečo stoletja«; žene iz templskega predmestja so pred konventom prisegle, da »se bodo poročale samo s pravimi republičani«; najdenčki, ki so

jih bili proglasili za »otroke republike« so defilirali mimo poslancev. Mlade deklice mestnega okraja XXIX so prišle v dolgih belih oblekah ko vile, prihodnjega dne pa je bila natisnjena v uradnem listu notica: »Predsednik je sprejel šopek cvetlic iz nedolžnih rok mlade lepotice.« Govorniki so se klanjali ljudstvu, mu laskali in vzklikali: »Ti si nezmotljivo, neomadeževano, vzvišeno! «Ljudstvo je kot otrok in ljubi take vrste slaščice. Katerikrat je butnil ob dvorano naval upora, se razlil bučeč vanjo, končno pa mirno odtekel kakor Rodan skozi ženevsko jezero: pri vlivu ves kalen, ob izlivu pa čist in prozoren.

Tupatam pa se množica ni dala pomiriti in Henriot je postavil pred palačo v obrambo par topov.

Medtem ko je ta skupščina kuhala revolucijo, je obenem ustvarjala civilizacijo. V tej posodi, kjer se je varil teror, je vrel napredek. Iz temnega kaosa so prodirali neizmerni žarki svetlobe kakor večne postave, ki še danes razsvetljujejo človeštvo: pravica, razum, toleranca. Konvent je proglasil načelo: Svoboda državljana se konča tam, kjer se začenja svoboda drugega. Konvent je reveže, slepce in gluhoneme proglasil za varovance države. Izjavil je, da je materinstvo sveto. Sirote je postavil pod zaščito države. Kdor je bil pred sodnijo oproščen, je dobil odškodnino, kajti »nedolžnost je sveta«. Konvent je odpravil suženjstvo in kupčijo s črnici. Proglasil je solidarnost državljanov. Uvedel je brezplačni šolski poduk, enotne zakonike za vso državo in enotno mero ter težo: dekretiral je decimalni sistem. Položil je temelje finančni politiki in javnemu budžetu in dolgoletnemu bankerotu pod monarhijo je sledil javni kredit. Konvent je uvedel brzojav, zgradil ubožnice, izboljšal bolnišnice in ustanovil Akademijo znanosti in umetnosti. Proglasil je moralo za podlago občežitja, »javno vest« pa za podlago zakonodaje. Delo je postalo po konventu iz suženjske tlake državljanska pravica. Vse to je storil konvent v času, ko je razjedala domovino državljanska vojska v Vandeji in so na meji prežale armade evropskih cesarjev in kraljev.

Strašen je bil konvent. To je bilo bojno taborišče, od vseh strani napadano; nočni stražni ogenj armade idej; zborišče najboljših mož naroda in izvržkov na robu prepada. Konvent se je vedno udal pišu viharja, toda ta vihar, ki je prihajal iz ust ljudstva, je bil dih nedoumljivega Boga, ki je z ognjenim prstom revolucije pisal zgodovino.

Kača v kuloarju

Dan po sestanku v ulici Paon se je podal Marat v konvent, kakor je bil povedal Simoni Evrard.

Na hodniku je srečal bivšega kapucina Chabota in bivšega markija Montauta, ki se je zdaj pisal Mari-bon; poslanca sta se razgovarjala. Montaut je bil pri-staš Marata. Marat ju je opazoval, nato pa je pogledal v konvent. Kadarkoli se je Marat prikazal, so se po-slanci zganili; če je prišel bliže, je vse umolknilo. Marat se za to ni zmenil; sovražil je »reglanje močvirja«.

Poslanci so si šepetali: »Glej ga Marata!« — »Kaj ni bolan?« — »Saj vidiš, da je prišel v spalni halji.« — »V spalni halji?« — »Točno.« — »Ta človek si veliko upa.« — Če je prišel nekoč z lavor-jevim vencem na glavi, pride pač tudi lahko v nočni srajci.« — »Obraz ima iz bakra, na zobeh pa zelenega volka.« — »Pa nogavice ima.« — »To je pa čudno.« — »In čevlje z zaponkami.« — »In celó iz srebra.« — Nekatere klopi so Marata naravnost prezirale. Go-vorili so kakor nalašč o drugih rečeh. Santhonax se je okrenil k Dussaulxu.

»Ali že veste, Dussaulx?«

»Kaj pa?«

»Bivši grof briennski?«

»Ki je z bivšim vojvodo Villeroyским sedel sku-paj v ječi?«

»Da.«

»Poznal sem oba. Kaj je z njima?«

»Tako sta se bala, da sta pozdravljala vsakega ječarja in nekega dne odklonila partijo piketa, ker so jima dali karte s kralji in kraljicami.«

»No, in?«

»Včeraj so ju giljotinirali.«

»Oba?«

»Oba.«

»Kako sta se v ječi obnašala?«

»Strahopetno.«

»In na šafotu?«

»Junaško brez strahu.«

Dussaulx je vzkliknil: »Umreti je lažje ko živeti.«

Barère je ravno čital poročilo. Šlo je za Vandejo. Kmetje so ogrožali Nantes, devetsto mož s topovi je hitelo iz Morbihana Nantesu na pomoč. Redon je bil istotako v nevarnosti. Paimboeuf so že oblegali, ob obali so križarile bojne ladje, da preprečijo izkrcaje Angležev. Od Ingrandia do Maure je celo levo obrežje Loire bilo naravnost našpikano z rojalističnimi topovi. V Pornicu je gospodarilo tri tisoč kmetov in pilo na zdravje Angležev. Neko pismo Santerra na konvent se je končalo takole: »Sedem tisoč kmetov je napadlo Vannes. Mi smo jih zagnali nazaj in jim vzeli štiri topove...«

»In koliko ujetnikov?« se je oglasil neki poslanec.

Barère je čital dalje: »Ujetnikov nobenih, ker vse postrelimo.«

Marat, ki je še vedno stal nepremično in ni poslušal, se je počasi približal Montautu in Chabotu, ki ga nista bila opazila in sta kramljala dalje. Chabot je dejal:

»Maribon ali Montaut, poslušaj, jaz prihajam pravkar iz odbora za splošno blaginjo.«

»Kaj pa je novega tam?«

»Postavili so plemenitašu duhovnika za špiona.«

»Oho!«

»Plemenitašu kakor si ti...«

»Jaz nisem več plemenit.«

»Duhovnika...«

»Kakor si ti.«

»Jaz nisem več duhovnik.«

Oba sta se zasmejala.

»No, povej celo stvar natanko.«

»Stvar je čisto enostavna. Nekemu duhovniku, ki se piše Cimourdain, so dali generalno pooblastilo, da nadzira vikomta, ki se piše Gauvain; ta Gauvain je poveljnik leteče kolone obrežne armade. Tako hočejo preprečiti, da ne bi jih plemenitaš prevaral, duhovnik pa izdal.«

»To ni težko; treba je le v celo zadevo vplesti še smrt.«

»Ravno zato prihajam,« se je oglasil Marat.

Oba sta pogledala.

»Dober dan, Marat,« je dejal Chabot, »ti redko prihajaš k sejam.«

»Zdravnik mi je predpisal kopeli,« je odvrnil Marat.

»Kopeli so nevarne,« je dejal ironično Chabot; »Seneca je umrl v kopeli.«

»Chabot,« je smehljaje odgovoril Marat, »republika nima nobenega Nerona.«

»Ima tebe,« se je oglasil nekdo.

Bil je Danton, ki se je podajal v svojo klop. Marat se ni ozrl. Sklonil se je bliže k Montautu in Chabotu.

»Poslušajta. Prihajam v resni zadevi. Eden izmed nas treh mora danes v konventu staviti predlog.«

»Jaz ne,« je rekel Montaut, »mene ne poslušajo, ker sem marquis.«

»Mene poslušajo še menj; jaz sem duhovnik,« je dejal Chabot.

»Mene ne poslušajo, ker sem Marat,« je rekel Marat.

Montaut je prašal: »Pa kakšen predlog?«

»Da se vsak vojaški poveljnik, ki spusti ujetnika na svobodo, kaznuje s smrtjo.«

»Taka naredba že obstoja. Odglasovali smo jo koncem aprila.«

»To je toliko, kakor da je ni. Po celi Vandeji spuščajo ujetnike v trumah, in kdor ujetnika skriva, temu se nič ne zgodi.«

»Ker se pač naredba ne izpolnjuje, Marat.«

»Treba ji je priboriti zopet veljavo, Chabot.«

»Seveda.«

»Zato se mora govoriti s konventom.«

»Čemu, Marat? Žadostuje odbor.«

»Ni treba drugega,« se je vpletel Montaut, »kakor da odbor ukaže naredbo nabiti po vseh občinah Vandeje in enega ali dva krivca pošlje na šafot.«

»In sicer velike glave, generale.«

»To bi pa res zadostovalo,« je zamrmral Marat.

»Pa povej to odboru sam,« je dejal Chabot.

Marat ga je pogledal tako, da je Chabot takoj utihnil. Še celo človek kot je bil Chabot, ki se ni kmalu česa ustrašil, ni zdržal Maratovega pogleda.

»Chabot,« je dejal Marat, »odbor, to je Robespierre. Jaz ne grem k Robespierru.«

»Bom pa šel jaz,« je končal debato Montaut.

»Dobro,« je mrko odgovoril Marat.

Drugega dne so ekspedirali iz odbora za splošno blaginjo naredbo s poveljem, da se ima nabiti po vseh mestih in vaseh Vandeje: Kdor bi bil kriv ali sokriv pobega kakega vstaša, bo kaznovan s smrtjo. Ta naredba je bila samo prvi korak. Par mesecev pozneje, brimer leta II. (novembra 1793), ko se je izvedelo, da je mesto Laval odprlo svoja vrata bežečim vandejskim kmetom, je konvent sklenil, da se ima vsako mesto, ki bi nudilo vstašem zavetje, do tal porušiti. Vladarji Evrope so pa bili na pobudo francoskih emigrantov dali po manifestu brunšviškega vojvode razglasiti: Vsak Francoz, ki ga zasačijo z orožjem v roki, se ustrelji, Pariz pa se ima izbrisati z zemlje, ako se kralju skrivi samo en las.

Divjaštvo proti barbarstvu.

TRETJI DEL / VANDEJA

PRVA KNJIGA

KRALJESTVO GOZDOV

Zivljenje pod zatičjo

V tistih časih je bilo v Bretoniji sedem strašnih gozdov, Vandeja — to je verska vstaja. Glavno pomoč so nudili tej vstaji gozdovi. Dva tajnostni sili sta pomagali druga drugi.

Ti dvi gozdovi so bili: gozd Fougères, ki se vije ob kalov jez med Dol in Avranches; gozd Priacé, ki obsega osem milj; gozd Fairmont, ki je poln jarkov in hudournikov ter je s strani Belgicane sploh nedostopen, tudi pa lahak umik na rojalistično vas Concornet; gozd pri mestu Rennes, v katerem si lahko duš vsemu vrst republikanovih lara, ki so bile okoli mest zelo goste; gozd Machecoul, v katerem je gospodaril Charette kot divja kverina; gozd Garnache, ki je pripadal rodbini La Trémouille, Gauvain in Rohan ter gozd Brancélande, ki je bil lasti na last viš. Eden izmed bretonskih plesništev je nosil ime gospodarja sedmih gozdov. To je bil vikont Fontenay, bretonski knez. Tudi Rohan so bili bretonski knezi.

Zgodovina bretonskih gozdov od leta 1792. do 1800. bi zahtevala posebno knjigo in bi dosegla veliko ljudsko tragedijo Vandeje kot legenda. Zgodovina pove resnico po svoje, legenda po svoje. Resnica legende je denegačnega značaja, resnica zgodovine, Resnica legende je izmišljena, da odkrije se bolj resnica. Oba, zgodovina in legenda pa imata en in isti cilj: da se skozi podoba minulnega človeka prikaže človek večnosti. Vandeje ni nekoč

PRVA KNJIGA

KRALJESTVO GOZDOV

Življenje pod zemljo

V tistih časih je bilo v Bretoniji sedem strašnih gozdov. Vandeja — to je verska vstaja. Glavno pomoč so nudili tej vstaji gozdovi. Dve tajnostni sili sta pomagali druga drugi.

Ti črni gozdovi so bili: gozd Fougères, ki se vleče kakor jez med Dol in Avranches; gozd Princé, ki obsega osem milj; gozd Paimpont, ki je poln jar-
kov in hudournikov ter je s strani Baignona sploh nedostopen, nudi pa lahek umik na rojalistično vas Concornet; gozd pri mestu Rennes, v katerem si lahko čul zvonove vseh republičanskih fara, ki so bile okoli mest zelo goste; gozd Machecoul, v katerem je gospodaril Charette kot divja zverina; gozd Garnache, ki je pripadal rodbinam La Trémoille, Gauvain in Rohan ter gozd Brocéliande, ki je bil izključna last vil. Eden izmed bretonskih plemenitašev je nosil ime »gospodar sedmih gozdov«. To je bil vikomte Fontenay, bretonski knez. Tudi Rohani so bili bretonski knezi.

Zgodovina bretonskih gozdov od leta 1792. do 1800. bi zaslužila posebno knjigo in bi dopolnila veliko junaško tragedijo Vandeje kot legenda. Zgodovina pove resnico po svoje, legenda po svoje. Resnica legende je drugačnega značaja ko resnica zgodovine. Resnica legende je izmišljena, da odkrije še bolj resnico. Obe, zgodovina in legenda pa imate en in isti cilj: da se skozi podobo minljivega človeka prikaže človek večnosti. Vandeje ni mogoče

razumeti popolnoma, če se zgodovina ne dopolni po legendi; zgodovina je potrebna za celoto, legenda pa za posameznosti.

In Vandeja to zasluži. Ta vojska nevednežev, bedasta in slavna, odvratna in veličastna, je Francijo onesrečila in poveličala. Vandeja je slavna rana na telesu Francije.

Kdor hoče razumeti Vandejo, si mora predstaviti to ogromno nasprotje: francoska revolucija na eni, bretonski kmet na drugi strani. Tam dogodki neizmerne pomena, naval vseh mogočih dobrot, svoboščin in naprav, naravnost nor izbruh civilizacije, naprednjaštvo brez meje, strast po reformi celega življenja brez premisleka in mere — tam resni, divji čudak, kmet svetlih oči in dolgih las, ki se hrani od mleka in kostanjev in ne pozna nič drugega ko svojo ilovnato kočo, plot in jarek, ki spozna vsako vas svoje okolice po zvonjenju zvonov, ki rabi vodo samo za pitje, nosi usnat jopič s svilenimi vvezeninami in svojo obleko tetovira kakor so njegovi keltski predniki tetovirali svoj obraz; ki celo v svojem rablju vidi svojega gospodarja in govori mrtev jezik, katerega ostala Francija ne razume; človek narave, ki spoštuje svoj plug in svojo staro mater ter časti »belo damo«, Sveto Devico, pred koje oltarjem kleči z istim pobožnim strahom in zaupanjem obenem kakor pred tajinstvenimi velikimi kamni, ki so posuti po Bretoniji; ki po ravnini kmetuje, na obrežju ribari in v gozdovih lovi; ki ljubi svoje kralje, svoje graščake, svoje duhovne — ki nepremično zamišljen po cele ure stoji ob dolgi pusti peščini in prisluškuje morju.

Kmet ima dve oporni točki v svojem življenju: polje, ki ga redi, in gozd, ki ga skriva.

Nihče se ne bi mislil, kaj so bretonski gozdovi prav za prav bili: bili so mesta. Ni si mogoče predstavljati kaj bolj nemega, mrkega in divjega kot so bili ti neprodirni, s trnjem popolnoma zaraščeni gozdovi, ki so se v svojem večnem molku zdeli ko en sam grob. Če bi pa bila po čudežu vsa debla nenkrat padla kakor posekana, bi bil človek zapazil,

kako bi v tem mraku zamrgoleli ljudje kakor gosto posejani kupi mravljišč. Okroglo, ozke rove, zgoraj pokrite s kamni in vejami, ki so najprej vodili v zemljo navpično, potem pa tekli vodoravno, dokler se niso končali v mračne dupline, to je našel kralj Kambizes v Egiptu, general francoske revolucije Westermann pa v Bretoniji. Tam so bili podzemski prostori vzidani v pesek puščave, tu so se razprostirali pod debli gozdnih velikanov. V egiptskih votlinah so stanovali mrliči, v bretonskih živi ljudje. V eni izmed nedostopnih jas v misdonskem gozdu so bile pod zemljo cele galerije hodnikov in votlin, ki so bile obljudene ko veliko mesto in so se tudi tako imenoval; nek drug tak podzemski kraj se je imenoval »Kraljevi trg«.

Tako podzemsko življenje je bilo v Bretoniji odnekdaj. Človek se je skrival pred človekom pod zemljo že od časov druidov, tajnostnih kraljev-svečenikov keltskega naroda. Sence junaških pravljič in velikani pa kruteži zgodovine so bili šli preko te mračne zemlje: Tevtates, Cezar, Geoffroy angleški, Alain »z železno rokavico«, grofi, klativitezi in roparji, vikomt Rohanski, ki je dal obešati na stotine kmetov, v petnajstem stoletju gosposka klanja, v šestnajstem in sedemnajstem verske vojske, v osemnajstem trope na lov na kmete izučenih psov; v takih razmerah so se seveda ljudje rajši zarili pod zemljo kakor da bi prenašali batine objestnih vlastodržcev. Pračlovek se je skril pred Kelti, Kelti pred Rimljani, Bretonci pred Normani, Hugenoti pred katoličani, tihotapci pred financarji. Dvatisoč let je trinoštvo v vseh mogočih oblikah: osvajanja, fevdalizma, fanatizma, davčnega izžemanja tlačilo nesrečno Bretonijo; neizprosna gonja zoper ljudi je prenehala samo zato, da v drugi obliki zopet oživi. Zato so ljudje poiskali zavetja v podzemskih votlinah pod neizmernimi gozdovi.

Ko je izbruhnila francoska revolucija, se je Bretonija uprla. Zdelo se ji je, da pomeni ogromni osvobodilni pokret novo obliko tlačenja — običajna

zmota sužnjev. Stari bretonski gozdovi pa so se zopet postavili na stran kmetov in podprli njihovo vstajo.

Kmečka vojska.

Podzemlje takega gozda je bilo na vse strani prevrtano in izluknjano po mreži hodnikov. Hodniki so se končali v celico, v kateri je imelo prostora pet do šest mož. Najtežavnejše je bilo v taki votlini dihati. Neverjetno visoke številke, ki so ohranjene, dokazujejo mogočno organizacijo te ogromne kmet-ske vstaje. V gozdu Pertre, zavetišču kneza Tal-montskega, se ni čutil en sam dih in se ni opazila ena sama človeška sled, in vendar je tam ležalo šest tisoč mož. V gozdu Meulac ni bilo videti nobene duše in vendar je tam pod zemljo taborilo osem tisoč mož. Pri tem pa ta dva gozdova še nista bila posebno obsežna. Te skrivne goščave, pod katerimi so bili v neizmernih labirintih zakopani tisoči oboroženih vstasev, so bile podobne ogromnim gobam, iz katerih je pod orjaškimi stopinjami revolucije brizgala državljanska vojna.

Cele neznane armade so gomazé polzele pod nogami republičanskih bataljonov, zrastle naenkrat iz zemlje in zopet izginile, se valile iz svojih lukenj v nešteti množicah in se spet razpršile: povsod navzoče in nikjer, ko lavina, ki se potem razprši v prah. To so bili tigri v borbi, ki so se znali potuhniti in izginiti ko krti.

Veliki gozdovi so bili medseboj zvezani po gostem lesovju in grmovju. Graščine, spremenjene v trdnjave, selišča, ki so bila bojna taborišča, pristave, ki so bile same zasede in pasti, obdane od jarkov in drevesja, vse to je tvorilo zadrge velike mreže, v katero so se vjemale republičanske armade.

V nekaterih gozdih in lesovjih niso bila samo selišča pod zemljo, ki so se razvrščala okoli osrednjega brloga voditelja, ampak tudi prave vasi nad zemljo z nizkimi, pod goščo skritimi kolibami, ki so

časih napolnjevale ves gozd. Večkrat jih je izdal republičanom gost dim.

V kolibah so živele ženske, v podzemeljskih brlogih moški. Ženske so nosile moškimi hrano; zgodilo se je, da so katerikrat na tega ali onega pozabile in je revež od lakote umrl. Pokrov nad rovom, ki je vodil v zemljo, je bil iz mahu in vej tako umetno spleten, da ga odzunaj ni bilo mogoče zapaziti, od znotraj pa se je dal lahko odpreti in zapreti. Ta skrivališča so bila izkopana z veliko skrbnostjo; izkopano zemljo so vrgli v kak bližnji ribnjak, stene in tla pa obložili s praprotjem in mahom. Tako luknjo so imenovali »ložo«, in kdor je lahko pogrešal luč, ogenj in zrak, je bil v njej dobro spravljen. Če bi bil kdo iz teh brlogov hotel na zrak, ne da bi bil prav posebno previden, bi se mu bilo kaj lahko zgodilo, da bi bil prišel med noge korakajoče armade. Ti gozdovi so bili mišnice z dvema loputnicama: modri se niso upali notri, beli pa ne ven.

V teh živalskih brlogih so se ljudje hudo dolgočasili. Katerikrat so ponoči zlezli iz lukenj in šli plesat na bližnjo vresišče. Ali pa so molili, da prečenejo čas. »Cel dan nas je pustil Jean Chouan moliti rožni venec,« poroča Bourdoiseau. Bilo je na primer skoro nemogoče zadržati kmete iz doljne Maine, kadar je prišel čas žetvenega praznika. Marsikdo se je preoblekel v žensko in se podal v Laval gledat igro; nato se je rano zjutraj vrnil v svoj brlog. Bili so pa tudi taki, ki so jih zasačili in so zamenjali svojo podzemsko luknjo s pravim grobom.

Katerikrat so vzdignili pokrov z rova in poslušali, ali se vrši kje bitka; sledili so ji z ušesom. Ogenj republičanov je bil pravilen, ogenj rojalistov pretrgan — tega so se držali. Če je ogenj v hipu prenehal, je bilo znamenje, da so rojalisti podlegli; ako se je streljanje s kratkimi presledki nadaljevalo, potem se pa počasi izgubljalo v daljo, je bilo znamenje, da so zmagali. Kajti modri niso belih nikdar presledovali, ker so imeli prebivalstvo proti sebi.

Podzemski bojevniki so bili na čudovit način o vsem obveščeni. Njihove zveze so bile nagle in

skrivnostne. Kljub temu, da so bili vsi mostovi razdrti in vsa vozila uničena, so našli sredstva in pota, da si vse sporočijo. Od gozda do gozda, od vasi do vasi, od pristave do pristave, od kolibe do kolibe, od gošče do gošče so tekli seli, ki so se menjavali. Marsikateri kmet, ki je izgledal ko nedolžen butec, je v svoji izvotleni palici nesel važne depeše. Nek bivši član ustavodajne zbornice, Boétidoux, je kmetom za njihova potovanja po celi Bretoniji izstavljal republičanske potne liste najnovejšega datuma, ki so jih vstaši imeli s prostorom za ime »in blanko« na kupe s seboj. Ni bilo mogoče jih prijeti, kajti med temi možmi ni bilo enega izdajavca niti so se iz previdnosti kdaj zarekli: tajnosti, ki jih je vedelo štiristotisoč mož, so ostale tajne — piše zgodovinar Puysage.

»Človek bi mislil, da imajo na razpolago telegraf,« je sporočil konventu general Hoche 7. messidorja leta III. Bili so to pravi klani ko na Škotskem. Vsaka fara je imela svojega kapitana. Mnogi niso imeli drugega orodja ko sulico, toda tudi dobre lovske puške so bile obilo na razpolago. Divji lovci in kontrabantarji bretonskih gozdov so bili pravi ostrostrelci. To so bili predrzni in okrutni borci. Razglas o novačenju tristotisoč mož je spravil pokonci šeststo vasi, v katerih so začeli biti plat zvona. Prasketajoč so plameni vstaje kakor na en mah švignili iz vseh kotov Bretonije. Rojalisti so pod smrtno kaznijo prisilili vse može, ki so bili sposobni nositi orožje, v svoje vrste; rekvirirali so vozove, konje, kruh in furažo. Vsak voditelj je zbral okoli sebe po tisoč, tritisoč, devettisoč, Stofflet celo dvajsettisoč mož. Da te mase razgibljejo, so se posluževali časih prav drastičnih sredstev. Tako so v tabernakel neke cerkve, v kateri je služil nek republičanski, na ustavo zapriseženi duhovnik, zaprli črno mačko, ki je med sveto mašo skočila vun. »Hudič! Hudič!« so zaklicali prestrašeni kmetje in nenkrat je bil ves okraj pokonci. Vstaši so imeli petnajst čevljev dolgo palico, s katero so preskakovali jarke in tudi napadli modre. Če so kmetje sredi najbolj ostrega ognja v bitki zapazili križ ali kapelo, so

padli na kolena in molili Ave Marijo; ko so končali, je vse, kar je ostalo pri življenju, skočilo zopet pokonci in se divje vrglo na sovražnika. Puške so basali tekoč; to je bila njihova posebna umetnost.

Kmetski vstaši so časih bili viteški; tako na primer so oddali čast republikanskemu zastavonoši, ki se je rajši pustil prebosti kakor da bi izročil zastavo.

V začetku so se vstaši topov bali, pozneje so se vrgli nanje z gorjačami in jih na ta način res večkrat osvojili. Kmetje, ki so bili sicer pobožni, so kaj radi ropali. Kmete, ki so se bili pridružili modrim, so vstaši imenovali »jakobinsko sodrgo« in so jih predvsem pobijali. Njihova krutost navadno ni poznala meje. V Machecoulu so celih pet tednov vsak dan sestavljali vrsto tridesetih republikancev, imenovano »rožni venec«. To vrsto so postavili pred štiri jame in potem začeli vanjo streljati; obstreljenci so časih še živi cepnili v jamo, katero so vstaši hitro zasuli. Okrajnemu predsedniku Joubertu so odžagali obe roki. Charette, ki je liki Marat nosil okoli čela povezano ruto, je zažgal mesto Pornic s prebivalci vred. Istočasno je divjal grozoviti Carrier. Armada vandejskih kmetov je štela stoštiriinpetdeset divizij in je oblegala mesta čisto po pravilih. Mesto Bressuire so kmetje blokirali tri dni.

Sploh so imeli Vandejci svoj poseben način bojevanja. Če je bilo treba bežati, so zaklicali njihovi vodje: »Vrzite proč coklje, puške obdržite!« Če jim je zmanjkalo municije, so se vrgli na municijske vozove republikanov. Če se je bližal sovražnik, pa so imeli ranjence, so jih skrili v visoko žito ali v praprotje; in ko je bila stvar pri kraju, so šli zopet ponje. Uniform niso nosili; obleka jim je visela s telesa v capah. Kmetje in plemiči, vsi so oblekli, kar jim je pač prišlo pod roko. Vsi pa so imeli bele šerpe in pas. V njihovih vrstah so se bojevale tudi ženske, gospa Lescure, ki je postala pozneje žena La Rochejaqueleina, Tereza de Mollien, ljubica La Rouariejeva, lepa mlada madam La Rochefoucauld in Antonijeta Adams, ki je bila tako hrabra, da so jo, potem ko so jo ujeli, ustrelili z vsemi častmi.

Konjenikov je bilo v kmetski vojski le malo; sploh je bilo težko dobiti konja. Voditelji so se med seboj sovražili. Oboroženi so bili Vandejci z drogovi, prekljami, vilami, srpi, starimi in novimi puškami, lovskimi noži, sulicami, z gorjačami, okovanimi z žebli; nekateri so nosili prišit križ iz dveh mrtvaških kosti. Napadali so z divjim vpitjem, skočili od vseh strani iz gošče, gričev, host, klancev, grap in sotesk, napravili polkrog in začeli klati ter pobijati vse, kar jim je bilo na poti — potem so zopet izginili. Če so marširali skozi republičansko vas, so podrli »drevo svobode«, ga zažgali in plesali okoli njega. Obnašali so se ko nočne živali: molče so premarširali petnajst milj, ne da bi pohodili ene bilke na poti. Če se je zvečer v vojnem svetu sklenilo, da se imajo drugo jutro napasti republičanske straže, so nabasali puške, odmrmljali svojo molitev, slekli lesene coklje in bosí polzeli v dolgem pohodu skozi hoste, goljave in vresje, ne da bi izpregovorili besedico ali samo vzdihnili. Kakor mačke v temi.

Zastonj!

Vsa ta vstaja, ki so jo podpirali tudi federalisti z žirondističnega juga, pa je bila velika zmota, ogromna kmetska armada je zastonj trošila svoje sile; polom je bil neizogiben. Kako naj bi ta krdela kmetskih irharjev naskočila Pariz, premagala narodne armade, ki so jih vodili prvovrstni generali in navduševali najizbranejši duhovi sveta?! Poraza pri Le Mans in Savenay sta razblinila v nič to strašno blodnjo. Vandeji je bilo nemogoče prekoračiti reko Loire. Vse je zmogla — samo tega ne. Le v Vandeji sami je Vandeja bila nepremagljiva. Tu je bil Vandejec sam svoj gospod: tihotapec, kmet, pastir, divji lovec, hlapec, cerkovnik, pa tudi klatež, morivec in vojščak; gozdna žival, ki je ni bilo mogoče zalotiti, ujeti ali uničiti.

Vandejska vstaja se je izjalovila. Druge vstaje so bile uspešne, tako na primer švicarska. Med vstaši

v gorah, kakor so bili Švicarji, in vstaši po gozdovih v ravnini, kakor so bili Vandejci, je bila ta razlika — povzročena po usodnem vplivu okoliša — da so se prvi borili za ideale, drugi za predsodke. Gorec se je boril za svobodo, vandejski kmet za stoletne okove; prvi za človeštvo, drugi za svojo faro; prvi za širokost, drugi za omejenost. Gorec je človek žuborečih hudournikov, Vandejec preždeva svoje življenje v močvari; prvi ima nad seboj visoko in prosto nebo, drugi je obdan od gošče; prvi stoji na visokem vrhu, drugi čepi v temi. Visoke gore vzgajajo človeka drugače nego nižave; široko obzorje navaja k velikim idejam, ozko obzorje napravi iz človeka reakcionarja. Vandejec se je boril za svojo deželo, Pariz za vso domovino; tam so bili lokalni patrioti, tu narodnjaki in državljani. Bretonija je bila vedno upornica. Puntala se je svojčas proti monarhiji prav tako kakor zdaj proti republiki, proti vojvodom prav tako kakor proti narodnim komisarjem, proti kraljevskemu davku na sol prav tako, kakor zdaj proti asigntatom: vedno se je Bretonija bojevala za lokalnega duha proti centralnemu, za obosobitev proti združitvi.

Kadarkoli je prišel iz Pariza kak pogon, bodisi od kraljestva bodisi od republike, bodisi v smeri edinodržavja, bodisi v smislu demokracije, to je bilo nekaj novega, in Bretonija se je upirala vsaki novi stvari. Pustite nas pri miru! Kaj hočete zopet od nas? In ravnina je zagrabila za vile, gozd za puško. Strašna trmoglavost.

Vandejska vstaja je bila usodna napaka, glupost ogromnega obsega, upor, ki v zgodovini ni zapustil ničesar ko ime mračnega slovesa. Ljudje so umirali za odsotne užaljene lenuhe, so se v brezmejni hrabrosti žrtvovali za plemenite strahopetce, so udano služili egoizmu padlih veličin — brez načrta, brez strategije, brez taktike, brez cilja, brez pravega vodstva, brez odgovornosti. To je bilo nekaj viteškega in divjega obenem; fanatična blodnost, ki je mislila zgraditi pot luči, nevednost, ki se je glupo in oholo upirala resnici, pravici, pameti in svobodi. Osem

let strahote, opustošitev štirinaest okrajev, pokončane njive, uničene žetve, požgana sela, razrušena mesta, oplenjene domove, poklane žene in otroke, ogenj v kolibah, meč v srcih, pomandrano blagostanje — to je pomenila ta bratomorna vojska, ki je razveseljevala srce gospoda Pitta.

Toda Vandeja je vendarle doprinesla svoje k napredku človeštva. Pokazala je v krvi in ognju potrebo, da se njena tema, njena neprodorna gošča, njena divja osamljenost in obosobljenost razsvetli z vsemi žarki luči. Katastrofe po svoje preobrazujejo zgodovino človeštva in uredi stvari, kakor treba.

DRUGA KNJIGA

TRIJE OTROCI

Neznani jezdec

Poletje 1792 je bilo zelo deževno, poletje 1793 pa je bilo strašno vroče. Zaradi državljanske vojske ni bilo v Bretoniji sploh nobenih potov več. Kljub temu je bilo mogoče potovati, ker je bilo vreme lepo. Suha zemlja je najboljša pot.

Lepega julijskega dne proti večeru, nekako eno uro po solnčnem zahodu, se je jezdec, ki je prijahal iz smeri, kjer je ležal kraj Avranches, ustavil pred majhno gostilno na vhodu v Pontorson. Podnevi je bilo soparno, toda zdaj je pihala sapa. Potnik, ki je bil zavit v širok plašč, kateri je zakrival konjevo hrbtišče, je nosil širok tikroten klobuk s trobarvno kokardo — predrznost v tistem času, ko so z vsakega grmičja pokale puške in je bila kokarda dobra tarča. Okolu vratu zapeti plašč je bil skozi doli odpet, da so bile roke proste; videla se je pod njim trobarvna šerpa in dva pištolina ročaja, ki sta molela iz pasu. Izpod plaščnega roba je visela sablja.

Ko se je konj ustavil, so se vrata jerperka odprla in pokazal se je gostilničar s svetilko v roki. Že se je mračilo; na cesti je bilo še svetlo, a v veži je že temnelo.

Gostilničar si je ogledal kokardo. »Državljan, ali ostanete čez noč?« — »Ne.« — »Kam pa še mislite?« — »V Dol.« — »Potem jahajte rajši nazaj v Avranches ali pa ostanite v Pontorsonu.« — »Zakaj?« — »Ker je v Dolu bitka.« — »A tako!« je vzkliknil jezdec in dodal: »Prinesite konju ovsa.«

Gostilničar je prinesel korito, stresel vanj vrečico ovsa in odpel konju uzdo. Konj je takoj hropeč začel zobati. Medtem se je pogovor nadaljeval:

»Državljan, ali je to rekviriran konj?« — »Ne.« — »Ali je vaš?« — »Da. Kupil sem ga in plačal.« — »Odkod prihajate?« — »Iz Pariza.« — »Pa ne naravnost?« — »Ne.« — »To rad verjamem, kajti vse ceste so odrezane. Pošta pa le še vozi.« — »Do Alençonu. Tam sem stopil s pošte.« — »Kmalu v Franciji pošta sploh ne bo več vozila. Ni več konj. Za konja, ki je vreden tristo frankov, jih treba odšteti šeststo, zobí pa sploh ne kupiš. Bil sem poštni mojster, zdaj imam beznico. Od trinajststo in trinajst poštних mojstrov, kolikor jih je bilo vseh skupaj, jih je šlo v pokoj dvesto. Ali ste se, državlján, vozili po novi tarifi?« — »Da; po prvem maju.« — »Konja ste potem kupili v Alençonu?« — »Da.« — »Danes ste jahali cel dan?« — »Od zore.« — »In včeraj?« — »Isto.« — »Vidim. Morali bi se odpočiti, državlján, verujte. Vi ste trudni, konj tudi.« — »Konj sme biti truden, človek ne.« — Spet je gostilničar pazno motril potnika. Resen obraz, miren in strog, obdan od sivih las. Mereč cesto, ki je ležala pusta in zapuščena, je rekel gostilničar:

»In vi potujete tako čisto sam?« — »Imam dobre spremljevalce.« — »Kje?« — »Sabljo in pištolo.«

Gostilničar je šel po korec vode za konja. Medtem ko je žival pila, je oštir študiral potnika in rekel pri sebi: »Čisto kot duhovnik izgleda.«

Jezdec je zopet začel pogovor:

»Rekli ste, da se pri Dolu bijejo?« — »Da.« — »Kdo pa?« — »Dva bivša.« — »Ne razumem.« — »No — bivši plemenitaš, ki je za republiko, z bivšim plemenitašem, ki je za kralja.« — »Pa saj ni več kralja.« — »Imamo še kraljeviča ... In veste, kaj je čudno? Ta dva plemenitaša sta si v sorodu.«

Jezdec je napeto poslušal. Oštir je nadaljeval: »Eden je mlad, drugi je starec. Pranečak se bori proti staremu stricu. Stric je rojalist, nečak je patriot. Stric poveljuje belim, nečak modrim. Tu ni pardona — gre za življenje ali smrt.« — »Življenje ali smrt? —

»Da, državljan. Le pogledjte, kakšne komplimente delajo drug drugemu. Tu je lepak, ki ga stari, bogve kako, daje nabijati na vsa vrata in drevesa, celo na moja!«

Gostilničar je posvetil s svojo svetilko. Jezdec je videl štirioglat kos papirja, ki je bil nabit na eni durnici vrat. Ker so bile črke zelo velike, je jezdec bral letak lahko s konja:

»Marquis Lantenac ima čast sporočiti svojemu pranečaku, gospodu vikomtu Gauvain, da bo gospod marquis gospoda vikomta dal brez ceremonij takoj ustreliti, kakor hitro bo imel srečo, da ga ujame.«

»In tu je odgovor,« je dejal gostilničar. Posvetil je s svetilko drugo durnico vrat in jezdec je bral na drugem papirju sledeče:

»Gauvain sporoča Lantenacu, da ga bo dal ustreliti, kakor hitro ga dobi.«

»Včeraj so mi nabili na vrata prvi letak, danes sem našel že drugega. Odgovor je sledil hitro.«

Jezdec je zamrmral, tako da ga je oštir komaj razumel: »Da, da, to ni samo vojska v domovini, to je vojska v družini sami. Tako je in tako mora biti. Prav je tako. Le za tako ceno se narodi pomlajajo.« In jezdec je, oko uprto v drugi letak, slovesno salutiral.

Gostilničar pa je nadaljeval: »Vidite, tako je, državljan, v mestih in trgih smo za revolucijo, na kmetih so proti. Lahko bi tudi rekli: meščani so francoskega mišljenja, vasi so bretonske. To je vojska med meščani in kmeti. Oni nas zmerjajo s škrici, mi pa jim pravimo butci. Plemenitaši in duhovniki so na njihovi strani.«

»Ne vsi,« ga je prekinil jezdec.

»Seveda ne, državljan; tu imamo na primer vikomta proti marquisu.«

Pri sebi pa je oštir dejal: »In tale tu je gotovo duhovnik.«

Jezdec je nadaljeval:

»In kdo zmaguje?«

»Dozdaj vikomte. Ima pa veliko opraviti. Stari je od hudiča. Oba pripadata Gauvainom, to je ple-

menitaška rodbina iz tega kraja. Marquis Lantenac je v Bretoniji vsegamogočen; kmetom je knez. Še istega dne, ko se je izkrcal, je imel takoj osemtisoč mož; v enem tednu je spravil na noge tristo far. Če bi bil mogel osvojiti samo eno ped obali, bi se bili Angleži izkrkali. K sreči je bil že tu Gauvain, ki je njegov pranečak in mu je pošteno posvetil. Sreča je tudi hotela, da je dal Lantenac ob svojem prihodu poklati med množico ujetnikov tudi dve ženski, od katerih je imela ena tri otroke, katere je bil nek pariški bataljon posinovil. Zato je ves bataljon postal naravnost besen. Bataljon »Rdeča kapa« se imenujejo. Veliko jih ni ostalo, pa so ti tembolj divji. Gauvain jih je uvrstil med svoje čete. Tem se ne more nihče ustavljati. Hočejo maščevati mater in dobiti nazaj otroke. Ne ve se prav, kaj je stari dedec napravil z otroci; radi tega so pariški grenadirji besni. Če bi ne šlo za te tri otročičke, bi ta vojska ne bila tako grozna, kakor je. Vikomte je hraber in plemenit vojščak, starec pa je strašen krutež. Kmetje imenujejo to vojsko vojsko svetega Mihaela proti Belcebubu. Toda če je kdo hudič, potem je to Lantenac, Gauvain pa je angel. Ali nočete ničesar prigrizniti, državljani?»

»Imam vojno steklenico in kos kruha. Povejte mi rajši, kaj se godi v Dolu?«

»Torej: Gauvain je na čelu posebnega odreda obrežne armade. Lantenac je imel namen Bretonijo spuntati do zadnjega moža, odpreti vrata v deželo Angležu in tako rešiti vandejsko armado stotisočih Angležev in dvesto tisoč kmetov iz zadrege. Ta načrt je Gauvain prekrižal. Zasedel je obrežje in potiska Lantenaca v notranjost dežele, Angležem pa brani, da bi se izkrkali. Lantenac je bil prej tu, Gauvain ga je prepodil. Potem mu je vzel Pont-au-Beau, ga zagnal iz Villedieu, mu zastavil pot v Granville. Zdaj ga je mislil potisniti v gozd Fougères in ga tam obkoliti. Vse je šlo po sreči. Včeraj je Gauvain korakal s svojim odredom čez naš kraj. Toda starec je prebrisan in je krenil vstran; pravijo, da hiti na Dol. Če Dol zasede in na griču postavi

baterijo — topove ima — potem je ustvarjeno izkrališče za Angleže in vse je izgubljeno. Ker se ne sme izgubiti niti minuta, in ker ima Gauvain glavo na pravem mestu, zato ni vprašal za povelje, ampak se odločil sam na lastno odgovornost in se z vso svojo silo vrgel na Dol, kjer bosta zdaj Gauvain in Lantenac treščila drug v drugega. Najbrž sta že udarila skupaj.«

»Kako daleč je do Dola?«

»Za četo s topovi in vozovi najmanj tri ure. Zdaj so gotovo že tam.«

Potnik je prisluhnil in dejal:

»Res je; zdi se mi, da čujem topovski grom.«

Tudi gostilničar je poslušal.

»Da, državljani, pa tudi puškino prasketanje se sliši. Vi bi morali tu prenočiti. Tam zdaj ni mesta za vas.«

»Ne smem. Moram naprej.«

»To ni pametno. Jaz ne vem za vaše opravke, toda nevarnost je velika — razen, če bi šlo, recimo za vašega sina.«

»Bo nekaj takega.«

Gostilničar je potnika pogledal in zamrmral pri sebi:

»Mož je vendar duhovnik.«

»Obuzdajte zopet mojega konja,« je rekel jezdec. »Koliko sem dolžan?«

In je plačal.

Gostilničar je prislonil jasli in vedro k steni in stopil zopet k jezdecu:

»Ker že hočete na vsak način naprej, poslušajte moj nasvet. Vi jezdite v Saint-Malo — to je jasno. Ne jezdite skozi Dol. V Saint-Malo sta dve poti, ena čez Dol, druga ob morju. Ta ni dosti daljša in pelje skozi Saint-Georges, Cherrueix in Hirel-le-Vivier. Vi pustite Dol na jugu in Cancale na severu. Par sto korakov od tu se cesta cepi: na levo se gre v Dol, na desno v Saint-Georges. Poslušajte mene; če jezdite skozi Dol, pridete sredi v ogenj. Zato se morate držati desne.«

»Hvala,« je rekel potnik.

In je izpodbodel konja.
 Stemnilo se je in jezdec je kmalu izginil v temi. Ko je prijezdil do razpotja, je slišal iz daljave, kako je gostilničar zaklical močno in zategnjeno: »Na desno-o!« Krenil je na levo.

Dva hrabra vojščaka

Dol je stara španska vas v Bretoniji, prav za prav ne vas, ampak cesta: stara, široka, srednjeveška cesta, desno in levo obrobljena od hiš na slopih. Hiše ne stojijo v ravni črti, ampak izstopajo in tvorijo kote sicer zelo široke ceste. Ostalo vas tvori mreža ulic, ki se kakor potoki v reko izlivajo v glavno cesto. Brez zidu in vrat, bi vas, za katero se dviga hrib, ne izdržala obleganja, pač pa cesta. Izstopi hiš in oblokani hodniki na obeh straneh so izvrstno služili krepki in odporni obrambi. Koliko hiš, toliko trdnjav; treba je bilo vzeti eno za drugo. Približno sredi glavne ceste je bila stara tržnica.

Gostilničar v Pontorsonu je imel prav. V Dolu je divjala krvava bitka: beli, ki so bili vkorakali v vas rano zjutraj, so se spoprijeli z modrimi, ki so bili prišli zvečer. Belih je bilo šest tisoč, modrih tisoč petsto. Razkačenost je bila na obeh straneh enaka. Kar je značilno, pa je to, da je tisoč petsto mož napadlo šest tisoč.

Na eni strani je bila pisana množica kmetov, zbranih z vseh vetrov, na drugi vojaki v pravilnem ustroju. Šest tisoč kmetov, s srci Jezusovimi, všitimi v usnjene jopiče, z belimi pentljami na okroglih klobukih in rožnimi venci v pasu, je imelo več srpov ko sabelj in puške brez bodežev; topove so vlekli na vrveh. Bili so slabo opremljeni, slabo izšolani in slabo oboroženi, so pa besneli v strašnem srd. Na drugi strani je bilo tisoč petsto vojakov s trivogelnikom s trobojno kokardo, odetih v dolgoškricaste suknje s širokimi našivi, navzkrižnimi pasovi za kratko in krivo sabljo, ter puško z dolgimi

bajoneti. Bili so drzni in poslušni ter so znali ubogati kakor poveljevati. Tudi oni so bili prostovoljci, toda ne prostovoljci fevdalcev, ampak domovine. Bili so pa v capah in bosih. Za monarhijo so stali kmetski vitezi, za republiko bosonogi junaki. Duša vsaki četi je bil njen poveljnik; pri rojalistih stavec, pri republikanih mladenič. Tam Lantenac, tu Gauvain.

Zraven orjaških mladeniških postav kakor so bili Danton, Saint-Just in Robespierre, je imela republika idealne mladeniške postave kakor sta bila Hoche in Marceau; k tem je spadal tudi Gauvain.

Gauvainu je bilo trideset let; imel je postavo kot Herkules, oči kot prerok in smehljal otroka. Ni kadil ne pil ne klel. Nosil je v vojsko s seboj toaletni kovčeg, skrbno negoval svoje zobe, nohte in prekrasne kostanjeve lase ter pri vsakem oddihu na poti sam iztresal prah iz svoje od krogelj preluknjane stotniške suknje. Čeprav se je vsakikrat kot nor vrgel v bitko, ni bil še nikoli ranjen. Njegov nežen glas je umel osorno komandirati. Kadar je bilo treba v vetru, dežju ali snegu spati na tleh, je dajal dober zgled in položil svojo lepo glavo na kamen, tesno zaviti v plašč. Bil je junaška in nedolžna duša. Če pa je držal sabljo v roki, se je ves izpremenil. Bil je kakor ženska, ki v borbi postaja strašna. Vrh tega je bil mislec in filozof, mlad modrijan.

V nezaslišani improvizaciji, ki se imenuje francoska revolucija, se je ta mladi mož takoj povzpел do vodilnega vojaškega mesta. Njegov odred, ki ga je bil on sam sestavil, je bil kakor rimska legija popolna armada v malem, s pehoto, konjenico, prednjo četo, pionirji, kopalci jarkov in gradilci mostov. In kakor je rimska legija imela katapulte, tako je njegov odred imel topove. Trije topovi z vprego so kolono ojačevali, ne da bi ovirali njeno podvižnost.

Tudi Lantenac je bil rojen poveljnik. Bil je celo nevarnejši od Gauvaina, ker je bil bolj razsoden in bolj pederzen. Pravi stari junaki so hladnejši od

mladih, ker imajo svoje najlepše dni za seboj in so bolj predrzni, ker so bližje smrti. Kaj imajo še izgubiti? Tako malo! Odtod predrzne pa kljub temu dobro premišljene poteze Lantenaca. Vendar pa je v tem trdovratnem dvoboju med mladcem in starcem povečini odnesel zmago mladeč. To je bilo bolj sreča ko drugo. Uspeh, tudi uspeh v strašnih stvareh, ljubi mladino. Zmaga ima na sebi nekaj vlačugarskega.

Lantenac je bil divji na Gouvain; prvič, ker ga je Gouvain bil, drugič, ker je bil njegov nečak. Kaj mu je padlo v glavo temu smrkovcu, da je postal jakobinec! Ta Gouvain! Ta lopov! Njegov dedič, kajti marquis je bil brez otrok — njegov pranečak, skorajda njegov vnuk! »Le čakaj,« je govoril ded, »če te dobim, te ustrelim kot psa!«

Republika je imela vzrok, da se je zaradi Lantenaca vznemirjala. Lantenac je bil vojskovodja iz šole Friderika Velikega in je umel združiti veliko vojsko z malo. Ni maral vojske, razkropljene po grmičju in gozdu, ki sovražnika sicer vznemirja, a ga ni vstanu poraziti. Četaško vojevanje ne vodi k cilju; začenja se z napadom na republiko in konča z oropanjem poštnega voza. Lantenac ni imel razumevanja za bretonski način vojske kakor sta jo vodila Rochejaquelin in Jean Chouan; hotel je resnično vojsko, ki se opira na vojaka, vstaša pa le uporablja. Kmetske tolpe so bile dobre za napad, zasede in iznenadenja, ker so se hitro zbrale in zopet hitro izginile ko voda, ki se na roki razteče na vse strani. Toda to ni prida za pravo vojsko, ki potrebuje uspehov in zato je Lantenac hotel tej semintja nihajoči in razblinjajoči se četaški vojski vstvariti trdno točko opore. Divjim armadam gozdov je bilo treba postaviti v stran redno armado, ki bi združevala, usmerjala in urejala gibanje kmetov. Globoka in strašna misel. Če bi jo Lantenac mogel izvesti, bi republika Vandeji nikoli ne bila odolela.

Toda kje vzeti redno vojsko? Kje vojake, regimente, gotovo armado? Samo v Angliji. To je bila fiksna ideja marquisa Lantenaca: omogočiti izkrcanje Angležev. Starec se ni pomišljal zagrešiti tako izdajo,

kajti v njegovih, strankarsko zaslepljenih očeh to sploh ni bila izdaja. Bela kokarda je zakrivala angleški rdeči jopič. Lantenac je mislil samo eno: kako bi se polastil koščka obale, da jo izroči Pittu. Zato se je takoj vrgel na nezavarovani Dol. Kajti če je imel Dol, je bil njegov hrib, kdor je pa bil gospodar hriba, je imel obal.

Bitka v Dolu

Kraj je bil dobro izbran. Baterija na dolskem hribu je lahko zadrževala francosko brodovje iz Lancala, da se ni preveč približalo in moralo pustiti svoboden prostor Angležem za izkrcanje na obal od mesta Ras-sur-Couesnon do Saint-Méloir-des-ondes. Da zasužura temu odločilnemu udarcu uspeh, je Lantenac vzel s seboj nad šesttisoč mož, najboljše, kar jih je imel; vrhtega deset lahkih topov ter en osemfuntovski in en štirifuntovski možnar. Hotel je postaviti na hrib močno baterijo, dobro vedoč, da ima tisoč strellov iz deset topov večji učinek nego tisočpetsto strellov iz pet topov.

Uspeh se je zdel gotov. Drugega se ni bilo bati ko Gouvaina z njegovimi tisočpetsto možmi iz smeri Avrancha in Léchella iz smeri Dinana. Léchelle je sicer imel petindvajsettisoč mož, bil je pa oddaljen dobrih dvajset milj. Lantenac je bil napram Léchellu z njegovim velikim številom moštva zavarovan po veliki razdalji, Gouvainov odred, ki je bil sicer blizu, pa je bil zelo maloštevilen. K temu pride okolnost, da je bil Léchelle popolnoma nesposoben in je pozneje pustil svojih petindvajset tisoč mož poklati na ravnini Oroix-Bataille — poraz, ki ga je stal življenje, ker je bil primoran, da se sam ustrelji.

Lantenac se je zategadelj čutil popolnoma varnega. Hitro in brez vseh ceremonij je vkorakal v Dol. Marquisa Lantenaca je poznala že vsa Francija po njegovi neusmiljeni krutosti. Zato nihče niti poskušal ni, da bi se branil. Prestrašeni prebivavci so se zaprli v svoje hiše in zabarikadirali vrata. Šest-

tisoč vandejskih kmetov se je nastanilo v mestu v pravem kmetskem neredu, brez nastanjevalca, brez nakazanih ležišč. Bilo je kakor na sejmu. Vsak se je vlegel, kamor se mu je zdelo. Nekateri so kuhali na prostem, drugi so se porazkropili po cerkvah in zamenjali puške z rožnim vencem. Lantenac z nekaterimi oficirji je šel takoj na ogled na hrib; za namestnika je določil Gouge-le-Bruanta.

Ta Gouge-le-Bruant je zapustil v zgodovini za seboj spomin. Še danes živi v vražah nekaterih bretonskih vasi. Bil je tetoviran ko Indijanec, seveda s križi in burbonskimi lilijami. Iz njegovega obraza se je svetlikala pošastna duša, kateri ni bilo enake na zemlji. Bil je peklenško hraber v boju in istotako peklenško okruten po končani praski. Bil je sposoben brezmejne udanosti in najstrašnejšega zločina. Ni bilo mogoče niti slutiti strahot, ki jih je bil vstanu storiti in njegova krutost je bila naravnost pravljíčne grozote. Marquis mu je v tem oziru popolnoma zaupal. Toda kot vodja Gouge-le Bruant ni bil na višini in zato od marquisa ni bilo pametno, da ga je določil za svojega namestnika. Gouge-le-Bruant je bil izvrsten vojščak, toda slab strateg. Umel je celo vas zadaviti, ne pa jo stražiti. Vendar je postavil povsod prednje straže.

Zvečer, ko se je marquis Lantenac vračal od svojega poizvedovanja, je naenkrat čul topovske strele. Ko je pogledal, je videl, kako se vali rdeč dim nad glavno cesto. To je bil sovražni napad — v mestecu se je bila bitka na življenje in smrt.

Čeprav ni bilo lahko Lantenaca presenetiti, to ga je osupnilo. Tega ni pričakoval. Kdo je mogel to biti? Gauvain ne, kajti njegov odred je bil štirikrat šibkejši. Léchelle? Nemogoče, saj bi bil moral imeti krila, da bi bil v tako kratkem času prispel v Dol.

Lantenac je izpodbodel konja. Bežeči prebivalci so mu prišli nasproti. Marquis jih je spraševal, toda ti so mu, nori od strahu, odgovarjali le: »Modri, modri!« Ko je prispel, je bil položaj zelo resen.

Evo, kaj se je bilo zgodilo:

Ko so kmetje prišli v Dol, so se razkropili po trgu, vsak, kamor se mu je zdelo. Tako se godi, če ljudje »ubogajo iz prijateljstva«, kakor se je glasila prislovica vandejskih vstasev. Te vrste poslušnost ustvarja junake, ne pa vojakov. Topovi in prtljaga je bila spravljena pod obloki stare tržnice. Kmetje pa so se, ko so se najedli in napili, trudni vlegli vsevprek po glavni cesti, tako da je bila bolj zaprta ko zastražena. Ko se je stemnilo, je večina že spala, glavo naslonjeno na nahrbtnik. Nekateri so imeli s seboj svoje žene, kajti te so pogostokrat marširale z njimi; noseče žene so Vandejci sploh uporabljali za vohunske posle. Bila je sladka junijska noč, na temno-plavem nebu so se svetile zvezde. Naenkrat so zagledali nekateri kmetje, ki so še bdeli, v somračnem svitu tri topove, kojih žrela so bila namerjena na vhod glavne ulice.

To je bil Gauvain. Bil je presenetil razpostavljene straže in je bil zdaj v trgu. Njegova četa je imela v rokah ulični vhod.

Neki kmet je vstal in zakričal: »Kdo je tu?« Nato je oddal strel. Odgovoril mu je top. Potem se je začel strašen ogenj iz pušk. Vsi so skočili pokonci. V svitu zvezd so bili zaspali, pod dežjem krogelj so se zbudili.

Prvi hip je bil strašan. Množica je divje begala semintja. Vsak je zagrabil orožje. Vsi so vpili in tekli, tu in tam je kdo padel. Kmetje niso več vedeli, kaj počenjajo, in so streljali drug na drugega. Iz hiš so planili na smrt preplašeni prebivalci, se vrnili in zopet planili ven in kakor brez uma dirjali iz enega konca v drugi. Ženske in otroci so se klicali, išoč drug drugega v divji gnječi. Krogle so švigale po temi. Iz vseh kotov so pokale puške. Povsod samo dim in bojni metež; prtljažni vozovi in provijant, vse leži križem. Konji divje brcajo. Ljudje so stopali po ranjencih. Stok pohojenih. Strah in topo buljenje. Častniki in vojaki iščejo drug drugega. Vmes so ljudje, ki se za peklensko zmedo ne menijo. Nekje je sedela prislonjena ob zid ženska, ki je dojila novorojenčka. Zraven je slonel moški s prestreljeno nogo; medtem ko mu

je tekla kri v potoku čez razbiti ud, je mirno basal puško in na slepo streljal v temo. Drugi so ležali na trebuhu in streljali skozi kolesa provijantnih vozov. V gotovih presledkih se je dvigalo divje vpitje. Vmes je grmel top. Ko posekana debela, so padla trupla eno čez drugo. Gauvain je streljal iz sigurne zasede in imel le majhne izgube.

Končno se je strašni metež uredil. Kmetje so se umaknili v tržnico in se pripravili za obrambo. Tržnica, ogromna temna trdnjava, je sličila gozdu iz kamnenih stebrov. Tam so se kmetje vtaborili; vse, kar je bilo podobno gozdu, jih je opogumilo. Gouge-le-Bruant je skušal popraviti svojo napako. Na največje začudenje Gauvaina so kmetje pustili topove neizrabljene — topniški častniki so bili namreč Lantenaca spremili na vrh hriba in kmetje se niso umeli posluževati topov. Obsipali so pa modre z dežjem krogel iz pušk. Zdaj so bili boljše zavarovani, kajti iz vozov, prtljage in starih sodov v tržnici so napravili barikado s strelnicami za puškine cevi. Skozi te luknje so sipali na republikane morilen ogenj. Vse to se je zgodilo v hipu; v četrto uri je bila prednja stran tržnice nezavzemljiva.

Zdaj je stvar postala resna za Gauvaina. Da bi se mogla tržnica v enem hipu izpremeniti v trdnjavo, na to ni bil računal. Tam so zdaj kmetje stali v tesni skupini. Sovražnika je presenetil, ni ga pa uničil. Stopil je s konja in je stal zdaj, meč v roki, s prekrižanima rokama v svitu baklje ter pozorno gledal v temo.

Njegova visoka postava v jarki luči je bila za borce za barikado prava tarča; toda on na to ni mislil.

Vsem tem puškam so stali nasproti njegovi topovi; zadnjo besedo ima vselej top. Kdor ima artilerijo, je vnaprej zmagal. Naenkrat se je iz temne lope zabliskalo in topovska krogla je grmeč preluknjala hišo, pred katero je stal Gauvain.

Barikada je odgovorila topovom s topom. Kaj se je bilo zgodilo? To je bilo nekaj novega. Prvi topovski krogel je takoj sledila druga in je prebila zid

tik Gauvaina. Tretja mu je izbila z glave klobuk. Krogle so imele velik kaliber. To je bil šestnajstfuntnik.

»Oni merijo na vas,« so zakričali topničarji in ugasnili bakljo. Gauvain je zamišljen pobral klobuk.

V resnici je nekdo meril na Gauvaina — to je bil Lantenac. Marquis je bil prijahal do barikade od zadaj; takoj se mu je javil Gouge-le-Bruant.

»Milostivi gospod, presenetili so nas!« — »Kdo?« — »Ne vem.« — »Ali je cesta na Dinan prosta?« — »Mislim, da je.« — »Moramo se umakniti.« — »Se je že zgodilo, mnogi so že zbežali.« — »Ne bežati, umakniti se je treba! Zakaj ne streljate iz topov?« — »Ljudje so zgubili glavo, vrh tega nismo imeli oficirjev.« — »Kaj se je zgodilo s prtljago?« — »Milostivi gospod, vso prtljago in ženske ter ostalo kramo sem odpravil v Fougères. Kaj naj naredimo s tremi ujetniki?« — »Ah! Z otroci?« — »Da.« — »To so naši talci. Odpravite jih v Tourgue-o.«

Marquis je nato stopil v barikado. Kakor hitro se je pojavil vodja, se je vse namah izpremenilo. Za barikado je bilo prostora samo za dva topova; marquis je ukazal postaviti dva šestnajstfuntnika in napraviti zanju dve strelnici. Ko se je sklonil nad top, da opazuje sovražnikovo baterijo, je zapazil Gauvaina.

»Tukaj je!« je vzkliknil.

Potem je sam prijel za brisač in nabijalnik, nabasal top, naravnal muho in sprožil.

Trikrat je streljal na Gauvaina in ga je trikrat zgrešil. S kroglo mu je izbil samo klobuk z glave. »Kako sem neroden!« je zagodrnjal. »Malo nižje, pa bi mu bil odbil glavo.« Ko je ugasnila baklja pri sovražnikovi bateriji, je dejal Lantenac: »Dobro, naj bo!« in se obrnil do svojih kanonirjev.

»Kartečni ogenj!«

Stvar se je temeljito preobrnila. Kdo ve, ali ne bodo kmetje za barikado, ki so zdaj razpolagali z dvema topoma, prešli iz obrambe v napad? Če odštejemo mrtve in ubežnike, je bilo kmetov še vedno

pettisoč, medtem ko jih je imel Gauvain samo tisoč dvesto. Kaj bo z njim, če bo sovražnik uganil, kako malo mož ima? Če bi kmetje napravili izpad, bi bila stvar lahko izgubljena. Kaj napraviti? Odspredej barikade ni bilo mogoče naskočiti, tisoč dvesto mož bi ne bilo kos pettisoč kmetom. Čakati pa tudi ni bilo mogoče.

Gauvain je bil v teh krajih doma. Poznal je trg in vedel, da je stara tržnica, v kateri so se bili kmetje zašancali, mejila na labirint ozkih in vijugastih ulic.

Obrnil se je k svojemu namestniku, kapitanu Guéchampu, ki je slovel kot izredno smel dečko. »Guéchamp,« mu je dejal, »izročam vam komando. Streljajte, kolikor le morete. Preluknjajte barikado s topovskimi krogli in ne dajte kmetom časa, da bi se česa domislili.« — »Poslušam!« je rekel Guéchamp. »Potem pa imejte celo kolono pripravljeno za napad.« In potem je zašepetal Guéchampu še par besed v uho. »Poslušam!« je le-ta odgovoril. Na glas pa je Gauvain nadaljeval: »Ali so naši bobnarji vsi tu?« — »Da.« — »Imamo jih devet. Obdržite dva, ostalih sedem dajte meni.« Bobnarji so se postavili pred Gauvaina. Nato je zaklical Gauvain: »Bataljon, Rdeča kapa' naprej!« Dvanajst mož, med njimi narednik, je stopilo iz odreda. »Ves bataljon!« je dejal Gauvain. »Tukaj je,« je odgovoril narednik. »Dvanajst vas je samo?« — »Dvanajst.« — »Dobro,« je dejal Gauvain.

Ta narednik je bil dobri Radoub, ki je bil v gozdu La Saudraie posinovil v imenu bataljona tri otročiče, kateri so se zdaj nahajali v Lantenacovem ujetništvu. Hvalabogu Radoub ni bil v Herbe-en-Paile, kjer so bili kmetje poklali polbataljon.

Gauvain je ukazal možem, naj ovijejo puškine cevi s slamo, da se ne bi slišalo, kadar bi udarjale skupaj. Po preteku ene minute, ko je bilo to povelje v največjem molku izvršeno, je zaukazal Gauvain vojakom, naj sezujejo čevlje. »Jih sploh nimajo,« je javil narednik. »Dobro.« Z bobnarji jih je bilo devetnajst mož, Gauvain je bil dvajseti. Zaklical je: »Za

menoj! Drug za drugim, Bobnarji za menoj, zatem bataljon. Narednik, vi imate poveljstvo bataljona.«

Postavil se je na čelo četici in medtem ko so od obeh strani grmeli topovi dalje, se je dvajset mož plazilo liki sence skozi zapuščene ulice. Vse mesto je bilo kakor mrtvo; prebivalci so se bili poskrili po kletih, vsaka vrata so bila zapahnjena, vsako okno zabito. Nikjer luči. Odmeval je le divji šum z glavne ulice, kjer sta republičanska in rojalistična baterija druga drugi bljuvali v obraz karteče.

Po dvajsetminutnem maršu skozi zavite ulice je Gauvain, ki se je kretal po temi s popolno sigurnostjo, prišel do konca ozke ulice, ki se je iztekala v Glavno; bili so za hrbtom tržnice. Obšli so postojanko. Na ti strani tržnica ni bila utrjena. To napako so kmetje vedno delali. Prednjo stran so bili obdali z barikado, odzadaj pa so lope bile popolnoma proste, med stebri je še stalo polno prtljažnih vozov, pripravljenih za umik. Pettisoč Vandejcev je bilo obkoljenih.

Gauvain je tiho dajal povelja naredniku. Vojaki so sneli slamo s cevi, dvanajst grenadirjev se je postavilo v ulici v bojno vrsto, sedem bobnarjev je čakalo z dvignjenimi paličkami.

Ko je nastopil med artiljerijskimi salvami premor, je Gauvain zavihtel sabljo in zdajci je zadonel skozi molk glas, srebrnozvok ko fanfara:

»Dvesto mož na desno, dvesto na levo, ostali v sredino!«

Dvanajst pušk se je sprožilo in bobnarji so bobnali: Napad! Gauvain pa je zakričal strašni klic modrih: »Bajonet na puško! Naprej!«

Učinek je bil strahovit.

Vsa kmetska truma je mislila, da jo je napadla v hrbtu druga armada. V trenutku, ko so se oglasili bobni, je tudi Guéchamp s kolono v Glavni ulici z bobnanjem prešel v napad in naskočil v diru barijado. Kmetje so videli, da so med dvema ognjema. Če se kmet prestraši, je ko da bi se bila vnela slamnata streha in kakor se zublji na slami bliskovito spremene v velik požar, tako nastane iz strahu kme-

tov divja panika. Vsak strel iz pištole se zdi ko da je iz topa, šum raste v neznanskost. V par minutah je bila tržnica prazna, kmetje so se razbežali na vse strani, oficirji niso mogli napraviti ničesar. Ustrelili so dva, tri bežeče, vse je kričalo: »Reši se, kdor se more!«, in armada se je razpršila po ulicah kakor skozi luknje sita na prosto polje kakor oblak, ki ga v hipu razžene vihar.

Eni so bežali proti Châteauneuf, drugi proti Plergueru, drugi zopet v smeri na Antrain.

Svidenje po tolikem času

Marquis Lantenac je videl ta divji beg. Lastno-ročno je zabil z žebliji kanone in se potem hladno-krvno počasi umaknil zadnji. »Ni nobenega dvoma, kmetje ne zdržijo. Treba, da pridejo Angleži.«

Zmağa je bila popolna. Gauvain se je obrnil k bataljonu „Rdeča kapa“: »Dvanajst vas je, pa ste vredni tisoč.« Pohvala poveljnika je v tistem času pomenila toliko ko častni križec.

Guéchamp je na Gauvainovo povelje presledoval begunce in jih veliko vjel zunaj trga. Kar ni utegnilo zbežati, se je predalo. Glavna ulica je bila posuta z mrtveci in ranjenimi. Semtertja se je kakšna skupina obupno branila, dokler je niso pobili ali pa je vrgla stran orožje in prosila za pardon.

Nek visok kmet, ki je kril svoje tovariše do zadnjega, dokler ni bil ranjen, je omahnil, opiraje se na steber. »Ti si hraber dečko,« mu je dejal Gauvain in mu ponudil roko. »Živel kralj!« je odgovoril kmet, zbral svoje zadnje moči, dvignil obe roki obenem, z eno ustrelil iz samokresa na Gauvaina, z drugo pa divje zamahnil po njem s sabljo.

To se je zgodilo v eni sekundi. Zdajci se je pojavil bliskovito moški na konju, ki je bil ravnokar prijahal v bojni metež, ne da bi ga bil kdo prej opazil. V istem hipu, ko je bil kmet dvignil samokres

in sabljo, se je ta mož pognal med njega in Gauvaina. Da se to ni zgodilo, bi bil Gauvain izgubljen. Konj je prestregel kroglo; v istem času je padel kmet, sablja pa je zadela sredi v obraz tujca. Tudi on je omahnil na zemljo, konj pa se je zgrudil mrtev.

Gauvain je pristopil.

»Kdo je ta mož?« je vprašal in mu pogledal v lice. Kri iz široke rane je ranjenca pokrila kakor rdeča maska — ni ga bilo moč spoznati. Njegovi lasje so bili sivi.

»Rešil mi je življenje,« je nadaljeval Gauvain. »Ali ga kdo pozna?«

»Ravnokar je prijahal v trg,« je dejal nek vojak. »Videl sem ga, kako je pridiral iz smeri Pontorsona.«

Takoj se je pojavil štabni zdravnik z instrumenti, da ranjenca preišče. »Nič hudega,« je dejal, »to bomo zašili in v osmih dneh bo mož dober. Lep udarec!«

Ranjenec je nosil pod suknjo trobojno šerpo, pištolo in meč. Položili so ga na nosilnico in razdeli. Prinesli so korec sveže vode in zdravnik je izpral rano. Počasi se je pokazal obraz. Gauvain je z napeto pozornostjo gledal. »Ali ima pri sebi papirje?« je vprašal. Zdravnik je otipal žepe in privlekel iz enega listnico, ki jo je izročil poveljniku. Medtem je ranjenec, ki ga je bila sveža voda oživila, prišel k sebi.

Gauvain je preiskal listnico. Našel je štirikrat pregrnjeni list, ga razgrnil in čital:

»Odbor za javno blaginjo. Državljan Cimourdain...«

Gauvain je vzkliknil.

»Cimourdain!«

Ranjenec je široko odprl oči.

Gauvain je bil ves iz sebe.

»Cimourdain! Vi ste! Vdrugič ste mi rešili življenje!«

Cimourdain je pogledal Gauvainu v oči. Nepopisen žarek radosti je razsvetlil njegov krvaveči obraz.

Gauvain je padel pred njim na kolena.

»Moj učitelj!« je vzkliknil.

»Tvoj oče!« je dejal Cimourdain.

— — — — —
Gauvain in Cimourdain se dolgo let nista bila videla, toda njuni srca sta bili nerazdružljivo zvezani. Cimourdaina so položili v malo sobo rotovža; tam je imel čas premišljevati. Gauvain se je moral odstraniti, ker so ga zvale dolžnosti in skrbi zmagovalca. Cimourdaina je tresla med tem vročica od rane in od radosti obenem.

Bil je v dremavici. Ali je to mogoče? Ali so njegove sanje postale resnica? Cimourdain ni bil človek, ki bi verjel v nepričakovano srečo — zdaj se je uresničila. Zopet je našel Gauvaina. Zapustil ga je kot otroka in ga našel kot moža: velikega, junaškega in zmagovitega. Pred njim je stal zmagovalec za stvar ljudstva. Gauvain je bil opora revolucije v Vandeji — Cimourdain ga je bil podaril republiki. Bil je njegov učenec; kar se je svetilo na obrazu mladega junaka, ki je bil mogoče namenjen za pantheon republike, je bilo utelešenje njegovega, Cimourdainovega duha.

Cimourdain se je skrivnostno opajal s temi sanjami. Pred njegovimi očmi se je njegov učenec dvigal v nebotične višine. Še en tak uspeh kot današnji, pa bo zadostovala ena beseda Cimourdainova, da bo republika poverila Gauvainu celo armado. Že takrat je republika nezavestno hrepenela po vojskovodji. Ne po navadnem generalu, zakaj le-ta je samo poveljnik armadi, vojskovodja pa je vodja tudi v kraljestvu idej. In takega je bilo republiki treba.

Cimourdain je videl v dremavičnem snu, kako Gauvain podi po morju Angleže, kako kaznuje kralje severnih držav, kako v Pirenejah potiska nazaj Špance, kako koraka čez Alpe, da zaneti revolucijo v papeževem Rimu. V Cimourdainu sta živeli dve duši, mehka in mrka. Obe sta bili zadovoljni, kajti Gauvain ni bil samo velik, ampak se je zdel Cimourdainu tudi strašan. Cimourdain je mislil, koliko bo treba razrušiti, preden se bo mogla začeti stavba

nove Francije in človeštva. Zdaj ni čas, da bi človek bil mehak. Cimourdain je videl pred seboj svojega ljubljenega učenca, kako je, odet v bleščečo svetlobo, razganjal mrak in z visoko povzdignjenim mečem razvijal prelestna krila pravice, razuma in napredka: angel, toda obenem rušilec.

Naenkrat, sredi sna, na višku goreče zanešenosti, je slišal skozi polpriprta vrata govorjenje v veliki sobani, kamor so nosili ranjence. Spoznal je Gauvainov glas. Vojaki so dejali:

»Gospod komandant, to je mož, ki je na vas streljal. Vlekel se je v neko klet. Našli smo ga — tu je.« In Cimourdain je slišal sledeči razgovor med Gauvainom in kmetom:

»Ti si ranjen?« — »Da, toda zadosti krepak, da me ustrelite.« — »Položite moža v postelj. Obvezite ga, da ozdravi.« — »Jaz hočem umreti.« — »Živel boš. Ti si me hotel ubiti v imenu kralja. Jaz te pomiloščujem v imenu republike.«

Senca je preletela čelo Cimourdaina. Zdelo se je, kakor da se je mahoma prebudil in v mrki razočaranosti je zamrmral:

»Pomiloščenje!«

Mater dolorosa

Vrnimo se k ženi, ki jo je bil berač Tellmarch odnesel iz velike mlake krvi na pristavi Herben-Pail.

Mihaela Flechard je bila v večji nevarnosti, da od svojih ran umre, nego je mislil Tellmarch: razen v prsa je dobila kroglo tudi v hrbet. Ker pa so pljuča ostala nedotaknjena, je ostala pri življenju. Tellmarch je bil »filozof«, kakor pravijo bretonski kmetje, to se pravi ranocelnik in coprnik; vsakega nekaj. Lečil je ranjenko s čudodelnimi zelišči in po njegovi ljubeči negi je ozdravela.

Nekega jutra rano je, naslonjena na Tellmarcha, zapustila brlog pod zemljo, kjer jo je bil Tellmarch položil, ter se je grela pod drevesi na solncu. Kdor je ranjen v prsa, ne sme govoriti, in v času, ko je ženska visela med življenjem in smrtjo, sta s Tell-

marchom komaj spregovorila eno besedo. Tellmarch pa je na njenih očeh videl, da je trdovratno nekaj tuhtala. To jutro je izgledala krepka in zdrava in Tellmarch jo je motril veselega in srečnega obraza.

»Zdaj smo torej pokonci in zdravi,« je rekel veselo. »Rane so se zacelile.«

»Samo srčna rana se ni,« je odgovorila. In je nadaljevala:

»Vi torej ne veste, kje so?«

»Kdo pa?«

»Moji otročiči.«

Tellmarch ni vedel, kaj bi na to odgovoril. Ni lahko govoriti z materjo, ki je izgubila svoje otroke. Potem pa on ni ničesar vedel ko samo to, da so vojaki ustrelili mater, da jo je on odnesel kot trup, da je ta trup imel tri otroke in da je bil marquis Lantenac velel najprej ustreliti mater, nato pa dal kmečki armadi odvesti s seboj otroke. Kaj je zdaj z otroci? Ali so sploh še živi? Vedel je samo od kmetov, ki jih je bil izpraševal, da so to bili mal komaj od prsi odstavljen deklič in dva fanta. Drugega ni mogel izvedeti nič. Kmetje so zelo nezaupni. Niso radi govorili o gospodu Lantenacu. Tellmarchu pa tudi niso radi odgovarjali. V času, ko je divjala po vsi deželi vojska, ko je gorel povsod punt in je vsak uničeval in moril, ko so se cela selišča požigala, klale rodbine in plenile hiše, ko je vsak mislil na zasedo, umor in uboj, se je ta samotar zdel vsem nevaren posebnost, s katerim nihče ni imel rad opravka. Čisto zatopljen v naravo, v brezkončni mir njenih stvorov, izvzemši človeka, je nabiral zelišča in se baval z rožami, ptiči in zvezdami. »Nekaj ni v redu v njegovi glavi,« so rekali ljudje, kajti nikoli ga niso videli s puško v zasedi. Imeli so ga za prismojenega. Tellmarch ni bil samo samotar, ampak neke vrste izobčenec, ki so se ga izogibali. Nikoli ga ni nihče nagovoril, komaj da so mu odgovarjali. Zato ne bi bil ničesar prida izvedel, četudi bi bil še tako poizvedoval. Sicer pa je bila vojska že odvihrala iz teh krajev drugam. Ko je mati rekla »Moji otročiči«, se je Tellmarch nehal smehljati, mati pa

se je zopet pogreznila v svoje misli. Kaj se je godilo v njeni duši? Ko je zopet pogledala Tellmarcha, je skoraj jezno vnovič vzkliknila: »Moji otroci!«

Tellmarch se je začutil krivega. Spomnil se je marquisa Lantenaca, ki gotovo ni več mislil nanj, ki najbrž niti ni več vedel, da je kak Tellmarch na svetu. »Tak-le gospod nas pozna samo, če nas potrebuje; če je nevarnost minula, nas ne pozna več,« je mislil.

»Čemu sem tega plemiča rešil?« se je karajoče vprašal. »Ker je človek,« je odgovoril sam sebi. »Ali pa je res človek?« se je vnovič vprašal. In trpko je dejal: »Če bi bil jaz to vedel!« Njegov plemeniti čin se mu je zazdel uganka. Mučil se je z vprašanjem, ali more dobro delo biti slabo? Kdor reši volka, ta je kriv pogibeli ovc. V resnici se je čutil krivega. Žena pa je zopet spregovorila:

»To ni prav.«

»Kaj?«

»Da ste mi rešili življenje. Rajši bi bila umrla; bi vsaj vedela, kje so otroci. Ali je to sploh življenje, brez otrok? Hočem stran!«

Tellmarch jo je prijel za roko in otipal žilo.

»Pomirite se. Zopet vas trese vročica. Kam boste šli? Bodite pametni.«

»Kaj se to pravi?«

»Zaupajte v Boga.«

»Bog! Kaj je storil z mojimi otroci?«

Bila je vsa kakor iz sebe. Potem pa je njen glas pojemal. »Moža so mi ubili, mene streljali, otroci... O moj Bog, ničesar ne razumem.«

»Vidite, vročica vas je zopet prijela. Ne govorite več.«

Pogledala ga je in ni več izpregovorila. Odslej je Tellmarcha poslušala ko mrtva; po cele ure je preždevala ob starem drevesu, v strašnem molku zatopljena vase. Preprostimi dušam, ki so doživele vso globino boli, je molk svoje vrste potreba. Oni ničesar več ne razumejo. Obupanemu obup preko gotove meje ni več razumljiv; to je zanje rešitev, da se popolnoma ne zrušijo.

Tellmarch jo je poln ginjenja motril. »Njena usta ne govorijo več, toda v očeh vidim eno samo misel. Bila je mati in ni več! Dojila je in ne doji več. Tega ne more zapopasti. Misli na punčko. To mora seveda biti največja slast, če taka-le roznata usteca sesajo iz telesa dušo in ti prenašaš svoje življenje vanje.« Vsaka beseda je bila tu odveč, kako prigo-varjati materi? Z materinstvom se ni mogoče prič-kati. Mati je vzvišena, ker je neke vrste živalskega. Materinski nagon je živalsko-božanski. Mati ni več žena, ampak samica. Njeni otroci so njeni mladiči. Mati je nekaj, kar je obenem pod in nad razumom. Neznanska temna volja stvarstva je v njej in jo vodi. V svojem slepem nagonu je jasnovideča.

Tellmarch, ki ga je ta molčečnost skrbela, se je nekega dne nečesa domislil. Prinesel ji je sukanca, iglo in naprstnik. In v resnici je na njegovo veliko veselje začela šivati. Sicer je tuhtala dalje, pa je vsaj delala zraven — najsigurnejše znamenje ozdravljenja. Polagoma so se ji vračale moči; popravljala je perilo, obleko, čevlje; le oči so ostale steklene. Šivajoč je tiho prepevala pesmi brez pravega besedila in ritma in mrmrala imena — najbrž imena svojih otrok. Semtertja je prekinila svoje delo in poslušala ptice, kakor da bi ji mogle prinesiti kakšno vest. Gledala je vreme, njeni ustnici sta se gibali, tiho je govorila predse. Sešila je vrečo in jo napolnila s kostanji. In nekega jutra je videl Tellmarch, da se je odpravljala na pot.

»Kam greste?« jo je vprašal.

»Grem jih iskat,« je odgovorila.

Niti poizkusil ni berač, da bi jo zadržal.

Dve nasprotni strani resnice

Divja borba v Vandeji je trajala dalje, toda Vandeja je izgubljala. Po zaslugi mladega poveljnika, ki je bil pri Dolu pobil šesttisoč hrabrih kmetov s svojimi hrabrimi tisočpetsto republikanci, je bila predvsem v okrožju Ille-et-Vilaine vstaja če ne popol-

noma pogašena, pa vsaj potlačena. Prvi srečni zmagi so sledile druge.

Toda nastal je nov dvoboj.

V tem delu Vandeje je bila na vrhu republika, toda katera? Ko je bila zмага čedalje bolj očitna, se je pokazala republika v dveh oblikah: republika terorja in republika milosti. Prva je hotela zmagati po strogosti, druga po odpuščanju. Dva vplivna in ugledna moža, vojaški poveljnik in civilni komisar, sta bila zastopnika teh dveh različnih stremljenj, kdo od njiju bo zmagal?

Eden, civilni komisar, je imel strahovite opore: grozeče geslo pariške komune »Nikomur pardona« — odredbo konventa, ki je določil smrtno kazen za vsakega, »ki bi ujetega vodjo vstasev osvobodil ali pustil uteči« — polnomočje odbora za javno blaginjo in izrecno povelje, da se mora komandant brezpogojno pokoriti njemu s podpisi: Robespierre, Danton, Marat. Drugi, vojščak, je imel na svoji strani le eno moč, plemenito usmiljenje; samo roko, ki je pokorila sovražnike, in srce, ki jih je pomiloščevalo. Mislil je, da ima zmagovalec pravico premagancem prizanesti.

To je bil skrit, toda globok razpor med tema dvema možema. Povsod po gozdovih so govorili o njima in s tem večjo skrbjo je ljudstvo obračalo svoje oči nanju, čimbolj sta kljub temu razporu bila med seboj čim tesnejše zvezana. Nikoli ni višja in globlja ljubezen združevala dveh src; strogi je bil rešil življenje blagemu, nosil je kot dokaz tega še zdaj brazgotino na licu. Ta dva moža sta vteleševala eden življenje, drugi smrt; eden je bil počelo strahote, drugi počelo miru, in oba sta se ljubila. Predstavljajte si, da se ljubita ljudomili Orest in kruta Atena, blagi Ariman in neusmiljeni Ormus. Zdaj si pa še predočujmo, da je bil oni, ki so ga imenovali »krutega«, največji prijatelj človečanstva: obvezoval je ranjence, stregel bolnikom in cele dni in noči preždeval v lazaretih in bolnišnicah. Če je videl bose otročiče, je jokal; nič ni ohranil zase, vse je razdajal revežem in trpečim. V bojnem metežu se je izpostavljajl vsaki

nevarnosti, da navdušuje vojake republike, ni pa nikoli streljal ali potegnil meča. Pravili so, da je bil preje duhovnik.

Med obema možema — Gauvainom in Cimourdainom — je bilo prijateljstvo, toda med principoma, ki sta jih zastopala, je bilo sovraštvo. To je bilo notranje nesoglasje, ki je enkrat moralo izbruhniti. Nekega jutra je prišlo do odkritega razpora.

Cimourdain je dejal Gauvainu:

»Kako stoji naša stvar?«

»To veste prav tako dobro ko jaz,« je odgovoril Gauvain. »Razpršil sem Lantenacova krdela. Le še malo mož ima in je potisnjen v gozd Fougères. V osmih dnevih bo obkoljen.«

»In v štirinajstih dnevih?«

»Ga bomo ujeli.«

»In kaj potem?«

»Brali ste moj lepak.«

»Da. Torej?«

»Bo ustreljen.«

»Že zopet ta milost. Treba ga je giljotinirati.«

»Jaz sem za to, da umre kot vojak.«

»Jaz pa za to, da umre kot sovražnik republike.« In je pogledal Gauvainu v oči. »Zakaj si osvobodil nune samostana svetega Marka?« — »Ne bojujem se zoper ženske.« — »Te ženske sovražijo ljudstvo. Če ženska sovraži, je hujša od deset moških. Zakaj si se branil postaviti tisto družbo fanatičnih starih duhovnov, ki smo jih bili ujeli v Louvigné-u, pred revolucijsko sodišče?« — »Ne vojskujem se zoper starce.« — »Star duhoven je hujši od mladega. Upor je tem nevarnejši, če ga pridigujejo beli lasje. Nobe-nega napačnega usmiljenja, Gauvain! Morilci kralja so osvobodili republiko. Obrni svoj pogled na ječo v Templu.« — »Tempel! Jaz bi prestolonaslednika osvobodil. Ne vojskujem se z otroci.«

Cimourdain se je zresnil; njegovo čelo se je zmračilo.

»Gauvain, vedi, tudi proti ženskam se je treba vojskovati, če se pišejo Marija Antonijeta; tudi star-

ca je treba prijeti, če se piše Pij VI.; tudi otroka ne smeš spustiti, če se piše Ludovik Capet.«

»Dragi učitelj, jaz nisem politik.«

»Glej, da ne boš oškodoval republike. Ko je pri Cosséju vstaš Jean Treton bil že izgubljen in se je sam s sabljo v roki vrgel na ves naš odred, si zaklical: 'Odprite vrste! Spustite ga skozi!' Čemu to?«

»Ker ne gre, da bi se tisočpetsto mož ustavilo enemu in ga pobilo.«

»Drugič, ko so tvoji vojaki hoteli pobiti kmeta Jožefa Béziera, ki se je ranjen vlekel po tleh, si ga velel pustiti. Čemu?«

»Ker vojak ne pobija sovražnika, ki leži že na tleh.«

»Napačno, prijatelj moj, v tem slučaju. Jean Treton in Jožef Bézier sta četaška poglavarja; enemu pravijo »muštafar«, drugemu »srebrna noga«. Ko si tema dvema možema rešil življenje, si republiki ohranil dva sovražnika.«

»Hotel sem ji pridobiti dva prijatelja.«

»Zakaj po zmagi pri Landéan nisi dal tristo ujetnikov ustreliti?«

»Bonchamp je bil pomilostil republičanske ujetnike in jaz nisem hotel, da bi očitali republiki, da ne pomilošča rojalističnih ujetnikov.«

»Torej boš Lantenaca pomilostil, ko ga ujameš?«

»Ne.«

»Zakaj ne? Saj si pomilostil tristo kmetov.«

»Kmetje so nevešči in neumni; Lantenac pa ve, kaj dela.«

»Toda Lantenac je iz tvojega rodu.«

»Moja rodovina je Francija.«

»Lantenac je starec.«

»Lantenac je tujinec. Lantenac nima starosti. Lantenac vabi v deželo Angleže. Lantenac je invazija. Lantenac je sovražnik domovine. Boj med njim in menoj se more končati le, če umrem jaz ali on.«

»Gauvain, spomni se na te besede.«

»Kar sem rekel, sem rekel.«

Oba sta umolknila in se pogledala. Nato je Gauvain zopet začel:

»Leto 1893. bo krvavo v zgodovini.«

»Pazi!« je glasno vzkliknil Cimourdain. So strašne dolžnosti na svetu! Ne obsojaj, kar nima nobene krivde. Ali je bolezn kriv zdravnik? Res, nekaj strahovitega je to leto, ki je brezobzirno. To pa zato, ker je veliko leto revolucije. Leto, v katerem živimo, je vtelešena revolucija. Revolucija ima sovražnika in ta je preteklost. S tem sovražnikom ne sme imeti usmiljenja. Zdravnik ima tudi sovražnika, strupeno uljé, in tudi nima usmiljenja z njim. Operacija je strašna stvar, toda revolucija jo je izvršila s sigurno roko. Kar se tiče zdravega mesa, prašaj zdravnika, kaj on misli. Ne moreš izrezati uljésa, da ne bi steklo tudi kaj zdrave krvi. Te strašne nujnosti so neobhoden pogoj uspeha. Zdravnik se zdi vsem ko šintar, in vendar odstrani smrtno nevarnost. Prav tako revolucija: seka in reže, toda ozdravi in reši. In ti zahtevaš še milosti za strup! Ona te ne posluša, zagrabila je preteklost za vrat in jo bo zadušila. Globoko bo zarezala v meso človeštva, da bodo tekli potoki krvi, toda iz nje bosta vzknila svoboda in bratstvo. Ti trpiš? Razumem. Toda, kako dolgo? Dokler operacija traja. Potem si boste vsi dobrosrčneži oddahnili. Revolucija reže s človeka gnilo uljé. Odtod krvo-litje, ki se imenuje leto tisoč osemsto trindevetdeset.«

»Kirurg je miren,« je odvrnil Gauvain, »ljudje, ki jih pa jaz vidim, so polni strasti.«

»Revolucija potrebuje divjih delavcev. Tresočo roko sune stran, zaupa samo neizprosnim. Danton je grozen, Robespierre neomajen, Saint-Just trdovraten, Marat nepomirljiv. Svarim te, Gauvain! Ti možje so potrebni. Odvagajo cele armade. Oni so strah Evrope.«

»In mogoče tudi bodočih rodov,« je dejal Gauvain. Nekoliko je prenehal, potem pa nadaljeval:

»Sicer se pa motite, dragi učitelj, jaz nikogar ne obtožujem. Prav gledano, ni v revoluciji nihče odgovoren. Nihče ni nedolžen, nihče ni kriv. Ludovik

XVI. je koštrun, ki je zašel med leve. Hoče bežati, hoče se rešiti, se brani; grizel bi, če bi le mogel. Toda nihče ne more biti lev, če se ni kot lev rodil. Njegova slabost se smatra za zločin. Razjarjeni koštrun pokaže zobe. Izdajalec! zarjovejo levi in ga raztrgajo. Potem pa se začno klati med seboj.«

»Ta koštrun je bil grda zverina.«

»Kaj pa so levi?«

Cimourdain je ponosno dvignil glavo in odvrnil:

«Levi, to so vest. Levi so ideje. Levi so principi.»

»Razširjajo strah in grozo.«

»Nekega dne bodo veličastni sadovi revolucije po celi zemeljski obli opravičevali, kar imenuješ teror.«

»Bojim se, da teror ne bi pomenil stalnega madeža na revoluciji. Svoboda, enakost, bratstvo, to so dogme miru in sprave. Čemu tedaj strahota? Kaj hočemo? Pridobiti narode za svetovno republiko pravice in mirnega napredka splošne civilizacije. Kako naj jih pa pridobimo, če razširjamo strah? Kakor tičev ne vabimo s strašili, tako tudi ne smemo narodov pridobivati s terorjem. Ne sme se delati zlo, da se doseže dobro. Ne strmoglavljajo se prestoli zato, da se postavi na njihovo mesto šafot. Zbijmo krone, toda ne režimo glav! Revolucija je sloga, ne pa strah. Človečanskim idejam ne služijo neusmiljeni ljudje. Amnestija je zame najlepša beseda človeškega jezika. Nočem prelivati krvi, ne da bi riskiral svojo lastno. Sicer pa se znam samo bojevat, ker sem vojščak. Če ne moremo odpuščati, potem ni vredno zmagovati. Bodimo v borbi sovražniki svojim sovražnikom, po borbi pa njihovi bratje.«

»Varuj se!« je ponovil Cimourdain v tretjič.

»Gauvain, ti si mi več kot sin, pazi!«

In je dodjal:

»V takih časih kot je sedanji, more dobrota postati veleizdaja.«

Ta pogovor se je zdel kakor pogovor med vojaško sabljo in krvniško sekiro.

Mati išče svoje otroke

Medtem je mati iskala svoje otroke. Dan in noč je brzela dalje, beračila, jedla travo in spala na golih tleh pod milim nebom, časih v gošči, ki jo je varovala najhujšega, časih izpostavljena naliveu in vetru. Šla je od sela do sela, od dvora do dvora, od kolibe do kolibe in spraševala po svojih otrocih. Nekateri so jo sprejeli pod streho, drugi so jo spodili v gozd. Ni poznala teh krajev razen Siscoignarda v občini Azé. Hodila je v krogu in napravila večkrat isto pot dvakrat. Sledila je zdaj tlakovani cesti, zdaj kolovozu ali stezam v gozdu. Najprej je hodila v čevljih, potem bosa, na koncu pa s krvavečima nogama. Romala je skozi ogenj, se ni ozirala na prasketanje pušk in grmenje topov, šla je venomer dalje, ne da bi kaj slišala ali videla ali se umikala; iskala je le svoje otroke. Vse je bilo razburkano; ni bilo več ne žandarjev, ne vaških načelnikov, sploh nobenih oblasti. Morala se je držati kmetov, ki jih je srečavala na cesti. Te je spraševala:

»Ali ste videli kje tri male otroke?«

Ljudje so pogledali.

»Dva fanta sta in en deklič: René-Jean, Alain, Georgeta. Ali jih niste videli?«

Ko ji nihče ni odgovoril, je nadaljevala:

»Najstarejši ima štiri leta in pol, punčka pa dvajset mesecev. Ali ne veste, kje so? Ugrabili so mi jih.«

Ljudje so se spogledovali. To je bilo vse.

Ko je zapazila, da je niso razumeli, je rekla:

»So namreč moji.«

Ljudje so šli dalje. Mati je obstala in ni rekla ničesar več. Razpraskavala si je prsa z nohti.

Nekega dne pa jo je nek kmet poslušal. Dobri mož je premišljeval.

»Počakaj,« je dejal, »trije malčki?«

»Da.«

»Dva fantiča?«

»In en deklič.«

»Slišal sem govoriti o nekem velikem gospodu, ki je tri otroke ujel in jih vodi s seboj.«

»Kje je tisti človek?« je zakričala. »Kje so?«

»Morate iti proti Tourgue-i,« je odgovoril kmetič.

»Ali jih bom tam našla?«

»Mogoče.«

»Kako pravite?«

»V Tourgue-i.«

»Kaj je to?«

»Nisem bil nikoli tam. Bo pač selo ali grad.«

»Blizu od tukaj?«

»Nak. Je daleč.«

»Kako priti tja?«

»Zdaj ste v Vantortes,« je rekel kmet, »pustite Ernée na levi in Coxelles na desni, potem pridete skozi Lorchamp in jo uberete čez Leroux.« In kmet je vzdignil roko ter pokazal proti zapadu. »Zmeraj naravnost v ti smeri, kjer zahaja solnce.« Kmet še ni dobro končal, ko je žena že odbrzela dalje. »Pazite,« je klical z njo kmet, »tam je bitka.« Ni se obrnila in hitela dalje.

Strahotni stolp

Kaj bolj groznega kot je Tourgue-a, si more človek komaj predstavljati. Kdor je pred kakimi štiridesetimi leti prehodil gozd Fougères, je naenkrat uzrl pred seboj Tourgue-o. Ne žive seveda, ampak mrtvo. To so bile razvaline nekdanjega gradu. Sam samcat se je dvigal visoki okrogli stolp na strmi skali ob robu gozda ko kakšen zločinec. Začeli so ga graditi že v devetem stoletju in ga končali v dvanajstem, po tretji križarski vojni. Če si premagal strmino in stopil v stolp skozi veliko prestrelino, si našel vse prazno. Od tal do vrha nobene prečne stene; ne strehe, ne stropov, ne podov. Ostanki obokov in kaminov, strelne line v različni višini, par vodoravnih tramov, kjer so bila preje nadstropja, ponečedenih od nočnih tic. Sicer pa sam mogočen zid, petdeset čevljev debel spodaj in dvanajst zgoraj; tuintam se je videla odprtina, kjer so nekoč bila vrata. Ponoči si slišal tu

notri skovikati sove in skovirčke, pod nogami je lezla pod robidovjem najraznovrstnejša golazen, nad glavo pa so se skozi črno odprtino kakor skozi ogromen rov videle zvezde.

Prestrelino, skozi katero se je prišlo v stolp, je bila povzročila mina, ki je morala, upoštevajoč strašno debelino zidu, vsebovati najmanj dva centa strelnega prahu. Skozi to prestrelino je napadalec vdrl v stolp. Ta stolp je bil prestal veliko obleg, bil je ves preluknjan od karteč, ki so pohajale iz različnih časov, začeniši od kamnatih krogel štirinajstega stoletja do železnih osemnajstega.

Skozi dver v pritličju se je prišlo v grajsko temnico, ki je bila vsekana v skalo in se razprostirala globoko pod zemljo. Kakor vse grajske temnice tistega časa je imela tudi ta dve nadstropji. V zgornjem precej velikem in obokanem prostoru si zapazil dve globoki navpični brazdi, ki sta bili vzporedno druga z drugo vrezani v obe nasprotni steni in sta tekli tudi od ene stene do druge preko obokanega stropa. To sta bili sledi koles. V starih fevdalnih časih so namreč tu razčveterjevali ljudi na bolj enostaven in veliko manj šumen način kakor s konji. V dvorani sta bili montirani dve veliki kolesi, ki sta segali do obeh nasprotnih sten in gori do stropa. Obsojenca so postavili med obe kolesi, privezali desno roko in nogo na eno kolo, levo roko in nogo na drugo, potem pa zavrteli obe kolesi, vsako v nasprotno stran. Tako so raztrgali človeka v štiri kose. Zato je bilo treba veliko moči; odtod brazdi v kamniti steni. Še danes je videti tako dvorano v gradu Vianden.

Pod tem prostorom šele je bila prava temnica, v katero je vodila preprosta luknja sredi poda. Ujetnika so spustili golega z vrvjo, prevezano pod pazduhi. Skozi luknjo so mu metali hrano, ako se je to zdelo sploh potrebno. Skozi njo je vel močan prepih, prostor sam je bolj sličil rovu vodnjaka nego čemurkoli drugemu; na dnu je stala voda. Ledeni piš je bil smrt za ujetnika, ki je čepel doli; za onega zgoraj je pomenil življenje, ker bi se sicer zadušil. Moral pa je v popolnoma temnem prostoru paziti,

da ni padel v luknjo, kajti iz te ni prišel več vun. Ako mu je bilo kaj na življenju, je bila luknja zanj neprestana smrtna nevarnost, ako pa se je življenja naveličal, je bila zanj rešitev. Tu je našel svoj grob. Na nasprotni strani od prestreline je bil most, od katerega so se ohranili še trije, precej dobro ohranjeni loki.

Danes od Torgue-e ni ohranjen noben kamen. »Tourgue« je okrajšava, pravzaprav se je imenovala ta trdnjava »Tour Gouvain« — Gouvainov stolp. Leta 1793. je bil to utrjeni grad Gouvainov, ki so takrat obvladovali vhod v gozd Fougères, ki je danes tudi že davno posekan. Pod skalo je tekla voda, ki je bila v juniju čisto izsušena, v januarju pa se izpremenila v deroč hudournik.

V srednjem veku je ta trdnjava bila skoro nepremagljiva. Most, ki so ga bili pozneje prizidali, je pomenil oslabitev. V srednjem veku si prišel do gradu čez globel po majajoči se brvi, ki jo je bilo mogoče s par sekirinimi udarci presekati. Ko so Gouvaini bili še preprosti plemiči, jim je brv zadostovala, ko so postali marquisi, so brž dali zgraditi mogočen most. Plemiči sedemnajstega in osemnajstega stoletja niso bili več nedostopni in so posnemali kralja v Versaillesu. Od mostu dalje, na zapadu, na nasprotni strani gozda, se je dvigala precej visoka planota, ki se je potem počasi izgubljala v ravnino. Most med trdnjavo in planoto je nosil na svojih visokih slopih po vsej svoji dolžini in širini poslopje, gradič, kjer se je stanovalo mnogo udobnejše nego v stolpu. Ta gradič je imel visoka okna z malimi šipami iz češkega stekla; vmes so se dvigali stebri v višino treh nadstropij. Spodaj so bile sulice in puške, v srednjem nadstropju knjižnica, pod streho žakli ovs. Vse skupaj je bilo okorno in obenem imenitno. Orjaški stolp, dvigajoč se visoko nad gradič na mostu, je bil v svoji mrki okornosti popolno nasprotje mostovnemu gradu, ki bi se bolj prilegal Parizu.

Ta gradič je bil s strateškega stališča sploh nepaka. Dočim se stolp s strani gozda ni dal zavzeti, ga je bilo zdaj mogoče napasti od planote sem, ki je

bila sicer nižja od šestnadstropnega stolpa, pa je peljal z nje v gradič nad globeljo poševno doli z gradiča spustljivi vzdizni most, ki gotovo ni bil nepremagljiva ovira. Knjižnica in shramba nad njo sta bili gradiču nevarni, ker ju je napadalec lahko zažgal. Vendar so se grajščaki zavarovali. V slučaju obsede se je most lahko ločil od stolpa po težkih nizkih železnih vratih, ki so bila vdelana v sredo sedem čevljev debelega zidu, tako da so vrata tvorila pravzaprav nizek, pa debel oblok z odprtino v sredi. Ta vrata so bila v drugem nadstropju stolpa v isti višini z biblioteko, ki je bila istotako v drugem nadstropju mostovnega gradiča. Nadstropja v stolpu samem so bila zvezana po polžastih stopnicah, ki so bile vzdane v debeli zid, odprtine iz njih, oziroma vanje pa so bile čisto nizke ter poševne, tako da si je razbil glavo, kdor je butnil vanje, ne da bi lezel; vrh tega te je za železnimi zaklopnicami čakal branelc. Kakor je bilo v srednjem veku treba mesto zavzeti ulico za ulico, tako si moral tu osvojiti dvorano za dvorano, stopnišče za stopniščem. Na vrhu je bil stolp pokrit z ogromno kamnito ploščo, na katero si prišel skozi ozek razgledni stolpiček ob strani. Gradič na mostu pa je bil proti planoti zaprt po navpično v globel padajoči steni, s katero se je most enostavno končal; do planote je peljal, kakor že omenjeno, podvižen mostiček. Ako je napadalec s planote zavzel grad na mostu, kar pravzaprav tudi ni bilo povsem lahko, je vdrl v pritlični prostor nad mostom; če je hotel zdaj priti v stolp skozi železna vrata, ki so bila v debelem zidovju med drugim nadstropjem stolpa in istovišinsko biblioteko nad pritličjem gradiča, je moral skozi polžaste stopnice, ki so skozi ogromni stolpni zid vodile v biblioteko, ki je bila s svojim zadnjim koncem vzdana še v stolp. Od tu je potem mogel v stolp, če je forsiral omenjena železna vrata. Bila so pa ta vrata še zamaskirana po steni, ki je tvorila do stolpa nekako predsobo. Napram gozdu ni bilo v stolp sploh nobenega vhoda, oziroma izhoda.

Biblioteka sama je bila lepa pravokotna dvorana po vsej dolžini in širini mosta s šestimi visokimi okni, na vsaki strani po tri, ter s steklenimi omarami v lepi mizarski izdelavi sedemnajstega stoletja, ki so segale do stropa. Med okni so bili kipi na železnih podstavkih. Tu so bile marsikaterere redke knjige, med njimi ena, »Evangelij sv. Bartolomeja z razpravo krščanskega filozofa Pantoënusa, v kateri se preiskuje, ali je ta evangelij smatrati za apokrif in ali sta sveti Bartolomej in Natanael ena in ista oseba«. Ta knjiga je bila edinstvena in je ležala na pultu sredi biblioteke. Nad njo je bil istotako veliko podstrešje, polno slame, razsvetljeno po šestih podstrešnih oknih.

Taka je torej bila Tourgue-a.

Republičani oblegajo Tourgue-o

Nastopil je avgust in čez Francijo je zašumel heroično divji vihar. Dve prikazni sta se pojavili na obzorju: Marat z nožem v prsih in Karlota Corday, obglavljena. Bil je v resnici grozoten čas.

V Vandeji so se vstaši, potem ko so izgubili bitko na prostem polju, umaknili zopet v goščavo. Vojska se je izpremenila v neskončne praske v vsakem kotičku. Končni poraz tako zvane velike katoliške kraljevske armade je bil pač zapečaten. Dekret konventa je odposlal v Bretonijo možunško armado, pri Ancenisu je padlo osem tisoč Vandejcev. Republika jih je zagnala iz Nantesa, Montaigua, Thouarsa, Saumura. Morali so izprazniti Parthenay, Clisson in Châtillon. Pretrpeli so poraze pri Saint-Hilaire, Pornicu, Fontenayu, Donéu, Luçonu, Roche-sur-Yonu. Toda ogrožali so La Rochelle in v guerneseskem zalivu je bilo pripravljeno angleško brodovje pod admiralom Craigom, ki je le čakal na znamenje marquisa Lantenaca, da izkrca nekaj angleških polkov pod poveljstvom bivših francoskih rojalističnih oficirjev. To bi bilo lahko zopet pripomoglo Vandeji do zmage. Pitt je bil sploh političen zločinec. On je

nasprotnikovo deželo zabodel z bodalom v hrbet. Pod njim je Anglija ko stara Kartago špionirala, lagala, goljufala in izdajala. Od umora do ponarejanja tujih banknot mu je bilo vsako sredstvo prav in v svojem sovraštvu do Francije se ni ustavil pred najpodlejšimi malenkostmi. Tako je dal pokupiti ves loj, ki je takrat stal pet frankov funt. Pri nekem Angležu so v Lillu našli pismo Prigenta, Pittovega agenta v Vandeji, kjer je bilo rečeno dobesedno: »Prosim Vas, ne štedite z denarjem. Pri aranžiranju atentatov na osebe pa bodite zelo previdni; najboljše so za to ženske. Pošljite šestdeset tisoč lir šterlin v Rouen, petdeset tisoč v Caen.« To pismo je prebral 1. avgusta Barère v konventu. Republičani v Metz in oni z juga so zahtevali, naj se jih pošlje proti vstašem. Konvent je odredil formacijo štiriindvajset pionirskih kompanij, da zažgejo vse ograde v deželi. V tej vojski je požar ugasnil na enem mestu, da na drugem vnovič vzplamti. Nobenega pardona! Nobenih ujetnikov! Tako se je glasilo geslo obeh strank. Oblak groze je zatemnil vso deželo.

Tega meseca avgusta so republičani oblegali Tourgue-o.

Nekega večera, ko so vzhajale na vedromirnem nebu zvezde in se v gozdu ni premikal več noben list, je skozi tišino spuščajoče se noči z vrha stolpa zadonela trobenta. Takoj se je odzvala druga v nižini. Tu je bilo taborišče, v katerem so tu pa tam vzplamtevali med šotori ognji. Oblegalcev je bilo veliko. Trobenta s stolpa je zadonela vdruči in s taborišča se je zopet odzval trobentač. To je bilo vprašanje in odgovor. Stolp je vprašal: »Ali se more z vami govoriti?« In trobentač taborišča je odgovoril: »Izvolite, gospodje rojalisti.«

Ko je umolknilo drugo znamenje, je začel nekdo z vrha stolpa govoriti. Bil je to oborožen kmet. Republikanski vojščaki so slišali naslednje:

»Poslušajte možje, jaz sem Gouge-le-Bruant, ki mi pravijo 'Smrt plavih', ker sem že cel regiment vaših spravil na drugi svet; tudi mi pravijo 'Imanus', 'Strahoviti' ker bom ubil še več, nego sem vas že.

Pri naskoku na Granville mi je udarec sablje odnesel prst s puškinega petelina, v Lavalu ste giljotinirali mojega očeta, mater in sestro, ki je bila osemnajst let stara. Povem to samo, da veste, s kom govorite.

Govorim v imenu gospoda marquisa de Lantenac, vikonta de Fontenay, kneza Bretonije, gospoda sedmih gozdov in mojega gospoda.

Vedite, da je gospod marquis, ki ga zdaj oblegate, preden se je zaprl v ta stolp, poveril vodstvo vojne svojim šestim kapitanom: Delièru, Tretonu, Jacquetu, ki mu pravijo Taillefer, Gaulieru, Lecomtu in gospodu Rochambeau. Torej vam ni nič pomagano, čeprav bi gospod marquis padel. Božja in kraljeva Vandeja ne pade. Gospod marquis je tu za mano. Poslušajte torej in bodite tiho!

Vojska, ki jo bujujete zoper nas, je krivična. Mi smo tu na svoji zemlji. Mi vam ničesar nismo hoteli, vi ste nas napadli. Mi ne rabimo vaše republike; namesto da nas pustite na miru, ste poslali nad nas svoje rablje. Mi se samo branimo pošteno, kakor je božja volja, da se vsak napadeni brani. Prišli ste, da nas odtrgate od našega doma in polja in od naših družin; zažgali ste naše hiše in pridelek, žene in otroke ste prisilili, da so morali zbežati v gozd. Zdaj nas v tem stolpu oblegate. Od povsod ste dobili okrepljenja in vas je širitisoč petsto, nas pa je samo devetnajst. Živil in municije imamo zadosti.

Posrečilo se vam je položiti mino in raztrgati naš zid. Zdaj se pripravljate na naskok skozi prestrelino. Mi pa vam hočemo nekaj reči — to je, najprej gospod marquis, knez Bretonije in posvetni prior opatije Sveta Marija lantenaška, v kateri se vsak dan bere sveta maša, ki jo je ustanovila kraljica Ivana — potem ostali branitelji stolpa, gospod abbé Turmeau, ki se v vojni piše Grand-Francoeur, dalje moj kamerat Guinoiseau, kapitan campvertski, moj kamerat Chante-en-Hiver, kapitan campdelavoinski, moj kamerat La Musette in končno jaz, kmet iz sela Daon.

Poslušajte!

Mi imamo tri talce, tri otroke. Te otroke je eden vaših bataljonov posinovil, oni so vaši. Mi vam te

otroke vrnemo, če hočete. Pod enim pogojem! Morate nas pustiti, da svobodno odidemo.

Če to odbijete, nas morate naskočiti ali s strani gozda skozi razstrelino ali s planote čez most. Gradič na mostu ima tri nadstropja, oziroma dva s pritličjem. V pritličje sem jaz, 'Strahoviti', ki zdaj govorim z vami, spravil šest sodov smole in sto svežnjev suhega vresja. V vrhnjem nadstropju je slama, v biblioteki v srednjem nadstropju pa so knjige in papirji. Železna vrata, ki vežejo most s stolpom, so zaklenjena, ključ ima gospod marquis v svojem žepu. Pod ta vrata sem izvrtal luknjo in skozi to luknjo teče nažveplana vrv-užigalka, ki sega do sodov smole; drugi konec imam jaz v rokah v stolpu. Zažgal jo bom, kadar bo prišel čas za to. Ako nam odrečete svoboden odhod, bomo prenesli otroke v drugo nadstropje gradiča na mostu, železna vrata se bodo potem spet zaprla. Če naskočite grad preko mosta, boste gradič sami zažgali; če uderete skozi razstrelino, zapalimo gradič mi; če naskočite z obeh strani, zažgete vi in mi obenem. V vsakem slučaju so otroci izgubljeni.

Sedaj se pa odločite. Če sprejmete naš predlog, bomo mirno odkorakali. Če ne, bodo umrli otroci. Rekel sem.« Mož na stolpu je utihnil.

Odzdolaj je zaklical glas:

»Ne damo vam prostega odhoda!«

Glas je bil trd in strog. Drug, mehkejši, pa vendar odločen glas je pristavil:

»Damo vam štiriindvajset ur premisleka, da se predate na milost ali nemilost.«

Po kratkem presledku je glas nadaljeval:

»Jutri ob tem času bo naskok, če se prej ne udate.«

Prvi glas pa je zaklical:

»In potem ne bo pardona!«

Odgovoril jim je drug glas s stolpa. Visoka postava se je nagnila med dvema nadzidnima zobcema. Pri svitu zvezd je gledalec spoznal strašni obraz marquisa de Lantenac. Zdelo se je, da njegovo oko nekoga doli išče. Zaklical je:

»A, ti si, far!«

»Da, jaz sem, izdajica!« se je glasil trdi odgovor.

V resnici je bil to Cimourdain. Mlajši in mehkejši glas poleg njega je bil Gauvainov. Marquis se ni bil zmotil.

V par tednih je bil Cimourdain v tej od državljanske vojske na vseh koncih krvaveči deželi zaslovel ko Marat v Parizu in Châlier v Lyonu. To je bil strašen sloves. Dočim so ga preje kot duhovnika spoštovali, so se ga zdaj bali; njegova strogost je bila usodna. Taki strogi ljudje so nesrečni; kdor vidi njihova dejanja, jih z gnjusom obsoja; kdor bi videl v njihovo vest, bi jih najbrže opravičil. Naj bo kakorkoli, abbéja Cimourdaina so eni sovražili enako kakor so drugi sovražili marquisa Lantenaca; in medtem ko je Prieur de la Marne v Granvillu razpisal nagrado na glavo Lantenca, je Charette v Noirmoutieru razpisal nagrado na Cimourdainovo. V resnici sta bila ta dva moža — aristokrat in duhovnik — v nekem oziru eden in isti človek — takorekoč železna glava državljanske vojne z dvema obrazoma: eden obrnjen nazaj v preteklost, drugi gledajoč v bodočnost, toda oba tragična. Samo da je nad trpkimi ustmi Lantenaca ležala noč in senca, dočim se je na krasno-mrkem čelu Cimourdaina lahko svetil blesk vzhajajoče jutranje zarje.

Tourgue-a je torej po posredovanju Gauvaina dobila neke vrste premirja štirindvajset ur.

Strašni »Imanus« je bil dobro poučen: po za-slugi Cimourdaina je imel Gauvain pod seboj štiri tisoč petsto mož nacionalne garde in redne armade, s katerimi je oblegal stolp. Šest topov je razpostavil okoli stolpa od strani gozda, šest jih je stalo na planoti, obrnjenih proti mostu z gradičem. Imel je s seboj tudi minerje, ki so bili razstrelili zid v podnožju stolpa. Cimourdain bi bil rad videl, če bi bil konvent že zdaj Gauvaina imenoval za generala, toda ta je zaenkrat odklonil, rekoč: »Če vjamemo Lantenaca, bomo o tem govorili dalje; do zdaj nimam še nobenih zaslug.« Sicer pa je bila navada republike, da je imenovala sposobne ljudi za gene-

rale brez ozira na čin; Napoleon je na primer postal glavni poveljujoči general italijanske armade, ko je bil še stotnik.

Tourgue-a, Gauvainov stolp, je imel čudno usodo: en Gauvain ga je oblegal, drugi branil. Lantenaca to seveda ni motilo in tudi do gradu ni imel nobenih ozirov. Bil je skoraj ves čas v Versaillesu in je Tourgue-o komaj poznal. Branil je le sebe. Gauvain pa je bil bolj privezan nanjo. Stolp bi se bil dal najlažje zavzeti z mostu, kjer je bil gradič, toda tam se je nahajala biblioteka, v njej pa rodbinski arhiv. Če bi se gradič užgal, bi le-ta izginila v plamenih. Tega Gauvain ne bi bil rad, kajti Tourgue-a je bila zibelka njegovega rodu. On sam je bil tu rojen; mogoče je v kakšnem kotu v podstrešju nad biblioteko še stala njegova zibelka. Bilo mu je žal sten, ki so ga nekoč kot otroka varovale. Zato je hotel prizanesti mostu in se je omejil na to, da je postavil nasproti njemu baterijo, da onemogoči vsak izpad ali pobeg iz gradiča.

Cimourdain mu ni branil, dasi je radi tega sam sebi delal očitke. On te srednjeveške ropotije ni mogel trpeti in zdel se mu je enak greh prizanašati kamenitim gnezdrom fevdalcev kakor njihovim gospodarjem. Blagost je bila sploh slaba stran Gauvainova in Cimourdain se je zelo trudil, da bi svojega učenca zadržal na tej v njegovih očeh pogubni poti. Vendar pa tudi ta strogi bivši duhovnik ni Tourgue-e vnovič zagledal brez tihega ganotja. V tej dvorani nad mostovimi stebri so stale prve knjige, ki jih je bil bral z Gauvainom; v sosedni vasi Parigné je bil za župnika; kot Gauvainov učitelj je stanoval v podstrešni sobici gradiča; v biblioteki je bil držal malega Gauvaina med kolena in ga učil čitati; potem ga je videl tu doraščati v sinu svojega duha. Zato se je premagal in dovolil, da se prizanese tem zidovom. Vendar ga je pri tem pekla vest.

Napad se je torej podvzel s strani gozda.

Noč je na obeh straneh minila v skrbnih in obsežnih pripravah. Po razgovoru z »Imanusom« je Gauvain poklical stotnika Guéchampa. Guéchamp je

bil povprečen človek, pošten in neustrašen, boljši kot vojak nego kot poveljnik. Bil je inteligenčen do one meje, kjer je vojaku prepovedano, da bi sam mislil. Mehkobe ni poznal in ni bil dostopen ne denarju, ki izkvarja poštenje, ne usmiljenju, ki žali pravičnost. Disciplina in naredba sta mu bili kaži-pot na ozki stezi, po kateri je šel naravnost, ne da bi se ozrl na desno ali levo. Vsak načelnik se je mogel nanj brezpogojno zanesti. Kakor je bil kot komandant strog, tako je kot podrejeni izpolnil vsako povelje natančno ko ura.

»Guéchamp, prinesite lestvo,« je rekel Gauvain.

»Gospod polkovnik, nimamo nobene.«

»Nujno rabimo.«

»Za naskok?«

»Ne, rešilno.«

»Potem pa mora biti zelo visoka. Za tri nadstropja, če ne še daljša. Tako je težko dobiti.«

»Treba.«

»Mora se več lestev zvezati skupaj. Kmetje so vse lestve uničili, kakor tudi vozove.«

»Imeti pa jo moramo.«

»Zdaj se spomnim — v Javené pri Fougères je lesno skladišče, tam se bo dala katera dobiti.«

»Rabim jo takoj.«

»Kdaj točno?«

»Jutri ob tem času, pa za gotovo.«

»Dobro. Pošljem takoj jezdeca z rekvizijskim poveljem v Javené. Tam stoji odred konjenice, ki bo dala spremstvo. Preden jutri vzide solnce, bo lestev tu, če da sreča junaška.«

»Dobro. Podvizajte se.«

Deset minut potem se je Guéchamp vrnil in javil:

»Gospod polkovnik, brzojezdec je odjahal.«

Gauvain se je povzpел na planoto in motril gradič nad mostom. Ozka stran, obrnjena k planoti, ni imela nobene odprtine razen nizkega vhoda, ki je bil zaprt po navpično vzdignjenem vzdignem mostu, in se je naravnost spuščala doli v strmo globel. Kdor bi hotel z višine planote priti doli do vznožja

mostnih stebrov, bi se moral plezajoč spustiti po strmini doli do dna globeli, kar je bilo težko, toda ne nemogoče. Kakor hitro pa bi bil doli, bi bil izpostavljen kroglijam, ki bi se sipale nanj z vseh treh nadstropij. Na vsak način se je moral naskok vršiti le z nasprotne strani skozi razstrelino v stolpu.

Gauvain je odredil vse, da ne bi mogla niti miš iz trdnjave zbežati; ozki obroč okoli stolpa se je trdno sklenil. Gauvain je vodil obleganje s strani gozda, Cimourdain je stal pri bateriji nasproti mostu.

Medtem so se pa tudi obleganci pripravljali. Mina je bila predrta steno v vsej gromadni širini notri v pritličje stolpa. To je bila velika, čisto gola dvorana z debelim stebrom v sredi, ki je nosil ves obok. Bila je najmanj štirideset čevljev široka. Vsako nadstropje stolpov je obstojalo iz take, seveda ožje dvorane, z globokimi vdolbinami, v katere so bile vrezane strelnice. V pritličju pa strelnic ni bilo in če bi ne bilo široke luknje, ki so jo napravili oblegovalci, bi se bil v tem prostoru človek kmalu zadušil. Tu so bila vrata doli v ječo kakor tudi vrata v zgornje nadstropje, stopnjice pa so bile vse vzdane v debeli stolpni zid. Četudi bi bili oblegovalci vdrli v pritličje, bi morali stolp šele zavzeti. Obleganci razstreline niso zazidali, ker bi bilo brez vsakega haska; saj bi bili topovi precej zopet napravili novo. Pač pa so hitro sezidali v pritličnem prostoru samem obkop, in sicer tako, da je njegov notranji kot bil ob stebru v sredi, obe stranici pa sta se razprostirali do obzidja na obeh straneh; razstrelina je ostala zunaj šance, tako da so branitelji lahko osredotočili ogenj na oblegovalce, ki bi naskočili stolp skozi luknjo. Vrhutega so položili na več krajih male mine. Vse je vodil marquis; bil je duša vsega — strašna duša. Ostala nadstropja so zabarikadirali in vrata podprli z debelimi trami; le zavojne stopnjice so morale ostati proste. Vsaka obramba ima svoje slabe točke.

Medtem ko se je marquis mudil pri razstrelini v stolpu, je 'Imanus' hitel z nujnimi pripravami v gradiču nad mostom. Najprej je odstranil lestev za

silo, ki je visela z oken biblioteke po mostnem steburu v globel ter jo prislonil na zid v biblioteki. Okna v pritličju so bila zamrežena po trojni mreži iz debelih železnih palic; tukaj ni mogel nihče ne ven ne notri. Okna biblioteke sicer niso bila zamrežena, a so bila zelo visoka. 'Imanus' je bil vzel s seboj tri kmete, ki so bili sposobni za vse; nekega Hoisnarda, ki so mu rekali 'Zlata veja', in pa brata 'Reži les', ki so bili vsi zakleti sovražniki republike. Republikanci so bili ustrelili vsakemu po enega brata. Ti možje so preiskali vsa nadstropja gradiča. Potem je 'Imanus' nastlal okoli sodov s smolo suhega vresja in praprotja in ga polil s smolo, v katero je vtaknil konec užigalne vrvi. Nato so možje tiho in skrbno prenesli košare, v katerih so globoko spali René-Jean, Alain in Georgeta, v biblioteko, med pritličjem, polnim sodov smole, in nadstropjem, natlačenim s slamo. Bile so to nizke košare, ki so se postavile na tla, da so otroci lahko sami splezali ven. V take košare iz vrbovja so bretonske matere polagale svoje otroke takoj po rojstvu in otroci so spali in se kobacali po njih, dokler niso dodobra dorasli. Zraven vsake košare je pustil 'Imanus' postaviti leseno skledo, polno močnika z mlekom in leseno žlico. Skozi odprta okna je svetila poletna noč, modra in mehka. Možje so se oddaljili, 'Imanus' pa je zaklenil za sabo težka železna vrata, ki so vodila v stolp. Ko so se ogromni ključi zavrteli v strašnih ključavnicah, je skrivnostno odjeknilo po stolpu in gradiču. 'Imanus' je pogledal, če je vse prav pri užigalni vrvi, ki je vodila skozi malo odprtino, vvrtno v železna vrata, ter se potem vila po zavojnih stopnicah do vrha stolpa. V stolpu je ključee oddal marquisu, sam pa se podal na ravno streho stolpa, kjer je stal vso noč stražo. Ko je solnce vzšlo, je razsvetlilo v gozdu osem bataljonov mož z bajoneti na puškah, pripravljenih za naskok, baterijo na planoti pred mostom, devetnajst mož v gradu, ki so bili trdno odločeni svoje življenje kar moč drago prodati; in pa tri košare, v katerih so sladko spančevali trije otroci.

Angelčki božji se igrajo.

Otroci so se zbudili. Najprej najmlajši, punčka. Otrok se zbudi kakor roža, ki se odpre. Zdi se, da se dviga vonj iz njegove sveže duše.

Georgeta, ki je štela šele dvajset mesecev, je dvignila svojo glavico, se vsedla, opazovala svoje nožice in začela čebljati.

Jutranji solčni žarek je padel na košaro; težko je bilo reči, kdo je bil bolj rožnat: ali žarek ali Georgetine nožice.

Ostala dva otroka sta še spala; moški so bolj zaspani. Georgeta je veselo blebetala dalje.

René-Jean je bil rjav, Alain kostanjast, Georgeta pa blondinka. René-Jean je ležal ko mal Herkules na trebuhu z obema pestema na očeh, Alain je molel svoji nogi iz košare. Vsi trije so bili razcapani, komaj da so imeli še srajčico na telesu. Obleke, ki jih je dal narediti zanje bataljon 'Rdeča kapa', so bile popolnoma razpadle. Fanta sta bila sploh napol naga.

Kdo je varoval otroke?

Težko reči. Nobena ženska. Divji kmetje, ki so jih bili vlečili s seboj iz hoste v hosto, so jim dajali jesti svoje juhe — to je bilo vse. Za ostalo se ni brigal nihče. Vsi so bili njihovi gospodarji, nihče oče. Toda celo njihove cape so odsevale nekaj lepega in nebeškega. Nedolžen otrok vse razsvetljuje.

Georgeta je še vedno nekaj čebljala. To prvo brbljanje na otroških ustnih je najvzvišenejša pesem na zemlji. Je več in manj ko beseda; spev brez not, jezik brez zlogov. Zdi se, da je bilo zašepetano najprej v nebesih, zdaj pa se nadaljuje na zemlji. Mogoče je v njem nekaj, kar je nekoč otrok govoril kot angel v nebesih. Mi, ki ga poslušamo, pa polagamo vanj tudi nekaj žalosti, trepetanje pred pragom, čez katerega vodi pot v razočaranja polno življenje, klic po pomoči. Toda Georgeta teh nezavesnih globin v svojem blebetanju očitvidno ni čutila, kajti njeni ustni, oči, lica, vse se je smehljalo kakor čudežno spočeto prvo jutro stvarstva.

Za Georgeto se je zbudil René-Jean, najstarejši, ki je bil že v četrtem letu. Vzdignil se je in možato skočil iz košare. Njegov pogled je padel na polno skledo. Vsedel se je na tla in se lotil svojega zajtrka.

Ko je Alain začul klopotanje žlice, se je takoj zbudil, se zravnal in široko odprl oči. Imel je tri leta. Ko je zagledal skledo poleg svoje košare, je stegnil roko in jo vzel k sebi ter začel pošteno opletati močnik. Ko je bil René-Jean gotov, je še malo popraskal z žlico po dnu sklede in potem z nekakim dostojanstvom dejal:

»Jaz sem svoj močnik snedel.«

To je zbudilo Georgeto iz njenih sanjarij.

»Papat,« je rekla. In je vzela tudi ona svojo skledo ter začela jesti. Nosila je žlico večkrat k ušesom nego k ustom. Časih se je popolnoma spozabila in jedla kar z rokama. Alain, ki je bil med tem posrebal svoj močnik, je tekel k svojemu bratcu.

Naenkrat je zadonela iz globine gozda tam zunaj trobenta, strogo in ošabno. S stolpa se je oglasil rog. Topot je klicala trobenta, rog pa je odgovarjal.

To se je zgodilo dvakrat.

Nato se je z roba gozda začul daljn, a razločen glas:

»Pozor banditi! Predajte se brez vsakih pogojev do zatona solnca, če ne, bomo naskočili.«

Z vrha stolpa so odgovorili:

»Kar dajte!«

Glas doli je nadaljeval:

»Kot zadnji opomin bomo pol ure pred nasokom sprožili top.«

S stolpa so odgovorili:

»Kakor vam drago.«

Glasovi niso segali do otrok, trobenta in rog pa sta se slišala. Ko je trobenta vprvič zadonela, se je Georgeta zagledala in nehala jesti; ko se je oglasil rog, je položila žlico nazaj v skledo; ko je vdruči zatrobentalo, je vzdignila majčkeni kazalec svoje desne ročice in z njim udarjala akt k fanfari, ki je spremljala trobento vdruči. Ko sta trobenta in rog

umolknila, je zamišljeno sedela dalje, držeč prstek pokonci in je tiho zažgolela: »Muska.«

René-Jean in Alain pa se za trobento in za rog nista zmenila, kajti nekaj drugega je obrnilo njuno pozornost nase: prasiček, kakor jih je na tisoče po starih zidinah, je tekel po podu.

Alain, ki ga je bil prvi zapazil, je zaklical:

»Žival!«

René-Jean je pritekel.

Alain je nadaljeval:

»Upiči!«

»Pustimo ga,« je dejal René-Jean.

In oba sta pazljivo opazovala romarja, ki se je osupnjen nad tolikim občudovanjem, naredil mrtvega.

Ko je Georgeta videla svoja bratca tako zamišljena, je hotela vedeti, kaj je. Ni bilo lahko prodreti do njiju, navzlic temu se je pogumno podala na pot. Treba je bilo premagati neznanske težave in ovire: razne pruke, nakopičene akte, prazne škatlje, skrinje in zaboje, nevarne čeri, ki jih je bilo treba obiti. Georgeta se jih ni ustrašila. Najprej je zlezla iz svoje košare, potem se je vrgla med čeri in plula po ožinah med njimi, prevrnila pruko in plezala med dvema kovčegoma, potem pa čez kup papirjev, preko katerih se je skobacala doli kakor po pobočju. Nato je prišla do mesta, ki bi ga pomorščak imenoval »odprto morje«, ki ga je z mačjo urnostjo preskakala, dokler ni prišla do svojih bratcev. Toda prešiček je bil medtem svojim opazovalcema že ušel in se skril skozi разо med zidom in podom. Tega je bila kriva Georgeta, ki je bila obrnila pozornost svojih bratov nase, radi česar sta za hip pozabila na živah. Toda prišli so drugi dogodki. Lastovke, ki so gnezdile pod streho, so priletele čisto mimo oken, delale nato velike kroge in veselo cvrlikale v pomladanski zrak. Georgeta je pokazala z roko na ptice in vzkliknila: »Pip! Pip!« René-Jean jo je nežno pokaral: »Gospica, temu se ne pravi Pip-pip, ampak lastovke.«

»Tovke,« je ponovila Georgeta.

In vsi trije so zrlí za dražestnimi pticami.

Potem je priletela v sobo čebelica. Nič ni tako podobno duši ko čebela. Leti od cvetlice do cvetlice kakor duša od zvezde do zvezde in nabira med kakor duša luč. Čebela je delala velik šum, kakor da bi se jezila na otroke: »Pridem, mislim, da bom našla rože, pa vidim te male ljudi. Kaj se godi tukaj?« Otroci čebele niso spustili iz oči. Čebela je preiskala vso biblioteko, pogledala v vse kote in se obnašala kakor da je doma v svojem panju. Brenčala je z omare na omaro in gledala skozi šipe naslove knjig, kakor da zna brati. Ko je smatrala, da je njen obisk pri kraju, je zopet odletela. »Domov gre,« je rekel René-Jean. Georgeta je medtem odkrila čestitljiv, od črvov razjeden naslonjač, iz katerega je na vseh koncih in krajih štrlela žima. Georgeta je vtaknila prstke v luknje in jih večala, kar je le mogla; skrbno in pobožno je vlekla vun žimo. Naenkrat je vzdignila prst; to je pomenilo: »Čujte!« Oba bratca sta poslušala. Odzunaj je zamoklo donel v sobo šum; v gozdu so se premikale čete. Konji so rezgetali, bobni so bobnali, vozovi so drdrali, verige so rožljale, signali so klicali, drugi so jim odgovarjali — bil je divji šum najrazličnejših zvokov, ki so se vjemali v čudno harmonijo. Otroci so poslušali čisto zavzeti. Naenkrat je vse utihnilo. »To dela ljubi Bog,« je rekel René-Jean. Nato se je zamislil. Kako nastajajo asocijacije v pameti malih otrok? Kakor da se je nečesa spomnil, je René-Jean zašepetal:

»Mama.«

»Mama,« je dejal Alain.

»Mama,« je dejala Georgeta.

Potem se je zopet začelo letanje po sobi. Otroci so se smeje in kriče lovili, časih se je Georgeti, če se ji je primerila kakšna nezgoda, zahotelo, da za-joče, pa se je rajši zasmejala. Naenkrat je René-Jean, ki je slučajno stal pri oknu, vzdignil glavo; nato je hitro počenil in se skril za naprej molečo steno ogromne okenske vdolbine. Videl je bil, da ga nekdo zunaj opazuje. Bil je to republičanski vojak, ki je bil splezal po strmini v globel, nato šel do ovinka in splezal par metrov nazaj po strmini do

majhne skale, odkoder je mogel videti vse, kaj se godi v biblioteki. Ko je Alain videl, da se je René-Jean skril, se je še on, za njim pa Georgeta. Nekaj časa so otroci mirno čepeli, Georgeta je držala prst na ustnih. Nato jim je postalo dolgčas; oprezno so se dvignili in pogledali. Vojaka ni bilo več. Otroci so zagledali v nekem kotu voziček; mogoče se je bil igral nekoč z njim mali Gauvain. René-Jean se je dal upreči vanj, Alain je naredil bič, Georgeta se je skobacala vanj. Toda voziček se je prevrnil, še preden je René-Jean utegnil potegniti, Georgeta se je zvalila po tleh in se pripravila na jok. »Gospodična, ti si že prevelika.« »Ika,« je rekla Georgeta in bila s tem potolažena.

Največji dogodek dneva pa je prišel. René-Jeana je že delj časa bodel v oči pult, ki je stal sam ko spomenik sredi biblioteke. Na njem je ležala sloveča knjiga svetega Bartolomeja. Bil je to v resnici krasen in edinstven zvezek kvart - formata, tiskan na lepi arabski papir, ki se izdeluje iz svile in bombaža in ostane vedno bel. Vezava je bila iz pozlačenega usnja, zapenci iz srebra, prva in zadnja stran iz najfinejšega pergamenta. Knjiga je bila polna lesorezov, bakrorezov in zemljevidov. Blizu je stal velik hrastov stol; tega je René-Jean sam zavlekel do pulta in zlezel nanj. Knjiga je bila odprta na strani, kjer je bil bakrorez, predstavljajoč svetega Bartolomeja. Ko je malček prilezel na vrh stola, je začutil potrebo po kakem junaškem činu. Prijel je podobo za gornji kot in jo skrbno iztrgal. Toda to se mu ni popolnoma posrečilo; cela leva stran z enim očesom in delom svetniške gloriije starega apokrifnega evangelista je ostala v knjigi. Drugo polovico je dal Georgeti. »In meni?« je zaklical Alain. S prvo iztrgano stranjo je kakor s prvo prelito krvjo: za njo pride klanje. René-Jean je listal dalje, dokler ni prišel do slike komentatorja Pantoenusa. Tega je René-Jean, primerno iztrganega, podaril Alainu. Georgeta je medtem svojo podobo raztrgala na dva kosa in ta zopet na dva, tako da je bil sveti Bartolomej v Bretoniji razčetrven. Ko je Georgeta ta

rabeljski čin končala, je molila René-Jeanu roko, češ: »Še!« In René-Jean je velikodušno delil podobe iz knjige, potem ko je vsako z močnim rskom iztrgal; bil je silno ponosen na to, da ni sebi pridržal ničesar. Za svetniki so prišli na vrsto zemljevidi. Etiopijo je dobil Alain, Lykaonijo pa Georgeta. Končno je tresčil na tla še knjigo.

To je bil strahovit trenutek. René-Jean je namrščil čelo, se močno uprl z nogama, stisnil pesti in porinil knjigo s pulta. Težki folijant je žalostno padel na tla s hrbtom pokonci in izpadel iz vezave; zapenci so se komaj držali. K sreči ni padel na nobenega izmed otrok. Ti so ostrmeli navdušenja. René-Jean je zlezal s stola. Sledil je hip nemega strahu, kakor po vsaki veliki zmagi. Otroci so se prijeli za roko in iz daljave motrili uničenega orjaka.

Ko so se tega čuda nagledali, je Alain energično stopil naprej in knjigo brcnil. To je v otrocih razvnelo gon uničenja do najvišje stopnje. René-Jean je brcnil knjigo, Georgeta tudi. Ta je pri tem padla, in sicer podolgem na knjigo. To je spodbudilo oba bratca, da sta se tudi ona vrgla nanjo in zdaj se je začelo delo uničenja do temelja. Otroci so neusmiljeno iztrgali vse podobe in strani, v svojem zmagoslavnem barbarstvu razpraskali vezavo, odtrgali pozlačeno usnje, izvlekli žeblje iz srebrnih obojev in razcefrali pergament v drobne kosce. Z rokami, nogami, zobmi in nohti so se trije podivjani angelčki spravili na brezmočnega evangelista. Tako so bili zatopljeni v to svoje razdejalno delo, da niso slišali niti miši, ki je hušknila mimo. V treh urah je izginil umotvor, na katerem so bili delali učeni bogoslovci ter cela vrsta mojstrov umetelnih obrti. Nato si je eden od malih izmislil, da je začel strgane strani metati skozi okno. Brž sta mu sledila ostala dva in v par minutah je odnesel častitljivo knjigo veter.

»Metuljčki!« je klicala Georgeta za odvihrajočimi belimi kosi papirja.

Vročina je čedalje bolj pritiskala. Otrok se je lotil spanec. Najprej je omažala Georgeta in zaprla oči. René-Jean je šel k svoji košari, izvlekel slam-

nico, jo privlekel do vdolbine okna, se vlegel in rekel: »Zdaj gremo spat!« Alain je položil svojo glavo na René-Jeana, Georgeta pa svojo na Alaina in tako so trije mali zločinci zasnuli.

Skozi odprta okna je valovil v sobano topel zrak; vonj divjih rož iz globeli in planote se je mešal z večernim dihom; tiho in nežno je bilo v širokem prostoru. Solnce je lilo svojo toplo luč s posebnim sijajem, preden je zatonilo. Narava je večer čudež, ki svojo veličino krona z dobroto. Čutilo se je vladanje nevidne sile, ki ščiti brezpomočne pred nasilniki. Čez Tourgue-o so križarile v nebesni modrini ptice; lastavice so gledale skozi okna, kakor da bi se hotele prepričati, ali otroci tudi dobro spijo. Nagci so ležali drug na drugem, ne da bi se ganili; bili so tako ljubki, da bi jih molil. Sanje iz paradiža so se smehljale na njihovih nedolžnih ustnih. Vse okrog njih je molčalo, kakor da bi vse stvarstvo poslušalo dihanje njihovih prs, ki je zvenelo v veselstvo. Spoštljivi molk narave, ki ni dovolila nobeni svoji stvari motiti otrok, je bil vzvišen.

Solnce je zatonilo. Naenkrat je zasvetil skozi večerni mir iz gozda blisk, ki mu je sledil votel grom. To je bil strel iz topa. Grom je odmeval iz vseh pečin in se stopnjeval v peklenk šum. Grmenje je rastlo iz hriba v hrib. Georgeta se je zbudila. Dvignila je nekoliko glavico, dvignila v zrak prstek in dejala:

»Bum!«
Grmenje je utihnilo in zopet je zavladal globok molk. Georgeta je položila glavico na Alaina in zopet zaspala.

TRETJA KNJIGA

MATI

Glas giljotine

Tega dne je bila mati, ki smo jo videli kakor brez cilja hiteti naprej, prehodila veliko pot. Pre-nočila je bila v skednju, za katerega se je imela zahvaliti državljanski vojni. Stal je sredi širnega polja s široko odprtimi vrati in ji nudil za ležišče kup slame, na katerem je prebila noč v družbi par mimo švigajočih podgan, nad seboj zvezde, ki so sijale skozi preperelo in preluknjano streho. Spala je samo par ur in se vzdignila, ko je bila še noč, da bi prehodila čim več poti, preden bi se začela žgoča dopoldanska vročina. Ko se je zdanilo, je dospela v selo; solnce še ni bilo vzšlo in bledeče sence noči so še ležale na poslopjih. Kljub temu je bilo več vežnih vrat že odprtih in na oknih so se pokazali obrazi. Prebivalci so bili obenem radovedni in prestrašeni. Ropotanje voz in rožljanje verig jih je bilo zbudilo.

Na trgu pred cerkvijo je bila zbrana gruča razburjenih kmetov. Oči vseh so bile oprte v vozilo, ki se je premikalo z griča doli proti selu. Na tem vozu je bilo črno pregrinjalo, ki je bilo pogrnjeno čez neko čudovišče iz lesa in železa. Pred tem vozom je jahalo deset jezdecev, za njim prav toliko. Nosili so triogelnik in imeli sablje potegnjene.

Sprevod se je premikal počasi in se pošastno odražal na obzorju, za katerim je vzhajalo rano jutro. Jezdecu so bili žandarji in konice njihovih sabel so se začele svetiti v vzhajajoči zarji. V sredi pa mrtvaški voz...

Nesrečna blodeča mati se je približala gruči.

»Kaj je to?«

»Giljotino vozijo.«

»Odkod prihaja?«

»Iz Fougères.«

»Kam jo neki peljejo?«

»Bog ve. Slišal sem včeraj, da v neki grad pri Parigné-u.«

»Naj jo hudič pelje, kamor hoče. Da se le ne bi ustavila pri nas.«

Veliki voz, ki je izgledal ko visoke pare, vprega, žandarji, rožljanje verig in molk ljudi v svitajočem se jutru — strahotna vizija!

Sprevod se je peljal skozi trg in zapustil vas. Čez četrto ure so ga videli, kako se je spenjal na vrh nasprotnega griča. Težka kolesa so škripala v kolotečah, verige vprege so zvenčale v svežem jutranjem vetru, sablje so se lesketale.

Za grebenom je voz izginil.

Solnce je vzšlo.

Bilo je to v istem trenutku, ko se je Georgeta v bibliotečni dvorani na Tourgue-i poleg svojih spečih bratcev zbudila in voščila svojim rožnatim nožicam dobro jutro.

Mati je videla črni voz, ni pa ničesar razumela, niti ji je sploh bilo kaj za to. Ona je videla pred seboj drugo vizijo: otroke, ki jih je bila izgubila. Kmalu za vozom je zapustila vas po isti poti. Zdajci se je spomnila besede »giljotina«, ki jo je bila slišala pred cerkvijo na trgu. »Giljotina — kaj je to?« se je vprašala. Mihaela Fléchard, otrok divjave, ni mogla na to odgovoriti, toda neka slutnja jo je svarila; streslo jo je, ne da bi vedela, zakaj, in zdelo se ji je strašno, če bi še dalje sledila za tajnostnim sprevodom. Pustila je cesto, se obrnila na desno in izginila v gozdu.

Bil je gozd Fougères.

Ko je bila nekaj časa blodila, je padel njen pogled na cerkven stolp in strehe; prišla je v selo na robu gozda. Kraj je bil v območju modrih; v selu

je stala republičanska straža. Mati je dospela do občinske hiše.

Tudi v ti vasi sta vladala groza in strah. Pred občinsko hišo je stala množica. Na stopnicah je stal med brkastimi vojaki mož, ki je držal v rokah razgrnjen list. Na njegovi desni je bil bobnar, na levi fant s piskrom kleja in čopičem.

Mož je bil klicar. Za njim je stal župan s trikoloro čez prsa. V hipu, ko je bila Mihaela Fléchard stopila bliže, je začel klicar brati:

»Enotna in nedeljiva francoska republika...«

Ko je bil to izgovoril, je grozeče - slovesno zabobnal boben. O ti republičanski bobni: kako so v enih zbujali ponosno navdušenje, v drugih pa nepopisen gnjev in strah, ki je oledeneval žile! Množica se je razgibala; eni so sneli klobuke, drugi pa so jih potisnili še globlje v čelo.

Mrmranje se je razgubilo; ljudje so zopet poslušali in klicar je nadaljeval:

»V smislu posebnih odredb in polnomočij, ki nam jih je podelil odbor za splošno blaginjo...«

Spet je bobnar zabobnal. Klicar je nadaljeval:

»... in izvršujoč dekret konventa, ki določa, da so uporniki izven postave, če se zalotijo z orožjem v roki; dalje, da po istem dekretu zapade smrtni kazni tudi vsak, ki upornikom daje zavetja ali jim pomaga ubežati...«

»Smrtna kazen?« je vprašal nek kmet svojega soseda.

»Saj slišiš,« je le-ta odvrnil.

»... izjavljamo, da so po členu 17. postave od 30. aprila, ki komisarjem daje neomejeno oblast glede postopanja z uporniki, izven postave sledeče...«

Klicar je nekoliko prestal z branjem, potem pa bral dalje:

»... osebe, ki se navajajo z imenom in pridevkom...«

Množica je napeto poslušala.

Klicar je povzdignil glas:

»Lantenac, razbojnik...«

»To je naš milostivi gospod,« je zamrmral nek kmet.

In po celi gruči je šlo komaj slišno mrmranje: »Naš milostivi gospod.«

Klicar je ponovil:

»Lantenac, bivši marquis, zdaj razbojnik, nadalje Imanus', razbojnik...«

»To je Gouge-le-Bruant.«

»Da, Kolji modre,« je pristavil drugi.

Klicar je nadaljeval:

»... Grand-Francoeur, razbojnik...«

»Ta je duhovnik,« je zašepetal nekdo.

»Da, abbé Turmeau.«

»Župnik v La Chapelle.«

»In razbojnik,« je srdito dejal nek republičanski kmet.

»... Boismouveau, razbojnik; oba brata Reži les', razbojnika; Houzard, razbojnik...« In imenoval je še celo vrsto imen, devetnajst vsegaskupi.

»Vsi možaki, kakor treba,« je zagodrnjal nekdo.

»... Vsi imenovani, kjerkoli in na kakršen način koli se bodo zalotili, se bodo takoj po ugotovitvi identitete usmrtili. Kdor pa jim je ali bo še dal zavetja ali pomagal k pobegu, bo postavljen pred revolucijsko vojno sodišče in enako obsojen na smrt ter takoj podvržen kazni. Podpisan...«

Vsi so napeto brez sape poslušali.

»... Komisar in upolnomočenec odbora za splošno blaginjo: Cimourdain.«

»Duhovnik,« so zašepetali kmetje, vsi obenem.

»Bivši župnik v Parigné-u.«

»Turmeau in Cimourdain. Bel duhovnik in moder duhovnik.«

»Oba sta črna.«

Zdajci je župan zavihtel klobuk in zaklical:

»Živela republika!«

Ponovni udarci na boben so naznanili, da klicar še ni končal.

»Poslušajte,« je dejal, »še par besedi, podpisanih od komandanta letečega odreda, Gauvaina!«

»Poslušajte, poslušajte!«

»Pod smrtno kaznijo je prepovedano, izkazovati pomoč ali dajati kakršnokoli potuho imenovanim devetnajst vstašem, ki so sedaj oblegani v stolpu La Tourgue...«

»La Tourgue?!«

»Bil je ženski glas, ki je to zaklical, glas matere...«

Mihaela Fléchard je stala sredi množice. Ni bila poslušala oklica, to besedo pa je takoj razumela: La Tourgue. »Kako? La Tourgue?« je še enkrat vzkliknila.

Ljudje so jo ogledovali. »Izgleda kakor kakšna ciganka,« so zamrmrali nekateri. Kmetica, ki je nosila košaro s hlebčki ajdovega kruha, se je ženski približala in zašepetala:

»Bodite no tiho!«

Mihaela Fléchard je kmetico začudeno pogledala. Zopet ni ničesar razumela. Beseda »Tourgue« se je bila zabliskala v njeni pameti, zdaj pa je zopet bila tema. Ali nima pravice spraševati? Zakaj jo ljudje tako sumljivo ogledujejo?

Medtem je bobnar zabobnal vzdajnič, mož z loncem kleja je priklejal lepak na zid, župan se je vrnil v občinski urad, oklicevalec pa se je podal v drugo vas. Množica se je počasi razhajala. Nekaj ljudi, med katere se je pomešala tudi Mihaela Fléchard, je ostalo pred lepakom; bili so beli in modri.

Neki kmet je dejal: »Prava reč; vseh le nimajo. Devetnajst je pač devetnajst. Priou-a nimajo, Benjamina Moulins-a nimajo, Gouvila iz fare Andouillé tudi nimajo.«

»In Lorieula iz Monjeana tudi ne,« je dejal drugi.

»Brice Denysa tudi ne.«

»Grégisa tudi ne.«

»Tri brate Logerais tudi ne.«

»Gospoda Lechandelier plemenitega Pierreville tudi ne.«

»Tepci!« je dejal strog starec s sivo glavo. »Vse imajo, če imajo Lantenaca.«

»Pa ga še nimajo,« je zagodrnjal nek fant.

»Če Lantenaca vjamejo,« je odgovoril starec, »so vjeli vse. Konec Lantenaca pomeni konec Vandeje.«

»Kdo pa je pravzaprav ta Lantenac?« je vprašal nek meščan.

»Bivši plemenitaš,« je odgovoril drugi.

»Eden iz tistih, ki streljajo ženske,« je dejal nekdo iz »belih«.

»To je res,« se je naenkrat oglasila Mihaela Fléchard.

Ljudje so se obrnili k njej.

»Tudi mene je velel ustreliti,« je nadaljevala. Ljudje so se začudili. Stvar je izgledala zelo neverjetno. Ali je ta ženska vstala od mrtvih? Kmetje so jo gledali po strani. In res jo je bilo strah pogledati. V obupu slabotne ženske je nekaj, kar zbuja grozo. Toda kmetje gledajo stvari bolj enostavno. »Ta ženska bi utegnila biti špionka,« je rekel nekdo.

»Bodite no pametni in izginite,« je rekla tiho dobrosrčna kmetica, ki je bila že preje opomnila Mihaelo, naj bo tiho. »Jaz ne delam nič slabega,« je odgovorila le-ta, samo svoje otroke iščem.«

Dobra kmetica je potrkala s prstom na čelo, ljudem pomežiknila in dejala: »Ni pri pravi.«

Potem je potegnila Mihaelo nekoliko vstran in ji dala hleb kruha. Mihaela Fléchard je vgriznila vanj, ne da bi se zahvalila; bila je lačna ko sestradan pes. »Žre ko žival,« so dejali kmetje, »res ne bo pri pravi pameti.«

In so se eden za drugim razkropili.

Ko se je Mihaela Fléchard najedla, je rekla kmetici: »Kako se pride na Tourgue-o?« — »Ježeš Marija,« je vzkliknila kmetica, »jo je že spet prijelol!« — »Jaz moram na Tourgue-o, povejte mi pot!« — »Nikoli!« je odgovorila dobra ženska, »da bi vas ubili, kajne? Sicer pa poti ne vem. Vi ste torej res nori? Ti revica ti, tako ste utrujeni, ali bi ne bilo boljše, če bi se pri meni malo odpočili?«

»Ne,« je rekla Mihaela, »saj vam pravim, da so mi ukradli moje otroke. Malega dekliča in dva fantka. Prihajam iz brloga v gozdu. Ljudje lahko prašajo Tellmarcha, Caimanda, zame. In pa moža, ki sem

ga srečala na polju. Caimand me je zopet ozdravil. Vojaki so me streljali. Tudi narednik Radoub vam to lahko potrdi. On nas je našel takrat v gozdu. Mene, René-Jeana, Alaina in malo Georgeto. Mojega moža so ubili. Imel je kmetijo v Siscoignardu. Vi ste dobra duša, pokažite mi pot! Nisem nora, mati sem. Izgubila sem svoje otroke, zdaj jih iščem. Danes ponoči sem spala v nekem skednju. Moram na Turgue-o. Nisem tatica. Ljudje mi lahko verjamejo. Pomagajte mi, da najdem svoje otročiče. Nisem tukaj doma. Ustrelili so me; kraja ne vem, kjer je to bilo.»

Ženska je skomizgnila z rameni in dejala:

»Poslušajte, v revoluciji se take stvari ne pri-povedujejo, ki jih nobeden ne razume. Lahko vas zapro.«

»In Turgue-a?« je vzkliknila mati. Ljuba žena prosim vas pri Bogu in pri naši ljubi Materi božji. rotim vas, povejte mi pot, kako se pride tja!«

Kmetica se je zdaj res razsrdila. »Ne vem; pa četudi bi vedela, ne bi vam povedala. To je kraj na slabem glasu, tjakaj ne hodi noben pošten človek.«

»Jaz pa bom šla,« je dejala mati in se odpravila.

Kmetica je nekaj zagodrnjala, potem pa je stopila hitro za njo in ji pomolila v roko še en ajdov hlebec.

»Tukaj imate za večerjo!«

Mihaela Fléchard je vzela kruh in korakala dalje, ne da bi se obrnila. Naposled je izginila v gozdu.

Pomota

Istega dne, še preden se je zdanilo, se je bilo v temini na poti, ki preseka gozd med vasema Janevé in Lécousse, zgodilo sledeče:

Vse poti po bretonskih šumah so liki soteske; ta pot pa, ki vodi iz Javené skozi Parigné na Lécousse, je pa posebno globoko vrezana in poleg tega zelo vijugasta; na desno in levo zadelana od nasipov in grmovja, je bolj podobna globeli nego potu.

Bolj pripravnega mesta za napad iz zasede kmetje ne bi bili mogli najti.

Tega jutra, eno uro, preden je bila Mihaela Flechard v prvi vasi srečala pošastni voz z žandarji, je v tem gozdu na obeh straneh poti mrgolelo divje izgledajočih postav. Za hosto in grmičjem so se skrivali ljudje, vsi odeti v takozvani 'grigo', to je suknjič iz kože, kakor so ga nosili v šestem stoletju bretonski kralji, v osemnajstem pa bretonski kmetje. Bili so oboroženi s puškami in sekirami ter so si na neki jasi napravili iz dračja grmado, pri kateri so se zaporedoma greli. Tisti, ki so bili »v službi«, so oprezovali z nabitimi puškami na obeh straneh poti. Če bi bil kdo mogel z očmi prodreti gosto listovje, bi bil videl povsod med vejami prežeče cevi in pa prste na petelinih. Vse puške so bile namerjene na pot, ki se je blede razločevala v jutranjem somraku. Čuli so se šepetajoči glasovi:

- »Ali si pa tudi gotov, da je ona?«
- »Vsi pravijo.«
- »Pa bo prišla tukaj mimo?«
- »Kod pa!«
- »Ne smemo je pustiti skozi.«
- »Se razume. Sežgali jo bomo.«
- »Zato smo pa tukaj — tri vasi.«
- »Kaj pa spremstvo?«
- »Ubili bomo vse po vrsti.«
- »Samo, če bo res prišla po tej poti.«
- »Nikjer drugod ne more skozi.«
- »Eni pravijo, da prihaja iz Fougères, drugi, da iz Vitré.«
- »To je čisto vseeno.«
- »Imaš prav; naj prihaja iz Fougères ali iz Vitré, od hudiča vsekakor prihaja.«
- »In k hudiču jo moramo spet poslati.«
- »Pravijo, da se pelje v Parigné.«
- »Zdi se tako.«
- »Pa ne bo prišla tja.«
- »Čisto gotovo ne!«
- »Nikoli!«

Začelo se je daniti. Možje so zašepetali: Pozor! Naenkrat so zadržali vsi sapo: bil je čuti ropot koles, prskanje konj. Ostro prežajoč skozi veje, so kmetje spoznali v globeli nejasne obrise dolge lojtrnice, ki so jo spremljali jezdeci.

»Tukaj je!« je zašepetal kmet, ki je bil očitvidno vodja. — »Da in še žandarji zraven,« je odgovoril drugi. — »Koliko mož?« — »Dvanajst.« — »Pravili so, da jih je dvajset.« — »Dvanajst ali dvajset, vseeno, treba je vse pobiti.«

Kmalu so se kola na nekem ovinku prikazala v celoti. »Živio kralj!« so zavpili kmetje in dvajset pušk je ustrelilo hkrati. Ko se je dim razkadil, spremstva ni bilo več. Pet žandarjev je padlo, pet jih je zbežalo. Kmetje so planili k vozu.

»Hudič! To pa ni giljotina!« je razočarano vzkliknil vodja. »To je le lestva!«

V resnici je na vozu ležala dolga lestva. Oba konja sta ranjena ležala na tleh, voznik je bil ubit.

»Vseeno,« je dejal voditelj. »Tudi lestva, ki jo spremljajo žandarji, je sumljiva. Vozili so jo proti Parigné-u, to se pravi, da je bila namenjena za naskok na Tourné-o.«

»V ogenj z njo!« so zavpili kmetje.

In so lestvo zažgali. Strahotni voz z giljotino, ki so ga bili kmetje pričakovali, pa se je pomikal po drugi poti in je bil že dve milj od tu dalje ob solnčnem vzhodu prispel v ono vas, kjer ga je bila videla Mihaela Fléchard.

Pred ciljem

Mihaela Fléchard je hodila po gozdu. Ker ji nihče ni maral povedati poti, jo je pač morala iskati sama. Hodila je, posedala, pa zopet hodila dalje. Lotila se je je tista posebna trudnost, ki jo čuti človek najprej v mišicah, potem pa preide notri v kosti — trudnost sužnja. In sužnja je res bila: sužnja svojih izgubljenih otrok. Morala jih je najti. Vsaka zamujena minuta je lahko otrokom prinesla smrt. Bila

je sužnja dolžnosti, ki ji ni dajala niti pravice dihati. Toda bila je tako utrujena, da je bilo vprašanje, če more sploh še napraviti korak dalje. Hodila je že od ranega jutra in ni bila ugledala niti ene same hiše, kaj še vasi. Nekaj časa jo je ubirala po pravi poti, potem je zašla na napačno, končno se je zapletla v gosto grmovje, iz katerega ni bilo več izhoda. Ali se je bližala cilju? Ali je bil konec njenega trpljenja? Šla je križev pot in obhajala jo je smrtna zona zadnje postaje. Ali ji je bilo usojeno, da se tukaj-le zgrudi in izdihne? Zdelo se ji je, da ne more več naprej, solnce je zahajalo, gozd je temnel, steze so se izgubljale v senci trave. Ni vedela več nikamor. Samo Bog ji je ostal. Začela je klicati, toda nihče se ji ni odzval. Še enkrat se je ozrla, kar zagleda svetlo liso med vejami. Pospešila je korak in obstala na robu gozda!

Pred njo je bila dolinica, ozka ko jarek, skozi pa je tekel čez kamne bister studenček. Pokleknila je in je žejno pila. Ker je že klečala, je opravila molitev, potem je vstala in prekoračila vodo.

Onstran dolinice se je, kakor daleč je segalo oko, razprostirala daljna, z nizkim grmičevjem poraščena planota, ki se je počasi dvigala tja do obzorja kakor puščava. V gozdu se človek ni čutil samega, v njem je dihala skrito življenje, na tej planoti pa ni bilo čutiti nobene žive stvari. Samo par tic je zafrčalo po grmičju, kakor da hočejo zbežati. V tej neskončni zapuščenosti so se začela materi šibiti kolena in kakor brezumna je zakričala: »Ali ni nikjer nikoogar?« In čakala je odgovora.

Topot ne zaman. Nekaj je zadonelo z daljnega obzorja globoko in zamolklo ter se lomilo v sunkovitih odmevih. To je bil grom topa. Zdelo se je, da odgovarja materi: da! Potem je zopet nastal molk.

Mati se je poživljena vzravnala: ni več sama! Zdelo se ji je, da ima zdaj vsaj nekaj, s čemer lahko govori. Požirek vode, molitev in odjek neznanega groma so ji dali moč, da je stopala urno dalje napram oni točki planote, odkoder se je bil razlegel daljni ogromni glas.

Naenkrat je zaštrlel pred njo na daljnem obzorju visok stolp. Stal je na samem in zahajajoče solnce ga je odevalo v škrlaten plašč. Bil je oddaljen nekako eno miljo. Za njim se je v meglenem soju izgubljala zelena goščava, fougèrski gozd. Od tam je prišlo grmenje, ki se je bilo zdelo Mihaeli Fléchard kakor pozdrav. Dospela je na vrh planote in imela pred seboj ravnino. Po tej je jadrno korakala proti stolpu.

Tik pred naskokom

Odločilni trenutek je bil prišel.

Neizprosni mož je imel v rokah usodo neusmiljenega.

Lantenac je bil v kleščah Cimourdaina.

Stari rojalistični puntar je bil vjet v pasti. Uiti je bilo čisto izključeno. Cimourdain mu je namenil smrt na licu mesta: lasten fevdalni grad naj bi bil priča, ko se bo glava njegovega gospodarja skotalila z giljotine v košaro. Zato je bil Cimourdain naročil giljotino iz Fougèresa, ki je že bila na poti. Ubiti Lantenaca je pomenilo ubiti Vandejo, smrt Vandeje pa je bila rešitev Francije. Cimourdain se ni obotavljal. Mož je užival, ko si je predstavljal svojo krvavo dolžnost.

Marquis je bil gotov; zaradi njega si Cimourdain ni delal nobenih skrbi, pač pa ga je vznemirjalo nekaj drugega. Bitka bo gotovo zelo krvava, tako je ugibal komisar, Gauvain jo bo vodil in se bo hotel osebno vmešati v spopad; že večkrat je na čelu vojakom bil, klal in rezal ko najstarejši grenadir. Lahko pade, Gauvain! Njegovo dete! Najdražje, kar ima na zemlji! Res je dozdej imel srečo, toda sreča je opoteča. Cimourdain se je tresel. Usoda ga je postavila med dva moža, ki sta se oba pisala Gauvain; enega je želel usmrtiti, za drugega se je bal, da ga ne bi doletela smrt.

Strel iz topa, ki je bil zbudil malo Georgeto in iztrgal mater iz njene obupanosti, je storil še nekaj drugega. Slučaj ali pa vojak, ki je top namerjal, je

hotel, da je kroglja, ki je imela služiti samo kot signal, obenem raztrgala železno omrežje, katero je zakrivalo veliko strelnico prvega nadstropja v stolpu. Obleganci niso imeli časa, da bi to škodo popravili.

Imanus se je bil bahal, ko je zatrjeval, da ima grad zadosti streliva; v resnici ga je kruto manjkalo. Sploh je bil položaj še slabši, nego so si ga predstavljali napadalci. Če bi bili obleganci imeli zadosti smodnika, bi bili lahko pognali v zrak Tourgue-o, sebe in sovražnika, o čemer so itak sanjali; toda zaloge so bile izčrpane. Na vsakega moža je prišlo komaj trideset strellov; pušk, karabink in pištol je bilo sicer na stotine, manjkalo pa je patron. Kmetje so nabasali vse puške, da bi mogli vzdrževati nepretrgan ogenj; toda kako dolgo, ko pa je bilo treba ogenj hraniti in hkrati z municijo varčevati? K sreči — strašna sreča! — je bilo pričakovati bitke bolj s sabljo, bodalom in nožem nego z ognjem, in obleganci so se tolažili s tem, da se bo razvilo pravo mesarsko klanje, v katerem se eden ni bal desetih.

Notranjščina stolpa se je zdela nezavzetna. Pritlična dvorana, v katero je držala od republikancev napravljena razstrelina, je bila od Lantenaca z vso vojno umetnostjo zabarikadirana; za barikado je bila dolga miza z nabasanimi vojaškimi in lovskimi puškami, karabinkami, mušketami, samokresi, sabljami, sekirami in bodali. Ker se ječa tik te dvorane ni dala uporabiti za razstrelitev stolpa, je dal marquis vrata vanjo trdno zapreti. Nad pritličjem je bila sobana prvega nadstropja, v katero so peljale ozke zavojnate stopnice. Ta prostor, v katerem je istotako bila nakopičena množica orožja, je bil razsvetljen po veliki strelnici, koje železno mrežo je bila razbila topovska kroglja. Od tu so peljale zavojnate stopnice v okroglo dvorano drugega nadstropja, iz katerega so držala železna vrata v gradič na mostu. Ker se zgornji prostori niso dali uspešno braniti, je bila ta dvorana kraj, ki ga Manesson-Mallet, najboljša avtoriteta v stroki oblegovalne in branilne umetnosti, imenuje »zadnja pozicija, v kateri oblegancu navadno ne ostane nič drugega, ko da se preda.« Zato je bila

glavna naloga obleganih, da preprečijo, da ne bi sovražnik vdrl v ta prostor. Dasi je bila dvorana razsvetljena po več strelnicah, je gorela v njej baklja. To bakljo, ki je bila podobno ko ona v pritlični sobani vtaknjena v železno držalo, je bil prižgal Imanus v neposredni bližini ožveplane zažigalne vrvi.

V ozadju pritlične dvorane so stale velikanske sklede, napolnjene z rižem, žganci, teletino, štruklji in poticami ter sadjem, kakor tudi ogromni vrči jabolčnika.

Strel iz topa je bil povzročil splošno napetost. Samo pol ure in napad se je moral začeti. S stolpa je opazoval Imanus kretanje sovražnika. Lantenac je bil dal kmetom povelje, naj pustijo republikance prodirati, ne da bi oddali nanje en sam strel. »Njih je štiritisoč petsto,« je rekel; »nobenega haska ni, če jih par postrelimo zunaj. Pustite, da pridejo k nam notri; tu se bo naše število izenačilo.« In smeje je dodal: »Enakost, bratstvo.« Bili so se zgovorili, da bo Imanus dal znamenje z rogom, kadar se bodo modri začeli pomikati.

Za barikado in na vznožju stopnic so kmetje molče pričakovali klanja, v eni roki puško v drugi roženvenec. Položaj je bil popolnoma jasen. Naskakovalci so se imeli vzpeti po razvalinah razstreline, potem zavzeti barikado, osvojiti tri dvorane drugo za drugo po polžastih stopnicah, iznad katerih se je sipal nanje dež rojalističnih krogelj. Oblegancem pa je bilo treba samo umirati drug za drugim.

Medtem se je tudi Gauvain pripravljaj na naskok. Dajal je zadnja navodila Cimourdainu in Guéchampu: prvi je imel stražiti planoto, ne da bi se udeleževal bitke; drugemu je bilo veljeno, da z večjim delom armade ostane opazovaje v gozdnem taborišču. Niti baterija na planoti niti ona v gozdu nista imeli streljati razun če bi obleganci napravili izpad ali hoteli zbežati. Vodstvo naskoka na razstrelino si je pridržal Gauvain sam, kar je Cimourdaina vznemirjalo.

Solnce je zašlo.

Stolp na planem je kakor ladja na visokem morju in ga je treba na isti način zavzeti: s tem, da se,

zadevši vanjo, primeš za krov in skočiš vanjo. Nobenega topovskega obstreljevanja, ničesar nepotrebnega. Kakšen smisel ima obstreljevati zidove, debele petnajst čevljev? Luknja v steni, ki jo eni branijo, drugi pa s silo rinejo skozi — sekire, noži, pištole, pesti in zobje: to je vse.

Gauvain je vedel, da ni bilo drugega sredstva, kako osvojiti Turgue-o, kakor naskok, ki zahteva največ žrtev, borbo moža z možem. Poznal je strahote stolpa, saj je bil vzrastel v njem.

Globoko pogreznjen v svoje misli, je mladi poveljnik stal ko vkopan. Nekaj korakov stran od njega je stotnik Guéchamp z daljnogledom opazoval obzorje v smeri proti Parigné. Naenkrat je zaklical: »Aha! Vendar je tu!«

Ta klic je zbudil Gauvaina iz zamišljenosti.

»Kaj je, Guéchamp?«

»Gospod polkovnik, lestva prihaja.«

»Lestva? Ta bi morala že davnaj tukaj biti!«

»Gospod kapitan, bil sem že v velikih skrbih. Brzi sel, ki sem ga bil poslal v Javené, je prišel nazaj s poročilom, da je na lesnem skladišču v Javeneu našel lestev odgovarjajoče dolžine, jo rekviriral in dal naložiti na kola; potem da je rekviriral eskorto dvanajstih žandarjev na konjih in z lastnimi očmi videl, kako so voz, eskorta in lestev odrinili proti Parigneju. Potem je jadrno odjezdil nazaj...«

»In je sporočil še to, da so v voz upreženi dobri konji, in da bo prispel semkaj gotovo še pred solčnim zahodom, ker je odrinil že ob dveh zjutraj. To vse že vem. In dalje?«

»No, in solnce je zašlo, gospod kapitan, lojtrnic z lestvijo pa še ni.«

»Kaj se je neki zgodilo? Naskok se mora začeti. Prišel je zadnji čas. Če bi se obotavljali, bo sovražnik mislil, da se umikamo.«

»Gospod kapitan, naskok se lahko začne.«

»Toda mi rabimo rešilno lestev.«

»Saj jo imamo. Zato sem zaklical: »Vendar enkrat!« Poglejte, gospod kapitan: voz z lestvijo se pomika z griča dol.«

Gauvain je vzel daljnogled.

»Res, tam so. Pretemno je že, da bi se moglo vse natančno razložiti. Eskorta se vidi, to je zadosti. Samo meni se zdi, da je več mož nego ste vi poročali.«

»Meni tudi.«

»Oddaljeni so četrť milje.«

»Gospod kapitan, potem bo lestev v četrť ure tu.«

»No, potem lahko naskočimo.«

Bila so res kola, toda ne tista, ki sta ju onadva pričakovala.

Ko se je Gauvain obrnil, je stal pred njim strumno narednik Radoub in vojaško pozdravil.

»Kaj je, narednik Radoub?«

»Državljan poveljnik, mi, fantje od bataljona 'Rdeča kapa', vas prosimo neke milosti.«

»Kaj pa takega, Radoub?«

»Da nam dovolite umreti.«

»Glej jih no!« je dejal Gauvain.

»Nam dovolite?«

»Bomo videli. Kaj pa vam je pravzaprav v glavo padlo?«

»Vidite, gospod komandant, od onega dogodka v Dolu dalje nas štedite. Vedno nas je še dvanajst.«

»Kaj, ni prav?«

»To nas ponižuje.«

»Kaj še — saj ste rezerva.«

»Mi bi bili rajši predstraža.«

»Jaz vas rabim za končno odločitev, zato vas štedim.«

»Preveč, državljani poveljnik. Parižani imamo pravico korakati na čelu.«

»Jaz bom mislil na to,« je odvrnil Gauvain.

»Prosim, gospod komandant. Danes je ko nalašč za to. Danes bo vroč dan; Tourgue-a bo marsikate-rega fanta položila v hladno zemljo. Prosim, da nas pustite prve naskočiti.« Narednik se je nekoliko od-dahnil, zavihal muštace in nadaljeval z ginjenim gla-som: »Gospod komandant, v stolpu so naši trije otroci, otroci bataljona, in ta hudič, ta Imanus Goug-le-Bruand ali Bourge-le-Gruand, ta hudičeva svinja,

ogroža naše otročiče, naše male črviče, gospod komandant. Naj se mağari poderejo nebesa, državljani komandant, otrokom se ne sme ničesar žalega zgoditi. Mi tega ne bomo trpeli. Nedavno sem se spenjal na planoto in sem opazoval otroke skozi okna gradiča: vse tri sem jih videl, oni so se me pa zbali. Gospod komandant, če se otrokom skrivi las, naj me hudič vzame, če se ne bomo maščevali tako, da bo ves svet pomnil. Mi hočemo naše tri otroke rešiti, pravi bataljon, ali pa vsi poginemo. Vseh dvanajst, gospod komandant, pa oprostite!»

Gauvain je ponudil Radoubu roko in dejal: »Vi ste dečki, da jih ni enakih. Naskok poverim vam. Šest vas bo na čelu, da vodite zadevo, šest odzadaj, ki bodo potiskali naprej.«

»Ali bom jaz načeloval dvanajstim?«

»Se razume.«

»Hvala, državljani poveljnik; jaz bom prvi od spredaj.«

Radoub je salutiral in se oddaljil k svojim. Gauvain je pogledal na uro, zašepetal Guéchampu še nekaj na uho, in kolona za naskok se je formirala.

Zadnja pogajanja

Medtem je Cimourdain, ki se še ni bil podal na svoje mesto na visoki planoti in je stal zraven Gauvaina, stopil k trobentaču in mu velel:

»Zatrobi še enkrat!«

Trobentač je zatrobil in rog mu je odgovoril.

Še enkrat je zatrobila trobenta in še enkrat se ji je odzval rog.

»Kaj pomeni to?« je vprašal Gauvain Guéchampa. »Kaj namerava Cimourdain?«

Cimourdain se je bil približal stolpu in je zamahal z robcem.

»Možje tam gori,« je zaklical, »ali me poznate?« Odgovoril mu je glas — bil je Imanus:

»Da!«

In zdaj sta izmenjavala ta dva moža svoje misli:

»Jaz sem odposlanec republike.«

»Ti si bivši župnik v Parigné-u.«

»Jaz sem opolnomočenec odbora za javno blaginjo.«

»Ti si duhovnik.«

»Jaz sem zastopnik postave.«

»Odpadnik si!«

»Jaz sem Cimourdain.«

»Ti si satan.«

»Vi me poznate?«

»Zaničujemo te.«

»Vi bi me zelo radi dobili v svoje roke, kajne?«

»Nas je osemnajst, pa bi vsi radi dali glavo, da dobimo v zameno tvojo.«

»Dobro. Jaz sem pripravljen, da se vam predam.«

Z vrha stolpa se je razleglo divje krohotanje:

»Pridi! Kar pridil!«

V vojaškem taborišču je nastal napet molk.

Cimourdain je mirno nadaljeval:

»Pod enim samim pogojem.«

»Kakšnim?«

»Poslušajte.«

»Govori!«

»Vi me sovražite?«

»Kot hudiča.«

»Jaz vas pa ljubim. Vaš brat sem.«

»Da, kakor Kajn.«

»Le psujte, toda poslušajte.« In Cimourdainov glas je postal čudno resno-mil. »Vi ste mi res bratje. Vi ste zapeljani siromaki. Jaz sem vam prijatelj. Jaz sem luč, vi pa ste nevedni. Luč je vedno bratoljubna. Sicer pa, ali nimamo ene in iste matere, domovine? Torej poslušajte me. Pozneje bodo, če ne vi, pa vaši otroci in vaših otrok otroci vedeli, da je vse, kar se danes tukaj godi, višja volja. Zaenkrat ne veste, da je za revolucijo Bog. Ali naj ne bo do onega trenutka, ko se bodo razsvetila vsa srca v spoznanju Resnice, ko bo izginil vsak fanatizem — tudi naš — ko bo napočil dan popolne in vsestranske

Luči — ali naj do onega trenutka ne bo prav nikogar, ki se ne bi usmilil vašega mračnjastva? Vidite, jaz prihajam k vam, žrtvujem vam svojo glavo; še več, ponujam vam roko. Prosim vas milosti, da me pogubite, zato da vas rešim. Imam neomejeno polnomoč in zato morem izpolniti, kar obljubim. Ura odločitve je bila; to je moj zadnji poizkus. To vam govori državljani, ki je obenem duhovnik. Državljan se vojuje z vami, duhovnik pa vas prosi. Poslušajte me. Večina od vas ima ženo in otroke. Jaz se postavljam na stran vaših žena in otrok proti vam. O bratje ...»

»Le pridigaj, far!« se je rogal Imanus.

»Bratje,« je nadaljeval Cimourdain, »ustavite usodni kazalec, dokler še ni prepozno! Prišlo bo do klanja, in mnogi od naših fantov ne bodo več videli vziti solnca; vi pa boste padli vsi od prvega do zadnjega. Bodite usmiljeni sami do sebe! Čemu preliti toliko krvi, ko pa ni potrebno? Čemu ubiti toliko ljudi, ko pa sta dva zadosti?«

»Dva?« je vprašal Imanus.

»Da, dva!«

»Kdo sta to?«

»Lantenac in jaz.«

In Cimourdain je povzdignil glas.

»Dva moža sta odveč: Lantenac nam, jaz pa vam. Glejte, kaj vam ponujam, pa boste vsi ohranili življenje: izročite nam Lantenaca in vzemite mene. Lantenac bo obglavljen, z menoj pa lahko počnete, kar hočete.«

»Far,« je zatulil Imanus, »če bi te mi dobili v pest, bi te živega žgali na žarečih ogljih!«

»Izvolite,« je odgovoril Cimourdain. In je nadaljeval: »Vsi, ki ste obsojeni na smrt v tem stolpu, ste lahko v eni uri živi in svobodni. Jaz vam priušam odrešenje. Ali sprejmete?«

Imanus je divje zarežal:

»Ti nisi samo zločinec, ti si nor! Kaj nas tu trapiš? Kaj pa misliš, da smo podleci? Kdo te je

sploh prosil, da z nami govoriš? Mi da naj izročimo milostivega gospoda? Ali mogoče še kaj zahtevaš?»

»Samo njegovo glavo. Jaz vam pa izročam...«

Vsi so naenkrat izpalili in bitka se je začela.

»Tvojo kožo,« je dejal Imanus, »kajti mi ti jo bomo sneli kakor kužetu, gospod župnik. Toda tvoja koža ni vredna gospodove glave. Poberi se!«

»Opominjam vas zadnjikrat! Klanje bo grozovito.«

Noč se je bila med tem spustila na zemljo. Marquis Lantenac je bil ves čas molčal in se ni vmešal v mrki razgovor. Te vrste egoizem je predpravaica onih, ki nosijo veliko odgovornost.

Imanus je preкриčal komisarja:

»Možje oblegovalci, slišali ste naše predloge, ki ostanejo neizpremenljivi. Sprejmite jih, če ne, gorje! Ali ste soglasni: mi vam vrnemo vse tri otroke, vi pa nam dovolite vsem prost odhod?«

»Vsem,« je odgovoril Cიმourdain, »izvzemši enega.«

»Koga?«

»Lantenaca.«

»Milostivega gospoda? Milostivega gospoda naj izročimo? Nikoli!«

»Njega hočemo; nikogar drugega.«

»Nikoli!«

»Le pod tem pogojem se moremo pogajati.«

»Potem pa začnite naskok!«

Nastopila je zopet tišina. Imanus, davši z rogom signal, je stopal dol k tovarišem; marquis je potegnil sabljo in devetnajst mož se je tiho razvrstilo v pritlični dvorani za barikado, kjer so pokleknili. Slišali so enakomerni korak napadalne kolone, ki se je v temi vedno bolj bližala; naenkrat se je ustavila tik pred razstrelino. Vsi so, kleče, nastavili puške skozi strelnice barikade. Eden med njimi pa, župnik Turmeau, imenovan Grand-Francouer, se je dvignil in, v desnici sabljo, v levici razpelo, slovesno dejal:

»V imenu Očeta in Sina in Svetega Duha!«

Vsi so naenkrat izpalili in tako dali signal za bitko.

Klanje se začne.

Bila je v resnici strahotna. Ta spopad je prekašal najbolj bujno domišljijo. Kdor bi si ga hotel vsaj približno predstaviti, bi se moral prestaviti nazaj v čase Homera ali pa v srednji vek, ko so bitko odločevali srditi junaki v dvoboju na življenje in smrt. Že pozorišče tega klanja je zbujalo grozo. Mina je bila pretrgala stolpov zid s tako silo, da je segala razstrelina štirideset čevljev visoko, vendar je bila to samo razpoka, nekaj vodoravni rov skozi petnajst čevljev debel zid, neke vrste cilinder, poln ovir, zased in drugih nevarnosti, v katerem si z glavo zadeval v granit, z nogami v podrtine, oči pa niso ničesar videle razun temé. Črna votlina stolpovega pritličja se je režala napadalcem nasproti ko žrelo, kojega čeljusti sta tvorili obe steni prestreline, nazobani ko goltanec morskega volka. Skozi to peklenško luknjo so se morali vojaki preriti med točo krogelj, ki so se sipale z vrha barikade. Spopad v tem rovu se je dal primerjati samo s klanjem, ki se razvije v nizkem medkrovju zavzete ladje, ko se matrozi pobijajo med seboj s sekirami. Nič ni bolj strašnega ko tako krvoprelitje v zaprtem prostoru. Ko se je zagnal v votlino prvi val napadalcev, se je barikada zasvetila ko stena, ki treskajo vanjo strele. obenem se je razlegalo streljanje, vmes pa se je slišal klic Gauvaina: Naprej!, medtem ko je marquis vzpodbujal kmete: »Trdno držite!« In zopet so zažvenketale sablje, udarec je padal za udarcem, salve strellov so odjekovale od sten svoda. Baklja, ki je bila vtaknjena v steno, je metala pošasten svit, v katerem se ni moglo ničesar razločiti: vse je pokrivala rdečkasta črnota in kdor je vdrl v notranjost, je naenkrat oslepel od jedkega dima in oglušil od hrupa. V grušču na tleh so ležali ranjenci in mrtveci, po katerih so vojaki neusmiljeno stopali. Umirajoči so jih grizli v noge in stokali ter tulili od neizrečenih bolečin. Če je šum za čas ponehal, pa se je slišalo, kako so se ljudje spoprijemali z divjim sopenjem, škripanjem zob, grgranjem in kletjem; potem se je zopet vzdig-

nila peklena buka. Skozi razstrelino je tekel krvav potok v temo in se zagatil v kadečo se lužo. Zdelo se je, kakor da stolp sam krvavi iz svoje ogromne rane.

Začuda se vsa ta halabuka zunaj ni skoro nič čula; vsenaokoli stolpa v gozdu in na planoti je v noči, temni ko rog, vladal strahoten mir. Notri je divjalo peklo, zunaj je molčal grob. Ogromne zidine in obloki so požirali ves šum, tako da so trije otročiči v gradiču mirno spali naprej. Gauvain se je v najgostejšem metežu pritlične dvorane sredi dežja krogel sukal s predrznostjo mladega poveljnika in brezskrbnostjo junaka, ki ni bil še nikoli ranjen. Ko se je obrnil, da dá neko povelje, je zablisknila tik pred njim salva, ki je razsvetlila nek obraz.

»Cimourdain!« je vzkliknil, »kaj iščete tu?«

Bil je v resnici Cimourdain.

»Hočem biti ob tvoji strani.«

»Toda vi tvegate svoje življenje.«

»Mar vi ne?«

»Jaz sem tukaj potreben, vi pa ne.«

»Če si tukaj ti, moram biti i jaz.«

»Ne, dragi učitelj.«

»Da, otrok moj.«

In Cimourdain je ostal.

Na kamenitem podu so se kopičili mrtveci. Čeprav se je barikada krepko držala, prej ali slej ji je bilo usojeno, da se preda ogromni premoči napadalcev. Res, da le-ti niso imeli kritja, in da je en padli kmet stal republikance življenje deset mož, toda republikanci so svoje vrzeli takoj izpolnili, medtem ko kmetje niso imeli nobenega nadomestka. Oblegovalci so rastli, obleganci so kopneli. Devetnajst oblegancev se je nahajalo za barikado; imeli so že takoj ob začetku navala štiri mrtvece in ranjence. Eden izmed najbolj divjih, ki so mu rekali »Poj-pozimi«, čokat Bretonec s kuštravimi lasmi, uren ko veverica, je bil strašno razmesarjen; eno oko mu je bilo izbodeno, brada pa čisto razbita in odstreljena. Ker je še mogel hoditi, je bil plezal do zavojnih

stopnic in se vlekel do dvorane v prvem nadstropju, da tam pomoli in umre. Ker mu je zmanjkovalo sape, se je naslonil na zid ob veliki strelni lini.

Spodaj je klanje pod barikado postajalo vedno bolj grozovito.

»Obleganci!« je zakričal Cimourdain, ko je ujel premor med dvema salvama, »čemu prelivamo toliko krvi? Vi ste izgubljeni. Nič vam ne pomaga; predajte se! Pomislite vendar, da nas je štiritisoč petsto proti devetnajstim, to se pravi več ko dvesto proti enemu. Predajte orožje!«

»Pustimo te ginljive govorniške vaje!« je odgovoril marquis.

In dvajset krogelj je zabrnelo z barikade v odgovor komisarju odbora.

Sijajen strateški domislek

Barikada ni segala do stropa. Ta okolnost, ki je dovoljevala oblegancem, da so z njenega roba streljali na oblegovalce, je le-tem dovoljevala, da jo preplezajo. »Naskok na barikado!« je zapovedal Gouvain. »Ali se kdo oglasi, da jo prepleza prvi?«

»Jaz«, se je oglasil narednik Radoub.

Sedaj so napadalci doživeli veliko presenečenje. Radoub je bil vdrl v razstrelino na čelu naskakovalne kolone šestih mož; od teh šest junakov pariškega bataljona so štirje že padli. Komaj je bil Radoub izustil »Jaz,« že so ga tovariši videli — ne kako skoči naprej, ampak kako se umika in sklonjen ter sključen tako rekoč med nogami borečih se pleza nazaj k odprtini razstreline, potem pa urno steče na prosto. Mar naj to pomeni beg? Radoub in beg? Kaj naj to pomeni?

Ko je Radoub zadihal sveži zrak, si je najprej pomencal oči, ki so bile od dima oslepljene; potem je ob svitu zvezd začel ogledovati zid. Pokimal je zadovoljno z glavo kakor človek, ki deje pri sebi:

Da, tako je: nisem se zmotil. Bil je opazil, da je globoka zareza, ki jo je napravila v stolp mina, segala nad razstrelino še visoko gori do one strelne line v prvem nadstropju, koje železno omrežje je bila raztrgala topovska krogla, tako da so železne palice, zdrobljene in upognjene ter viseče navzdol, propuščale moža, če je bil količkaj vitek in spreten. Seveda, skozi je bilo mogoče zlezti — toda kako doseči lino? To bi mogel le maček. In to je bil Radoub. Odložil je puško in ostalo jermenje, slekel jopič in telovnik, obdržal samo dve pištoli, ki jih je vtaknil za pas, pa golo sabljo, ki jo je vzel med zobe. Tako je, prost vsega nepotrebnega, začel plezati po kamnih razpokline kakor po lestvi. Vojaki, kolikor jih je ostalo še zunaj razstreline, so mu seveda radovedni sledili z očmi. Zelo mu je prišlo prav, da ni imel čevljev. Oprijemajoč se s prsti vdolbin, se je s koleno upiral in se z rokama potegoval gori. Bilo je, kakor da pleza po zobeh žage. »Hvalabogu, da nikogar ni v prvem nadstropju, sicer bi ne prišel daleč,« si je mislil.

Imel je plezati celih štirideset čevljev visoko, pri čemer so mu bila še kopita pištol nekoliko nepoti. Čim višje je plezal, tem ožja je postajala razpoklina, tako da je stvar postajala čedalje težja. Končno je le dospel do vunmolečega robnika line. Odstranil je upognjene in zrahljane palice omrežja, se z vso silo vzel, uprl koleno na robnik, se najprej z levo, potem z desno roko oprijel ostankov dveh omrežnih palic in položil gornje telo v lino, medtem ko je spodnje viselo nad brezdom. Še en vzmah in Radoub bi bil v prvem nadstropju.

Toda zdajci se je pojavil v strelnici obraz. Radoub je uzrl pred seboj v temi nekaj groznega: krvaveče lice z izteklimi izbitimi očesom in razbitim podbradkom. Enooka pošast je strmela vanj. Sedaj je pošast stegnila dve roki; z eno mu je iztrgala iz pasa obe pištoli naenkrat, z drugo pa sabljo, ki jo je držal narednik med zobmi. Radoub je bil v hipu razorožen. Koleno mu je na polzskem robniku zdrsnilo na-

zaj, z rokama se je komaj še držal železa, pod njim pa je zijalo štirideset čevljev globoko brezдно.

Pošast — to je bil kmet 'Poj-po-zimi', ki se je bil skoro zadušil od dima, ki je prihajal iz pritličja, privlekel do line, kjer je globoko zajel vase sveži zrak. Zrak in nočni hlad sta ga bila osvežila, tako da si je nekoliko opomogel. V tem stanju je bil naenkrat zagledal temno postavo, in ker Radoubu ni preostalo ničesar, kakor da se spusti v globino ali pa da se dá razorožiti, je bilo kmetu, ki ga je z veliko spretnostjo in hladnokrvnostjo razorožil, delo precej olajšano. Zdaj se je razvil nezaslišan dvoboj — dvoboj med človekom, ki je bil brez vsakega orožja, in ranjenecem, ki je umiral. In vse je kazalo, da bo ostal zmagovalec umirajoči, kajti ena krogla je zadostovala, da Radouba trešči v prepad, ki je pod njim zijal.

Hvalabogu kmet pištol, ki ju je obe držal v rokah, ni mogel takoj rabiti in je sunil Radouba s sabljo. Toda Radoub, ki ga je mala rana le razjarila, je izpustil železni palici in se z mogočnim skokom pognal čez doprski zid line ter zdaj stal tik pred kmetom, ki je vrgel sabljo stran in klečeč na obeh kolenih, pomeril nanj pištolo. Tresoč se od slabosti, jo je sprožil in krogla je prifrčala tik ob Radoubovi glavi, tako da mu je odtrgala polovico ušesa. 'Poj-po-zimi' je dvignil drugo pištolo, toda Radoub ga je zdaj prehitel. »Že dvakrat si me ranil,« je dejal, skoro smeje, »zdaj je pa že zadosti.« Vrgel se je ko blisk na kmeta, tako da se je druga krogla zadržala v zidu, in ga stresel za razmesarjeni podbradek. Kmet je zatulil in padel v nezavest. Radoub je stopil preko njega in ga pustil ležati v temi. — Dvorana je bila temna ko rog. Domislil se je, da nima več pištol, ki ju je bil kmet izstrelil. »Kaj naj zdaj počnem?« se je spraševal v obupu, »Sablja mi nič ne koristi. Hudič te vzemi!« je zaklel, ko je ubogi kmet, ki je bil v zadnjih izdihljajih, tiho zastokal v noč. »Zdaj sem čisto zastonj tukaj.« Naenkrat je zagledal v somraku za osrednjim stolbom dolgo mizo polno nejasno svetlikajočih se predmetov. Stopil je bliže in začel tipati.

Bile so puške, pištole, karabinke, cel muzej orožja z municijo vred. »Bravo!« je veselo vzkliknil narednik, »poslužite se, gospoda, kakor pri buffetu!« Njegov načrt je bil uresničen.

Vrata, ki so držala na zavojnate stopnice, ktere so vezale medseboj vsa nadstropja, so bila nastožaj odprta. Radoub je, zavarovan za mizo, prijel v obe roki po eno dvocevno pištolo in izprožil obe v globino; potem je ustrelil še iz karabink. Takoj na to je nameril v stopnični zavoj iz kratke puške posebne konstrukcije, ki je naenkrat izstrelila petnajst krogel ko karteča. Potem je zakričal z grmečim glasom v zavoj doli: »Živel Pariz!« Potem je zagrabil drugo, še debelejšo kartečno puško, in jo nameril na zavoj, kleče za mizo.

V pritličju je nastala panika. Od treh strellov, ki jih je bil Radoub izprožil v globino, sta bila dva zadela: dva kmeta sta izdihnila duši. Krogle iz »topiča« so se bile zapičile v stene zavoja in povzročile strašansko šum. »Gori so!« je zavpil marquis in s tem dal znamenje za umik. Splašena tropa ptic ne vzleti tako hitro v zrak kakor so se zdaj kmetje vrgli proti stopnicam. »Hitro zbežite kvišku,« je rekel marquis, »pogum je zdaj v tem, da čimprej švignete mimo prvega nadstropja. V drugem se zberemo in začnemo boj iznova.«

Bil je zadnji, ki je zapustil barikado; ta njegova hrabrost mu je rešila življenja. — Zakaj v prvem nadstropju je za zagrado za vratmi prežal Radoub, držeč prst na petelinu. Prvi, ki so zavili po stopnicah, so dobili naboj naravnost v prsa in se zgrudili mrtvi. Če bi bil marquis zbežal z njimi, bi ne ostal živ. Preden je mogel Radoub zagrabiti drugo puško, so ostali kmetje zleteli mimo vrat v drugo nadstropje; marquis je bil zadnji.

Gauvain, ki ga prasketanje pušk na stopnicah ni nič manj iznenadilo ko rojaliste in ki ni mogel zapopasti, odkod mu prihaja ta pomoč, ni dolgo o tem premišljeval. Uporabil je priliko, preskočil na čelu vojakov barikado in jo urno udrl za obleganci do prvega nadstropja. Tu je zagledal Radouba,

Radoub se je postavil 'pozor' in salutiral:
 »Le dve besedi, gospod komandant, to reč sem jaz zamislil. Spomnil sem se, kako ste naredili vi v Dolu in vas posnemal. Zašel sem sovražniku v hrbet, da je prišel med dva ognja.«

»Dober učenec si,« je smehljajoč se dejal Gauvain. Če je človek nekaj časa v temi, se oko navadi nanjo kakor pri nočni ptici; Gauvain je zapazil, da Radoub krvavi. »Ti si ranjen, tovariš!«

»Ni vredno govoriti. Eno uho več ali manj, kaj to pomeni! Dobil sem jo tudi s sabljo po ramenu, pa se poserjem na to. Če človek ubije šipo, se gotovo vreže. Sicer pa jih je tudi oni pošteno dobil.«

Vojaki so se v prvem nadstropju ustavili, da se oddahnejo. Nekdo je prinesel svetilko. Tudi Cimourdain je prišel in se posvetoval z Gauvainom. Tega je v resnici bilo treba. Zakaj oblegovalci niso vedeli, kaj obleganci nameravajo; niso vedeli, da jim manjka tako streliva kakor smodnika. Tudi je bilo računati s tem, da so mogoče položili v stopnice mino. Eno pa je bilo gotovo: sovražnik ni mogel nikamor več zbežati. Kdor ni padel, je zdaj čepel gori vjet v past kakor miška. Lantenac ni mogel ne naprej ne nazaj. Spričo tega se je pač izplačalo premišljevat, kako bi se našla najugodnejša rešitev, da ne bi bilo treba žrtvovati preveč življenj; saj jih je bilo itak zadosti padlo. Zadnji naskok je bil vsekakor združen z največjimi nevarnostmi in gotovo je bilo pričakovati naravnost morilnega ognja.

Vojaki so čakali, kaj bo poveljstvo ukrenilo. Gauvain in komisar pa sta se še vedno posvetovala, Radoub pa je molče stal zraven njiju. Naenkrat si je, nekoliko v zadregi, dovolil vprašanje:

»Gospod komandant?«

»Kaj želite, Radoub?«

»Ali nisem zaslužil nagrado?«

»Kajpada. Kar prosil!«

»Prosim, da smem spet biti prvi.«

Tega mu ni bilo mogoče odreči. Saj bi bil storil tudi, če bi mu ne bili dovolili.

Pred neizogibnim koncem

Medtem ko so se republikanci v prvem nadstropju posvetovali, so se kmetje v drugem zabarikadirali. Kdor zmaga, od veselja nori; kdor je poražen, od onemoglega srda besni. Med obema nadstropjema se je pripravljaj divji spopad. Spodaj so se udajali nadi na neizbežno končno zmago, zgoraj je vladal obup, ki je hujši od upanja. Bil je to hladen, premišljen, strahovit obup. Prva in zadnja skrb oblegancev je bila, da zastavijo vhod. Zapreti vrata ni imelo smisla, boljše je bilo zastaviti stopnice, kajti v takih položajih ima ovira, za katero ima človek razgled in lahko mirno strelja, prednost pred zaprtimi vratmi. Prostor je razsvetljevala baklja, ki jo je bil vtaknil Imanus zraven niti zažigalke. Pri zidu nasproti vhodu je bila velika težka skrinja iz hrastovine, v katere so, preden so iznašli omare s predali, spravljali obleko in perilo. To debelo skrinjo so zavlekli obleganci do vhoda v stopnišče; bila je tako velika, da je odprtino popolnoma zamašila: le gori pod svodom je ostala ozka odprtina, da je mogel splezati skozi komaj en mož — kot nalašč za kmete, da so mogli posekati enega vojaka za drugim. Bilo je sploh veliko vprašanje, dali bi se upal kdo tu skozi. Zdaj ko so vhod zaprli, so se možje vsedli, da si nekoliko odpočijejo. Začeli so šteti, koliko jih je še ostalo. Od devetnajstih junakov je bilo živih še deset, med njimi Imanus. Razen marquisa Lantenaca in Imanusa so bil vsi ranjeni, toda še vsi sveži, kajti v taki borbi ostane človek čvrsto pokonci, ako rana ni smrtna. Ranjeni so bili Châtenay, ki so mu rekali Robi, potem Guinoiseau, Hoisnard Zlata veja, Brin-d'Amour in Grand-Francoeur, bivši župnik. Ostali so bili vsi mrtvi. Streliva ni bilo več, nabojnjače so bile skoro izpraznjene. Šteli so patrone. Koliko strellov so še imeli? Samo štiri vseh sedem skupaj!

Bil je prišel trenutek, ko jim ni preostalo drugega ko umreti; stali so na skrajnem robu strašnega brezdna. Medtem se je naskok spet pričel; prevdar-

no, toda tem bolj gotovo. Obleganci so slišali, kako so oblegovalci s puškinimi kopiti preiskovali stopnico za stopnico. Zbežati je bilo nemogoče. Kam neki? Skozi biblioteko? Tam na visoki planoti je režalo šest topovskih žrel, zraven njih kanonirji z zažigalnicami v roki. V najzgornejše nadstropje? Čemu? Tam je bil izhod samo na pločnik stolpa, odkoder se je bilo mogoče samo vreči v prepad. Bili so neizbežno zaprti v okroglem zidovju, ki jih je obenem ščitilo in izročalo smrti. Ne da bi bili ujeti, so bili ujetniki.

Zdajci se je oglasil marquis:

»Prijatelji, konec je tu.« Nato je po malem premoru dejal: »Grand-Francoeur postane spet častiti oče Turmeau.«

Vsi so pokleknili, rožni venec v roki. Udarci puškinih kopit so se čedaljebolj bližali. Grand-Francoeur, ki je bil oblit s krvjo — kajti krogla mu je bila oplazila glavo in vso kožo odtrgala — je dvignil v desnici razpelo. Marquis, ki je bil na dnu svojega srca nekoliko brezveren, kakor vsi aristokrati one dobe, je tudi pokleknil.

»Vsak naj se naglas izpove svojih grehov,« je dejal Grand-Francoeur. »Govorite, milostivi gospod!«

»Jaz sem ubijal,« je odgovoril marquis.

»Jaz sem ubijal,« je dejal Hoisnard.

»Jaz sem ubijal,« je izpovedal Guinoiseau.

»Jaz sem ubijal,« je priznal Brin-d'Amour.

»Jaz sem ubijal,« je dejal Châtenay.

»Jaz sem ubijal,« se je obtožil Imanus.

In še druge manjše grehe so povedali kmetje.

Grand-Francoeur je slovesno izpregovoril: »Ego vos absolvo a peccatis vestris in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.«

»Amen,« so povzeli kmetje.

»Zdaj lahko umremo,« je dejal marquis.

Že so udarjala kopita z vso silo po hrastovi škrinji, ki je zapirala vhod.

»Mislite samo na Boga,« je dejal duhovnik, »na zemlji nimamo ničesar več iskati.«

»Res je,« je potrdil marquis, »mi smo že v grobu.«

Nepričakovani rešitelj

Kmetje so sklonili glave in se trkali na prsi. Samo marquis in duhovnik sta stala pokoncu. Medtem ko so kmetje in duhovnik molili, je marquis nekaj mrko premišljeval. Skrinja je turobno bobnela od udarcev kopit. Naenkrat se je začul za molečimi možmi živ in svež glas:

»Ali vam nisem rekel, milostivi gospod?«

Vse glave so se začudene obrnile.

V zidu se je bila napravila odprtina.

Kamen, ki se je popolnoma prilegal k drugim, ni pa bil z malto pritrjen, je imel dva tečaja, enega gori, drugega doli, okoli katerih ga je bil nekdo zasukal tako, da sta nastali dve špranji, ena na desni, druga na levi strani kamna, ravno toliko široki, da je mogel smukniti skozi človek. Za tema špranjama so držale navzdol zavojne stopnice, v odprtini pa se je pojavil človeški obraz.

Marquis je moža spoznal.

»Halmalo?« je vzkliknil.

»Jaz, milostivi gospod. Vi vidite, da so res na svetu kamni, ki se dajo okoli sebe zasukati, in da je od tu izhod. Prihajam ravno prav, toda požurite se! V desetih minutah smo sredi gozda.«

»Bogu hvala!« je dejal duhovnik.

»Rešite se, milostivi gospod,« so zaklicali vsi v en glas.

»Najprej vi,« je zaukazal marquis.

»Ne, vi,« je vzkliknil župnik Turmeau.

»Konec besedi!« je odločno in strogo dejal marquis. »Le ne nobene velikodušnosti. Za to nimamo zdaj časa. Vi ste ranjeni in jaz vam zaukažem, da živite in zbežite. Hitro! Zahvaljujem te, Halmalo.«

»Gospod marquis,« je dejal duhovnik, ali naj se res ločimo?«

»Seveda — ko dospemo namreč doli. Bežati je treba vedno posamič.«

»Ali določite kakšno zbirališče?«

»Se razume — v jasi Pierre-Gauvaine. Ali veste zanjo?«

»Kako ne?« so vsi pritrdili.

»Jutri opoldne sem tam; vsi, ki lahko še hodite, se zberite tam.«

»Sigurno!«

»Potem bomo začeli vojsko iznova,« je dejal marquis.

Medtem je bil Halmalo zapazil, da se kamen ni dal več zasukati nazaj. »Milostivi gospod,« je rekel, »požurimo se, kamen se ne premakne. Odprl sem zid, zapreti ga pa ne morem.«

Kamen je bil v resnici obtičal v svoji zapérnici in se na noben način ni dal več zasukati.

»Milostivi gospod,« je Halmalo govoril dalje, »jaz sem upal, da bomo lahko modrim pot popolnoma zaprli. Ko bi bili vdrl v dvorano, ne bi bili našli ničesar, nedoumevajoč, kako in kam smo mogli izginiti kakor kafa. Zdaj pa se nam je kamen izneveril. Sovražnik bo seveda odprtino zapazil in jo ubral za nami. Zato vsaj ne izgubimo minute. Hitro po stopnicah doli!«

Imanus je položil roko Halmalu na ramo. »Koliko časa je treba, tovariš, da skozi ta hodnik dospemo v gozd tako daleč, da bomo popolnoma varni?«

»Saj ni nihče težko ranjen?« je vprašal Halmalo.

»Nobeden.«

»Potem smo v četrť ure v gozdu.«

»Če torej« — tako je nadaljeval Imanus — »sovražnik šele čez četrť ure vdre semkaj noter...«

»Potem nas lahko zasleduje, dohitel pa nas ne bo.«

»Toda, sovražnik bo v petih minutah tukaj,« je dejal marquis, »delj se mu stara skrinja ne bo mogla upirati. Še par zamahljajev s kopiti in se bo razklala. Četrť ure! Kdo pa bo sovražnika zadržal četrť ure?«

»Jaz,« je odgovoril Imanus.

»Ti, Gouge-le-Bruant?«

»Da, milostivi gospod! Le poslušajte. Od šest tovarišev je pet ranjenih. Meni pa krogle niti kože niso opraskale.«

»Tudi meni ne,« je rekel marquis.

»Vi ste poveljnik, milostivi gospod, jaz sem pa samo vojak. To je razlika.« Obrnjen h kmetom, pa je nadaljeval: »Tovariši, treba je sovražnika zadržati, da ne bo mogel takoj za nami. Poslušajte me tedaj. Jaz sem še popolnoma pri moči in nisem izgubil niti kapljice krvi; ker nisem ranjen, bom zdržal delj nego kdorkoli drugi. Zato bežite, pustite mi pa vaše orožje. Dobro ga bom rabil in mislim, da bom dal sovražniku opravka najmenj pol ure. Koliko samokresov je nabasanih?«

»Štirje.«

»Položite jih na tla.«

Storili so tako.

»Tako. Jaz ostanem. Imam se s sovražnikom veliko pogovoriti. Vi pa glejte, da izginete čimprej.«

V takih trenutkih ljudje ne delajo veliko ceremonij. Komaj da je vsak Imanusu naglo stisnil roko.

»Upam, da se skoro vidimo,« je dejal marquis.

»Ne, milostivi gospod; upam, da ne. Mi se ne bomo skoro videli, ker me čaka skora smrt.«

Vsi so drug za drugim odšli po stopnicah; zadnji so bili ranjenci. Medtem je marquis, ki je ostal zadnji, potegnil iz žepa svinčnik in zapisal na kamen, ki se ni dal več sukati ter puščal prehod prost, par besedi.

»Hitro, milostivi gospod,« je opominjal Halmalo. In izginil je v zavojišču. Marquis mu je zdaj hitro sledil in Imanus je ostal gori sam.

Neizprosen do konca

Na kamnitih opločnikih so ležale štiri nabasane pištole. Imanus je vzel v vsako roko eno. Potem se je od strani splazil proti vhodu, ki je bil zadelan s skrinio.

Napadalci so se očitno bali kakšnega presenečenja, kakršnega čina obupanosti, ki večkrat prinaša pogin zmagovalcem in premaganim. Kakor je prvi napad bil nagel in silovit, tako je bil drugi previden. Republikanci skrinje ali niso mogli ali pa niso hoteli prebiti, ampak so samo prevrtali vanjo z bajonetni nekaj odprtini, skozi katere so si mogli dvorano ogledati, preden bi vdrli vanjo.

Skozi luknjo je zazijal v dvorano blesk svetilk; za eno izmed odprtini je zapazil Imanus oko. Nameril je vanj pištolo in sprožil. Na svojo radost je začul strahovit krik: krogla je bila vojaku predrila oko in možgane in nesrečnež se je skotalil vznak po stopnicah. Spodnji del skrinje so bili oblegovalci na dveh mestih močno pretolkli ter vrezali vanjo dve široki špranji, ki sta služili kot strelnici. Skozi eno od teh je Imanus hitro vtaknil roko in izstrelil v napadalce kroglo iz druge pištole. Najbrže je krogla odletela od zidu, kajti čulo se je več krikov, kakor da bi bili ranjeni ali ubiti trije ali štirje; na stopnicah je nastal velik hrušč, iz katerega je bilo sklepati, da so se napadalci umaknili. Imanus je vrgel izstreljeni pištoli stran in zagrabil ostali dve; držeč v vsaki pesti po eno, je prežal za špranjama skrinje. Videl je, da so se republikanci res umaknili. Na treh ali štirih zgornjih stopnicah, ki so se še videle, se je vilo v bolečinah nekaj smrtno ranjenih.

»Hvalabogu,« si je dejal Imanus, »pridobili smo nekaj časa.«

Zdajci je zapazil človeka, ki se je po trebuhu plazil gori po stopnicah. Obenem se je bolj doli za srednjim stebrom zavojnic pokazala glava vojščaka. Imanus je pomeril nanjo in ustrelil. Krik — in vojak se je zgrudil. Zdaj je Imanus zadnjo pištolo, ki mu je še ostala, vzel iz leve roke v desno.

V istem hipu je začutil grozovito bolečino in zdaj je bil on, ki je izpustil nečloveški krik. Sablja je rila po njegovem drobu. Mož, ki se je bil po stopnicah po trebuhu priplazil do skrinjine špranje, mu je bil porinil v trebuh sabljo. Rana je bila strašna, trebuh je bil počez ves razparan. Toda Imanus se ni

zgrudil; le zaškrtal je z zobmi in zagrohal: »Tudi dobro!«

Potem se je omahujoč plazil do baklje, ki je gorela blizu železnih vrat, jo snel in, zadržujoč z levico izstopajoča čreva, z desnico zažgal nažveplano zažigalno nit, ki je vzplapolala. Nato je bakljo spustil, da je gorela dalje na kamnitih tleh. On sam pa je zopet legel nazaj na mesto, kjer je ležal samokres, ki ga je bil izpustil, ko mu je neznani vojak zapičil v telo sabljo, ter ga stisnil v pest. In vnovič se je pobral, da že umirajoč, razpihne tlečo zažigalko. Ta je naglo gorela dalje, pod železnimi vratmi, v smeri proti gradiču na mostu. Ko je Imanus videl, da je njegovo delo uspelo, se je nasmehnil. Malo poprej še junak, je bil zdaj zločinec, toda bil je na svojo zločin bolj ponosen ko na svojo hrabrost. »Zapomnili me bodo,« je mrmral, nad njihovimi malčki sem maščeval našega malega kralja v Templu.«

V tem hipu je nekaj neznansko zatreskalo: skrinja se je preobrnila in v sobano je butnil mož z golo sabljo.

»Jaz sem, Radoub. Kdo si še želi batin? Jaz sem pripravljen. Enemu sem že prepiral trebuh, zdaj pridete na vrsto še ostali. Naj mi kdo sledi ali ne, meni je vseeno. Koliko vas je?«

Radoub je bil v resnici sam. Po krvoprelitju, ki ga je bil napravil na stopnišču Imanus, je Gauvain, ki se je bal kakšne skrivne mine, pozval vse moštvo nazaj in se posvetoval s Cimourdainom.

V temi, ki jo je ugašajoča baklja komaj razsvetljevala, je Radoub ponovil svoje vprašanje: »Jaz sem sam. Koliko pa je vas?« Ker je vse ostalo tiho, je stopil korak naprej. Zdajci je baklja zopet vzplamtela kakor vsaka luč, preden umre in soba se je za trenutek jarko razsvetlila. »Nikogar!« je vzkliknil presenečeni Radoub. Naenkrat je zapazil nasproti sebi obrnjeni kamen, špranjo v steni in zavojne stopnice. »Aha! Razumem! Tički so ušli. Pridite, tovariši; vsi goril! Podurhali so jo, izginili so ko kafra, še duha ni za njimi. Ta trapasti stolp je počen ko star lonec. Čez to luknjo so se splazile te beštje. Kako naj pre-

magamo Angleže, Bretonce in vso sodrgo, če nam delajo take norčije? Sam hudič je na njihovi strani. Vse prazno ko v preluknjanem žaklju.«

Zdajci je počil strel; kroglja je oplazila Radouba po laktu in se zapičila v steno.

»Glej ga hudiča, eden je pa le tu! Kdo pa je bil tako prijazen, da me je počastil s salutom?«

Radoub je zapazil v poltemi Imanusa. »Hvala-bogu, vsaj enega imam. Drugi so se poslovili, ti mi pa ne uideš.«

»Meniš?« je odgovoril Imanus.

Radoub, ki sicer ni prišel izlepa v zadrego, se je nekoliko zdrznil. »Kdo si ti pravzaprav?«

»Eden, ki se leže na tleh, smeje onim, ki stoje pokonci.«

»In kaj imaš v desnici?«

»Samokres.«

»In v levici?«

»Svoja čreva.«

»Ti si moj ujetnik!«

»Hudo se motiš.«

In nagnjen nad zažigalko, ki jo je še enkrat s predzadnjim dihom svoje duše razpihal, je umrl.

Par trenutkov na to so stali v dvorani Gauvain, Cimourdain in ostali. Vsi so strmeli v luknjo v zidu. Preiskali so vse kote in zavojne stopnice. Dognali so, da se iztekajo v globel. Rojalisti so utekli — o tem ni bilo dvoma. Tresli so Imanusa, toda ta je bil enkrat za vselej mrtev. Gauvain je natančneje preiskoval vrtljivi kamen. Bil je v mladosti slišal o njem, pa je mislil, da je to le pravljica. Zdaj je zapazil, da je bilo nekaj na njem s svinčnikom napisano. Posvetil je s svetilko in bral:

»Na svidenje, gospod vicomte; Lantenac.«

Medtem se je vrnil Guéchamp, ki je bil preiskoval izhod. Presledovanje ni imelo smisla. Beg se je bil popolnoma posrečil. Ubegli so imeli na svoji strani celo deželo, gozd, grmovje, globeli in prebi-valce. Tudi so bili gotovo že daleč in bi jih nihče izlepa ne mogel več izslediti: fougèrski gozd je bil eno samo ogromno skrivališče. Kaj tedaj? Treba je

bilo začeti vse iznova. Vsi so bili slabe volje. Gauvain in Guéchamp sta se med seboj pogovarjala, Cimourdain jih je resnega obraza poslušal.

»Zdaj mi pade v glavo, Guéchamp,« je dejal Gauvain, »kje je lestva?«

»Ni prišla, gospod polkovnik.«

»Saj smo videli voz v spremstvu žandarmov!«

»Toda na njem ni bilo lestve,« je odgovoril Guéchamp.

»Kaj pa?«

»Giljotina,« je dejal Cimourdain.

Prikazen matere

Marquis Lantenac ni bil še tako daleč, kakor so mislili, vendar pa se ni imel več bati, da bi ga republikanci dohiteli. Bil je sledil Halmalu. Stopnice, po katerih sta oba stopala za ostalimi, so se tik pri globeli in mostnih stebrih iztekale v nizko obokan kanal, ki se je odpiral v globoko naravno razpoklino v zemlji, katera se je raztezala po eni strani do globeli, po drugi pa se končala v gozdu. Ta popolnoma zakrita razpoklina se je vila po tleh kakor kača pod neprodarno goščo. Tukaj koga zaslediti je bilo popolnoma izključeno; kdor se je plazil tu skozi, je bil varen kakor v samih nedrih zemlje. Vhod v kanal k zavojnim stopnicam je bil tako zaraščen s trnovjem, da je bilo čisto nepotrebno ga zapirati. Marquisu se tudi ni bilo treba preobleči, ker kmečke obleke sploh ni bil odložil, odkar se je bil pripeljal iz Anglije. Samo sabljo in pas je bil odpel in vrgel proč.

Ko sta stopila s Halmalom iz rova v razpoklino, o petih ostalih tovariših ni bilo več ne duha ne sluha. Guinoiseau, Hoisnard, Branche-d'Or, Brind'Amour, Chatenay, abbé Turmeau — vsi so bili izginili.

»Niso dolgo rabili, da so jo pobrisali,« je pripomnil Halmalo.

»Stori tudi ti tako,« je rekel marquis.

»Milostivi gospod želi, da ga zapustim?«

»Se razume,« je odgovoril marquis. »Saj veš, da na begu mora človek vedno biti sam. Kjer se eden zmuzne skozi, sta dva drug drugemu napoti. Če beživa skupaj, gotovo opozoriva koga nase. Ti bi bil vzrok, da bi prijeli mene; jaz, da bi ujeli tebe.«

»Milostivi gospod, poznate kraj?«

»Poznam.«

»Pri gouvainskem kamnu se snidemo — ali ostane pri tem?«

»Kakor sem rekel — jutri opoldan se vsi tam dobimo.«

»Pridem sigurno. Oh, milostivi gospod,« tako je prekinil Halmalo svoja službena vprašanja, »če pomislim, da sva se vozila skupaj na visokem morju, da sva bila čisto sama, da sem vas hotel ubiti, da ste vi bili moj milostivi gospod, da bi bili vi to lahko precej rekli, da ste pa molčali...«, in je postal čisto ginjen. »Vi ste mož, milostivi gospod marquis!«

»Anglija!« je dejal nato marquis, prekinjajoč ta izliv matrozovih čustev. »Samo Anglija nam še ostane. V štirinajstih dneh najdelj se bodo Angleži izkrkali.«

»Jaz imam milostivemu gospodu še veliko poročati. Naročila sem izpolnil.«

»To pride jutri na vrsto.«

»Torej na svidenje jutri, milostivi gospod.«

»Ali si lačen, Halmalo?«

»Ne bom rekel, da ne. Tako sem hitel, da sploh nisem imel časa jesti.«

Marquis je vzel iz žepa kos čokolade, jo prelomil in dal večji kos Halmalu; drugega je použil sam.

»Še nekaj, milostivi gospod, na desno je globel, na levo pridete v gozd.«

»Hvala. Zdaj pa me pusti in se urno odstrani.«

labiv Halmalo je ubogal. Samo nekaj je še zašelestelo v grmičju in Halmala ni bilo več. Ta neprehodni gozd je bil najboljši zaveznik vstašev. V njem se niso skrivali, ampak naravnost izginjali, kakor da bi jih sploh ne bilo. Lahkota, s katero so se porazgubljali oboroženi kmetje, je bila vzrok, da so se republičanske armade tako bale Vandeje, ki se je zmiraj umikala.

mob Marquis je nepremično obstal. Bil je človek, ki je zatiral v sebi vsa čustva. Kljub temu ni mogel premagati v sebi prijetnega občutja, ko je po toliki krvi in zaduhi zadihal svež zrak. Čutiti se popolnoma sigurnega, potem ko je bil človek že popolnoma izgubljen; varno počivati v svobodni naravi, potem ko si mislil, da že ležiš v grobu — to je tudi človeka tako neomajljive duše kakor je bil Lantenac, moralo ganiti, dasi je bil že večkrat v podobnem položaju. Moral je sam pri sebi priznati, da se čuti zadovoljnega. Toda takoj je potlačil to čustvo, ki je bilo podobno veselju. Vzel je iz žepa uro in pogledal. Začudil se je: bilo je šele deset.

Tako je zmiraj v takih slučajih. Če je človek preživel tako katastrofo, kjer je vse na tehtnici, se vedno začudi, da taki usodni trenutki niso trajali dalj nego navadni. Topovski strel, ki je bil naznanil naskok, je bil počil pred zatonom solnca. Pol ure pozneje, v somraku med sedmo in osmo uro, je kolona naskočila stolp. Torej strahovita borba, ki se je začela okoli osme ure, ves ta junaški epos, ni bil trajal delj ko sto in dvajset minut. V resnici pa je bilo to veliko, da se je taka majhna peščica branila proti taki ogromni premoči celi dve uri.

Bil je zadnji čas, da gre. Halmalo je moral biti že daleč in marquis se ni več delj obotavljal. Vtaknil je uro zopet k sebi, pa ne v žep, iz katerega jo je bil privlekel, ker je bil zapazil, da je tam imel tudi ključ od železnih vrat, ki so držala v gradič na mostu in katerega mu je bil Imanus izročil, ko sta se poslovila. Ker se je bal, da ne bi se steklo ob ključu razbilo, je uro vtaknil v drug žep. Ko je že hotel kreniti na levo v gozd, je zapazil bled svit iz globeli

sem. Stopil je nekaj korakov proti globeli in videl skozi vejevje, ki se je ostro odrisovalo od rdečkastega ozadja, kako je globel od jarke luči čisto razsvetljena. Hitro se je zopet obrnil, da ne bi ga svit izdal, in korakal nazaj v gozd. Kaj ga je brigalo, kaj se godi okoli grada? Že je bil par korakov v gošči, ko je, popolnoma skrit v robidovju, začul strašen krik, ki se je razlegal z robu visoke planote nad gozdom. Marquis je obstal in pogledal gori.

ČETRТА KNJIGA

VITEZ

Najdeni pa kljub temu izgubljeni

Ko je bila Mihaela Fléchard našla od večerne zarje rdeče oblit stolp, je bila od njega oddaljena še več kot eno miljo. Žena, ki se je komaj še vlekla naprej, se te milje ni ustrašila. Ženska je slaba, mati pa je močna. Zato je Mihaela Fléchard korakala naprej.

Solnce je bilo zatonilo. Najprej se je bil vlegel na zemljo somrak, potem je napočila noč. Mejpotoma je bila slišala iz daljave biti uro osem, potem devet; najbrž je bila s stolpa farne cerkve v Parigné-u. Semtertja je obstala, da posluša zamolkel, sunkovit šum, ki je mogoče spadal k noči.

Mati je korakala naravnost naprej po resju in bodičevju, ki je ranilo njene krvaveče noge. Vodil jo je bled svit, ki je izhajal iz daljnega stolpa ter obdajal njegov temen obris s tajinstvenim žarom, ki je rastel in pojemal z zamolklim bobnenjem, ki mu je bila že prej prisluškovala.

Na širni planoti, po kateri je stopala, razen trave in resja ni bilo ničesar. Nikjer se ni dvigal ne dom ne drevo. Počasi in neopazno se je planjava dvigala proti temnemu, z zvezdami posutemu obzorju, katerega je prerezala v ravni, trdi črti. Kar je Michelli dajalo na tej pustinji moč, da je mogla korakati dalje, to je bil stolp, ki se je bolj in bolj bližal. Počasi je rastel in postajal čezdalje večji.

Bledi svit in zamolklo grmeči udarci so zdaj ponehali, zdaj znova naraščali, tako da se je nesrečna mati v obupu in zmedenosti spraševala, kaj je to. Naenkrat je vse ponehalo: svetloba je ugasnila,

šum utihnil. Zavladal je popoln molk. Bil je čuden mir, ki je zbujal v srcu strah. V tem hipu je Michella Fléchard dospela do roba planote.

Pod seboj je zagledala globel, koje dno se je popolnoma izgubljalo v noč. Nekoliko stran od sebe, na desni, je na planoti zapazila kup koles, nasipov in strelnic v njih: to je bila baterija. Pred seboj pa je videla, razsvetljeno od gorečih zažigalnic baterije, ogromno poslopje, ki se je zdelo sezidano iz še bolj črnih temni nego je bila tema noči okoli njega.

To poslopje je bilo neke vrste grad na mostu, kojega stebri so se pogrezali v globel. Grad in most sta se naslanjala na nekaj visokega, temnega in okroglega: to je bil stolp, proti kateremu je bila naperjena njena daljna pot. Semtertja so se iz strelnic stolpa zasvetile luči; slišal se je šum iz njega, iz katerega je bilo sklepati, da se v njem preriva množica ljudi, od katerih so se nekateri gibali celo na ploščini stolpa.

V bližini baterije je bilo taborišče. Mihaela Fléchard je točno razpoznala predstraže; nje same pa v temi in goščavi niso zapazili. Stala je na robu planote, tako blizu mostu, da je menila, da ga lahko z roko doseže. Vmes je bila globina. V temi je razločila tri nadstropja gradiča.

Nema in pogreznjena v to zijajočo globel je stala obličeje v obličeje pred tem temnim poslopjem, nevedoča, koliko časa je preteklo, kajti bila je čisto zmešana. Kaj je bilo to? Kaj se je godilo tu pred njo? Ali je to Tourgue-a? Obšlo jo je neko omotično pričakovanje. Spraševala se je, čemu je tukaj, oprezovala, prisluškovala.

Naenkrat ni videla ničesar več. Med njo in podobno, ki jo je bila zrla pred seboj, se je dvignil oblak dima. Žgoč, ščemeč duh jo je prisilil, da je zaprla oči. Toda takoj je zasvetila skozi veki jarka škrlatno-rdeča luč. Zopet je odprla oči. Pred njo ni več ležala noč, ampak svetel, toda umeten dan, kakor ga naredi požar. Gorelo je.

Črni dim se je zdaj poškratil, razsvetljen od ogromnega plamena, ki je zdaj vzplapolal, zdaj iz-

ginil, vijoč se ko kača. Jezik plamena je švigal iz nečesa, kar je bilo podobno žrelu; to žrelo je bilo eno izmed zamreženih oken v spodnjem nadstropju gradiča na mostu. Železne palice omrežja so že rdeče žarele. Od vsega poslopja se ni videlo ničesar kakor samo to okno. Dim je zakrival vse, tudi planoto, na kateri se ni videlo ničesar več kot samo rob globeli, ki se je odražal kot črna črta na plamenečem ozadju.

Začudena je zrla Mihaela Fléchard na ta ogenj. Dim je oblak, oblak je sèn — nič več ni vedela, kaj da vidi. Ali naj zbeži, ali naj ostane? Nič več se ni spoznala; vse je bilo, kakor da ni res.

Naenkrat je sunek vetra raztrgal zastor dima in skozi zarezo se je pokazal ves viteški grad, stolp, most, gradiček v jarki, strahotni, zlati lepoti požara. Mihaela Fléchard je mogla zdaj v polnem svitu vse natančno razločiti. Spodnje nadstropje mostovega gradiča je vseskozi gorelo. Vrhnji dve nadstropji sta bili še nedotaknjeni, sta pa takorekoč počivali na spletenini iz plamenov. Vsa okna so bila odprta in skozi ogromna okna drugega nadstropja je Mihaela videla vzdolž po steni omare, v katerih so bile knjige. Za drugim oknom pa je zapazila na podu v poltemi malo, nejasno gručo, podobno gnezdu malih ptičev, ki se semintja zazibljejo v njem.

Mati je gledala.

Kdo je bila ta mala gruča v senci?

Zazdelo se ji je, da so živa bitja. Imela je vročico; od jutra ni imela koščka jedi v ustih. Bila je potovala brez prestanka, zato je bila do zadnjega izčrpana in ni sama sebi zaupala: zdelo se ji je, da se ji blede, pa da jo čuti varajo. In vendar ni mogla strmečih oči obrniti od temnega kupčka, ki je ležal kakor mrtev negibno na podu dvorane, pod katero je divjal ogenj.

Zdajci je ogenj, kakor da ga oživlja volja, švignil s plamenečim žarkom po velikem suhem bršljanu, ki se je vil po zidu gradiča. Plamen se je ko blisk vil po vejah in v hipu dosegel drugo nadstropje. Jarka svetloba se je razlila z zidu v dvorano in razsvetlila tri speče malčke. Bila je to dražestna mešanica ročic

in nožic ter plavolasih v nasmehu zasnovših glavice z zaprtimi vekami.

Mati je spoznala svoje otroke.

Divje je zakričala.

To je bil strašen krik, krik nepopisnega strahu, ki ga imajo samo matere. Krik, tako divji in ganeč obenem, kakor ni nobena druga stvar na zemlji. Če žena tako zakriči, se zdi, da je zatulila volkulja; če tako zatuli volkulja, se zdi, da je zakričala mati. Ta krik je bil slišal marquis Lantenac doli v globeli.

Sklep, ki ga more storiti le resničen junak

Bil je obstal, kakor smo že povedali, in je zdaj stal med jarkom, ki je vodil dalje v gozd na eni in proti gradiču na nasprotni strani, ter skrivnim vhodom, skozi katerega ga je bil Halmalo pripeljal iz stolpa na prosto. Skozi gosto grmičevje je videl goreti most, njemu nasproti na robu prepada gori pa v bleščečem svitu požara postavbo ženske, ki se je sklanjala nad globeljo.

Ta ženska ni bila več Mihaela Fléhard — to je bila Meduza. Kmetica se je bila preobrazila v maščevalko stare grške tragedije. Ta preprosta, neizobražena, topa ženska iz bretonske vasi je zdaj zrastle iz obupa svojega trpljenja v orjaško postavbo junaškega epa. Veliko trpljenje razširja dušo v ogromnost; ta mati je bila zdaj materinstvo samo; ker je njena bol presegala vsako človeško mejo, se je dvignila v nadčloveško božanstvenost. In tako je stala tam, na robu prepada, pred švigajočimi plameni, v očigled temu zločinu kakor strašna boginja; njen vzkrik je bil kakor vzkrik živali, njena kretnja pa kakor kretnja božanstva. Iz njene glave so švigale goreče kletve kakor iz glave Gorgone, obvite od kač, in nič ni moglo biti tako vzvišeno kakor je bil njen pogled, ki je bil bolj plameneč ko ogenj pred njo. Marquis pa je poslušal te pretrgane glasove, ki so trgali srce in padali na njegovo glavo kakor toča.

»O moj Bog! Moji otroci! Pomagajte, gori, gori, gori! Požigavci, banditi! Kaj ni nikogar tukaj! Moji otroci bodo zgoreli! Georgeta! Alain! René-Jean! Kaj to pomeni? Kdo je moje otroke zaprl tja? Spijo. O, jaz sem nora! To je nemogoče. Pomagajte!«

Medtem je v Tourgue-i in na planoti vse zagomezelo. Vse taborišče se je zbralo okoli gorečega poslopja. Prej borba z ljudmi, zdaj z ognjem. Gauvain, Cimourdain in Guéchamp so dajali povelja. Kaj storiti? Iz plitve struge globeli je bilo mogoče zajeti komaj par veder vode. Ljudje so bili zbegani. Na polici planote je bilo polno vojakov, ki so strmeli v ogenj, ne da bi mogli pomagati. Plamen se je bil po bršljanu prisukljajal do najvišjega nadstropja in se požrešno vrgel na čumnato, ki je bila polna slame. Vse podstrešje je prasketajoč gorelo ko noro. Plamen je plesal v divjem veselju. Zdelo se je ko da potuhnjen dih podpihuje ogenj, ko da je oživel strašni Imanus in, izpremenjen v vrtinec samih isker, stiska v svoj ognjen objem gradič in vse v njem. Sicer je srednje nadstropje še vedno bilo nedotaknjeno — visok stolp in debeli zidovi so plamen še zadrževali — toda usoden trenutek se je vedno bolj bližal. Plameni iz pritličja so lizali pod biblioteke, ogenj, ki je divjal v podstrešju, pa je v nemal strop. Že je dihal smrt svoj strašni poljub v otroke: spodaj klet, polna lave; zgoraj shramba gorečega oglja. Če bi pregorela luknja v podu, bi se pogreznili v žrelo žareče smole in pepela; če bi se udrl strop, bi bili pokopani v množini tleče in prasketajoče slame.

René-Jean, Alain in Georgeta se še niso zbudili. Spali so globoki in močni spanec detinstva. Skozi plamen in dim, ki je okna zdaj zakrival, zdaj odkrival, jih je bilo videti, kako, obdani kakor od svetniškega žara, mirno, ljubko in negibno spiyo ko trije Jezusčki v peklenski peči.

Mati pa je vila roki:

»Ogenj! Ogenj! Ali so ljudje gluhi, da ne pridejo pomagat? Moji otroci bodo zgoreli! Pridite vendar, možje! Kaj stojite? Noč in dan sem hodila, pa sem jih zdaj našla v tem ognju! Ogenj! Pomoč! Angelčki

moji! Kaj pa so storili ljudem ti nedolžni malčki? Mene so streljali, otroke pa mi hočejo sežgati. Kdo počenja te stvari? Na pomoč — rešite moje otroke! Ali me ne slišite? Psice, garjave psice bi se usmilili, mojih otrok se pa nočete. Ljubčki moji! Spijo! Georgeta! Njen mali trebušček vidim. René-Jean! Alain! Tako se kličejo. Saj vidite, da sem njihova mati. Kar se tu dogaja, je nekaj strašnega. Noč in dan sem hodila. Pomagajte, pomagajte, ogenj! Vi ste torej same pošasti, kruteži?! To je vendar grozno. Najstarši je komaj pet let star, mala nima dveh. Vidim njihove male gole nožice. Sveta Mati božja, spijol! Nebo mi jih je vrnilo, peklo mi jih jemlje nazaj. In koliko sem hodila! To so moji otroci, ki sem jih dojila in sem bila tako nesrečna, ker sem jih zgubila. Usmilite se me! Jaz hočem imeti svoje otroke! Oni so pa sredi ognja... Poglejte moji ubogi krvaveči nogi. Pomagajte! Saj ni mogoče, da bi bili na svetu ljudje, ki bi pustili, da moji ubogi otroci kar tako zgorijo! Pomagajte! Ah — ubijalci! Ali je to mogoče? Podleži! Kakšna strašna hiša pa je to? Ukradli so mi jih, da jih usmrtijo. Usmiljeni Bog! Jaz hočem svoje otroke. Oh, kaj naj storim? Nočem, da bi umrli. Pomagajte, pomagajte, pomagajte! Če bodo morali umreti na ta način, jaz bom — ne vem, kaj bom storila!»

Medtem ko je mati tako obupno kričala, so se čuli na planoti drugi vzkliki:

»Lestvo!«

»Nobene lestve ni!«

»Vodel!«

»Ni vodel!«

»Gori v stolpu, v drugem nadstropju, so vrata.«

»Vrata so iz železa.«

»Vdrite jih!«

»Ni mogoče!«

Vmes pa je mati še hujše rjula:

»Ogenj! Pomagajte! Hitite vendar! Ali pa ubijte mene! Moji otroci! Moji otroci! Ah ta strašni ogenj! Rešite jih ali pa vrzite še mene vanj!«

Kadar pa so ponehali ti glasovi, se je čulo mirno prasketanje ognja.

Marquis je segel v svoj žep in otipal ključ od železnih vrat. Potem se je sklonil pod obok in šel nazaj po rovu, ki ga je nedavno zapustil.

— — — — —
Cela armada je stala okoli gorečega grada, ne da bi mogla pomagati. Štiritisoč mož ni moglo rešiti treh otrok.

Lestev ni bilo nobenih; ona, ki je bila poslana iz Javenéja, ni bila prišla. Ogenj se je širil kakor žrelo vulkana, ki se odpre. Poizkus gasiti plamen z vodo iz skoroda usahlega potoka v globeli, je bil smešen: to bi bilo pomagalo toliko, kakor če bi kdo poškrpil ognjenik s kozarcem vode.

Cimoudain, Guéchamp in Radoub so se bili spu-stili v globel, Gauvain pa se je podal nazaj v drugo nadstropje stolpa, kjer so se nahajala vrtljiva vrata iz kamna, tajni izhod in vrata iz železa. Tam je bil Imanus zapalil zažigalno vrv; odtam se je bil razširil plamen.

Gauvain je vzel s seboj dvajset pionirjev, kajti rešitev je bila mogoča le, če bi se dala razbiti vrata. Najprej so poizkusili s sekirami, toda sekire so se razletele.

»Na tem železu se jeklo lomi kakor steklo,« je dejal eden izmed pionirjev.

Vrata so res tudi obstojala iz dveh z železnimi klini skupaj skovanih železnih ploč, ki sta bili debeli po tri cole vsaka.

Nato so poizkusili z debelimi železnimi drogi, ki so jih porinili pod vrata, da jih dvignejo iz tečajev. Železni drogovci so se zlomili.

»Kakor žveplenke,« je dejal pionir.

Mrko je zamrmral Gauvain: »Le topovska kroglja bi prebila ta vrata. Treba bi bilo privleči gori top.«

»In še to je vprašanje,« je pripomnil vojak.

Vseh se je polastila pobitost. Spustili so roke in nemo kakor premaganci zrlí v vrata, pred katero je njihova moč popolnoma obnemogla. Skozi spodnjo

špranjo ob tleh je rdeč odsvit pričal, da se požar čedaljebolj širi, zraven vrat pa je ležalo strašno truplo Imanusa, kojega izpačeno lice se je republikanom režalo, kakor da zasmehuje njihovo »zmažo«. Vsako upanje na rešitev otrok je bilo izgubljeno. Gauvain je z nepopisnim gnjevom zrl v vrtilni kamen in vzkliknil: »In skozi to luknjo je zbežal marquis Lantenac!«

»In se tudi vrača,« je nekdo odgovoril, vojaki pa so videli, kako se je v odprtini pojavila siva glava.

Bil je marquis.

Gauvain, ki marquisa že dolgo let ni bil videl tako od blizu, je stopil korak nazaj; vsi so kar okameneli. Marquis je imel v roki velik ključ. Oblastno je porinil v stran par pionirjev, ki so mu bili napoti, stopil naravnost k železnim vratom, se sklonil pod obok in vtaknil ključ v ključavnico. Vrata so se škripajoč nastežaj odprla, marquis pa je, glavo pokonci, s trdnimi koraki stopal naprej v morje ognja. Vsi so mu v groznici z očmi sledili. Komaj je bil marquis storil par korakov v gorečo dvorano, se je pod, ki je bil od ognja izpodjeden in po njegovih korakih razmajan, za njim pogreznil, tako da se je med marquisom in vratmi naenkrat odprlo brezdno. Toda marquis ni obrnil niti glave, ampak šel mirno naprej, dokler ga ni zakril dim.

Kaj se je z njim zgodilo? Ali se je odprlo pred njim drugo ognjeno žrelo? Ali je morebiti že poginil? Tako so se spraševali vojaki. Ničesar več niso videli ko samo zid iz plamenov in dima. Za njim je bil marquis, živ ali mrtev.

Otroci se zbudijo

Medtem so se bili otroci, pomencavši si očke, zbudili.

Plameni še niso bili zajeli knjižnične dvorane. Pač pa so metali na strop rožnat odsvit, ki bi ga bili otroci kmalu imeli za jutranjo zarjo. Vsi trije so se zagledali vanj, Georgeta pa se je naravnost

vtopila v to čudno-bajno svetlobo. Ogenj je razvijal vse svoje prelesti. V stolbih temnozlatega dima so se vile bleščeče kače in krvavordeči zmaji. Iz teme so se oddaljevali snopi isker in leteli drug za drugim ko kometi, ki drug drugemu križajo gorečo pot. Ogenj je razsipen; brezskrbno meče žarota svoje dragulje v veter; diamant in oglje sta brata. Iz zidu tretjega nadstropja, v katerem je gorela slama, so brizgali celi vodometi iz ogromnih isker in zlate prašine.

»Lusno!« je vzkliknila Georgeta.

»Moj Bog! Zbudili so se!« je vzkliknila mati.

Najprej se je vzdignil René-Jean, potem Alain, naposled Georgeta.

René-Jean je razprostrl ročici, stopil k oknu in dejal: »Meni je strašno vroče.«

»Strasno!« je ponovila Georgeta.

Mati pa je klicala:

»Moji otročiči! Ljubčki! René! Alain! Georgeta!«

Otroci so se ogledavali, da bi razumeli, kaj se okoli njih godi. Kar može napolnjuje z grozo, to v otrocih budi samo radovednost. Čim lažje se kdo začudi nad čem, tem težje ga je spraviti v strah. Čim bolj je kdo neveden, tem manj se boji. Otroci bi celo pekló občudovali, če bi se odprlo pred njimi.

»René! Alain! Georgeta!« je zopet zaklicala mati.

René-Jean je obrnil glavico. Ta glas ga je prebudil iz njegove zamišljenosti. Otroci se hitro spomnijo; vsa preteklost je zanj en sam včeraj. René je zagledal svojo mamico in se mu je to zdelo čisto v redu. Ker je bil obdan od samih čudovitih stvari, ki jih ni prav razumel, je čutil potrebo po nekaki pomoči in zaklical:

»Mama!«

»Mama!« je zaklical Alain.

»Mama!« je zaklicala Georgeta in razprostrla ročici.

»Otročički!« je divje kriknila mati.

Zdaj so vsi trije stali pri oknu. K sreči se plameni ravno pred tem oknom še niso razgrnili. »Meni

je tako vročel« je dejal René-Jean. In je dodejal: »Peče me!« Zopet je zaklical: »Mamica, pridi!« — »Pidi!« je ponovila Georgeta.

Razpuščenih las, razcapana in krvaveča, se je mati spuščala po grmih na dno globeli, kjer sta stala Cimourdain in Guéchamp, nevedoča, kaj bi naredila. Okoli njiju so se gnetli vojaki, čisto obupani, ker niso mogli pomagati. Vročina je bila neznosna, toda nihče se ni zmenil zanjo: vsi so le gledali visok most, navpične stebre, visoka nadstropja in nedosegljiva okna. Kako se povzpeti do njih? Vsak je prišel do zaključka, da je to čisto nemogoče. Kar se pojavi Radoub, ranjen, z ramo, razmesarjeno od sablje in odstreljenim ušesom. Zagledavši ženo, je vzkliknil: »Vi tukaj? Ali ste vstali iz groba?« — »Oh, moji otroci!« je zakričala mati. »Prav imate,« je odvrnil Radoub, »zdaj ni čas za poizvedovanja.« In je začel plezati po enem iz mostovih stebrov. Zamanj! Kamni so bili gladki, brez najmanjše razpoke ali izstopov in Radoub je zdrsnil nazaj. Požar je divjal čedalje hujše. V okviru rdečih oken so se videle tri plavolase glavice. Radoub je dvignil pesti proti nebu, kakor da je tam krivec, in strahovito zaklel. Mati se je bila oklenila zidu in kričala: »Usmilit se!«

Skozi prasketanje plamenov se je zdajci slišalo ostro pokanje. To so bile šipe knjižnih omar, ki so razpokale in se usule po tleh. Očividno se je tramovje že udajalo. Tu ni mogel noben človek več nič pomagati. Še en trenutek in vse se je moralo sesuti. Medtem ko so vsi pričakovali konca, so se slišali čedalje bolj prestrašeni vzkliki malčkov:

»Mama! Mama!«
Groza je bila dosegla svoj višek.

Rešeni!

Naenkrat se je ob oknu, ki je bilo najbližje onemu, pri katerem so stali otroci, pojavila na škrlatnordečem ozadju požara visoka postava. Vojaki so ostrmeli. V knjižnični dvorani je stal mož, ki se je temno odražal od svita plamenov; le lasje so belo

blesteli. Vsi so spoznali marquisa Lantenaca. Zagrabil je dolgo rešilno lestev, ki je bila prislonjena na zid dvorane in jo vlekel k oknu. Zagrabil jo je za zadnji konec in jo z dovršeno spretnostjo in močjo atleta spustil po zidu nizdoli. Odspodaj jo je radostno zagrabil Radoub in vzkriknil:

»Živela republika!«

»Živel kralj!« je odgovoril odzgoraj marquis.

»Klepetaj, kar hočeš, dedec neumni,« je godrnjal Radoub, »fest fant pa si le!«

Ko je bila tako ustvarjena zveza med globeljo in gorečo dvorano, je prihitelo dvajset mož in se z Radoubom na čelu razmestilo po lestvi kakor zidarji, ki si na ta način podajajo opeko. Na vrhu je stal Radoub tesno prižet k oknu. Spodaj je vsa armada opazovala redki prizor. Marquis, ki je bil medtem z okna izginil, se je vrnil z otrokom, ki ga je bil prvega zagrabil. Bil je Alain, ki je zajokal: »Bojim se.«

Marquis je Alaina podal naredniku; ta ga je izročil vojaku pod seboj, ki ga je na isti način oddal dalje. Medtem ko je prestrašeni in kričeči Alainček kakor žoga prehajal iz ene roke v drugo, se je vrnil marquis iz dvorane z Jeanom, ki se je jokajoč branil in Radoubu udaril v lice, ko ga je marquis le-temu izročil. In v tretjič je Lantenac hitel nazaj v dvorano, ki so jo že objemali visoki ognjeni zubljji in v kateri je ostala še Georgeta. Ko se ji je stari marquis približal, se mu je zasmehljala. Železnotrdi mož je začutil, da so se mu orosili oči. Vprašal je detece: »Kako ti je ime?« — »Orjeta«, je odgovorila. Vzel je še vedno smehljajočo punčko na roko in v trenutku, ko jo je izročil Radoubu, je bleščeči svit nedolžnosti raztajal tudi starčevo zakoreneno srce. Pritisnil je otroku poljub na čelo. »Punčka, punčka!« so radostno vzklikali vojaki, ko so jo podajali iz roke v roko. Tako je Georgeta dospela do tal. Stari grenadirji so plakali, cepetali z nogami in jokali obenem ko deca. Georgeta pa se je smehljala dalje. Spodaj pod lestvo je stala mati, vsa iz sebe, čisto omamljena od neprič kovanega dogodka, nora od veselja, ki jo

je vrglo iz pekla naravnost v paradiž. Tudi radost raztrga srce, če je prevelika. Najprej je sprejela v svoji široko razprostrti roki Alaina, potem René-Jeana, naposled Georgeto. Posula jih je z divjimi poljubi, ne da bi razločevala enega od drugega, izbruhnila v krčevit smeh in se končno brez svesti zgrudila na zemljo.

»Rešeni! Vsi rešeni!« je donelo iz ust vojakov. V resnici so bili rešeni vsi, izvzemši starca. Toda nanj ni mislil nihče, najmanj on sam.

Nekaj časa je obstal globoko zamišljen ob oknu, potem se je počasi in ponosno, kakor da se mu niti najmanj ne mudi, zavihtel na robnik zidu in pokonci naslanjajoč se na kline, s hrbtom obrnjenim proti plamenom, stopal z nemim veličastvom doli ko kak kralj. Vse je preletela spoštljiva groza in vojaki so se pred starcem, ki se je bližal zadnjim klinom, umaknili v stran. Njegov smrtnobled obraz je bil miren in njegova postava, ki so jo plameni odzadaj fantastično osvetljevali, se je zdela vedno večja; lestev je škripala pod njegovimi koraki. Ko je marquis postavil z zadnjega klina svojo nogo na tla, se je spustila na njegovo ramo trda roka. Marquis je pogledal.

»Aretiram te«, je dejal Cimourdain.

»Tvoja volja«, je dejal Lantenac.

PETA KNJIGA

SREDNJI VEK IN NOVA DOBA

Po zmagi najhujša borba

Marquis je bil ujet. Vojaki so ga odvedli. Takoj so pod strogim nadzorstvom Cimourdaina odprli pritlično, v kamen vdolbeno ječo Tourgue-je, kamor so spravili vrč vode, hleb kruha in sveženj slame. Komaj je pretekla četrtnina ure, ko se je bila roka svečenika dotaknila marquisa, so se že za Lantenacom zaprla vrata ječe. Takoj nato — daleč na stolpu farne cerkve v Parigné-u je odbila ura enajst — se je Cimourdain podal h Gauvainu in mu rekel:

»Sklical bom vojni sod, ne da bi pritegnil tebe. Ti si Gauvain, Lantenac je Gauvain. Preveč sta si v sorodu, da bi mogel ti biti njegov sodnik. Jaz gram, da je Egalité sodil Capeta. Vojni sod bodo sestavljali trije sodniki: en častnik, stotnik Guéchamp, en podčastnik, narednik Radoub, in jaz kot predsednik. Vse, kar se bo odslej godilo, se tebe nič ne tiče. Mi se držimo sklepa konventa in bomo čisto enostavno ugotovili identiteto bivšega marquisa Lantenaca. Jutri sod, pojutrišnjem giljotina. Vandeja je bila.«

Gauvain ni ugovarjal niti besedice. Cimourdain ga je zapustil, ves zatopljen v nalogo, ki ga je čakala. Treba je bilo določiti natanko čas in uro in izbrati prostor. Kakor Lequinio v Granvillu, Tallien v Bordeauxu, Châlier v Lyonu, Saint-Just v Strassbourgu, je tudi on imel navado, da je usmrtitvam prisostvoval osebno. Ta navada, da je bil sodnik navzoč pri opraviu rablja, se je smatrala kot dober zgled in so jo

bili diktatorji strahovlade posneli po španski inkviziciji.

Pa tudi Gauvain je bil zatopljen v svoje misli.

Iz gozda je brila mrzla sapa. Gauvain je prepustil Guéchampu, da je dal potrebna povelja, sam pa je korakal gori in doli po krvavem travniku, odkoder se je bil začel naskok na Tourgue-o, zaviti v svoj plašč. Ta plašč je imel kapuco s priprosto porto, ki je z republikansko skromnostjo označevala poveljnika zbora. Bil je čisto sam. Ogenj, ki mu niso več posvečali posebne pozornosti, je gorel dalje. Radoub je bil pri otrocih in materi, skoro tako nežen ko ona sama. Mostni gradič je bil skoroda pogorel; vojaki so kopali jame za mrtvece, obvezovali ranjence, podirali barikade, odstranjali mrliča iz soban in stopnic ter očistili strašno smetišče zmage.

Toda Gauvain vsega tega ni videl, komaj da je semintje, ne prebudivši se iz svojega sanjarjenja, vržel pogled na stražo pred razstrelino v stolpu, ki jo je Cimordain bil podvojil. Kos zemlje, na katerem je stal, je bil od razstreline, koje črno žrelo je v temi razločeval, oddaljen kakih sto korakov. Tam se je bil pred tremi urami začel naskok; tam je bil Gauvain vdrl v stolp; tam se je nahajala dvorana, kjer je bila zgrajena barikada; iz te dvorane se je prišlo v ječo marquisa, katerega je stražila straža pred razstrelino. Vsakokrat, kadar je Gauvain nerazločno razpoznaval v temi razstrelino, so zadonele v njegovih ušesih ko pogrebno zvonjenje besede: »Jutri sod, pojutrišnjem giljotina.«

Požar je bil sicer omejen in pionirji so bili polili plamene z vso vodo, kolikor jo je bilo na razpolago. Ugašal pa je le počasi in je vzplamteval z nenadnim prasketanjem; zdaj se je udrl kak strop, zdaj se je sesulo kako nadstropje, tako da so se vrtinci isker razpršili v zrak kakor iz baklje, ki jo zavihtimo. Kakor od bliska se je razsvetlilo daljnje obzorje in ogromna senca stolpa se je raztegnila do roba gozda.

Gauvain je počasi hodil v temi pred razstrelino gori in doli. Semintja je sklenil roki križem za vra-

tom in premišljeval. Njegove misli so bile neodgovornostno globoke.

Zgodil se je bil nepričakovano, nezaslišano preobrat.

Marquis Lantenac se je bil preobrazil, Gauvain je bil sam priča tega preobraženja. Nikoli ne bi bil mislil, da bi se moglo iz še tako zapletenih razmer izcimiti kaj takega, niti v sanjah bi si ne bil mogel predstavljati, da je kaj takega mogoče. Nepričakovano, Negotovo, Zagonetno, ki se takó oblastno igra s človekom, je bilo Gauvaina zgrabilo in ga ni spustilo. Pred Gauvainom je stalo Nemogoče, ki je postalo dejanska, vidna, otipljiva, neizbežna in neizprosna istina.

Kaj naj si o tem misli on, Gauvain? Kakšno stališče naj zavzame?

Tej istini se ni bilo mogoče izogniti s kakšnimi slepomišenji; tu se je bilo treba jasno odločiti: ali tako ali tako. Zastavilo se je mu je vprašanje, na katero je moral nedvoumno odgovoriti.

Kdo mu ga je bil zastavil?

Dogodki.

Pa ne samo dogodki.

Zakaj, če nam dogodki, ki so slučajni, zastavljajo vprašanja, zahteva Pravica, ki je večna, da odgovorimo. Za oblakom, ki meče na nas svojo senco, blišči zvezda, ki nas razsvetljuje. Mi se luči ne moremo izogniti kakor tudi ne senci.

Gauvain je stal pred strogim sodnikom, pred sodnikom, ki ne pozna usmiljenja — pred svojo vestjo.

Cutil je, kako se je v njem vse zakolebalo. Njegovi najtrdnější sklepi, njegove najsvetejše zaobljube, njegove najbolj nepreklicne odločitve in najbolj neomajna prepričanja — vse se je bilo omajalo. Duša doživlja pretrese kakor zemlja. Čimbolj je razmišljal o tem, kar se je bilo zgodilo, tembolj je zdvajal.

Njemu, republikancu, ki je mislil, da je v posesti absolutne resnice, se je zdaj odkrila še višja resnica. Nad republikansko resnico stoji resnica člo-

večanska. To, kar se je bilo dogodilo, se ni dalo prikriti ali potlačiti; dejstva so bila tehtna; Gouvain je bil tako ozko zapleten vanje, da jim ni mogel uteči. Čeprav je bil Cimourdain rekel: »To se te vse skupaj nič ne tiče«, je čutil v sebi nekaj podobnega kakor drevo, če ga odžagajo od korenine.

Vsak človek je v nečem vkoreninjen, vraščen v neko življenjsko podlago; če se ta zmaje, je človek do dna pretresen. V tej zmedenosti je Gouvain potisnil čelo v obe roki, kakor da bi hotel iz njega iztisniti, kaj naj naredi. Trudil se je, da bi zbral svoje misli, da bi premagal notranje ovire v sebi, da bi presodil po vrsti vsa dejstva in jih razložil.

Kdo ni bil v sličnem položaju, da sam sebi poroča, da se v odločilnih trenutkih življenja, ob usodnih obratih življenjske poti sam s seboj posvetuje, da se vprašuje, ali naprej ali nazaj?

Gouvain je bil doživel nerazložljiv čudež. Ob enem, ko se je bila vršila bitka na zemlji, se je odigral boj v nevidnem carstvu: boj dobrega z zlim. V tem boju je bilo premagano kamnito srce. Če je človek pomislil, kakšno je bilo to srce: nasilno, zakrknjeno, ošabno in samovoljno, potem je ta zмага bila res pravi čudež: zмага človečnosti nad človekom. In s kakšnimi sredstvi je bil premagan ta velikan, Lantenac, poln jeze in sovraštva? Po treh otročičih!

Sredi najhujše socialne borbe, v zbruhu vseh sovražnih in maščevalnih nagonov, v hipu, ko so najbolj divje strasti zadele skupaj, v uri, ko se je zločin dvignil v najjarkejših plamenih in se je sovraštvo razprostrlo v najbolj črni temi — ko se je v najhujši borbi vse zmešalo tako skupaj, da ni bilo več mogoče razpoznati, kje je pravica, poštenost, resnica, kje pa krivica, laž in zmota — je iznenada Neznani posvetil v borbo človeških senc in luči z večnim žarkom bleščeče Istine. Njen obraz se je bil prikazal sredi dvoboja zmote in samo pogojno resničnega z oslepljujočo močjo. Moč slabotnih je z neodoljivo silo posegla v borbo človeškega nasilja. Trije revni, komaj rojeni, nedolžni, zapuščeni, smehljajoči se čr-

vički so premagali državljansko vojsko, maščevalnost, strašno logiko nasilja in krvave brambe, bratubojstvo, novo divjanje in neusmiljeni srd. Gauvain je videl, kako se je izjalovil zočinsko zaneteni požar, kako je propadel nečloveški zamisel, kako se je vsa krutost srednjeveških predsodkov razblinila pred plavimi očmi treh nežnih bitij.

Nedolžnost je zmagala. In zdaj je bilo mogoče reči: Ne, ni državljanske vojske, ni barbarstva, ni mrznje, ni zločina, nobene temé ni več. Zadostuje jutranja zarja detinstva, da se preženejo vse pošasti.

V nobeni borbi se ni tako očitno pokazal Satan pa — Bog. Bojišče je bila vest, vest Lantenaca; zdaj pa je zavihrala borba v drugem srcu, v srcu Gauvaina. Borba, morebiti še hujša in odločilnejša! Kakšno bojišče je človek! Izročen je bogovom, pošastim, velikanom — svojim lastnim mislim — in kolikokrat nam ti divji borci raztrgajo srce!

Vedno globlje se je Gauvain pogrezal v svoje misli.

Od vseh strani oblegan in obkrožen, v kletki ko lev, v kleščah ko žebelj, obdan od zidu iz ognja in železa, je Lantenac čudežno ubežal. Zopet je postal gospodar gozda, da se v njem skrije, selišč, da se za njimi zabarikadira, teme, da v njej izgine. Gauvain je odnesel zmagó, Lantenac pa svobodo. Zdaj je bil zopet popolnoma varen, imel je pred seboj neomejen prostor, izbiro med tisoč skrivališči in se ni dal več vjeti. Lev je bil ušel iz pasti.

In se je zopet vrnil vanjo!

Marquis Lantenac je bil prostovoljno, iz lastne svobodne pobude zapustil gozd, temo in svobodo, da se neustrašeno poda v največjo nevarnost; prvič, ko je planil v goreče poslopje, tvegajoč, da ga plameni zažrnejo in zadušijo v ognjenem objemu; drugič, ko je stopal nizdolu po lestvi, ki je za ene pomenila rešitev, njega pa izročila smrti.

In zakaj je bil vse to storil?

Da reši tri otroke.

In kaj ga je zdaj čakalo?

Giljotina.

Za tri otroke je tvegäl svoje življenje. Ali so bili njegovi? Iz njegove rodovine? Ne. Njegovega stanu? Ne. Bili so mu popolnoma neznani; trije razcapančki iz najnižje kaste, za katere je on, veliki gospod, knez, star plemič, postavil na kocko svoje dragoceno življenje in svojo tako obsovraženo, zdaj pa največjega spoštovanja vredno častitljivo glavo vzvišeno ponudil krvnikom, da jo odsekajo.

In kaj se je zgodilo?

Krvnik je dar sprejel.

Lantenac je imel izbirati med tujim življenjem in svojim lastnim, pa je veličastveno izbral smrt.

Republikanci so mu to dovolili. V kratkem je imel položiti glavo na tñalo. Za svoje velikodušno dejanje je imel sprejeti podlo plačilo. Ali naj stari fevdalec tako osramoti republiko? Kakšno ponižanje zanj! Medtem ko se je bil mož najbolj zakorenelih predsodkov in fevdalnega tlačenja, naenkrat izpreobrnjen, povrnil med človeštvo, pa so možje, ki so oznanjali človečnost, svobodo in dostojno življenje, vztrajali v krvavi tradiciji bratoubijalstva!

Božanska postava odpuščanja, samopremağovanja, odrešitve, žrtve, naj bi bila sveta branilcem zmote, vojakom resnice pa ne?

Ali naj nas naš nasprotnik prekosi v velikodušnosti? Ali naj se damo od njega na ta način premagati? Da se kot zmagovalci izkažemo kot slabejše, da svojo zmago zapečatimo z umorom, da se nam bo očitalo, da so na strani monarhije tisti, ki rešujejo otroke smrti, na strani republikancev pa tisti, ki ubijajo starce!?

Veliki vojščak, mogočni starec, razorožen junak, ki ga niso ujeli, ampak se je sam izročil republikancem, naj zdaj svoje plemenito dejanje plača z življenjem pa stopi na šafot, v večno sramoto svojim krvnikom! V njegovi, Gouvainovi navzočnosti! In on, ki bi to kot poveljnik mogel preprečiti, naj se v to zadevo ne vtika! Ali ne bi to pomenilo biti so-kriv tako podlega dejanja?

Res da je bil on sam izjavil, da Lantenac ne zasluži milosti in da ga bo predal Cimourdainu. Bil

je Cimourdainu dolžan njegovo glavo in mu jo je zdaj izročil. Toda ali je to bila zdaj še tista glava? Doslej je Gauvain poznal Lantenaca kot fanatičnega pobornika kraljevine in tlačanstva, kot neusmiljenega ubijalca ujetnikov, kot neizprosnega krvoločneža, ki ni zaslužil drugega kot smrt. Toda zdaj se je bil pojavil drug Lantenac — velikodušen junak in človek. To ni bil več hladnokrven morilec, ampak vitez najčistejšega kova.

Ali naj se da on od njega v plemenitosti prekositi?

In še nekaj se je bilo v Gauvainovem srcu oglasilo: rodbina! Kri, ki se je imela preliti, ali ni to bila njegova lastna kri? Gauvainov stari oče je bil umrl, toda njegov stari stric je še živel in ta je bil marquis Lantenac. Ali se je republičanski red ustanovil za to, da se zadušijo čuvstva, ki vežejo človeka na rodovino? Ali ne izvira patriotizem, ki ga je revolucija postavila na prvo mesto, iz ljubezni in privezanosti človeka na družino? Ali ni bil zato Gauvain dolžan rešiti svojega praujca?

Toda — kaj pa Francija?

Zdaj se je postavilo vprašanje čisto drugače. Francija je bila ogrožena. Nemčija je bila prekoračila Reno, Italija Alpe, Španija Pireneje, na morju pa je gospodarila Anglija. In tu je mož, ki je ponujal Angliji roko, da se izkrca s krova svojih ladij na francoska tla: marquis Lantenac. Po treh letih divje gonje so ga bili končno ujeli. Roka revolucije je bila izdajalca zagrabila in zdaj je čakal smrti v ječi, ki so jo bili zgradili njegovi lastni pradedje za svoje tlačane. Mož, ki je hotel predati svojo domovino, se je bil ujel v svoji lastni hiši. To je bila očitno roka božja. V celi Vandeji, ki ima toliko rok, je bil marquis edina glava; če ta glava pade, je konec državljanske vojske, konec prelivanja francoske krvi po Francozih.

In tega moža naj Gauvain osvobodi? Že drugega dne bi zopet zagorele vasi v plamenih, bi se pobijali ranjenci in streljale žene! Marquisa osvoboditi, bi pomenilo Francijo izročiti pogubi.

Toda njegov plemeniti čin!? Ali pa je bil res tako velik? Marquis je bil otroke rešil smrti. Toda on sam jih je bil izročil pogubi. Saj je bil Imanus le marquisovo orodje. Lahko se reče, da je marquis bil požigalec in ubijalec. V zadnjem hipu ga je klic matere spomnil, da je to, kar je bil odredil, zločin in je svoj lasten zločin preprečil.

Kljub temu se ni dalo tajiti, da je le storil nekaj velikega in lepega za te divje čase. Pokazal je junaško požrtvovalnost, stoično samopremažovanje in globoko nesebičnost. Sredi najbolj strašne državljanske vojne, ki ni poznala nobenega usmiljenja, je izpričal, da nad vprašanjem kraljevine ali republike stoji večna zahteva človečnosti, da so močni dolžni ščititi slabejšega.

Za to idejo je Lantenac žrtvoval samega sebe. Dal se je ujeti, da reši tri kmetske otročiče, ki niso nič pomenili v borbi, ki ji je bil posvetil svoje življenje. On, rojalist, ki je hotel vzpostaviti kralja, tisočpetstoletno monarhijo, staročastitljiv red, se je zaradi treh pritepenčkov vrnil v grad, ne meneč se za to, da ga bodo republikanci ujeli in za vedno onemogočili njegovo borbo za prestol, vero in stare tradicije, ki so mu bile največje svetinje. Taka žrtev je bila v resnici herojska. Ne, s takim možem se ne sme postopati kakor z divjo živaljo! S tem svojim požrtvovalnim činom je bil Lantenac odkupil vse svoje prejšnje zločine, se npravstveno povelical in sam sebi podpisal pomiloščenje. Bila je dolžnost ga rešiti!

Drugi glas pa je dejal: Dobro. Le reši ga. Angleži ti bodo hvaležni. Še sam uskoči k sovražniku! Reši Lantenaca in izdaj domovino!

Gauvain se je stresel. Kaj je bilo prav: eno ali drugo? Pamet je govorila tako, čuvstva pa ravno nasprotno. Kaj naj izbere? Dolžnost! Toda kaj je v tem slučaju njegova dolžnost?

Med tem je bila ura odbila dvanajsto in prvo uro po popolnoči.

Ne da bi bil opazil, se je bil Gauvain čisto približal razstrelini.

Ogenj je počasi ugašal. Zdajci se je visoka planota nad gradičem v odsevu plamenov razločno videla, zdajci je, kadar jo je zakril dim, tonila v temi. Mehanično je Gauvain sledil temu izginjanju dima v plamenu in ugašanju plamena v dimu; to valovanje je nekako sličilo borbi v njegovi duši.

Naenkrat sta se vzdignila dva stolba dima in vzprasketajoč pramen ognja je jako razsvetlil vrh planote, na katerem so se prikazali v rdečkastem svitu obrisi lojtrnic. Gauvain se je zagledal. Zdelo se mu je, da je ta voz, okoli katerega so stali vozniki, ki so bili razjahali, isti voz, ki ga je bil nekoliko ur preje ob zatonu solnca videl na obzorju skozi Guéchampov daljnogled. Na vozu so bili možje, ki so zlagali z njega nekaj težkega; semintja je zažvenketalo kakor železo; razločno se je videlo nekaj odru podobnega. Dva moža sta stopila z voza in položila na zemljo zaboj, ki je imel trioglato obliko. Ogenj je ugasnil in vse se je zašlo zopet v temo. Zdaj so se prižgale svetilke in na planoti je gomazela nerazločna gruča ljudi. Glasovi so klicali, toda besede se niso razumele. Semintja se je čul udarec na les ali pa je zazvenelo kakor če se kleplje kosa. Ura je bila dve.

Počasi kakor človek, ki se obotavlja, je Gauvain stopal proti razstrelini. Ko je bil že čisto blizu, ga je straža spoznala po zlatih našivih na plašču in je prezentirala puško. Gauvain je stopil v pritlično dvorano, ki je bila izpremenjena v stražnico. S svoda je visela svetilka, ki je razsvetljevala prostor vsaj toliko, da se ni bilo treba izpodtikati nad vojaki, ki so spali na kupih slame.

Malo ur preje so se bili tu še bojevali, zdaj so pa mirno spali ko otroci. Svinec in železo je ležalo na tleh, za silo pomeđeno skupaj; marsikdo je ležal na drobcih granate, pa se ni zmenil, kajti bili so silno utrujeni. To je bil prostor strahote, v katerem so kot napadalci rjuli, šklepetali z zobmi in ubijali; tu so tudi umirali. Na kamnitih ploščah, kjer so sedaj brezskrbno spali, so njihovi tovariši v mukah izdihali dušo. Slama, na kateri so tako sladko počivali, je

bila pila kri njihovih drugov. Zdaj je bilo vse končano, kri je bila izplaknjena, sablje obrisane, mrtveci so bili mrtvi, živi pa so se udajali smrti podobnemu globokemu spancu. Taka je vojska.

Ko je Gauvain vstopil, so se tisti, ki so samo dremali, med njimi poveljnik straže, vzdignili s tal. Gauvain je pomignil komandantu in pokazal na vrata v ječo. »Odprite,« je ukazal. Podčastnik je odklenil, odrinil zapah in vrata odprl.

Gauvain je stopil v ječo.

Vrata za njim so se zaprla.

Fevdalec govori republikancu

Na kamniti plošči, blizu štirioglate odprtine, skozi katero so bili svoječase spuščali jetnike v podzemsko luknjo, je gorela svetilka. Ob strani je stal vrč z vodo, hlebec komisa in kup slame. Če bi bilo ujetniku padlo v glavo slamo zažgati, bi bil ta pozkus plačal z življenjem, kajti ječa je bila vdolbena v skalo. Ne da bi mogel napraviti kakšno škodo, bi se bil v dimu zadušil.

Preden so se bila vrata odprla, je marquis v svoji ječi hodil nemirno gori in doli ko lev v kletki. Ko so vrata zaškripala v tečajih, pa je vzdignil glavo in svetilka, ki je stala med njim in Gauvainom, je zasvetila obema v obraz od spodaj.

Spogledala sta se in ostrmela. Nato je Lantenac izbruhnil v glasen smeh in izpregovoril:

»Dober dan, gospodine! Veliko let je že preteklo, odkar nisem imel časti Vas srečati. Lepo od Vas, da ste me posetili. Hvala! Ravno prav, da bova malo pokramljala, kajti postalo mi je v tej luknji že hudo dolgčas. Le stopite bliže, saj ste tukaj doma.

Torej, kaj pravite k vsemu, kar se pri nas dogaja? Originalno, kajne? Bil je nekoč kralj in kraljica; kralj je bil kralj, kraljica pa Francija. Kralja so obglavili, kraljico so pa omožili z Robespierrom. Ta gospod in gospa sta rodila hčerko, ki so jo krstili giljotino in s to ljubko stvarco, se mi zdi, me bodo

seznanili rano v jutro. To me bo zelo veselilo, kakor me veseli tudi, da Vas morem tukaj pozdraviti. Mari ste prišli le kot prijatelj, potem sem neskončno ginjen.

Mogoče ne veste več, kaj je plemič? No, tukaj je eden: jaz. Le oglejte si ta čuden stvor: veruje v Boga, v tradicijo, v rodovino, v svoje prednike, v čednosti, katere mu je predal oče: lojalnost in zvestobo do gospodarjev dežele, spoštovanje do starih postav, čestitost in pravico. Vas pa bi dal z veseljem ustreliti.

Toda, prosim, izvolite se vsesti; kar na ta kamen, kajti v tem salonu Vam ne morem ponuditi naslanjača; toda, kdor živi v nesnagi, ta se tudi lahko na tla vsede. Pa nikar ne mislite, da Vas hočem s tem žaliti, ne! Kar mi nesnago imenujemo, to je za Vas narod; in od mene vendar ne boste zahtevali, da bi klical z njim: svoboda, enakost, bratstvo!

Tukaj se nahajamo v prostorih mojega lastnega gradu; prej so gospodje semkaj zapirali kmečke irhovine, zdaj pa hlapci zapirajo gospodo in to bedarijo imenujete Vi revolucijo.

Kakor vse kaže, mi boste v teku šestintrideset ur odrezali glavo. Nimam nič zoper to, samo to uslugo bi mi bili lahko storili, da bi mi bili poslali tobačnico, ki je v dvorani z zrcali, kjer ste se Vi kot otrok igrali in sem Vas gugal na kolenih. Pri tej priložnosti bi Vam rad povedal, kako se mi zdi čudno, da se pišete Gouvain in da po Vaših žilah polje plemenita kri — ista kri ko moja — in vendar je ta kri iz mene naredila častnega človeka, iz Vas pa — — —; pa pustimo to, vsak človek je svet zase.

Seveda boste rekli: jaz za to nič ne morem. Jaz tudi ne. Človek je zločinec in tega sam ne ve — zločinstvo plava po zraku, ki ga vdihavamo. V takih časih kakor so današnji, človek ni odgovoren za to, kar počenja, in vsi Vaši veliki zločinci, Marat, Robespierre in tako dalje, so prav za prav veliki otročaji, bedaki. In Vi tudi. Dovolite, da Vam izrekom svoje resnično obžalovanje. Ste iz plemenite hiše, bi lahko svojo žlahtno kri prelivali za

veliko stvar; kot vicomte Gauvain, knez Bretonije, imate pravice do vojvodstva v Franciji — najvišja stopnja, ki jo more plemenitaš pri nas doseči. In tak človek najde svojo zabavo v tem, da služi pariški sodrgi, tako da ga njegovi sovražniki smatrajo za zločinca, njegovi drugi pa za bedaka. Pri tej priliki sem se nečesa spomnil: Priporočite me, prosim, gospodu abbéju Cimourdainu.«

Marquis je govoril mirno in neprisiljeno, ne da bi kaj posebič poudarjal; obnašal se je kakor v salonu in držal obe roki v žepih telovnika; pogled mu je bil veder in miren.

»Ne bom Vam zamolčal, da sem storil vse, da bi Vas ubil; trikrat sem lastnoročno pomeril cev topa na Vas. Priznam, da to ni bilo vljudno, toda vojska je vojska, gospod nečak. Vi sami ste celo kralja ubili. Res lepe čase smo doživeli!«

Zopet je govor prekinil in potem nadaljeval:

»Če pomislim, da bi vsega tega danes ne bilo, če bi bili Voltaira obesili in Rousseaua poslali na galere! Da — tako zvani veliki duhovi, to so največja nesreča za človeštvo. Prišla je doba tako zvanih filozofov, in namesto da bi bili te pisatelje zažgali, so zažigali njihove spise. Enciklopedisti! Diderot! D'Alembert! Kakšni domišljavi malopridneži! Pa še tako dostojen mož, kakor je bil kralj Friderik pruski, se je menil s temi pisači. Jaz bi jih bil vse pobesil. Mi smo svojčas vse drugače opravili s takimi ljudmi. Na teh zidovih še spoznate sledove koles, na katerih smo puntarje razčetrjali. Mi nismo poznali šale.

Ti prokleti mazači! Voltaire je kriv, da imamo Marata. Dokler bo vsakemu pisunu dovoljeno, da piše knjige, tako dolgo bodo tudi razbojniki, ki v smislu njihovih naukov ljudi ubijajo; dokler bo vladalo črnilo, bo vladal tudi zločin; eni iz lahkomišljenosti oznanjajo največje bedarije, drugi pa jih izvršujejo.

Kaj blebečete o človečanskih pravicah! Ali more biti kaj bolj neumnega, nemogočega in brezmiselnega? Če pravim: Havoisa, sestra Conana II.,

je prinesla grofu Hoëlu v Nantesu in Cornouaillesu kot doto grofijo Bretonijo; ta jo je zapustil v oporoki Alainu Fergantu, stricu Berte, ki se je omožila z Alainom črnim, gospodarjem La Roche na reki Yon; njeno dete je bil Conan mali, stari oče Guya ali Gauvaina Thouarskega, našega praded — potem je to čisto jasno dejstvo, iz katerega se izvajajo nesporne pravice. Na kakšne pravice pa se sklicujete vi, barabe, nepridipravi, negodneži? Na bogokletstvo in ubijstvo kralja! Ali ni to podlost?

Kakšna sodrga! Obžalujem Vas, gospod, ker ste iz te ponosne bretonske rodovine. Jaz in Vi imava za pradedu Gauvaina iz Thouarsa; nek drugi naš praded je veliki vojvoda Montbazonski, velikaš francoski. Mogel bi Vam navesti še vojvodo Laudunoisa, toda čemu? Vi, gospod vicomte, ste perfekten bedak in smatrate za veliko čast, da smete biti v eni vrsti z mojim konjskim hlapcem. Jaz sem bil že starec, ko ste bili Vi še čisto majhen pobič; takrat sem Vam čistil Vaš nosček, pa bi to še danes rad storil. Kajti Vi postajate vedno manjši. Odkar se nisva več videla, je vsak od naju hodil svojo pot: jaz sem šel po poti kavalirja, Vi pa — ravno narobe.

Da — to je res napredek. Vojakov več ne pretepate, zato pa imate maksimalne cene, take pravice kot je odpadli škof Gobel, Boga in svetnike ste odpravili — le tako naprej, gospodje, igrajte se vladarje, zabavajte se, ne ženirajte se! Kljub temu ostane vera vera in staro francosko plemstvo vas slejkoprej visoko prekaša, čeprav mu odsekujete glave. Plemič je plemič, hlapec pa ostane hlapec, pa četudi ima prepasano trobojnico.

Vi se norčujete iz historičnih pravic. Prvi francoski kralj, pravite, je bil navaden prostak. To vemo tudi mi, pa za to ne gre. Za to gre: da smo bili veliko kraljestvo, stara Francija s sijajnim činovnim redom. Na vrhu posvečena oseba monarha, absolutnega gospoda; potem knezi, veleostojanstveniki, častniki na suhem in na vodi, uradniki, višje in nižje sodstvo, carinska in davčna uprava in končno kraljeva policija, razvrščena v tri razrede.

Vse je bilo lepo in velikopotezno urejeno, vi ste pa vse uničili.

Uničili ste province. Obžalovanja vredni bedaki, ki se vam še sanja ne, kaj so naše province! V geniju Francije so združene osobitosti vse evropske celine: v Pikardiji je doma nemška odkritosrčnost, v Šampanji švedska velikodušnost, v Burgundiji nizozemska pridnost, v Languedocu poljska živahnost, v Gascogni španska resnoba, v Provansi italijanska prebrisanost, v Normandiji grška finost, v Dofineji švicarska zvestoba. O vsem tem ničesar ne veste, vi znate samo podirati, ne da bi vas pekla vest; živali ste.

Vi nočete več imeti plemičev. Naj bo, jih tudi res ne boste več imeli. Le žalujte za njimi! Ne bo več ne vitezov ne junakov — konec je stare veličine. Doživeli boste vpad tujca, toda nobeden od vas, ki se tako bojite za svojo kožo, se ne bo dal ubiti, zagrnjen v zastavo, kakor nekoč gospod Bacqueville. Vi ste možje nove dobe; kar bodite!»

Marquis se je za hip oddahnil, potem pa je nadaljeval: »Nam pa pustite, da ostanemo veliki. Ubijajte kralje, plemstvo in duhovnike, uničujte, razdirajte in koljite, pohodite stare resnice pod svojimi nogami, strmoglavljajte prestole in razbijajte oltarje pa plešite na razvalinah: to je vaša stvar. Izdajalci ste in podleži, nezmožni udanosti in požrtvovalnosti. Povedal sem, kar sem imel povedati. Zdaj me pa dajte obglaviti, gospod vicomte; imam čast, da se vam najpokornejše priporočam.«

In je še dostavil:

»Kajne, pošteno sem vam jih povedal? Kaj zato? Jaz sem itak že obsojen.«

»Vi ste prosti,« je odgovoril Gauvain. In je stopil k marquisu, odpel svoj plašč, ga vrgel Lantenacu čez rame in mu potegnil kapuco globoko doli čez oči. Oba sta bila enako visoka.

»Kaj pa to pomeni?« je vprašal marquis.

Glasno je zaklical Gauvain:

»Poročnik, odprite!«

Vrata so se odprla. Osupli marquis je stopil iz ječe. Vrata so se takoj zopet zaprla in zaklenila.

Pritlična dvorana, ki je služila zdaj za stražnico, je bila razsvetljena samo po medli svetilki, ki je dajala več teme ko svetlobe. V popolnočnem somraku so tisti vojaki, ki so bdeli, videli visokoraščenega moža v galoniranem plašču poveljnika. Salutirali so in ga pustili skozi. Marquis je stopal počasi do razstreline in zagledal nebo. Straža zunaj je prezentirala puško.

Ko je Lantenac dvesto korakov pred gozdom začutil pod svojimi nogami rosnato travo, ko je videl pred seboj prostor, noč, svobodo in življenje, se je za hip ustavil kakor človek, ki je pustil, da se zgodi z njim, kar hoče, ki se je bil udal presenečenju in zdaj, ko se je bil instinktivno poslužil ugodnega slučaja, premišljuje, ali je storil prav ali ne. Po par sekundah napetega razmišljanja je dlesknil s prsti in dejal: »Naj bo!« In je v somraku izginil.

ŠESTA KNJIGA

ZADNJO BESEDO IMA GILJOTINA

Vojni sod

V tistem času vojnosodni postopek še ni bil urejen; to je storil šele cesar Napoleon. V letu 1793. je predsednik vojnega sodišča sam imel vse pravice: izbral je člane, določil šarže, ki so se imele pritegniti in odredil način glasovanja. Bil je izvršilna in sodna oblast obenem.

Cimourdain je bil določil za sodno dvorano pri-
tličje, kjer je bila stala barikada rojalistov in ki je
zdaj služilo za stražnico republičanom. Cimourdainu
je bilo veliko na tem, da bi se skrajšala pot tako iz
ječe v sodišče kakor iz sodišča na giljotino.

Opoldne je bilo na njegovo povelje vse pri-
pravljeno: trije slamnati stoli za sodnike, miza iz je-
lovega lesa, dve goreči sveči pa stol za obtoženca.
Na obeh ožjih straneh mize sta bila stola za avdi-
torja in pa za zapisnikarja, ki sta bila oba podčast-
nika. Na mizi je bila palica rdečega voska, pečatnik,
dva tintnika, papir in dva proglasa konventa v za-
devi marquisa Lantenaca. Za mizo nad srednjim stol-
om sta bili naslonjeni na zid dve zastavi v barvah
republike. Na srednjem stolu je sedel Cimourdain,
na njegovi desnici stotnik Guechamp, na levisi na-
rednik Radoub. Točno predsedniku nasproti so bila
vrata ječe. Na obeh straneh stola, določenega za
obtoženca, sta bila dva žandarma. Publiko so tvo-
rili vojaki.

Cimourdain je imel na glavi triogelnik s tro-
barvno perjanico; imel je prepasano sabljo in za
pasom dve pištoli. Brazgotina na njegovem obrazu
se je krvavordeče svetila in mu dajala še groznejši

izraz. Radoub je imel glavo prevezano z belo povezo, na kateri se je ogrogli madež krvi počasi večal.

Seja se še ni začela. Pred mizo je stal vojaški sel; nemirno cepetanje njegovega konja se je slišalo v dvorano. Cimourdain je pisal poročilo sledeče vsebine: »Državljeni člani odseka za javno blaginjo! Lantenac je ujet in bo jutri usmrčen.« Nato je pristavil datum, podpisal, pismo zapečatil in ga izročil selu, ki je odjahal. Potem je glasno ukazal:

»Odprite ječo!«

Oba žandarma sta odklenila, porinila zapah nazaj in vstopila v ječo.

Cimourdain je dvignil glavo, prekrižal roki in ukazal: »Pripeljite ujetnika!«

V vratih se je prikazal med orožnikoma vojščak. Bil je Gauvain.

Cimourdaina je izpreletel mraz.

»Gauvain!« je vzkliknil in dostavil:

»Zahteval sem ujetnika.«

»To sem jaz,« je odgovoril Gauvain.

»Ti?«

»Da.«

»Kaj pa Lantenac?«

»Je prost.«

»Prost?«

»Da.«

»Ubežal?«

»Ubežal.«

Tresoč se je jecljal Cimourdain: »Seveda, to je njegov grad. On pozna vsa skrita pota. Mogoče vodi iz ječe skriven izhod; na to bi bil človek moral misliti. Je pač ubežal sam, saj mu za to ni bilo treba tuje pomoči.«

»Imel je pomoč,« je dejal Gauvain.

»Pomoč? Kdo mu je pomagal?«

»Jaz.«

»Ti?«

»Da.«

»Bledeš.«

»Ne. Šel sem v ječo, bil sem z ujetnikom sam. Odpel sem svoj plašč, mu ga dal in mu potegnil ka-

puco čez obraz. Stopil je iz ječe, jaz pa sem ostal. Zdaj stojim pred vami.«

»Tega nisi storil!«

»Sem.«

»To je nemogoče!«

»To je resnica.«

»Pripeljite Lantenaca!«

»Ga ni več. Vojaki so mislili, da sem jaz, ko je stopal mimo njih in so ga pustili skozi. Bila je še noč.«

»Ti si iz uma.«

»Govorim čisto resnico.«

Nastal je kratek molk. Cimourdain je zajeceljal:

»Potem zaslužiš...«

»Smrt,« je dejal Gauvain.

Cimourdain je prebledel ko mrlič. Sedel je, kakor da bi bila udarila vanj strela. Sapa mu je zastala, na čelu so se mu pokazale potne srage.

Nato je dejal s krepkim glasom:

»Ujetnik naj se vsede.«

Gauvain se je vsedel na stol, namenjen za Lantenaca.

Nato je Cimourdain nadaljeval:

»Žandarmi, potegnite sablje!«

To se je zgodilo vedno takrat, kadar je bil kdo obtožen zločina, za katerega je bila določena smrt-na kazen.

Žandarma sta potegnili sablji iz nožnic. Cimourdain se je zdaj zdel popolnoma miren. »Obsojenec,« je dejal, »vstanite!« Ni ga več tikal.

Gauvain je vstal.

»Kako se pišete,« je vprašal Cimourdain.

»Gauvain.«

In zasliševanje se je pričelo. »Kdo ste?« — »Poveljnik leteče kolone obrežne armade.« — »Ali ste z ubežnim marquisom v sorodu?« — »Sem njegov pranečak.« — »Ali vam je razglas konventa znan?« — »Tam je na vaši mizi.« — »Ali imate k njemu še kaj pripomniti?« — »Da sem ga sam podpisal in njegovo izvršitev zaukazal in ga dal sam nalepljati.«

»Izberite si zagovornika.«

»Se bom zagovarjal sam.«

»Imate besedo.«

Cimourdain se je že popolnoma obvladal. Toda njegova hladnokrvnost je bila bolj podobna mrzloti kamna nego ravnodušnosti človeka. Gauvain je nekaj časa molčal, kakor da je zaglobljen sam vase.

»Kaj imate povedati v svoj zagovor?« ga je opomnil Cimourdain.

Gauvain je počasi dvignil glavo in izpregovoril:

»Dobro delo, ki sem ga videl preveč od blizu, je bilo vzrok, da sem pozabil na sto drugih zločinov; starec in trije otroci so se postavili med me in mojo dolžnost. Nisem več videl požganih vasi, poklanih ujetnikov in postreljanih žena; pozabil sem Francijo, izdano Angležem; vrnil sem svobodo izdajalcu domovine. Ko tako govorim, se bo zdelo, kakor da govorim sam proti sebi. Toda temu ni tako. Govorim za se. Če krivec spozna svojo krivdo, reši edino, kar je rešitve vredno — čast.«

»Ali je to vse, kar ste imeli povedati?« je vprašal Cimourdain.

»Dostavljam le še to, da imajo sodniki dolžnost, da dajo dober zgled, katerega sem jaz opustil.«

»To bi bilo?«

»Da me obsodijo na smrt.«

»Vi mislite, da bi bilo to upravičeno?«

»In potrebno.«

»Vsedite se.«

Zdaj se je dvignil avditor in prebral naredbo, ki proglašja bivšega marquisa Lantenaca izven zakona, potem pa naredbo konventa, ki odreja smrtno kazen za vsakega, ki bi vstašu pomagal k pobegu, vse do podpisa: Komandant leteče kolone Gauvain.

Nato se je tožilec vsedel. Cimourdain pa je prekrižal roki in dejal: »Obtoženec, pazite, navzoči pa naj molče in pazno poslušajo: Zdaj ima besedo postava. Odrejam glasovanje. Sodba se izreče z navadno večino. Vsak sodnik bo po vrsti in v navzočnosti obsojenca, kakor je to upeljala strogo pravična

republika, ki nima ničesar prikrivati, glasno izrekel svojo sodbo. Dam besedo prvemu sodniku. Stotnik Guéchamp, govorite!»

Guéchamp ni pogledal nikogar, ne Cimourdaina ne Gauvaina. Njegove spuščene obrvi so zakrivale oči, ki so strmele v plakat konventa, kakor da gledajo v prepad:

»Beseda postave je jasna. Sodnik je več ko človek in manj. Manj, ker nima srca; več, ker nosi meč. Leta 414. po rimskem koledarju je Manlius ukazal, da se usmrti njegov sin, ker je izvojeval zmago brez njegovega povelja. Kršena disciplina terja kazen. Tu pa je bila kršena postava, ki je več nego prosta disciplina. Domovina je zaradi usmiljenja, kateremu se je udal obtoženec, zopet v opasnosti. Tudi usmiljenje lahko postane zločin. Poveljnik Gauvain je pomagal vstašu Lantenacu do pobega. Gauvain je kriv. Glasujem za smrt.«

»Zapisnikar,« je dejal Gauvain, »protokolirajte: Stotnik Guéchamp, smrt.«

Med tem ko je korporal pisal, se je oglasil Gauvain: »Sodili ste pravično, Guéchamp; zahvaljujem vas.«

Cimourdain je nadaljeval:

»Besedo ima drugi sodnik. Govorite, narednik Radoub!«

Radoub je vstal, salutiral Gauvainu in izpregovoril:

»Če je tako, potem pa odsekajte glavo še meni. Pri vseh sto hudičih dam svojo najsvetejšo besedo, da bi bil storil prvič isto ko moj komandant, drugič, isto ko rojalistični dedec. Ko sem videl, kako je ta osemdesetletni fant skočil v plamen, da reši naše otročiče, sem rekel: »Imeniten dečko si, zares, starina!« Ko zdaj slišim, da je naš komandant tega sivolasca rešil pred našo giljotino, pa moram, primojduši, reči: »Gospod komandant, vi bi morali postati general, vi ste mož, in križec svetega Ludovika bi Vam podelil, če bi še obstojali križi in svetniki. Fantje, ali smo res že čisto znoreli? Štiri mesece je naš komandant Gauvain pometal rojalistični mrčes,

reševal s svojo sabljo republiko in pri Dolu razpodel kmečke butce, česar ne bi bil noben general boljše naredil, in zdaj, ko imamo takega moža, se ga pa hočemo znebiti! Namesto, da imenujemo našega poveljnika za generala, naj mu odrežemo glavo! Kam pa mislimo? Vi, državljani Gauvain pa, če bi ne bili moj poveljnik, ampak moj korporal, bi vam rekel v obraz, da ste zdaj tu govorili največjo slamo. Starec je prav storil, ko je otroke rešil, in vi ste prav storili, ko ste ga osvobodili: to bo vsak pameten človek rekel. In če giljotinirajo ljudi zato, ker delajo dobro, potem naj hudič vse skupaj vzame. Ali je to sploh mogoče? Ali je vse skupaj sploh res? Tu — uščipnem se v roko, da bi vedel, ali bdim ali sanjam. Torej, starec naj bi bil pustil, da otroci zgorejo, naš komandant naj bi pa pustil, da starcu odrežemo glavo! No, potem pa še mene giljotinirajte — meni je vseeno. Če bi bili malčki zgoreli, bi bil naš bataljon onečaščen. Ali bi bilo to prav? No, potem pa le drug drugega požrimo! Jaz razumem politiko prav tako dobro ko vi, državljani, bil sem neštetokrat v klubu. Prokleta, ali se zato pustimo ubijati, da nam potem našega komandanta ubijejo? Ne boš. Jaz hočem svojega komandanta — danes ga imam še rajši kakor sem ga imel včeraj. To je mož, ki ima srce na pravem mestu. Njega hočete poslati na šafot? Smešno. Mi o tem nočemo nič slišati, jaz vem, kaj mislijo naši fantje — z eno besedo, iz te vaše moke ne bo kruha!»

In Radoub se je vsedel. Rana se mu je med govorom bila zopet odprla in potoček krvi mu je tekel z odstreljenega ušesa pod zavezo doli po vratu.

Cimourdain se je obrnil k Radoubu.

»Vi torej glasujete za osvoboditev.«

»Glasujem, da se obtoženec imenuje za generala.«

»Hočem vedeti, ali glasujete za osvoboditev.«

»Glasujem, da se mu poveri prvo mesto v republiki.«

»Narednik Radoub, ali glasujete za to, da se komandant Gauvain osvobodi ali ne?«

»Glasujem za to, da se odreže glava meni namesto njemu.«

»Se osvobodi, zapišite tajnik,« je končal zadevo Cimourdain.

Zapisnikar je zapisal. Potem je dejal: »En glas za smrt. En glas za osvoboditev. Torej enakost glasov.«

Zdaj je prišla vrsta na Cimourdaina. Komisar se je dvignil, snel klobuk in ga položil na mizo. Bil ni ne blede ne sinji; njegov obraz je bil iste barve ko zemlja.

Vsi navzoči so molčali ko mrlič.

S slovesnim glasom, počasi in trdno je rekel Cimourdain:

»Obtoženec, razprava je končana. V imenu republike z dvema glasovoma proti enemu vas vojno sodišče ...«

Komisar je za hip obstal; ali se je pomišljal glasovati za smrt, ali pa se je bal izreči se za življenje? Vsem je zastala sapa. Zdaj je nadaljeval:

»... obsodi na smrt.«

Njegov obraz se je izpačil v muki grozovite zmage. Tako se je moral smejati Jakob, ko je prisilil angela, katerega je bil v temi treščil na tla, da ga blagoslovi. Toda to je trajalo samo en hip, kakor da je blisk ošinil njegovo obličje; potem so njegove poteze zopet oledenele v mramor. Vsedel se je, se pokrnil in dodal:

»Gauvain, usmrtitev se izvrši jutri, pred solčnim vzhodom.«

Gauvain se je vzdignil, salutiral in dejal:

»Zahvalim sodišče.«

»Peljite ujetnika nazaj,« je ukazal Cimourdain. Vrata ječe so se odprla, Gauvain je vstopil in vrata so se zopet za njim zaprla. Žandarma sta se postavila pred vrata s potegnjenima sabljama. Radouba, ki se je bil onesvestil, so morali peljati vun.

— — — — —
Taborišče je kakor osinjak, posebno v časih revolucije. Kadar vojak prežene sovražnika, se zbudi v njem meščan, ki se ne premišlja upreti se povelj-

niku. Med hlabro četo, ki je bila zavzela Torgueo, je močno šumelo in bučalo; najprej proti Gauvainu, ko se je izvedelo, da je pomagal Lantenacu zbežati. Potem ko so Gauvaina postavili pred vojni sod, je šlo kakor električna iskra po vsem taboru: »Zdaj ga bodo sodili, toda to je vse le prevara. Zaupaj kdo plemenitašem in črnuhom! Najprej smo doživeli, da je vicomte rešil življenje marquisu, zdaj pa bomo slišali, kako bo duhovnik osvobodil vicomta.«

Toda, ko so vojaki začuli, da je Cimourdain Gauvaina obsodil, je završalo: »Kaj? To pa je že malo preveč! Naš komandant, ta mladec, ta naš junak, pa obsojen na smrt! Res da je plemič, toda zato je treba tem bolj ceniti, da je republikanec. Kaj njega — njega, ki je osvobodil Pontorson, Ville-dieu, Pont-au-Beau, zmagovalca pri Dolu in zavojevalca Torgueje — moža, ki je osvojil nazaj Vandejo in popravil kozle nesposobnih vojskovodij — njega si upa ta Cimourdain na smrt obsoditi! In zakaj? Ker je rešil starca, ki je otel smrti tri otroke! Far hoče usmrtiti vojaka!«

S takimi in podobnimi besedami je zmagovita vojska dajala duška svoji nevolji. Cimourdain je bil obdan od besnečih valov. Štiritisoč mož proti nemu — človek bi dejal, da je to ogromna premoč. Pa temu ni tako: ti tisoči so bili samo množica, Cimourdain pa je bil ena sama trdna volja. Bilo je znano, da je Cimourdain rad namrščil čelo, in to je zadoštovalo, da so se vsi zbali. Komisar je imel na uzdi celo armado. V tistih strogih časih je bilo zadosti, da je stala za kom senca odbora za javno blaginjo, pa so utihnili vsi godrnjači ter se plaho potuhnili. Cimourdain je ostal neomejen gospodar nad usodo Gauvaina kakor je bil gospodar nad usodo vsakega izmed teh štiritisoč vojakov, pa naj jim je bilo prav ali ne. Vsak je vedel, da mu nihče ne sme stavljati nobenih zahtev in da bo poslušal samo glas svoje vesti — nadčloveškega ukaza, ki ga je samo on slišal.

Slejkoprej je vse bilo odvisno le od njega. Samo on je mogel kot civilni komisar ovreči obsodbo, ki

jo je bil izrekel kot predsednik vojnega sodišča. Kajti imel je polno moč tudi, da pomilosti. Treba je bilo samo, da migne, in Gauvain je bil zopet prost, kajti Cimourdain je bil gospodar nad življenjem in smrtjo.

Dan se je nagibal h koncu. Treba je bilo čakati, kaj prinese drugo jutro.

Zadnji pogovor med učiteljem in učencem

Sodna dvorana je bila zopet stražnica, kjer so dremali vojaki; pred vratmi ječe pa je stala dvojna straža. O polnoči je prišel mož s svetilko, ki je nekaj zamrmral, nakar je poveljnik straže odprl ječo. Vrata so ostala za njim napol priprta.

V ječi je bilo tiho in temno. Cimourdain je stopil par korakov v temo, postavil svetilko na tla in obstal. Iz teme se je slišalo mirno dihanje spečega. Zamisljen je Cimourdain poslušal to blagoglasje.

Gauvain je ležal v kotu na slami. Njegov spanec je bil globok. Cimourdain je stopil k njemu. Mati bi ne mogla pogledati svojega dojenčka bolj nežno in neizrekljivo. Potem je pokleknil, vzel Gauvainovo roko in jo poljubil. Gauvain se je prebudil, začudeno odprl oči, kakor to stori vsak, ki ga drugi prebudi, in pri medlem svitu svetilke spoznal Cimourdaina.

»Vi ste, moj učitelj!« je vzkliknil. »Pravkar sem sanjal, da je moja roko poljubila smrt.«

Cimourdain se je zdrznil kakor se zdrznemo, kadar navali na nas misel, ki je časih tako silovita, da grozi utopiti dušo kakor morski val malo čer v viharju. Cimourdain ni mogel reči drugega ko: Gauvain!

In oba sta si pogledala v oči: Cimourdain z onimi plameni v njih, ki posušijo vsako solzo, Gauvain pa z najnežnejšim smehljajem.

»Ta brazgotina tu na vašem čelu,« je izpregovoril Gauvain, naslonjen na komolca, »je od udarca sablje, ki ste ga prestregli, da ščitite mene. Še včeraj ste stali v bojnem metežu tu zraven mene, da me varujete. Če bi vas ne bila Previdnost postavila k

moji zibelki, kaj bi bilo postalo iz mene? Bitje, obdano od vseh strani od teme in mrakov. Če imam pojem o dolžnosti, se imam za to zahvaliti vam in samo vam. Bil sem rojen v okovih predsodkov; vi ste jih sneli z mene in mi vrnili mojo mladost v svobodni rasti; po vas sem postal človek mesto pokveke. Vsadili ste v mojo dušo vest in mesto v omejenega fevdalca sem zrastel v državljana, iz državljana pa v duhovnega človeka. Dali ste mi ključ resnice, da odklenem kraljestvo človečanstva, in mi izročili luč, s katero sem mogel prodirati v oblast nadčloveškega. O učitelj moj, kako sem vam hvaležen, da ste me preustvarili!»

Cimourdain se je vsedel zraven Gauvaina na slamnjačo. »Prišel sem k tebi, da skupaj večerjava.«

Gauvain je prelomil črni hlebec in ponudil kratec Cimourdainu; potem mu je ponudil vrč.

»Le pij ti prvi!« je dejal Cimourdain.

Gauvain je pil in izročil vrč Cimourdainu; izpil je samo mal požirek. Cimourdain pa je hlastno izpil ostalo na en dušek. Gauvain je bil lačen, Cimourdain pa žejen: dokaz, da je prvi bil miren, drugi pa mrzlično razburjen.

Po ječi se je razprostrla skrivnostno-grozna vedrost. Oba moža sta se pomenkovala.

»Velike stvari se porajajo,« je dejal Gauvain. »Kar revolucija sedaj dela, je skrivnostno. Za vidnim delovanjem se skriva nevidno. Kar je vidno, je grozovito; kar snuje nevidno za njim, to je pa vzvišeno. To zdaj jasno spoznavam. Strašno in obenem lepo! Zidarji revolucije se morajo posluževati starega materijala; iz tega se razlaga to leto strahote 1793. Za odrom barbarstva se gradi svetišče človečanstva.«

»Tako je,« je dejal Cimourdain. »Iz tega prehodnega stanja se bo razvilo definitivno, to je: vzporednost pravic in dolžnosti, proporcionalno progresivno obdavčenje, obvezna vojaška služba vseh državljanov, splošno izenačenje brez izjem, nad vsem in vsemi pa ravna črta postave — z eno besedo, absolutna republika.«

»Meni bi bila ljubša idealna republika,« je odvrnil Gauvain in nadaljeval:

»O učitelj moj, kje je v vsem tem, kar ste tu omenili, mesta za žrtev, samozatajevanje, veliko-dušno usmiljenje in ljubezen do bližnjega? Splošno ravnovesje je dobro, še boljše je pa splošno notranje soglasje. Nad tehtnico pravice je lira ljubezni. Vaša republika človeka meri, uvrščuje in ureja, moja pa ga vznaša v nebesne višave. Med njima je taka razlika kakor med matematičnim pravilom in orlom.«

»Otrok moj, ti se izgubljaš v oblakih.«

»Vi pa v preračunavanju.«

»Obče soglasje, to so sanje.«

»Tudi algebra se kreče v kraljestvu domišljije.«

»Jaz bi hotel, da bi bil človek konstruiran po Evklidu.«

»Jaz pa bi želel nasprotno: da bi ga bil ustvaril Homer.«

Cimourdainovo lice se je zresnilo.

»Pusti ti te pesniške utvare, ki so te zapeljale.«

»Poznam ta ugovor. Vse je utvara po vašem: pihljanje pomladnih sapic, blesk solčnih žarkov, dehtenje rož in sploh vse lepo.«

»Od tega se ne da živeti.«

»Ali vi res to tako natančno veste? Tudi ideje so hrana za dušo.«

»Ideje da, toda ne utopije. Republika, to je: dvakrat dve je štiri. Če vsakemu dam, kar mu gre . . .«

»... potem ste mu kljub temu še ostali dolžni.«

»Kaj?«

»Nekaj neizrekljivega, česar meščanska pamet ne razume — nekaj, kar je nad strogo pravico in njeno enoličnostjo.«

»Govori jasneje!«

»Torej: vi hočete splošno vojaško obveznost. Zakaj? Da ubijate sočloveka. Jaz stremim za splošnim mirom. Vi hočete revežem pomagati s podporami, odmerjenimi po možnostih budžeta, jaz hočem, da se revščina sploh odpravi. Vi zahtevate progresivno obdavčenje, jaz sem proti davkom sploh in

hočem, da se državni izdatki, reducirani na najmanjšo mero, plačajo iz prebitka družbe.«

»To so Babeufove ideje.«

»Čegaverkoliže, meni se zdiyo edino prave, dragi učitelj. Onemogočite izrabljanje sočloveka, uničite zajedavce družbe, potem eksploatirajte bogastvo zemlje v splošen prid, v prid vsakega človeka. Tretjina Francije ne proizvaja nič, izorite vso zemljo in jo razdelite po enakih delih med vse državljane. Danes Francija svojim otrokom, izvzemši višje sloje meščanstva, ne nudi več ko štirikrat na leto grižljaj mesa; če bi se racionalno obdelala, bi redila tristo milijonov ljudi, vso Evropo. Izrabite naravo, to našo najmogočnejšo zaveznico; po njenih žilah tečejo neizčrpni sokovi vode, ognja in olja — prerežite te žile, da boste imeli pitne vode v vaših vodnjakih, olja v svetilkah, ognja na štedilnikih. Opazujte plimo in oseko oceana, ali ni to ena sama ogromna neizrabljena sila? Kako je bedasta zemlja, da se ne zna poslužiti oceana!«

»Plavaš na širokem oceanu svojih sanj.«

»O ne! Nahajam se sredi istine, ki pa še ni uresničena.« In po kratkem presledku je bivši vikomte nadaljeval: »In kaj ste naredili iz žene!«

»To, kar je po naravi,« je odvrnil bivši duhovnik, »družica, ki ima služiti svojemu možu.«

»Ki ji ima mož služiti!«

»Kaj?« je vzkliknil Cimourdain, »mož služabnik žene? Nikoli! Mož je gospodar v domu.«

»Soglašam, toda pod enim pogojem: da je žena domu kraljica.«

»Ti torej zahtevaš, da bodita enaka?«

»Enakopravna.«

»Sanje! Saj sta ustvarjena popolnoma različno.«

»Rekel sem: enakopravna, ne pa identična.«

Nekaj časa je nastal molk. Potem je zopet povzel Cimourdain:

»Vrni se na zemljo, Gauvain. Treba je uresničiti, kar je mogoče. Ponavljam, ti sanjaš neuresničljivo.«

»Moj dragi učitelj, to niso neuresničljive sanje, ampak postopoma uresničljiv ideal, samo, če resno

hočemo. Med mojim in vašim idealom je le ta razloček, da vi hočete obvezno kasarno, jaz pa šolo. Vi sanjate o človeku-vojaku, jaz o človeku-tovarišu. Vi sanjate republiko meča, jaz republiko duhá.«

»In dokler se to ne uresniči, kaj hočeš?«

»To, kar je.«

»Ti nas torej ne obsojaš?«

»Ne; vaš čas je čas viharja. Vihar vedno ve, kaj dela. Če izruje hrast, naredi prostor klicam bodočega življenja. Človeška kultura je bila okužena, sedANJI vihar jo očiščuje. Sicer ne izbira preveč, toda drugače ni mogoče. Njegov bes je razumljiv. Sicer pa, kaj mi mar viharja! Imam kompasa, ki mi kaže pot v najhujši vihari, svojo vest!«

In tiho, kakor v najslavesnejših trenutkih, je dostavil:

»Je nekdo, ki se mu moramo brezpogojno pokoriti, naj dela, kar hoče.«

»Kdo?« je vprašal Cimourdain.

Gauvain je pokazal s prstom navzgor. Cimourdainu, ki je prstu sledil, se je zdelo, da skozi svod ječe vidi zvezdnato nebo.

Zopet sta oba umolknila.

»Po čemer hrepeniš, tega narava sama ne dopušča. Ponavljam, to so nemogoče sanje.«

»Ne sanje, nego končni cilj. Če ta cilj ni dosegljiv, čemu potem sploh človeška družba? Zakaj potem nismo ostali pri naravi, v stanju prvobitne divjosti? Otahiti je paradiž, toda paradiž, v katerem se nič ne misli. Inteligentni pekeli je boljši od takega paradiža bebec. Ne! postanimo človeška družba, ki bo zrastle preko mej narave. Ako naravnega stanja ne bi bilo mogoče premagati, čemu smo potem stopili preko njega? Potem se zadovoljite s tlako, kakor jo opravlja mravlja, in z medom, ki ga izdeluje čebela. Ostanite sužnja živali namesto da hočete biti svobodni ljudje. Človeška družba je povzvišena narava. Nositi večna bremena, to ni namen človeka. Ne! stran pariije, suženjstvo in tlačanstvo! Človek je rojen za svobodo, za višjo kulturo, za resnično pobratimstvo. Nismo ustvarjeni, da vlačimo verige,

marveč da razpnemo krila! Ne plazimo se torej po tleh ko črvi. Hočem, da se buba razvije v metulja, hočem, da se zemeljski črv preobrazi v živo letečo cvetlico, hočem...»

Gauvain je prestal. Njegovo oko je žarelo. Njegovi ustni sta se še gibali, toda govoril ni več.

Čez priprta vrata se je slišal šum iz zunanjega sveta. Najprej so se čuli zamolkli glasovi trobent, najbrž budnica; potem so zabobneli udarci puškinih kopit: zunaj so izmenjavali straže. Naposled je nastal blizu stolpa, kolikor se je moglo to v ječi razložiti, šum, kakor da se prenašajo in odlagajo deske in tramovi. Vmes so se razločili udarci kladev.

Cimourdain je prebledevši poslušal, Gauvain pa ni zaznaval ničesar. Bil se je popolnoma potopil v svoje sanje. Zdelo se je, da niti ne diha več: tako zelo je bil zamaknjen v privide, ki so se dvigali pred njegovim duhom pod visokim svodom njegovega čela. Semintja ga je pretresala blažena zona in zarja v njegovih punčicah se je čedaljebolj razžarevala v svetlobo gorečega svetlega dneva.

Prešlo je par minut. Cimourdain je vprašal:

»Na kaj misliš?«

»Na bodočnost,« je dejal Gauvain in se zopet zatopil v svoja premišljevanja. Cimourdain se je dvignil s slamnjače, Gauvain tega ni niti opazil. Cimourdain se je počasi odstranil, z obličjem, obrnjenim k sanjajočemu mladeniču. Še en nežen pogled in potem so se zaprla za njim vrata.

Dve pošastni prikazni

Že se je svitalo. Obenem se je pojavilo nad fougérskim gozdom nekaj nenavadnega, negibnega in čudnega, stvar, kakršne tice neba še niso videle.

Postavili so jo bili ponoči.

Njene črte so se obrisovale na obzorju premo in trdo liki hebrejska črka ali hieroglif iz starega egiptovskega alfabeta.

Nepojmljiva prikazen je stala sredi žarkega resja in človek se je spraševal, čemu. Potem pa ga je spreletela zona. To je bil oder, počivajoč na štirih nizkih stebrih. Na koncu odra sta štrlela v zrak dva visoka štirioglata kola, na prečnem tramu pa, ki ju je vezal, je bil pravokoten trikot, ki se je v svetlo-modrem jutranjem nebu zdel črn. Na drugem koncu so vodile na oder stopnice. Pod trikotom je bila dila, ki je obstojala iz dveh premičnih polovic, ki so tvorile, ako je zgornja počivala na spodnji, okroglo odprtino, odgovarjajočo obsegu človeškega vratu. Zgornja polovica se je na obeh krajih premikala v zarezah, ki sta bili vrezani v obeh štirioglatih kolih, tako da se je mogla potegniti gori ali spuščati doli; zdaj je bila potegnjena gori. Za dilo na koncu odra je stala košara. Z izjemo železnega trikota je bila vsa naprava črno in rdeče prepleskana. Videlo se je, da je bila v naglici stesana od človeških rok: tako nerodna je bila in borna, obenem pa tako strašna, kakor da bi jo bili prinesli semkaj duhovi.

Ta pošast je bila giljotina.

Nasproti, na drugi strani pa se je dvigala druga pošast: Tourgue-a. Ena pošast iz lesa, druga iz kamna.

Lahko se trdi, da les in kamen, če jih človek obdela, prenehati biti les in kamen in privzameta nekaj od človeka. Zgradba se zdi utelešena dogma, mašina uresničena ideja.

Tourgue-a je bila utelesitev usodne preteklosti, ki se v Parizu imenuje Bastilja, v Angliji Tower, v Avstriji Spielberg, v Španiji Eskurijal, v Moskvi Kreml, v Rimu Castell San Angelo. V Tourgue-i je bilo zgoščenih petnajst sto let, ves fevdalni srednji vek, robstvo in tlaka — v giljotini je bilo vtelešeno eno samo leto: 1793.; toda teh dvanajst mesecev je držalo ravnotežje petnajst stoletjem.

Tourgue-a, to je bila monarhija; giljotina, to pa je bila revolucija.

Kakšno tragično nasprotje! Na eni strani krivda, na drugi maščevanje; tam komplicirani gotiški socialni red srednjega veka, gosпода in tlačani pa

meščanstvo; vse polno pravic, urbarjev in navad; nebroj privilegijev in izjem, cehov, bratovščin in odnošajev podložništva, varstva, robotstva; fiskus, naglavni in solni davek pa mrtva roka; kraljevska milost in samovolja; neizrečne predprave na eni in črna beda na drugi strani — tu čisto enostavna stvar: sekira.

Tam vrzel, tu meč, da ga preseka.

Dolgo časa je Turgue-a sama kraljevala v tem neizmernem gozdu. Stala je tu s svojimi napušči, izstopi in rilci v zidu, iz katerih je teklo na oblegovalce vroče olje, žareča smola in razstopljeni svinec; s svojimi kletmi, polnimi mrtvaških kosti, s svojo mučilnico, kjer so ljudi trgali na kose; z vso svojo strašno tragično preteklostjo.

Petnajst sto let je ta stolp v senci gozda užival mir in neomejeno vladal ter strahoval vso to neobjetno divjoto — zdaj naenkrat pa je videl pred seboj nekaj, kar je bilo še strašnejše in močnejše od njega — giljotino.

Časih se zdi, da ima kamen sposobnost tajinstvenega gledanja, kakor da bi kip motril, stolp oprezoval, palača opazovala. Tako se je zdelo tudi zdaj, da Turgue-a požira giljotino z očmi in se sama sprašuje, kakšna stvar je to.

Ta stvar, se je zdelo, kakor da je zrastle iz zemlje in tako je bilo tudi v resnici. Iz te usodonosne zemlje je bilo vzklilo drevo, iz katerega je bilo stesano to orodje smrti: iz zemlje, ki je bila napojena z bilijoni in trilijoni kapelj potu, krvi in solza; v kateri je trohnelo toliko žrtev vsake vrste trinogov; v katero je bilo položenih toliko zločinov in semen — iz te globoko izorane zemlje se je bila naenkrat dvignila neznanka-maščevalka, mečenoska, ki je v letu tisoč sedemsto triindevetdesetem zaklicala svetu: Tu sem! In s pravico je mogla zaklicati trdnjavi: Tvoja hčerka sem.

Trdnjava pa je čutila — kajti te usodepolne stvari žive svoje lastno skrivnostno življenje — trdnjava je čutila, da je ta hčerka njena smrt. Kakor da bi bila zbegana, je zrla na grozečo prikazen in

človek bi bil mislil, da se je boji. Neznanska granitna masa stolpa v svoji veličanstveni strahoti se je zdela kakor zničena pred neizprosno majesteto teh dveh tramov z železnim trikotom; strmoglavljena vsemogočnost fevdalstva se je zdrnila pred znamenjem nastopivše suverenitete ljudstva. Fevdalna justica je zrla v moderno kazensko pravo. Stala sta si nasproti včeraj in danes; stara krutost je spoznala neizprosnost modernega veka. Fantom prošlosti je gledal v oči duhovini sedanjosti.

Narava je neusmiljena. Ona nam ne izkazuje milosti, da bi nam, ko vršimo svoja zlodejanja, prihranila pogled na svoje rože, na njih blagi vonj, na muziko ozračja in svetlobo solnčnih žarkov. Kakor nalašč mu daje prav takrat posebno čutiti nasprotje med svojo božanstveno prelestjo in njegovo moralno grdobno. Sredi umora, sredi maščevanja in barbarstva mora prenašati pogled na svete stvari in se ne more odtegniti neskončni graji splošne milobe, ki govori iz stvarstva, in neizprosni vedrini neba. Tak je zakon narave, da se sredi večnega sveta stvarstva mora razgaliti spaka človeških zakonov v vsej svoji nagoti. Človek ruši in ubija, toda poletje ostane poletje, lilija ostane lilija, zvezda ostane zvezda.

Nikoli ni bilo jutro tako sveže in prijazno ko danes. Lahen vetrič je majal bilke semintja, toplo so se vili kosmiči jutranje megle skozi vejevje in fougérski gozd, ves zaviti v sape, ki so jih izdihavali studenci, je bil podoben velikemu blagovonjajočemu oltarju, iz katerega se dviga kadilo. Sinje nebo, beli oblački, bistra, prozorna voda, zeleno vejevje, vsa harmonična barvna skala, počenši od akvamarina do smaragda, bratovske skupine dreves, zelene preproge trat, globoka dalja ravnine — vse je bilo prežeto one čistosti, s katero narava od prvega dne stvarstva govori človeku, naj bo blag in dober. Sredi vsega tega soglasja in lepote pa se je šopirilo nersramno zločinstvo človeka: trdnjava in giljotina, vojska in krvava sodba, ostanek krvoločne preteklosti in znamenje neusmiljenega začetka nove dobe, nočna sova srednjega veka in netopir somraka bodočnosti.

Sijajoče nebo pa je spričo vsega cvetočega, vonjačnega in ljubečega stvarstva lilo svoje žarke tudi na Tourgue-o in na giljotino, kakor da bi hotelo ljudem reči: Tu glejte, kaj delam jaz in kaj vi!

Prizor je imel veliko gledavcev.

Štiri tisoč mož male eskpedicijske armade je bilo razvrščenih na planoti v bojnem redu. Vojaki so obkrožali giljotino na treh straneh v obliki črke E; četrta stran, katero je tvorila črta globeli s Tourgue-o onstran, je bila prosta. V sredini se je dvigala rdeča mašina. Čim više se je dvigalo solnce, tem krajša je bila senca, ki jo je metala na travo giljotina. Topničarji so stali pri topovih s prižganimi zažigalnicami. Iz globeli se je dvigal lahen moder dim; zadnjo znamenje umirajočega požara na mostu. Dim je zastiral obrise Tourgue-e, ki je pa ostala vidna v vsej svoji mogočnosti; ploskev strehe je obvladala vse obzorje. Med to ploskvijo in giljotino je bila samo globoka globel, preko katere se je moglo z lahkoto govoriti.

Na strešni ploščadi je stala miza in stol, za katerim so bile postavljene trobojne zastave. Za Tourgue-o se je dvigalo solnce, tako da je trdnjava izstopala ko črna masa. Gori na stolu pa je sedela nepremično s prekrižanima rokama moška postava. Bil je Cimourdain. Bil je oblečen ko dan prej; kot civilni komisar, pokrit s triogelnikom s trobojno perjanico, prepasan s sabljo in s pištolama za pasom.

Komisar je molčal. Vsi so molčali. Vojaki, povešenih glav in puško ob nogi, so stali tako gosto, da so se drug drugega dotikali s komolci; toda nihče ni govoril besedice. Mislili so na vso to vojsko, na vse praske in bitke, na krogle iz grmičev, ki so jih tako hrabro naskakovali, na roje divjih kmetov, ki so jih bili razpršili, na zavzeta selišča in na vse zmage. Zdaj pa se jim je zdelo, da se vsa ta slava izpreminja v sramoto. Vsem je bilo tesno pri srcu kakor od slutnje nečesa groznega, kar se je še imelo pripetiti. Na podu giljotine je stopal sem in tja rabelj, obsevan od veličastnega svita mla-dega jutra, ki se je razprostiralo čez vse nebo.

Naenkrat so zamolklo zabobnali bobni, zaviti v črnino. Vedno bliže se je čulo mrtvaško bobnanje. Vrsta se je odprla in spustila skozi četo, ki se je pomikala proti morilnemu orodju: naprej bobnarji, potem četa grenadirjev s puškami, obrnjenimi navzdol, oddelek žandarmov s sabljami, potegnjenimi iz nožnic, za njimi — Gouvain.

Gouvain je stopal popolnoma prost. Ni bil zvezan niti na rokah niti na nogah; bil je v mali uniformi in je imel ob strani sabljo. Za njim je stopal drugi oddelek žandarmov.

Gouvainovo obličje je bilo še razsvetljeno od srečnega smehljaja, ko je bil rekel v ječi Cimourdainu: »Jaz mislim na bodočnost.« Ta vzvišen smehljaj se ni dal izbrisati. Ko je bil došel na žalostno mesto, je najprej pogledal na stolp. Vedel je, da bo Cimourdain smatral za svojo dolžnost, da usmrтитvi prisostvuje. Njegove oči so ga iskale na ploščadi. Zagledal ga je.

Cimourdain je bil mrzel in bled. Tisti, ki so stali blizu njega, ga niso slišali niti dihati. Ko je uzrl Gouvaina, se ni stresel. Gouvain je stopal k šafotu. Stopajoč je zrl neprestano v Cimourdaina, ta pa vanj. Zdelo se je, kakor da bi se Cimourdain na ta pogled opiral.

Gouvain je došel do obnožja giljotine. Stopal je po stopnicah. Sledil mu je častnik, ki je poveljeval grenadirjem. Gouvain je odpasal sabljo in jo izročil častniku. Potem je snel kravato in jo izročil rablju.

Bil je podoben čarobnemu prividu. Nikoli ni bil tako lep. Njegovi plavi kodri so vihrali v vetru. Njegov beli vrat je spominjal na žensko, njegov junask in odkrit pogled pa se je zdel ko pogled nadangela. Sanjavo je stal na krvnem odru. Tudi šafot je svoje vrste višina in na tej višini je stal Gouvain, miren in ponosen. Solnce, ki je lilo nanj vso svojo svetlobo, ga je obdajalo z glorio.

Treba je bilo obsojenca zvezati. Rabelj se je približal z vrvjo v roki. Naenkrat, ko so vojaki videli, da je njihov poveljnik v resnici brez upa na

rešitev zapadel sekiri, se niso mogli več zdržati. Njihovo srce se je z vso močjo oglasilo — čulo se je ihtenje cele armade. »Milost, milost!« je zadonelo iz vseh ust. Nekateri so se vrgli na kolena, drugi so vrgli svoje puške v travo in proseče dvignili roke k ploščadi, na kateri je sedel Cimourdain. Nek grenadir je, kažoč na giljotino, zaklical: »Ali ta-le ne sprejme namestnika? Evo mene!« Vsi vojščaki so bili iz sebe in sredi bučanja so se kakor iz razburkanega morja ponavljali rezki klici: »Milost! Milost!«

Rabelj je stal zmeden in neodločen.

Zdajci je pretrgal ta orkan rezek, odločen pa tih, toda vsem slišen glas:

»Postava se naj izvrši!«

Spoznali so neizprosni akcent Cimourdaina. Vojska je zatrepetala. Rabelj se ni več obotavljal. Pristopil je z vrvjo v roki.

»Počakajte malo,« je dejal Gauvain.

Pozdravil je z desnico, ki je bila še prosta, Cimourdaina, po tem slovesu pa se je dal docela zvezati. Nato je dejal rablju: »Oprostite, še en trenutek,« in je zaklical:

»Živela republika!«

Nato je pokleknil na desko in vtaknil lepo glavo v grozno odprtino. Nežno je rabelj potisnil obtožencu lase v stran in potem pritisnil na pero. Trikot se je odločil od prečnice in zdrsel doli: od začetka počasi, potem pa hitreje in hitreje. Začul se je zamolkel udar...

V istem hipu je počil strel. Udarcu sekire je odgovoril pok iz pištole. Cimourdain je bil potegnil pištolo iz svojega pasu in v istem trenutku, ko se je zakotalila glava Gauvainova v košaro, si je pogнал Cimourdain kroglo v glavo. Potok krvi mu je izbruhnil iz ust in bivši abbé se je zgrudil mrtev na tla.

In obe duši sta vzleteli, združeni po tragični usodi in tako tesno priviti druga k drugi, da je senca ene skopnevala v luči druge.

KONEC.

rešitev zapadel sekiri, se niso mogli več zadržati. Vrhovno srce se je z vso močjo oglašalo — čelo se je nagnilo čez armade. Milost, milost! je zadonelo iz vseh ust. Nekateri so se vrgli na kolena, drugi so vrgli svoje puške v travo in prosile dvignili roke k ploščadi, na kateri je sedel Cimourdain. Nek kje na dnu je klical: »Milost! Milost! Milost!« Vsi vojaci so sprejeli namestnika. Eno menel. Vsi vojaci so bili iz sepe in stedi pučala so se kakor iz taxur-kanega morja ponavljali reči klic: »Milost! Milost! Milost!« Kabei je stal zmeden in neobločen. Zbajci je pretegal ta orkan retek, odločen pa ni, toda vsem slusen glas:

Postava se mi izvija! Spoznali so neizprosni accent Cimourdaina. Vojaka je zaprepetala. Kabei se ni več obotavljati. Pristopil je z vijo:

»Pozdravljeni!« Cimourdain, po to je bil se prošla. »Prosim, pa se je dal docela. Oprostite, se en tre-
hutek, in je zadržal. Nivela republik!«

Kato je pokleknil na desko in vrtalil teko glavo v grozno odprtino. Nemo je kabei potnili otro-žencu las v stran in potem pritisnili na pero. Trikot se je odločil od pretnice in xrisel dol: od zacetka počasi, potem pa hitreje in hitreje. Načel se je ka-
mošel nati.

V istem hipu je počil strel. Udarci sekire je odgovoril pok iz pištole. Cimourdain je bil potegnil pištole iz svojega pasu in v istem trenutku, ko se je zakotalila glava Gouvarinova v kosaro, si je po-
gnal Cimourdain kroglo v glavo. Fotok krivi in je izbruhnil iz ust in divsi udar se je zgrnil milov-
na tla.

In obe duši vzlele, zhrumeli po tragan-
nosli in tako tesno prvti druga k drugi, da je
senca ene skopnevala v luči druge.

ROUGE.
an aga zard jainar v kinevoj vodni af ab lip

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000076376

